

Työläisperhe arjessa ja kriiseissä
/ Väki Voimakas 28

Työläisperhe arjessa ja kriiseissä

Toimittaneet
Kirsi-Maria Hytönen ja Tuomas Laine-Frigren

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2015
VäkiVoimakas 28

© Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ja kirjoittajat.

Sarjan formaatti: Katriina Rosavaara

Taitto: Raimo Parikka

Kannen kuva:

Yrjö Lintunen, Perhe allekirjoittamassa rauhanviestiä.

Kansan Arkisto

ISSN 0782-2332

ISBN:

978-952-5976-38-0 (nid)

978-952-5976-39-7 (PDF)

Hansaprint Vantaa 2015

Sisällys

<i>Pirjo Markkola, Tuomas Laine-Frigren ja Kirsi-Maria Hytönen</i> Muuttuva työläisperhe tutkimuksen kohteena	7
<i>Mikko Kemppainen</i> Työväenliikkeen naiskirjailijoiden perhe- ja avioliittokritiikki 1900-luvun alun suomalaisissa työväenlehdissä	23
<i>Jaana Torninoja-Latola</i> Työläisperhe Elvi Sinervon kaunokirjallisessa tuotannossa	53
<i>Pirita Frigren</i> Työläisperhe hajallaan 1800-luvun merityön vaikutukset kotisatamissa	77
<i>Tapio Bergholm</i> Harmajan jälkeen olemme kaikki poikamiehiä Kuljetustyöläisten poikamieskulttuuri vielä kerran	111
<i>Matias Kaihovirta</i> Työläisnaiset ja arjen toimintastrategiat vuoden 1918 sodan jälkeisessä ruukkiyhteisössä	133
<i>Kaija Heikkinen</i> Avioliiton ongelmallisuus sota- ja kotirintamalla	151
<i>Antti Malinen</i> ”Hyvä antaa vähästäkin” Sukulaisten tarjoama tilapäismajoitus sotienjälkeisessä Helsingissä 1944–1948	175

Sinikka Selin

”Jos voin ja on varoja niin luen ylioppilaaksi”
Työväenluokkaisten oppikoululaisten
tulevaisuudensuunnitelmia 1950-luvun Helsingissä 197

Pete Pesonen

Luvalla tai ilman
Firabelityöt 1900-luvun alusta 1960-luvulle 231

Johanna Mykkänen & Marja Leena Böök

”Se arki on sitä, että kotiasiat pyörii ja töissä menee hyvin”
Lapsiperheiden arki 2000-luvulla 247

Kirjoittajat 271

Muuttuva työläisperhe tutkimuksen kohteena

Kai Häggman on todennut, että perhe pakenee määritelmiä. Se tarkoittaa ja on tarkoittanut eri aikoina eri ihmisille eri asioita.¹ Tämä johtuu siitä, että perheestä on kehittynyt yksi yhteiskuntamme perusyksiköistä, jonka pohjalta monet asiat rakentuvat ja järjestyvät. Siten se on myös monenlaisten määrittelykamppailujen areena. Perheessä risteävät yhteiskunnan eri kentät ja tasot: sen ympärillä puhutaan esimerkiksi työstä, taloudesta, moraalista, uskonnosta, lainsäädännöstä, väestörakenteesta, oikeuksista ja velvollisuuksista, mutta yhtä hyvin sukupuolesta, lapsista, kodeista, tunteista ja ihanteista.

Perhe ja avioliitto nousivat yhteiskunnallisen keskustelun poltopisteeseen 1900-luvun alkuun tultaessa kaikkialla länsimaissa. Sekä porvarillinen sivistyneistö että työväenliike ymmärsivät perheen yhteiskunnan moraalisen ja taloudellisen perusyksikkönä. Näin sen kautta myös käsiteltiin laajoja kysymyksiä kansakunnan tulevaisuudesta ja modernisaation suunnasta.² 1800-luvun lopulta alkaen *työläisperhe* tuli osaksi tätä laajempaa keskustelua. Työläisperhettä määriteltiin eri tavoin työväenluokan ja keski- ja yläluokkien silmissä, mutta erilaiset käsitykset eivät vähentäneet perheen merkitystä. Työläisperheissä eletty sosiaalinen todellisuus rakentui perhettä koskevien diskurssien ja arkisten elämäkäytäntöjen ja -strategioiden kohtauspaikkana. Työväenliikkeelle perhe on ollut sekä politiikanteon kohde että resurssi.³ Näin on myös tänä päivänä, sillä perhe ja koti kiinnittyvät monin tavoin työhön, työelämään ja työssäkäyntiin.

Perhe on myös poliittinen käsite, joka sisältää arvolatauksia – ei vähiten siksi, että siitä voidaan puhua sekä biologian (ja psykologi-

an) kielellä että historiallisesti muotoutuneena, jopa kontingenttina ilmiönä. Erityisesti suomalaisen *ydinperheen* luonnetta historiallisena konstruktiona tutkinut Katja Yesilova on jopa kriittisesti väittänyt, että isän, äidin ja lapsen muodostama modernin ydinperheen sosiaalinen konstruktio on niin dominoiva, että se ”patologisoi” muunlaiset perheet ja niille ominaiset suhteet, kuten yksinhuoltajaperheet, eroperheet ja sateenkaariperheet tehden niistä lähtökohtaisesti puutteellisia.⁴

Tämä artikkelikokoelma osoittaa, että työläisperheen historian valossa on mahdollista tarkastella monia sellaisia kysymyksiä, jotka ovat ajankohtaisia tänäänkin. Perheen, arjen ja työn yhdistämisen kysymykset, perheenjäsenten mahdollisuudet kouluttautua, tai vaikkapa poikkeavat perhejärjestelyt ovat sellaisia ajankohtaisia ongelmia, jotka ovat olleet olennaisesti läsnä myös menneisyyden työtätekevien perheiden elämässä. Sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset muutokset sekä erilaiset kriisit ovat historian aikana vaikuttaneet eri tavoin perheiden ja yksittäisten perheenjäsenten olosuhteisiin, näkökulmasta riippuen joko rajoittaen mahdollisuuksia tai synnyttäen erilaisia toimintatapoja ja -strategioita. Työn ja talouden realiteetit ovat keskeisesti vaikuttaneet siihen, miten työläisperheissä on orientoiduttu tulevaisuuteen.

Työläisperheen tutkimus

Työläisperheitä koskeva tutkimus sai alkunsa osana niin sanottua työväenkysymystä eri puolilla Eurooppaa. Työväenkysymys (*Arbeiterfrage, arbetarfråga*) koski ennen kaikkea teollistumisen vaikutusta työväestön elinoloihin, mutta monissa tutkimuksissa vilahti samalla esiin työläisten perhe-elämä. Teollistuminen nähtiin yleisesti työläisten perhe-elämän uhkana, ja erityisten naisten ja lasten ansioityö olivat teemoja, jotka toivat työläisperheen osaksi työväenkysymystä. Työväenliikkeen nousu ja sosialismin teoreetikot vaikuttivat osaltaan perhekysymyksen aktualisoitumiseen. Eräänä varhaisimmista esimerkeistä toimii saksalainen Friedrich Engels (1810–1895), joka julkai-

si synkän kuvauksen Manchesterin työväenoloista vuonna 1845.⁵ Engelsin uhkakuvassa työttömät, auktoriteettinsa menettäneet isät seurasivat voimattomina, kun vaimot ja lapset syrjäyttivät halpana työvoimana miehet työelämästä.

Niin sanotun konkreettisen sosiaalitutkimuksen nousu 1800-luvun puolivälistä lähtien toi kaupunkiköyhälistön elinolot lukevan yleisön tietoisuuteen. Uraauurtava tässä suhteessa oli reformimielisen brittilehtimiehen Henry Mayhew'n vuonna 1851 ilmestynyt kolmiosainen tutkielma lontoolaisista köyhistä. Perhetutkimuksen ja erityisesti työläisperheiden tutkimuksen yhtenä keskeisenä klassikkona voi pitää ranskalaisen Frédéric Le Playn perhetutkielmia 1850-luvulta. Le Play oli konservatiivi, joka syytti teollistumista perhesiteiden katkomisesta ja patriarkaalisen auktoriteetin mureneemisesta.⁶ Hyvinkin erilaisista lähtökohdista päädyttiin käsitykseen, jonka mukaan teollistuminen särki työläisten perheet.

Suomalaiseen 1800-luvun sosiaalitutkimukseen vaikuttivat ennen kaikkea saksalaiset esikuvat, mutta myös kaikuja brittiläisestä empiirisestä sosiaalitutkimuksesta oli havaittavissa. Saksalaiset niin sanotut katederisosialistit (esim. Gustav Schmoller ja myöhemmin Werner Sombart) kannattivat tehokasta sosiaalipolitiikkaa marxilaisen sosialismin torjumisen nimessä. Toinen suomalaisen sosiaalitutkimukseen vaikuttanut ryhmä oli brittiläinen Fabian Society (per. 1884), jossa etenkin pariskunta Beatrice ja Sidney Webb olivat kiinnostuneita työläisperheistä ja työläisperheiden elinoloista.

Suomessa Kansantaloudellinen Yhdistys sai alkunsa 1880-luvun puolivälissä. Sen piirissä toimi lukuisia oppineita, jotka nojautuivat työssään katederisosialistien ajatuksiin. Kansantaloudellisen yhdistyksen perustajat laittoivat vuonna 1884 alulle julkaisusarjan *Tutkimuksia taloudellisista oloista Suomen maaseudulla*, jossa julkaistiin 12 tutkimusta eri puolilta maata. Tässä sarjassa yksi kiinnostava maatyöläisperheiden aikalaiskuvaus oli Axel Liliuksen vuonna 1888 ilmestynyt tutkimus Kuopion läänistä, joka sisälsi kaksi perhetutkielmaa maatyöläisperheistä. Ne oli tehty Le Playn esikuvan mukaisesti. Liliuksen tutkielmissa kuvataan perheenisän toiminnan lisäksi vaimon ja lasten roolia maaseudun työläisperheessä.⁷

Vuonna 1894 perustettiin Ekonomiska Samfundet, jonka jäsenistä erityisesti aktuaari G. R. Snellman (1864–1922) oli kiinnostunut teollisuustyöväestöstä ja työläisperheiden elinoloista. Snellman tutki 1900-luvun alussa työläisperheiden asuinoloja muun muassa Turussa ja Tampereella. Helsingissä työväestön asuinoloja selvitti Vilhelm Sucksdorff (1904), joka kiinnitti huomiota asumisen ahtauteen ja ilmatilan riittävyteen.⁸ Eräs työläisperheiden elämää merkittävästi valottava julkaisusarja ovat Teollisuushallituksen teettämät *Työtilastolliset tutkimukset*, joita julkaistiin vuosina 1903–1914. Niitä tehtiin yhteensä kuusitoista, joista G. R. Snellman laati kaksitoista. Muun muassa kutoma-, paperi- ja konepajateollisuuden työpaikkoihin keskittyvissä tutkimuksissa kuvattiin työolosuhteita ja palkkoja, mutta huomiota kiinnitettiin myös asunto- ja perhesuhteisiin.

Työtilastollisista tutkimuksista erottuu työläisperheiden näkökulmasta yksi ylitse muiden, nimittäin suomalaisen työsuojelun uranuurtajan Vera Hjeltin (1857–1947) *Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909*.⁹ Suomen ensimmäisen naispuolisen ammattientarkastajan ja RKP:n kansanedustajan (1908–1917) tutkimus oli luonteeltaan perhebudjettitutkimus. Sen yhtenä esikuvana oli brittiläinen empiirinen sosiaalitutkimus, joka pureutui muun muassa Lontoon slummien ongelmiin. Vastaavia tutkimuksia oli tehty myös Saksassa, Tanskassa ja Ruotsissa, ja Hjelt tunsu ne hyvin.

Tutkimuksessa kotitalouksia kehoitettiin pitämään vuoden verran kirjaa kaikista kuluistaan ja menoistaan. Projektissa oli mukana 350 ruokakuntaa, joista 30 oli yhden hengen talouksia. Hjeltin tutkimus on arvokas lähdeaineisto teemaa koskevalle historiantutkimukselle, sillä siitä saa konkreettisen kuvan paitsi työläisperheiden tuloista ja menoista, vaimon ansiotuloista, työttömyydestä ja asuinoloista, myös lasten työstä, koulunkäynnistä ja joskus jopa perheenjäsenten tulevaisuudenhaaveista.

Heikki Warista (1901–1989) voi väitöskirjansa perusteella pitää perhehistorioitsijana, vaikka hänen pääasiallinen kiinnostuksensa kohdistui työläisyhteisöön. Kaksiosainen tutkimus *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle I-II* ilmestyi

vuosina 1932 ja 1934. Tutkimuksessaan Waris kuvaa tarkasti työläisten asuinoloja, perheiden asukkeja, perheenjäsenten ansiotyötä, työläisten terveyttä ja monia muita työväestön arkeen liittyviä ilmiöitä. Perhehistorian näkökulmasta voisi kuitenkin väittää, että perheellisyys näyttäytyy Wariksen tutkimuksessa itsestäänselvyytenä, eikä sitä erityisesti problematisoida. Wariksen kerronnassa työläiset perustavat perheitä tai jättävät perheen perustamatta, mutta moniulotteisen ja menetelmiltään rikkaan tutkimuksen varsinaisena kohteena oli laitakaupungin asuttaminen kulttuuriltaan omintakeisena alueena ja työväestön sopeutuminen yhteiskunnan vallitsevaan kulttuuriin.

Kun 1800-luvun konkreettinen sosiaalitutkimus niin Suomessa kuin ulkomaillakin tulkitsi teollistumisen heikentäneen työläisperheitä, uudempi sosiaali- ja perhehistoriallinen tutkimus toi esiin tulokinnan, jossa teollistuminen merkitsi työläisperheiden vahvistumista. Muiden muassa englantilainen Michael Anderson ja yhdysvaltalainen Tamara Hareven päättelivät, että teollistuvassa ja kaupungistuvassa yhteiskunnassa perhe ja suku toimivat turvaverkostona ja auttoivat sopeutumaan muutokseen.¹⁰ Kumpikin tutkija lähestyi työläisperheitä laajojen paikallisten aineistojen avulla ja pääsi näin lähelle työväestön arkea.

Kiinnostus perhehistoriaa kohtaan kasvoi 1960-luvulta lähtien ja aihepiirin tutkimus oli monenkirjavaa. Michael Anderson esitti vuonna 1980 havainnollisen synteesin edelleen nousevasta alasta. Hänen jaottelussaan päälähestymistavat olivat perhedemografian, perhetalouden ja perheen tunnesiteiden tutkimus. Teollistumisen vaikutusta työläisperheisiin on tarkasteltu kaikista näistä näkökulmista, mutta yhtäältä perhekokoon ja ruokakunnan rakenteeseen keskittyvä tutkimus, toisaalta perhetalouden vaikutus vanhempien ja lasten suhteisiin ovat saaneet osakseen verrattain paljon huomiota.¹¹ Kysymys teollistumisen vaikutuksesta työläisperheisiin ei enää 1980-luvulla ollut keskeinen, vaan kiinnostus kohdistui perheiden toimeentulostrategioihin ja perheenjäsenten eriytyneisiin rooleihin.

Suomalaisessa historiantutkimuksessa on 1900-luvun alun kulttuurihistoriallisen painotuksen johdosta ollut tilaa perhettä koskeville kysymyksille, mutta varsinaisesti perhehistoriaksi itsensä määrittä-

vä tutkimus ajoittuu 1980-luvulle. Vuosikymmenen loppupuolella käynnistyi Suomen Akatemian rahoituksella Pertti Haapalan ja Panu Pulman johtama tutkimushanke ”Suurperhe, ydinperhe, ’pyhä perhe’: suomalaisen perheen historia”, jossa Kai Häggman, Pirjo Markkola ja Elina Waris tekivät väitöskirjojaan. Otsikon suurperhe viittasi Wariksen perhedemografiseen työhön, ydinperhe Markkolan työläisperheteemaan ja ”pyhä perhe” Häggmanin teemaan perheideologiasta ja perheen merkityksestä 1800-luvulla.¹² Samaan aikaan perhehistoriahankkeen kanssa Beatrice Moring viimeisteli väitöskirjaansa, joka käsitteli kotitalouksia ja perheitä suomalaisissa saaristoyhteisöissä.¹³ Perhehistorian läpimurto tapahtui sittenkin varsin nopeasti, ja 1990-luvulla ilmestyi useita perhehistoriaan keskittyviä väitöskirjoja ja muita tutkimuksia.

Sukupuolihistorian nousu ajoittuu yhteen perhehistorian nousun kanssa. Perhettä tutkittaessa väistämättä törmätään sukupuolirooleihin ja miesten ja naisten erilaisiin tehtäviin perheen sisällä. Kun työläisperheitä on tutkittu erityisesti naisten näkökulmista, miesnäkökulma jäi aluksi hieman vähemmälle huomiolle. Viime vuosina noussut maskuliinisuuden historian tutkimus tuo myös työväenluokkaisen mieheyden rakentumisen ja mieheyteen liitettyjen merkitysten rakentumisen osaksi työläisperheiden historiaa.¹⁴

Osa perhehistoriaa on lapsuuden tutkimus. Lapsuuden historian tutkimus toimii hyvin esimerkkinä siitä, miten lapsuuden historia – tai erityisesti työväenluokkainen lapsuus – heijastaa yhteiskunnan muutoksia. Käsitteet lapsista ja lasten roolista perheissä ja yhteisössä ovat muuttuneet. Siinä missä 1800-luvulla ja melko pitkälle 1900-luvun mittaankin lasten tehtävä työntekijöinä ja osallisina työläisperheen elatukseen oli osa perheen toimeentulon historiaa¹⁵, liittyivät 1900-luvun alussa lapsuuteen merkittävästi oppivelvollisuus ja kansakoulut.¹⁶

Lapsuuden tutkimus on monipuolisuudessaan kiinnostava osa perhehistoriaa. Viime vuosina lapsuutta on tutkittu esimerkiksi työläisperheen lapsen syntymän merkitysten näkökulmasta¹⁷ sekä esimerkiksi lasten sotakokemuksia esiin tuomalla.¹⁸ Tämän päivän yhteiskunnassa on selvitetty esimerkiksi 1990-luvun laman vaikut-

tuksia lapsuuden kautta. Pitkän aikavälin tarkastelussa on tutkittu niiden henkilöiden elämäntulkua, jotka olivat lapsia 1990-luvulla, jolloin yhteiskunnan lapsiin kohdistamia sosiaalietuja ja hyvinvointipalveluja leikattiin rajusti.¹⁹

Kulttuuriset kuvat ja arjen toimintatavat

Käsillä olevan kirjan tarkoitus on tutkia työläisperhettä kulttuuristen representaatioiden, sosio-ekonomisen todellisuuden ja arkisten elämäntulkutähtöjen kohtaustilana. Yhtenä kantavana teemana ovat työläisperheen arkeen vaikuttaneet kriisit ja murroskohdat, jotka voidaan ymmärtää sekä yksilöllisinä (perheenjäseniä koskevinä) että yhteiskunnallisina. Toisena punaisena lankana voidaan nähdä ajatus sosiaalisessa todellisuudessa käydyistä rajankäynneistä vallitsevien perheideaalien ja -mallien sekä arjen ja työn tarpeiden välillä. Käsitteet ideaaliperheestä, työläisperheen asemasta ja perheen merkityksestä yhteiskunnassa tulivat esille myös kirjallisuuden ja taiteen areenoilla.

Mikko Kemppainen ja Jaana Torninoja-Latola analysoivat artikkeleissaan työläisperheen roolia työväenliikkeen kirjailijoiden tuotannossa. Kemppaisen tarkastelemat kirjailijat Hilda Tihl, Elvira Willman ja Hilja Pärssinen kuvasivat kaikki työläisperheen arkielämän kurjia olosuhteita. He kritisoivat kristillistä kasvatustilannetta sekä porvarillisen naisasiainliikkeen ajamaa koti-ideologiaa kapitalistista sortoa ylläpitävinä. Erityisesti porvarillisen seksuaalimoraalin tekopyhyys – naisten siveyden korostaminen ja jonkinasteisen seksuaalisen vapauden salliminen miehille – oli naiskirjailijoiden hampaissa, ja he vaativat, että samojen seksuaalimoraalisten käsitysten tuli koskea sekä miehiä että naisia.

Vaikka äitiys nähtiin myös työväenluokkaisten kirjailijoiden silmin naisen tärkeimpänä tehtävänä, erityisesti Willman ja Pärssinen korostivat, että työläisnainen ei voinut toteuttaa äitiyden ihannetta niin kauan kuin yhteiskunnan sosiaaliset, moraaliset ja taloudelliset rakenteet olivat esteenä ja ylläpitivät luokkasortoa. Kemppainen osoittaa myös, miten suomalaiset 1900-luvun alun perhettä käsitte-

levät kirjoitukset kytkeytyivät kansainvälisiin keskusteluihin naisten asemasta ja perhekäsityksistä. Tihlä, Willman ja Pärssinen tunsivat Ellen Keyn ja Clara Zetkinin kaltaisia naisvaikuttajia ja heidän tuotoaan. Erityisesti Pärssinen kannatti Keyn tapaan myös rotuhygieenisii ajatuksia.

Jaana Torninoja-Latola puretuu Elvi Sinervon esikoisromaniin *Palavankylän seppä* (1939) sekä kolmeen Sinervon näytelmään työläisperheen representaatioiden näkökulmasta. Torninoja-Latolan mukaan Sinervo rakensi työläisperheestä neuvottelutilan, jossa erilaiset ideologiat kohtaavat, risteävät ja riitaantuvatkin. Analysoiduissa teoksissa voi nähdä paljon vaikutteita Sinervon omasta perheestä. Perheessä tapahtuneet sosiaalisen aseman muutokset tai ideologioiden taipumiset eri suuntiin nousevat kaunokirjallisessa muodossa laajempien muutosten kuvastimiksi. Perheen sisälle mahtuu monenlaisia henkilöitä ja persoonia, ja kaunokirjallisuus mahdollistaa Torninoja-Latolan mukaan monipuolisten näkökulmien esiin tuomisen. Yksi artikkelissa esiin nousevista teemoista on koulutusmahdollisuuksien epätasainen jakautuminen perheen sisällä. Työläisperheessä oli toisinaan mahdollista kouluttaa vain yksi lapsista, mikä saattoi aiheuttaa epäsopua ja ristiriitoja. Toinen keskeinen teema Sinervon työläisperhettä käsittelevissä teoksissa on äitiys. Sinervo käsittelee työläisäidin ihannetta ja ihanteen sisältämiä ristiriitaisuuksia, mikä tuo Torninoja-Latolan artikkelin keskusteluun muun muassa Mikko Kempin artikkelin kanssa tässä kirjassa.

Matias Kaihovirta tarkastelee artikkelissaan työläisnaisten toimintastrategioita Billnäsin ruukissa sisällissodan jälkeen. Sisällissodan myötä normaali arki joutui päälaelleen, kun monessa ruukin työläisperheessä sekä isä että naimattomat pojat liittyivät punaisten toimintaan. Pahimmassa tapauksessa yksikään perheen aikuisista miehistä ei palannut sodan jälkeen takaisin. Tämä tilanne on lähtökohtana Kaihovirran tutkimukselle, joka kohdistuu erityisesti työläisnaisten tapaan käyttää vallitsevien sukupuolinormien mukaista kieltä emotionaalisenä resurssina yhteydenpidossa paikallisen ruukin ja kunnan köyhäinhuoltohallituksen kanssa.

Antti Malinen käsittelee artikkelissaan sukulaisten tarjoamaa tilapäismajoitusta sosiaalisen tuen muotona Helsingissä jatkosodan jälkeen. Kuten Malinen toteaa, syksyllä 1944 Helsinkiin muutti ja palasi muutamassa kuukaudessa arviolta kymmeniä tuhansia uusia ja vanhoja kaupunkilaisia. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että lieventääkseen valtavaa asuntopulaa kaupunki joutui turvautumaan sekä pakotettuun (esim. pakkoalivuokraus) että vapaaehtoiseen solidaarisuuteen. Olosuhteiden pakottama yhdessä asuminen jo valmiiksi ahtaissa työläisasunnoissa lisäsi myös erilaisia sosiaalisia ja psykologisia stressitekijöitä. Näin esimerkiksi sota-avioliiton solmineiden parien yhteiselo vanhempien kanssa saattoi kärjistävä välejä, mikä puolestaan näkyi kaupungin ja kirkon tarjoaman avioliittoneuvonnan kysynnän kasvuna.

Pohdittaessa työläisperheen elämää kriisien näkökulmasta tulevat ensimmäisenä mieleen suuren mittaluokan historialliset tapahtumat, jotka väistämättä vaikuttavat ihmisten arkeen. Myös perheen ja perheenjäsenten arkinen elämä on mahdollista ymmärtää pysyvyyden ja muutoksen vaihteluna, jolloin myös kriisin mahdollisuus tulee osaksi elämäntulkua. Pirita Frigrenin artikkeli käsittelee merimiesten työn vaikutusta heidän perheidensä arkeen Suomen länsirannikon satamakaupungeissa purjelaivamerenkulun kultakaudella 1800-luvun puolivälissä. Laivanvarustusteollisuuden kasvun myötä merityö alkoi houkuttaa ja kasvava merimiesväestö muutti vanhojen porvariskaupunkien sosiaalista rakennetta.

Merimiesperheet olivat kaupunkien ensimmäisiä palkkatyöläisperheitä, mutta miehen työ merillä kaukana kotoa loi näihin perheisiin perhehistorian näkökulmasta mielenkiintoisia sosiaalisia ja taloudellisia erityispiirteitä, jotka yhä vallinneen patriarkaalisen perhekäsityksen valossa näyttäytyivät poikkeuksellisina. Miehen ”etätöy” takia perhe oli lähes koko ajan hajallaan tai jopa vaarassa hajota lopullisesti joko miehen kuoleman tai karkaamisen vuoksi. Syntyi eräänlainen pysyvä poikkeustila, joka synnytti tarpeen erilaisille arjen strategioille.

Myös Tapio Bergholm pohtii artikkelissaan perheettömyyden, perheen poissaolon ja perheellisyyden välisiä merkityksiä. Perhehistoriassa perheettömät ovat usein jääneet marginaaliin. Kuitenkin

kategoriana perheettömyys tai naimattomuus määrittyy naimisissa olemisen tai heteronormatiivisen perheellisyyden vastaparina: kumpaankin liitetyt merkitykset vaikuttavat toisiinsa. Perheettömyys tai naimattomuus on lisäksi hyvin sukupuolisidonnainen ilmiö. Artikkelissaan Bergholm pohtii kriittisesti omaa malliaan kuljetustyöläisten niin sanotusta poikamieskulttuurista ja luo siitä aiempaa joustavamman ja monipuolisemman version. Bergholm pitää tietynlaista maskuliinista eetosta ominaisena satama-, kuljetus-, ja merityöpaikkojen ammatilliselle kulttuurille. Hänen mukaansa poikamieskulttuuri on syytä nähdä sukupuolittuneena toimintana, käytäntönä ja paikkasidonnaisena esittämisenä (vrt. Judith Butler).

Talouden poikkeustilanteet (lamakaudet, sodan jälkeinen säännöstely jne.) ovat pakottaneet ihmiset etsimään vaihtoehtoisia selviytymiskeinoja. Kuten Pete Pesonen artikkelissaan toteaa, teollisuuden työpaikoissa tehdyt niin sanotut firabelityöt saattoivat erityisesti poikkeusaikoina olla kaivattu lisä perheen talouteen. Toisaalta erilaisen arkipäivän tarvekalujen tekeminen oli osa työyhteisön kulttuuria ja ”me-hengen” luomista. Pesonen uskoo, että firabelitöiden tekeminen nousi uuteen kukoistukseen toisen maailmansodan jälkeen. Monilla tehtailla elvytettiin myös perinteisiä luontaisetuja, kuten työntekijöiden yhteisiä perunamaita. Kiinnostavaa on, että työntekijät tekivät selkeän eron varastamisen ja firabelityön välillä. Voikin kysyä, minkälaisen lisän firabelityöt ja luontaisedut toivat perhetalouteen toisen maailmansodan jälkeisen säännöstelyn kautena, jolloin myös mustan pörssin kaupalla oli oma tärkeä merkityksensä.

Monet kirjoittajista purkavat vallitsevia historiallisia yksinkertaisuuksia. Kaija Heikkinen tarkastelee artikkelissaan kriittisesti kuvaa sota-ajan avioliitosta ja naiseudesta rintamalla olleiden naisten muistitiedon valossa. Hän kysyy, miten käsitykset ideaalista perheestä ja naiseudesta vaikuttivat rintaman sosiaalisessa todellisuudessa ja myös niitä koskevissa muistoissa. Heikkinen käsittelee erityisesti sotatoimi-alueella siviilityöpaikoissa työskennelleitä (työläis)naisia, jotka ovat jääneet sotaa koskevissa muistelukertomuksissa marginaaliin. Toisin kuin niin sanottuun työvelvolliseen liitetyt merkitykset väittävät, monet työläisnaiset menivät rintamalle vapaaehtoisesti tienaamaan,

ja moni heistä oli myös perheellinen. Heikkinen osoittaa, että lottien muistelukertomuksissa ja myös aikalaiskirjallisuudessa esiintyvät kuvaukset rintaman naisista sisältävät sukupuolittuneita ja luokkasi-donnaisia asenteita ja asemoitumisia.

Frigren puolestaan osoittaa, että yhä vahvana elävä käsitys merimiehestä eräänlaisena arkkityyppisenä poikamies-seilorina on historiaa yksinkertaistava. 1800-luvun länsirannikolla merimiesten avioliitot olivat hyvin tavallisia. Käsitys kulkurimaisesta ja vapaasta seilorista syntyi 1800–1900-luvun vaihteessa, jolloin työtahti laivoilla kiristyi ja tapahtui palkkojen suhteellista alentumista. Vuosisadan vaihteessa myös moderni ydinperhemalli ja siihen liittyvät sukupuoliroolit ja seksuaalisuuskäsitykset syntyivät ja vakiintuivat. Tällöin merimiehestä tuli perheenisän antiteesi.

Tämän kirjan artikkelit osoittavat, että perheen arjen kokemusten ja toimintatapojen esiintuominen vaatii hyvää metodologista otetta ja myös uudenlaisia lähdeaineistoja. Monissa artikkeleissa perhe nousee (tai kaivetaan) esille nimenomaan toimivan tutkimusotteen avulla. Heikkinen nostaa esille erityisesti feministisestä tutkimuksesta lähtöisin olevan ”toisin” tai ”vastakarvaan” lukemisen menetelmän, jolla teksteistä, tässä tapauksessa kulttuurisesti dominoivassa roolissa olevista Lottien muistelukertomuksista, on mahdollista nostaa esiin aukkoja, murtumia ja merkityksellisiä hiljaisuuksia.

Kaihovirta puolestaan tutkii työläisnaisten kokemusta sisällissodan jälkeisessä paikallisyhteisössä kirjeaineiston avulla. Hän analysoi työläisnaisten Pohjan kunnan köyhäinhuoltohallitukselle lähettämiä kirjeitä erityisesti sukupuolentutkimuksen tarjoamin teoreettisen työkaluin. Malinen käyttää perhe- ja sukulaismajoituksen arjen ja kokemuksen tarkastelussa niin ikään kirjeaineistoa, joka syntyi asunontarvitsijoiden ja -haltijoiden asioidessa huoneenvuokralautakuntien ja sosiaaliministeriön alaisen asuntoasiaintoimiston kanssa.

Aikaisemmin vähän käytetty aineisto nousee keskeiseen rooliin myös Sinikka Selinin artikkelissa, joka käsittelee työväenluokkaisen perheiden oppikoulunuorten koulutusta ja työntekoa koskevia tulevaisuudensuunnitelmia 1900-luvun puolivälissä. Selin käyttää aineistonaan toisen maailmansodan jälkeen kehittyneen, nuorille

suunnatun ammatinvalinnanohjauksen myötä syntyneitä aineistoja, joihin sisältyy nuorten täyttämää taustatietolomakkeita, opettajan- ja lääkärinlausuntoja sekä psykologien lausuntoja. Näiden aineistojen valossa Selin tarkastelee nuorten tulevaisuutta koskevia unelmia ja toiveita.

Selin hyödyntää tutkimuksessaan sosiaalisen pääoman teorioita (esim. *binding social capital* ja *bridging social capital*) tarkastellessaan työläisperheiden nuorten sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja, jotka ohjasivat yhdessä perheen kanssa tehtyjä koulutusvalintoja. Selinin mukaan työläisperheet näkivät koulutuksen sijoituksena tulevaisuuteen, mutta toisin kuin ylempiin sosiaaliryhmiin kuuluvat perheet, he eivät useinkaan nähneet sivistystä itseisarvona vaan pikemminkin välineellisesti, avaimena parempaan sosio-ekonomiseen asemaan. Pääomateorian avulla Selin sijoittaa työläisperheen ja sen jäsenet laajempaan sosiaaliseen kontekstiin. Hän korostaa, että perhe- ja tuttavaverkostojen merkitystä aikuiseksi varttuvalla ja identiteettiään etsivälle nuorelle ei voi aliarvioida tilanteessa, jossa oma perhetausta ei useinkaan kantanut mukanaan sellaisia sosiaalisia pääomia, jotka olisivat ohjanneet opintielle.

Vaikka työväenluokkaisten oppikoulunuorten perheissä oli tehty päätös panostaa lasten tulevaisuuteen enemmän kuin laki velvoitti, oli perheenjäsenten välillä myös sukupuolittuneita eroja siinä, min-kälaisia koulutuspolkuja suosittiin. Kuten Selin toteaa, 1950-luvun ammatinvalintaohjaus vaikuttaa pikemminkin vahvistaneen kuin kyseenalaistaneen vallitsevia sukupuolittuneita ihanteita: tyttöjen ammattiasematavoitteet näyttävät olleen kaikissa yhteiskuntaluokissa matalampia kuin poikien. Torninoja-Latolan artikkelista käy ilmi, että koulutusmahdollisuuksien lisääntyminen saattoi synnyttää ristiriitoja myös perheen sisällä vanhempien tehdessä päätöksiä siitä, kuka lapsista lähetettäisiin koulutielle.

Historiantutkijoiden aineistojen ja näkökulmien lisäksi kirjassamme lähestytään myös nykypäivän perheiden arkea. Johanna Mykkänen ja Marja Leena Böök käyttävät muista kirjan kirjoittajista poikkeavaa aineistoa analysoidessaan 2010-luvun lapsiperheiden jokapäiväistä elämää. Mykkänen ja Böök antoivat lapsiperheiden

käyttöön kamerat, joilla heidän tuli kuvata arjen hetkiä, tiloja ja tilanteita perheessä. Syntyneiden kuvien perusteella Böök ja Mykkänen analysoivat perheiden arjen rakentumista. He osoittavat, että valokuvaaminen ja valokuvista keskusteleminen yhdessä tutkittavien kanssa on osallistava menetelmä, jonka avulla arjen käytänteistä, tunteista ja abstrakteistakin asioista voi keskustella konkreettisesti.

Tutkijat löysivät aineistostaan esimerkiksi kulttuurisen ideaalin jaetusta ja tasa-arvoisesta vanhemmuudesta, mutta tämä ideaali ei välttämättä konkretisoitunut käytännön arjessa. Valokuvat ja kerronta saattoivat olla eriparisia ja ristiriidassa keskenään. Tämän tuloksen perusteella voikin esittää hedelmällisen kysymyksen jatkotutkimusta varten. Mistä nämä eriparisuudet ja hiljaiset ristiriitaisuudet kertovat? Miten nykypäivänä perheille tarjottavat tuet ja rakenteelliset rajoitteet vaikuttavat (työläis)perheiden arkeen? Millaisia mahdollisuuksia ja toisaalta tapoja ylittää rakenteita perheillä voi olla tulevaisuudessa?

Mykkäsen ja Böökin mukaan perheiden arki on parhaimmillaan silloin, kun töissä menee hyvin, ”kotiasiat” ovat kunnossa ja jokaiselle perheenjäsenelle jää myös omaa tilaa ja aikaa. Tämä näyttää olevan eräänlainen normaalin, onnellisen perhe-elämän ideaali. Mutta entä sitten, kun arjen kulku häiriintyy? Kriisitilanteissa ”normaalin” arjen poliittisuus tulee esiin. Millaisia turvaverkkoja tulevaisuuden työläisperheellä on? Sysätäänkö vastuu onnellisuudesta yksinomaan perheelle itselleen vai auttaako yhteiskunta toimivan arjen edellytysten luomisessa?

Kirjan artikkelit perustuvat vuonna 2014 pidettyyn Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran kesäseminaariin. Kiitämme kirjan kirjoittajia hyvästä yhteistyöstä ja innokkuudesta, Työväen-museo Werstasta seminaarituloista, Raimo Parikkaa kirjan taittamisesta, Kansan Arkistoa kirjan kansikuvasta sekä Tieteellisten seurain valtuuskuntaa julkaisutuesta.

Lähdeviitteet

- 1 Häggman 1997, 15–19.
- 2 Ks. Mikko Kemppaisen artikkeli tässä kirjassa.
- 3 Markkola 1994; Lähteenmäki 1995, 201–215.
- 4 Yesilova 2009.
- 5 Engels 1845.
- 6 Mayhew 1851; Le Play 1855.
- 7 Lilius 1888; Pekkarinen 1984.
- 8 Malinen 2014, 103.
- 9 Hjelt 1912.
- 10 Anderson 1971; Hareven 1984.
- 11 Anderson 1980; Markkola 1994, 8–10.
- 12 Pulma 1991; Häggman 1994; Markkola 1994; Waris 1999.
- 13 Moring 1994.
- 14 Esim. Markkola, Östman & Lamberg (toim.) 2014; Hytönen & Koskinen-Koivisto (toim.) 2011; Turtiainen 2014.
- 15 Rahikainen 1996, 2002 ja 2004.
- 16 Tuomaala 2014.
- 17 Markkola 2012; ks. myös Saarimäki, Hytönen & Niskanen (toim.) 2012.
- 18 Vuoden 1918 sodasta ks. esim. Kaarninen 2008; toisen maailmansodan kokemuksista esim. Näre, Kirves & Siltala 2010.
- 19 Esim. Lämsä 2009; Paananen et al. 2012.

Kirjallisuus

- Anderson, Michael (1971): *Family Structure in Nineteenth Century Lancashire*. Cambridge.
- Anderson, Michael (1980): *Approaches to the History of the Western Family, 1500–1914*. London.
- Engels, Friedrich (1845): *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*.
- Hareven, Tamara (1984): *Family Time and Industrial Time. The Relationship bet-*

- ween the Family and Work in a New England Industrial Community.* Cambridge.
- Hjelt, Vera (1912): *Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909.* Työttilasto XIII. Helsinki.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) (2011): *Työtä tekee mies, nainen.* Väki voimakas 24. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Häggman, Kai (1996): *Johdatus perbehistoriaan.* Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kaarninen, Mervi (2008): *Punaorvot 1918.* Minerva, Helsinki ja Jyväskylä.
- Le Play, Frédéric (1855): *Les Ouvriers Européens.*
- Lähteenmäki, Maria (1995): *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Lämsä, Anna-Liisa (2009): *Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa.* Acta Universitatis Ouluensis, E Scientiae Rerum Socialium 102. Oulun yliopisto, Oulu.
- Malinen, Antti (2014): *Perheet abtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948.* Väestöliitto, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle.* Historiallisia Tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2012): Työläislapsen matka maailmaan. Teoksessa Pasi Saari-mäki, Kirsi-Maria Hytönen & Heli Niskanen (toim.), *Lapsi matkalla maailmaan. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään.* Historiallinen Arkisto 135. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 283–320.
- Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.) (2014): *Näky-mätön sukupuoli. Mieheden pitkä historia.* Vastapaino, Tampere.
- Mayhew, Henry (1985/1851): *London Labour and the London Poor.* Penguin, Harmondsworth, London.
- Moring, Beatrice (1994): *Skärgårdsbor. Hushäll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen.* Finska vetenskaps-societeten, Helsingfors.
- Näre, Sari, Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.) (2010): *Sodan kasvattamat.* WSOY, Helsinki.
- Paananen, Reija, Ristikari, Tiina, Merikukka, Marko, Rämö, Antti & Gissler, Mika (2012): *Lasten ja nuorten hyvinvointi. Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa.* Raportti 52/2012. Terveiden ja hyvinvoinnin lait-os, Helsinki.
- Pekkarinen, Jukka (1984): Kansantaloudellinen Yhdistys ja taloudellinen keskus-

- telu Suomessa. Teoksessa Heikki Koskenkylä, Jukka Pekkarinen, Antti Rääkönen & Pentti Vartia (toim.), *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä. Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1984*. Kansantaloudellinen Yhdistys, Helsinki, 11–39.
- Pulma, Panu (toim.) (1991): *Den problematiska familjen*. Historiallinen arkisto 97. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Rahikainen, Marjatta (1996): Arbete eller skola. Om minderåriges arbete i Finland under mellankrigstiden. *Historisk Tidskrift för Finland* 75(3), 446–464.
- Rahikainen, Marjatta (2002): First generation factory children: child labour in textile manufacturing in nineteenth-century Finland. *Scandinavian Economic History Review* 50(2), 71–95.
- Rahikainen, Marjatta (2004): *Centuries of child labour. European experiences from the seventeenth to the twentieth century*. Ashgate Publishing Ltd, Aldershot.
- Saarimäki, Pasi, Hytönen, Kirsi-Maria & Niskanen Heli (toim.) (2012): *Lapsi matkalla maailmaan. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään*. Historiallinen Arkisto 135. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuomaala, Saara (2004): *Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca Historica 89. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Turtiainen, Jussi (2014): Metalliin kietoutuneet muistot: metallityöläisten maskuliinisuus toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Ari Väänänen & Jussi Turtiainen (toim.), *Suomalainen työntekijäisyys 1945–2013*. Vastapaino, Tampere.
- Waris, Elina (1999): *Yksissä leivissä: ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Yesilova, Katja (2009): *Ydinperheen politiikka*. Gaudeamus, Helsinki.

Työväenliikkeen naiskirjailijoiden perhe- ja avioliittokritiikki 1900-luvun alun suomalaisissa työväenlehdissä

Koti, yhteiskunnan pohja, yksilö sen alkujuuri. Nuo kun sopu-
sointuun ehtii, silloin nousee rauhan muuri. [...] Kodista käy ih-
miskuntaan, yhteiskuntaan yksilöistä uudistuksen luova voima,
sepä kansat nostaa öistä, nostaa valoon, vapauteen kevään lempi-
lauleloihin. Tuota miettiessä vallan vaipua voi unelmoihiin.¹

Yllä lainattu katkelma on ote 1900-luvun alun suomalaisen työvä-
enliikkeen tunnetuimman naisrunoilijan Hilja Pärssisen (Liinamaa)
runosta Kevään koittaessa. Suurlakon ja eduskuntauudistuksen in-
noittamana vuonna 1906 kirjoitetussa runossa tiivistyy oivallisesti
Pärssiselle tyypillinen ajatus kotikasvatuksen merkityksestä vapaan
ja solidaarisen tulevaisuuden yhteiskunnan luomisessa.

Runo kuvastaa hyvin ajan aatteellista ilmapiiiriä yleisesti, sillä perhe
ja avioliitto olivat nousseet yhteiskunnallisen keskustelun poltto-
pisteeseen 1900-luvun alkuun tultaessa kaikkialla länsimaissa ta-
loudellisten uudistusten ja modernien aatteiden haastaessa vanhan
patriarkaalisen perhekäsityksen. Perhe käsitettiin sekä porvarillisen si-
vistyneistön että työväenliikkeen puolella yhteiskunnan moraalisesti
ja taloudelliseksi perusyksiköksi, johon kytkeytyivät laajemmat kysy-
mykset naisen asemasta, seksuaalisuudesta, uskonnosta, sukupuolten
välisistä yhteiskunnallisista suhteista ja lopulta koko kansakunnan
tulevaisuudesta. Keskustelu ylitti kansalliset rajat ja myös Suomessa
yhteiskunnan modernisoituminen kulminoitui pitkälti kysymykseen
perheestä ja avioliitosta. Perheihanteesta muodostui kontrolloinnin

välikkappale, jolla porvarillinen sivistyneistö pyrki sitouttamaan kasvavaa työväenluokkaa ja muuta rahvasta omaan arvomaailmaansa, mutta myös sosialistit nostivat perheen keskiöön taistelussa kapitalismia vastaan. Kotikasvatuksen nähtiin olevan ratkaisevassa asemassa yhteiskunnallisessa muutoksessa. Sosialismi koettiinkin uhaksi osaksi juuri siksi, että se kyseenalaisti porvarillisen perheihanteen.²

Perhepolemiikissa naiset olivat erityisen aktiivisia, sillä koti ja perhe nähtiin naisten toimintakentäksi. 1800-luvun loppupuolella järjestäytynyt naisliike pyrki pitkälti juuri perheeseen ja avioliittoon keskittyvien kysymysten kautta parantamaan naisten asemaa yhteiskunnassa. Vaikka Suomessa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutuminen suurlakon jälkeen mahdollisti naisten osallistumisen poliittiseen päätöksentekoon entistä laajemmin, perinteiset toiminta-alueet säilyivät yhä sukupuolten välisessä työnjaossa. Naiset keskittyivät julkisessa toiminnassaan pitkälti perheeseen ja sosiaalipolitiikkaan liittyviin kysymyksiin vielä eduskuntaudistuksen jälkeenkin.³

Tässä artikkelissa tutkimuksen kohteena ovat ennen vuoden 1918 kansalaissotaa järjestäytyneen työväenliikkeen sosialisteiksi profiloituneet naiskirjailijat Hilda Tihlä (1870–1944), Elvira Willman (Eloranta) (1875–1925) sekä Hilja Pärssinen (1876–1935), joiden kaikkien tuotannossa perhe, avioliitto ja lasten kasvatusta nousivat keskeisiksi teemoiksi. Artikkelissani tarkastelen, millaisiin kysymyksiin Tihlä, Willman ja Pärssinen perhettä ja avioliittoa käsittelevissä kirjoituksissaan keskittyivät. Millä tavoin heidän mukaansa perhe-elämä tuli yhteiskunnassa järjestää, ja millaisiin laajempiin yhteiskunnallisiin konteksteihin he perhe- ja avioliittokritiikissään tarttuivat? Kirjailijoiden henkilökohtaisten näkemysten kautta pohdin 1900-luvun alun Suomessa käytyä yhteiskunnallista keskustelua perheestä ja avioliitosta laajemmin. Kansallisen tason ohella keskeinen näkökulma artikkelissani on siinä, millä tavoin kansainväliset aatevirtaukset ja kansalliset rajat ylittävä perhekeskustelu näkyivät Tihlän, Willmanin ja Pärssisen kirjoituksissa.

Varsinaisen kirjailijatyönsä lisäksi Tihlä, Willman ja Pärssinen julkaisivat runsaasti kirjoituksiaan työväenlehtien sivuilla ja toimivat aktiivisesti työväenliikkeessä. Opettajan koulutuksen saanut ja ru-

noilijana tunnettu Pärssinen oli työväen naisliiton puheenjohtajana ja SDP:n pitkäaikaisena kansanedustajana kolmikosta ehdottomasti poliittisesti merkittävin vaikuttaja, jolla oli laajat yhteydet myös kansainväliseen sosialistiseen naisliikkeeseen. Hän toimi esimerkiksi toisena sihteerinä Stuttgartin ensimmäisessä kansainvälisessä sosialistisessa naisten kongressissa ja oli tiiviissä yhteistyössä kansainvälisen sosialistisen naisliikkeen tunnetuimpiin hahmoihin lukeutuvien saksalaisen Clara Zetkinin (1857–1933) sekä venäläisen Alexandra Kollontain (1872–1952) kanssa. Pärssinen oli suomalaisen sosialidemokraattisen naisliikkeen johtava poliittisen linjan hahmottelija. Pitkälti juuri hänen välityksellään kansainväliset aatteet levisivät liikkeessä laajemmalle, ja suomalaiseen sosialidemokratiaan vakiintui Saksasta malli sukupuolten välisestä työnjaosta, jossa naisen poliittisena toiminta-alueena olivat kotiin ja perheeseen liittyvät kysymykset.⁴

Tihlä ja Willman olivat Pärssisen tapaan aktiivisia toimijoita työväenliikkeessä, mutta eivät osallistuneet varsinaiseen puoluepolitiikkaan. Romaaneillaan ja lyhyillä tarinoillaan tunnetuksi tullut Tihlä toimitti yhdessä Miina Sillanpään (1866–1952) kanssa kirjolliselle pyhäkoululle vastineeksi suunnatun sosialidemokraattisen kasvatuksen keskittyvän Ihanneliiton *Ihanne*-lehteä. Lisäksi hän oli mukana perustamassa työväenyhdistystä Helsingin Oulunkylään ja ohjasi työväen laulu-, näytelmä- ja tanssipiirejä muutettuaan Vihdin Otalammelle vuonna 1913.⁵ Willman taas oli näytelmäkirjailija, josta odotettiin kehkeytyvän työväenliikkeelle oma Minna Canthin perinteen jatkaja, kun hänen esikoisnäytelmänsä *Lyyli* vuonna 1903 esitettiin ensimmäistä kertaa Kansallisteatterin lavalla. Hän vaikutti sosialidemokraattisessa nuorisoliitossa sekä Helsingin työttömäin komitean jäsenenä. Willman pyrki SDP:n kansanedustajaksi kaksissa ensimmäisissä eduskuntavaaleissa, mutta ei saanut tarpeeksi kannatusta.⁶

Aineistona artikkelissani käytän kirjailijoiden työväenlehtien sivuilla ennen ensimmäistä maailmansotaa julkaisemia kirjoituksia. Tutkimusta varten olen käynyt läpi palvelijataryhdistyksen julkaiseman *Palvelijatarlehden* (1905–1906) sekä sitä seuranneen sosialidemokraattisen naisliikkeen äänenkannattajan *Työläisnaisen* (1907–

1914), jonka toimitussihteerinä toimi Hilja Pärssinen vuoteen 1912 saakka. Tutkimukseen olen ottanut mukaan myös ajan uusia aatteita käsittelevät aikakauslehdet *Työmiehen illanvietto* (1902–1906) ja *Vapaa ajatus* (1909–1917) sekä Tihlän toimittaman *Ihanne*-lehden (1908–1914). Sanomalehdistä olen ottanut tarkasteluun Suomen laajalevikkisimmän työväenlehden *Työmiehen* (1895–1918). Artikkelin tarkastelujakso päättyy vuoteen 1914, jolloin ensimmäisen maailmasodan alkaminen kiristi sensuuria ja taloudellista tilannetta. *Työläisnainen*, joka tutkimastani lehtiaineistosta keskittyi eniten juuri perhettä, avioliittoa ja naisen asemaa käsitteleviin kysymyksiin, lakautettiin lehden hallituksen päätöksellä toistaiseksi taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Taloudellisiin ongelmiin kaatui samalla myös *Ihanne*.⁷

Pääpaino on lehtikirjoituksissa siksi, että lehdissä julkaistuista teksteistä on helpompi rajata tarkasteluun juuri avioliittoa sekä perhettä käsittelevät tekstit, sillä niissä aihetta käsitellään yleensä tarkkarajaisemmin kuin kaunokirjallisessa tuotannossa. Tutkimusaineisto käsittää kaikkiaan satoja Tihlän, Willmanin ja Pärssisen kirjoittamia lehtikirjoituksia. Aineisto on hyvin vaihteleva ja sisältää muun muassa runoja, tarinoita, kirja- ja teatteriarvioita, kolumneja, käännöstekstejä sekä ajankohtaiskatsauksia ja informatiivisia artikkeleja. Aineistosta olen valinnut esimerkkitekstejä, joiden kautta tuon esille heidän näkemyksiään perhe-elämään, avioliittoon sekä lastenkasvatukseen liittyvistä teemoista. Hilja Pärssiseltä olen ottanut lehtikirjoitusten ohella mukaan myös perhe-teemaa käsitteleviä runoja, jotka hän julkaisi kokoelmassaan *Taistelun tuoksinassa* vuonna 1907. Kokoelmaa on pidetty Pärssisen ensimmäisenä varsinaisena aatteellisena runokokoelmana ja monet sen sisältämistä runoista julkaistiin myös työväenlehtien sivuilla⁸. Lehtikirjoitusten ohella käytän arkistoista löytyviä elämäkerrallisia lähteitä, kuten kirjailijoiden kirjoittamia kirjeitä sekä heistä kertovia muistelmia. Arkistolähteitä käytän valottamaan julkiseksi tarkoitettujen tekstien sisältöä ja niiden henkilökohtaisia taustoja.

Porvarit perheen ja avioliiton vihollisina

”Ensiksi julistan, että naisen tehtävänä yhteiskunnassa on olla äiti”⁹, kiteytti Elvira Willman suorasanaisesti hahmotellessaan naisen yhteiskunnallista roolia *Työmiehessä* keväällä 1904. Kirjoituksessaan Utopia Willman katsoi naisilla olevan luonnollinen taipumus toteuttaa kutsumustaan äitinä, joten äitiys tuli ottaa lähtökohdaksi kaikissa naisten asemaa koskevissa parannusehdotuksissa. Miesten valta-asema oli kuitenkin tehnyt täysipainoisesta äitiydestä mahdolltomuuden, sillä nainen joutui mukautumaan miesten tarpeisiin niin avioliitossa kuin laajemminkin yhteiskunnassa. Huonoimmassa asemassa olivat köyhät aviottomat äidit sekä naimattomat naiset, jotka joutuivat hengenpitimikseen myymään ruumistaan porvariston herroille. Konkreettisenä ehdotuksena äitien taloudellisen aseman parantamiseen Willman esitti miehille lapsiveroa, joka maksettaisiin lapsen äidille jokaisesta lapsesta. Veron tarkoituksena oli saada miehet huolehtimaan jälkeläisistään, ja miehet voisivat hankkia lapsia varallisuuden mukaan. Avioero olisi mahdollinen mieltämyksen jälkeen. Eron sattuessa lapset jäisivät äidille, mikäli tämä olisi kykeneväinen lain silmissä heistä huolehtimaan, ja mies maksaisi elatuksesta äidille. Willman katsoi, että lapsivero hillitsisi miesten seksuaalista käyttäytymistä ja parantaisi äitien mahdollisuuksia huolehtia lapsistaan. Willmanin Utopiassa oli pitkälti kyse nimenomaan naisen taloudellisen aseman parantamisesta, minkä hän katsoi johtavan kokonaisvaltaiseen yhteiskunnalliseen muutokseen. Kun nainen olisi taloudellisesti riippumaton, avioliitto pohjautuisi taloudellisen aseman sijaan molempinpuolisille tunteille. Rakkauteen pohjaava avioliitto lakkauttaisi myös prostituution, kun miesten ei tarvitsisi hakea tyydytystä tunteilleen avioliiton ulkopuolelta.¹⁰

Willmanin kirjoitus heijastaa naisaktivistien yleistä näkemystä siitä, että äitiyden ja perhe-elämän taloudellisia mahdollisuuksia parantamalla kohennettaisiin koko yhteiskunnan tilaa. Myös marxilaisen sosialismin teoreetikot, kuten August Bebel (1840–1913) ja Friedrich Engels (1820–1895), julistivat sosialismin vapauttavan äidit ja perhe-elämän taloudellisesta ahdingosta. Avioliitto pohjaisi

vallankumouksen tultua puolisoiden väliselle rakkaudelle taloudellisen ja sosiaalisen statuksen sijaan, mikä lakkauttaisi prostituution sekä yhteiskunnassa vallitsevan kaksinaismoraalin. Sosialistit korostivat edustavansa köyhyydessä elävien suurten kansanjoukkojen avioliittokäsitystä ja pyrkivänsä palauttamaan sukupuolten väliset suhteet luonnolliseen tasa-arvoiseen muotoonsa, jollaisia ne olivat olleet ennen kuin kapitalismi oli päässyt ne turmelemaan. Luonnolliseen seksuaalisuuteen ja perhe-elämään palaaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista ennen kuin taloudellinen sorto olisi lakkautettu ja proletariaatti ottanut vallan. Bebelin ja Engelsin ajatus äitiyden, perhe-elämän ja avioliiton vapautumisesta oli keskeinen argumentti sosialistisen naisliikkeen perustellessa naisen taloudellisen aseman parantamista.¹¹ Willmanin ajatus miehille asetettavasta verosta ei sekään ollut täysin poikkeuksellinen. Esimerkiksi Ranskassa sosialistinaiset olivat esittäneet ratkaisuksi köyhien äitien aseman kohentamiseksi samankaltaista veroa, mutta laajempaa kannatusta ehdotus ei saanut.¹²

Willmanin ajatus naisen luonnollisesta äitiydestä oli ajan perhekeskustelussa myös hyvin tyypillinen, sillä perinteisesti naisen tärkeimpänä tehtävänä oli olla äiti. Nainen käsitettiin miestä siveellisemmäksi sekä luontaisilta ominaisuuksiltaan ihanteelliseksi lasten kasvattajaksi. Kansainvälisestikin vain hyvin harvat naiset hylkäsivät ajatuksen naisen luonnollisesta kutsumuksesta tulla äidiksi. Sekä porvarillisten että sosialististen naisten oikeuksien laajentamisessa kyse oli pääsääntöisesti juuri äitiyden olosuhteiden parantamisesta.¹³ Prostituutio kytkeytyi äitiys- ja perhekeskusteluun myös porvariston naisten retoriikassa, ja hekin katsoivat yhteiskunnan siveettömyyden olevan seurausta perheen turmeltumisesta. Erotuksena oli kuitenkin se, mistä syitä perheiden huonoon asemaan haettiin. Porvaristo vastusti sosialistien ehdottamia julkisin varoin kustannettavia uudistuksia, sillä ne nähtiin hyökkäykseksi ”pyhää” perhettä kohtaan. Porvaristossa nähtiin yleisesti prostituution ja yhteiskunnallisen siveettömyyden johtuvan kristillisten arvojen romuttumisesta, sosialismista ja työväenluokan naisten löyhästä moraalista. Sosialistit taas syyttivät yhteiskunnan taloudellisia ja sosiaalisia rakenteita sekä kristinuskoa. Kristillisiin arvoihin pohjaavassa kapitalistisessa yhteiskunnassa työ-

väenluokka oli alistettu porvariston valtaan. Työväenluokan naiset joutuivat kärsimään sukupuolestaan taloudellisesti, mikä teki täysipainoisesta äitiydestä mahdottomuuden ja alisti naiset omistavan luokan miesten mielivaltaan.¹⁴

Willman rakensi Utopia-kirjoituksensa sukupuolten väliselle vastakkainasettelulle, minkä monet sosialistit kokivat työväenaatteeseen kuulumattomaksi. Esimerkiksi Hilja Pärssisen ajatteluun suuresti vaikuttanut Clara Zetkin piti sukupuolisen rajan luomista luokkataistelulle haitallisena¹⁵. Willmanin kirjoitus saikin Pärssisen laatimaan vastineen Utopia–Todellisuus. Vastauksessaan Pärssinen oli yhtä mieltä Willmanin kanssa siitä, että avioliitto ”voisi syntyä hienommille vaikuttimille: tunteille, yhtäläiselle ajatustavalle, kun sitä eivät taloudelliset seikat ohjailisi”. Hän kuitenkin katsoi, että oli järjetöntä asettaa rintamalinjoja sukupuolten välille, koska todellinen erotus kulki luokkien välillä. Naisten kodin ulkopuolinen palkkatyö oli tullut jäädäkseen, joten naisten asemaa ei tullut määrittää ahtaasti pelkän äitiyden kautta. Naisen asemaa oli parannettava yhdessä koko työväenluokan kanssa ja keskityttävä enemmän käytännön asioihin parantamalla naisten työsuojelua sekä palkkoja ja taisteltava yleisen äänioikeuden puolesta.¹⁶ Naisia koskevat uudistukset kytkeytyivät kuitenkin erottamattomasti äitiyteen. Pärssinenkin piti äitiyttä naisen pyhimpänä tehtävänä ja korosti kaikkia naisia koskevien uudistusten parantavan myös äitien asemaa yhteiskunnassa.¹⁷

Kuten Pärssisen vastauksesta käy ilmi, sosialistisessa naisliikkeessä toimineiden naisten keskuudessa eli vahvana ihanne äidistä kotona lasten kasvattajana, mutta ajatusta kotiin jäämisestä pidettiin toisaalta pikkuporvarillisena ja vanhoillisena näkemyksenä. Zetkinin mukaan yhteiskuntaan tuli luoda julkisia kasvatuslaitoksia, joissa kaikki lapset saisivat tasapuolisen demokraattisiin arvoihin perustuvan kasvatuksen. Hän myös katsoi julkisten kasvatuslaitosten vapauttavan naisia muihin yhteiskunnallisiin tehtäviin.¹⁸ Samankaltainen ero tuli ilmi myös Willmanin ja Pärssisen ajattelussa Utopia-kirjoitusten kautta. Biologinen äiti oli Willmanin näkemyksen mukaan ehdottomasti paras lapsen kasvattaja. Ihanteellisimpana kasvatusympäristönä hän näki kodin. Pärssinenkin myönsi kotikasvatuksen olevan lapsille

täydellisin kasvatusmuoto. Zetkinin tavoin hän kuitenkin kannatti kotikasvatuksen ohella laitoskasvatusta, jos sillä saataisiin parannettua köyhien lasten asemaa, rajoitettua kurjuudessa elävien määrää sekä vähennettyä lapsikuolleisuutta.¹⁹

Syntyvyyden säännöstelyä, lasten laitoskasvatusta ja naisen aseman parantamista vaatiessaan Pärssinen vetosi monin paikoin rotuhygieeniin argumentteihin. Vastauksessaan Willmanille Pärssinen totesi, että ”[p]ääasia ei olisi väestön suuri lukumäärä, vaan rodun laatu”²⁰. Pärssisen vaatimus rodullisesta puhtaudesta ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, sillä 1800-luvun loppupuolelta alkaen ympäri Eurooppaa levisi huoli rodun ja kansan degeneroitumisesta, mikä nostatti yhä tiukempia vaatimuksia seksuaalisuuden ja perhe-elämän kontrolloimiseksi. Kaikki naiset eivät suinkaan olleet kelvollisia äidiksi, ja äitiydelle asetettiin tarkkoja siveellisiä rajoja. Keskustelua rodusta ei käyty vain nationalistisissa piireissä, vaan rotukysymys oli keskeinen myös sosialisteille. Esimerkiksi sekä Clara Zetkinin että Alexandra Kollontain unelmana oli moraalisesti ja fyysisesti ylivoimainen proletaariluokka.²¹ Saksankielisellä alueella ja Pohjoismaissa merkittävä vaikutus sosialistiseen naisliikkeeseen oli myös nietscheiläisen yli-ihmiskäsityksen seksuaaliseen vapauteen, perhe-elämään ja äitiyteen liittäneellä ruotsalaisella Ellen Keyllä (1849–1926). Key oli poikkeuksellisen radikaali eugeniikan kannattaja kehottaessaan jopa tuhoamaan ala-arvoisen rotuaineksen. Jokaisen naisen velvollisuus oli tulla äidiksi, mutta valtiolla tuli olla oikeus puuttua lasten syntyvyyteen vahvan rotupuhtaan yksilön tuottamiseksi.²² Pärssinen oli perehtynyt Zetkinin ja Kollontain ohella myös Keyn ajatuksiin ja teki häntä tunnetuksi suuremmalle yleisölle suomentamalla tämän teoksia. Noustuaan ensimmäisten naisten joukossa Suomen eduskuntaan vuonna 1907 Pärssinen vaati kansainvälisten esikuviansa tavoin avioliiton uudistamista siten, että naimisiin mennessä puolisoiden olisi käytävä läpi lääkärintarkastus tarttuvien ja periytyvien tautien ehkäisemiseksi. *Työläisnaisessa* hän esitti ajatuksensa siitä, että heikkoja oli suojeltava, mutta samalla olisi myös estettävä tulevien polvien degeneroituminen:

Sivistyneen yhteiskunnan tulee estää lailla viallisia synnyttämästä. Tunnetaanhan tärkeimmät perintönä jatkuvat viallisuudet: tarttuvat taudit kuten tuberkuloosi, syfilis ja tippari, mielenvika kaatuvatauti, jatkuva juoppous ja tavaksi muuttunut rikollisuus. [...] Huolimatta puolustuksista ”persoonallisen vapauden” nimessä ja miesten ja naisten ujoudesta olisi lääkärin tutkinto pidettävä ennen kuin avioliittoon lasketaan. Pidetäänhän kulkutautien aikana ”karanteeni-” (eroittamis-) toimenpidettä kunniaissa.²³

Utopia-kirjoituksissa esiin nousevista erilaisista näkemyksistään huolimatta Willman ja Pärssinen olivat yhtä mieltä siitä, että naisen aseman parantuminen, ja sitä kautta tapahtuva avioliitto- ja perhehanteen toteutuminen, ei ollut mahdollista kapitalistisessa järjestelmässä. Yhteenvetona edellä käsitellyistä teemoista voi pitää Pärssisen *Työmiehessä* julkaistua kirjoitusta Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina²⁴. Yhteiskunnallisten ongelmien juurisyyksi hän totesi sen, että porvaristo ei kunnioittanut avioliittoa. Kapitalistisessa taloudessa työläisille perheen perustaminen ilman kunnollista palkkaa ja vakinaisia työmahdollisuuksia tarkoitti joutumista ”orjuudesta kurjuuteen”. Prostituutio ja seksuaalinen kaksinaismoraali, alkoholismi, naisen alistettu asema sekä rodun laadun heikkeneminen olivat kaikki seurausta kapitalistisen yhteiskunnan rakenteista pitkälti juuri siksi, että ne kahlitsivat myös avioliiton ja tunne-elämän taloudellisiin vaikuttimiin perustuvaksi. Ilman vakaata ja turvallista perhe-elämää sekä puolisoiden väliseen rakkauteen pohjaavaa avioliittoa koko kansakunta oli uhattuna. Tämän vuoksi yhteiskunnallinen muutos oli välttämätön.

Naisen kunnia

Perheestä ja avioliitosta käytävään keskusteluun liittyi olennaisesti kysymys seksuaalisuudesta. Erityisesti naisen sukupuolielämää pyrittiin kontrolloimaan, sillä vain siveellinen nainen oli kelvollinen

äidiksi. Seksuaalisuus oli vielä 1900-luvun alussa tiukasti sidottu kirkon siunaamaan avioliittoinstituutioon ja sen ulkopuolisia sukupuoli-suhteita paheksuttiin yleisesti. Huolimatta siitä, että käsitys avioliitosta rakkauteen pohjaavana kumppanuutena vähitellen poisti seksuaalisuudesta syntisyyden leiman ja se alettiin käsittää osaksi ihmisen luontoa, naisen ihanteeksi katsottiin yhä seksuaalinen passiivisuus, ja sukupuoliyhteyden ensisijaiseksi päämääräksi asetettiin jälkeläisten tuottaminen. Avioliitto nähtiin parhaaksi sukupuolten väliseksi yhteiselämän muodoksi ja lasten kasvattamisen kannalta moraalisesti parhaaksi ympäristöksi.²⁵ Yhteiskunnallisia uudistuksia vaatineiden keskuudessakin vapaa seksuaalisuus käsitettiin hyvin yleisesti turmiolliseksi niin yksilön, perheen kuin kansakunnan ja rodun kannalta. Naisten sukupuolielämän vapauttamisen sijaan haluttiin hillitä miesten seksuaalisuutta ja vaadittiin myös miehiä luopumaan avioliiton ulkopuolisista suhteista.²⁶

Sosialisteille aviottomat äidit ja avioliiton ulkopuoliset suhteet eivät kuitenkaan olleet merkki yksilön turmeltumisesta, vaan ne kertoivat luokkayhteiskunnan rappiosta. Porvarillista avioliittoa kritisoitiin, sillä aviouskollisuutta vaadittiin käytännössä vain naisilta. Porvaristo saarnasi puheissaan naisen ja miehen tasa-arvoista asemaa, mutta ei toteuttanut omia arvojaan. Sosialistit korostivat, että eivät suinkaan olleet sallimassa siveettömyyttä tai olevansa perheen ja avioliiton vihollisia, vaan halusivat nimenomaan suojella perhettä rappeutumiselta toteuttamalla ihanteen tasa-arvosta avioliitossa.²⁷

Pärssinenkin totesi Bebeliin ja Marxiin vedoten naisen olevan porvarillisessa yhteiskunnassa vain kauppatar. Hän tahtoi vapauttaa avioliiton kirkon ja kapitalismin moraalista kahleista. Lapsen synnyttämistä ei tullut käsittää syntiseksi ja avioliiton ulkopuolella syntyneille lapsille tuli taata samat oikeudet kuin aviollisessa suhteessa syntyneille. Aviottomille äideille ja lapsille hän vaati julkisilla varoilla kustannettuja turvakoteja, joissa yhteiskunnan heikko-osaisista huolehdittaisiin.²⁸ Pärssisen vaatimia turvakoteja aviottomille äideille vastustettiin porvariston keskuudessa painokkaasti, sillä niiden katsottiin antavan hyväksynnän seksuaaliselle siveettömyydelle. Lan-

genneiden avustustyö tuli pitää sivistyneitten ja kunniallisten kansalaisten valvonnassa hyväntekeväisyyden ja köyhäinavun piirissä.²⁹

Vaatimuksistaan huolimatta myös Pärssinen suhtautui kuitenkin epäillen täysin vapaaseen sopimusavioliittoon, sillä se jättäisi naisen ja lapsen vaille turvaa. Vastustajilleen Pärssinen korosti, että ei ollut ”vapaan rakkauden” kannattaja, vaan halusi miesten noudattavan samoja seksuaalinormeja, joita naisilta vaadittiin.³⁰ Toisaalta vielä ennen kansanedustajan uraansa vuonna 1903 Pärssinen oli suosittelut sosialidemokraateille kääntymistä vapaaseen liittoon, ”Lagerborgin tielle”, seksuaalista vapautta kannattaneen kulttuuriradikaalin Rolf Lagerborgin (1874–1959) innoittamana. Yhteistyö Aleksandra Kollontain kanssa antaa sekin viitteitä siihen, että Pärssinen ei ainakaan tuominnut vapaata rakkautta. Kollontai tuli nimittäin tunnetuksi seksuaalireformistina, jonka näkemystä sosialistisessa yhteiskunnassa toteutuvasta eroottisesta ystävyydestä monet paheksuivat.³¹ Lehtikirjoituksissaan tai kaunokirjallisessa tuotannossaan Pärssinen ei kuitenkaan nostanut naisen seksuaalisuutta suoranaisesti itseisarvoksi.

Elvira Willman taas käänsi aselman ympäri nostaessaan keskustelun aiheeksi naisen seksuaaliset tarpeet ja vaati naisille samoja oikeuksia määrätä omasta ruumiistaan kuin miehillekin. Willmanin mukaan naisen seksuaalisuuden vapauttaminen ei suinkaan johtaisi hillittömyyteen ja perheen hajoamiseen. Päinvastoin, vapaa rakkaus johtaisi siveellisempään yhteiskuntaan ja prostituution lakkaamiseen, kun naisen aktiivisuus aviosuhteessa olisi yleisesti hyväksyttyä. Esimerkiksi kesällä 1905 *Palvelijatarlehdessä* julkaistussa pitkässä kirjoituksessaan Willman katsoi käsityksen naisten sukupuolivietin puuttumisesta syntyneen historian saatossa. Muinaisten kirkonmiesten turmeltuneissa mielissä naissukupuoleen projisoitiin kaikki irstas ja epäpyhä, mikä oli johtanut käsitykseen naisen sukupuolielämän syntisyydestä. Tämän myytin vaaliminen porvarillisessa yhteiskunnassa oikeutti miehisen kaksinaismoraalin, jossa ylempien luokkien naiset pakotettiin kieltäytymään siveysvaatimuksen avulla luonnollisesta vietistään, kun taas köyhät naiset joutuivat alistumaan herrojen himojen tyydyttäjiksi. Willman korosti naisella olevan samanlainen

tarve sukupuolivietin tyydyttämiseen kuin miehelläkin ja vaati seksuaalisuuden täydellistä vapauttamista:

Naiselle sama vapaus kuin miehelle itse järjestämään elämäänsä. Jos otamme pois mielestämme tuon jesuiittamaisen käsityksen, *että naisella ei olisi muka sukupuoliviettä, joka merkitsee, että yhteiskuntamoraali vaatii, että naisen pitää joko tukahuttaa sukuviettinsä, tai valehdella, ettei hänellä sitä ole.* Tukahduttaa sukuviettinsä ja ylpeillä siitä, on samaa kuin vapaa-ehtoisella nälällä hivuttaa ruuansulatuselimiänsä, etteivät ne enää voi ruokaa sulattaa eivätkä siis kaipaakaan lisää, josta seuraa, koko ihmisen ruumiin riutuminen. *Sukuvieettä vailla oleva ihminen on luonnoton.* [...] On näytetty toteen, että sukupuolisuhhteissa naisen sukupuolihermot ärtyvät niin kuin miehen, että heillä tapahtuu elimissä yhtymisen jälkeen muutos kuin miehilläkin, että he tuntevat samaa nautintoa ja samaa väsymystä yhtymisen jälkeen kuin mieskin. Onko siis naisille sukupuolivietin voima vähä-arvoisempi elämässä kuin miehillekään?! [...] Syy naisen näennäiseen sukupuolivietin puutteeseen ei ole *tosiluonto vaan pakko.*³²

Willmanin äitiyden velvollisuuksia ja naisen seksuaalista vapautta yhdistelemissä kirjoituksissa on nähtävissä selkeitä yhtymäkohtia Ellen Keyn ajatuksiin. Key oli yksi Euroopan tunnetuimmista seksuaali-reformisteista, jotka vaativat avoimempaa keskustelua seksuaalisuudesta sekä sukupuolten välisten suhteiden uudelleen määrittelyä. Keylle fyysinen rakkaus oli jumalallinen voima. Hän katsoi, että ihmisruumissa yhdistyivät henkinen ja aistillinen puoli, jotka olivat molemmat pyhiä. Ihmisluonto pyrki tavoittelemaan nautintoa ja onnellisuutta, minkä vuoksi seksuaalisuutta tuli toteuttaa yksilöllisten mieltymysten mukaisesti. Kristillinen kirkko oli Keyn mukaan tehnyt suurta vääryyttä kahlitessaan seksuaalisuuden avioliittoinstituutioon, sillä vapaa seksuaalisuus oli ihmisen evoluution, korkeamman moraalin ja koko ihmiskunnan kehittymisen edellytys. Hän korosti, että jokaisella oli erilaiset mieltymykset, minkä vuoksi avioliitto ei ollut kaikille sopiva yhteiselämän muoto. Key puhui erityisesti naisen

seksuaalisen vapauden puolesta, mutta samaan aikaan painotti naisen velvollisuutta tulla äidiksi.³³

Monien muiden Keytä myötäilleiden eurooppalaisten sosialistien tapaan Willman haki perusteita historiasta ja tieteen rationaalisuudesta. Hyvin tärkeä tieteenhaara seksuaalista vapautta ajaville oli uusi tiede, psykologia, jonka tutkimustulokset osoittivat seksuaalisuuden kehittyvän jo lapsuudessa. Psykologeihin viitaten Willman ja muut seksuaalireformistit painottivat seksuaalisen pidättäytymisen johtavan henkisen terveyden järkkymiseen. Näin ollen seksuaalinen vapautuminen johtaisi hyvinvointiin niin yksilön kuin yhteiskunnan kannalta.³⁴ Willman pyrki herättelemään naisia vaatimaan seksuaalisia oikeuksiaan nostamalla leipätaistelun rinnalle rakkaudesta käytävän taistelun.³⁵ Hän ei käsitellyt aihetta vain teoreettisella tasolla kirjoituksissaan vaan toteutti vapaata rakkautta myös henkilökohtaisessa elämässään. Vuonna 1907 hän ilmoitti *Työmiehessä* solmineensa keskinäisellä sopimuksella siviiliavioliiton Voitto Elorannan kanssa ja synnyttäneensä lapsen.³⁶

Vaikka Keyn vaikutus oli todella merkittävä perheestä, äitiydestä ja seksuaalisuudesta käytyyn keskusteluun, vain harvat olivat yhtä radikaaleja näkemyksissään. Willmanin yksilönvapautta ja naisen vapaata seksuaalisuutta korostavat kirjoitukset olivatkin liian rohkeita suomalaiselle työläisnaisliikkeelle. Hänen katsottiin edustavan porvarillista kantaa ja olevan ymmärtämätön työläisnaisten todellisista tarpeista. Työläisnaisten Uudenmaan piirin liittokokous pudottikin hänet SDP:n ehdokaslistalta ensimmäisissä eduskuntavaaleissa todeten olevan työläisnaisille jopa häpeällistä jos Willman edustaisi heitä eduskunnassa. Toisissa eduskuntavaaleissa 1908 Willman pääsi ehdokkaaksi Hämeenlinnasta, mutta äänet eivät riittäneet kansanedustajan paikkaan.³⁷ Kiista siveellisyydestä ja seksuaalisuudesta johti yhteentörmäykseen myös Willmanin ja Pärssisen kesken. Vuoden 1908 vaalitappionsa jälkeen Willman syytti *Työmiehessä* Pärssistä siveellisyyksymyksessä porvarillisesta katsantokannasta väittäen tämän pitävän vain miehiä ja köyhiä prostituoituja siveettöminä. Syytökset saivat Pärssisen lopulta kirjoittamaan *Työmiestä* toimittaneelle Edvard Valppaalle kirjeen, jossa hän sanoi Willmanin olevan

katkera vaalitappiostaan ja syyttävän häntä Willmania vastustavan rintaman masinoinnista eduskuntavaaleissa. Pärssinen pyysi Valpasta jättämään Willmanin valheita sisältävät kirjoitukset vastaisuudessa julkaisematta.³⁸ Pian tämän jälkeen Willman jättäytyi muutamaksi vuodeksi pois julkisesta toiminnasta ja vetäytyi Espoon Leppävaaraan maanviljelijäksi jatkaen yhä kuitenkin kirjoittamista.³⁹

Hilda Tihlä oli Willmanin tapaan vapaan rakkauden kannattaja. Aikaisemmissa Tihlää ja Willmania käsittelevissä tutkimuksissa heitä onkin tarkasteltu rinnakkain juuri yhteiskunnan prostituutiota ja sukupuolimoraalia käsittelevinä kirjailijoina.⁴⁰ Tihlä kuitenkin käsitteli naisen seksuaalisuutta Willmania huomattavasti hienovaraisemmin verhoten avioliitto- ja siveyskritiikin pääsääntöisesti kaunokirjalliseen muotoon myös työväenlehtien sivuilla. Muotoilu saattoi vaikuttaa siihen, että Tihlän kirjoituksia ei käsitetty niin poleemisina kuin Willmanin tekstejä, vaan pikemminkin kasvattavina. Pärssinen esimerkiksi korosti vuonna 1909 julkaistua Tihlän *Metsäkyllillä* -novellikokoelmaa arvioidessaan Tihlän edustavan uusinta kasvatussuuntaa Ellen Keyn hengessä⁴¹. Ehkä suorasanaisimmin Tihlä toi esille käsityksensä vapaasta rakkaudesta ja kaksinaismoraalista kirjoituksessaan Naisen kunnia, jonka hän osoitti vastaukseksi Eliina Kajanderin *Työläisnaisessa* julkaistuun tarinaan Köyhän tytön kohtalo⁴². Tihlä katsoi Kajanderin kirjoituksen soinnahtavan nuoren naisen ”vanhanaikaiselta, hassulta ja homehtuneelta” tarinalta siitä, kuinka maalaistyttö lankeaa kaupunkilaismiehen rakkaudentunnustuksiin ja avioliittolupauksiin uhraten tälle kunniansa. Itse tarinaa hän piti liikkuttavana, mutta julisti samalla sen osoittavan ikivanhojen käsitysten olevan yhä sitkeästi voimissaan. Tihlä piti suorastaan järkyttävänä sitä näkemystä, että naisen kunnia oli riippuvainen tämän neitsyydestä. Willmanin tavoin hän vetosi terveeseen järkeen sekä historialliseen ja uskonnolliseen kehitykseen:

Miehen kunnia on uljuus, rakkaus, totuus. Jos hän on valehtelija, konna, ilmiantaja, on hän kunniaton. Nainen saa olla tätä kaikkea: viettelijä, ilmiantaja, panettelija, jos hän vaan on neitsyt, on hänellä ”kunnia” itsensä ja muiden silmissä. Vaikka hän olisi uh-

rautuvaisin äiti, rehellisin ihminen maailmassa, vaikka hän antaisi hirttää itsensä, ennen kuin ilmaista uskottua salaisuutta, jos ei hän ole neitsyt, ei hänellä ole ”kunniaa” omissa eikä muiden silmissä. Neitsyt, akka, taikka kunniaton, kas siinä naisen mahdollisuudet. En tahdo alentaa neitseellisen siveyden arvoa, en millään muotoa. Se on hyvin kallis asia etenkin miesten mielestä. Neitsyt on heidän suurempia pyhyksiään, minä vain puhun asiasta terveen naisen kannalta. En jaksa nimittäin käsittää mitä tekemistä on ihmisarvolla ja neitsyydellä toistensa kanssa. Veroon lopulta maalaisten terveeseen järkeen. [...] Surkeassa pimeydessä ja orjuudessa on naista pidetty läpi vuosisatojen. Häneltä ei olla koskaan vaadittu muuta kuin naisellista suloutta, kauneutta ja viattomuutta. Hän on ollut kaunis eläin. Vahvimpia kahleita millä hän on sidottu on juuri ollut hänen surkea ”kunniansa”. Meidän päivinämme, jolloin monet tyhmyyden kahleet ovat katkenneet ja yhä uudet ovat katkeamassa, yhä vielä pimeät voimat pitävät naista ala-arvoisessa asemassa. Yhä vielä on naisen ”kunnia” entisellä heikolla pohjallaan.⁴³

Naisen kunnia herätti *Työläisnaisen* sivuilla Tihlän ja Kajanderin välillä lyhyen kiistan, jossa kysymys naisen seksuaalisuudesta kääntyi koskemaan äitiyttä sekä naisen heikkoa taloudellista asemaa. Kajander katsoi Tihlän edustavan sinänsä hyväksyttävää uutta vapaampaa käsityskantaa, mutta huomautti yleisen mielipiteen olevan sille täysin vastakkainen. Hän totesi, että avioliiton ulkopuolella lapsen synnyttänyt köyhä työläisnainen sai kärsiä jatkuvaa halveksuntaa, eikä ei ollut kelvollinen miesten silmissä äidiksi ja vaimoksi. Tämä johti taloudelliseen ahdinkoon, minkä vuoksi monet nuoret naiset suistuivat prostituoiduiksi lasta elättääkseen. Kajanderin mukaan vuosisatojen aikana uskonnollisiin kahleisiin sidotut käsitykset eivät muuttuisi hetkessä, ja Tihlän ajama seksuaalinen vapautuminen olisi mahdollinen vasta uudessa yhteiskuntajärjestelmässä. Tihlä pahoitteli epäselvää ilmaisuaan, mutta piti tiukasti kiinni käsityksestään, että naisen kunnia ei ollut riippuvainen ”luvallisesta” tai ”luvattomasta” sukupuolielämästä. Kiistan sovittelijaksi ryhtyi Hilja Pärssinen, joka puolusti Tihlän kantaa. Hän totesi Tihlän asettuneen yleistä käsityskantaa vastaan ”oikeuden ja ihmisyyden nimissä, sillä *lapsen synnyttäminen* ei voi olla häpeällinen teko.” Pärssinen myös painotti,

että avioliiton ulkopuoliset synnytykset eivät johtuneet vapaammasta käsityskannasta, vaan avioliitolle asetetuista taloudellisista esteistä. Tämän seikan hän katsoi Tihlän jättäneen mainitsematta, sillä se oli itsestään selvä.⁴⁴

Tihlälle itselleen kysymys naisen kunniaista oli kuitenkin henkilökohtaisempi. Hän oli avioitunut vuonna 1893 postivirkailija Karl Gustaf Georg Nicklinin (1860–1925) ja avioparilla oli yksi lapsi, tytär Martta (1894–?). Tihlä ja Nicklin eivät kastaneet tyttärtään kirkon yhteyteen, mutta myös heidän avioliittoonsa liittyi poikkeuksellinen piirre. Naimisissa ollessaan Tihlä aloitti vuonna 1905 suhteen yli kymmenen vuotta nuoremman ylioppilaan Urho Tuuralan (1882–?) kanssa. Tuurala asui avioparin yhteisessä kodissa, mutta Tihlä ei missään vaiheessa ottanut virallista avioeroa miehestään. Suhde oli ilmeisesti yleisessä tiedossa ja aiheutti pahennusta aikalaisissa. Vasta paettuuan kansalaissodan jälkeen Neuvostoliittoon hän rekisteröi suhteensa Tuuralaan.⁴⁵

Lehtikirjoitusten ja henkilökohtaisen suhteiden perusteella Tihlä ja Willman katsoivat seksuaalisuutta yksilönvapauden näkökulmasta. He kyseenalaistivat vallitsevat sovinnaisuuden rajat ja halusivat antaa jokaiselle vapauden toteuttaa sukupuoli- ja perhesuhteitaan vailla yhteiskunnan väliintuloa. Pärssinen taas tarkasteli avioliittoa ja seksuaalisuutta enemmän luokkaintressin perspektiivistä. Hänen lehtikirjoituksissaan avioliiton vapauttamisessa oli kyse enemmän yhteiskunnan taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden uudistamisesta. Avioliitto oli vapautettava kirkon holhouksesta ja porvarillises-ta hyötyä tavoittelevasta sopimusavioliitosta, mutta täysin vapaata seksuaalisuutta hän ei kannattanut toisin kuin Tihlä ja Willman. Pärssisen varovaiseen kantaan saattoi vaikuttaa hänen poliittinen asemansa Sosialidemokraattisessa Naisliitossa ja SDP:n kansanedustajana eduskuntauudistuksen jälkeen. Liian radikaalit kannanotot seksuaalisen vapauden puolesta olisivat saattaneet näkyä niin puolueen kuin Pärssisen henkilökohtaisessa vaalimenestyksessä, kuten esimerkiksi Willmanin tapaus osoittaa. Tihlä ja Willman eivät olleet vapaina kirjailijoina samalla tavoin poliittisia toimijoita, joten hei-

dän ei tarvinnut ottaa huomioon kannatusta äänestäjien silmissä tai sitoutua puolueohjelmaan.

Perhevalistusta todellisen uskon hengessä

Yhteiskunnallisesta modernisaatiosta ja ajan uusista aatteista huolimatta perhe- ja avioliitto määriteltiin 1900-luvun alussa yhä hyvin yleisesti kristillisen arvopohjan kautta. Porvarillisessa perheihanteessa nainen toteutti äitinä Jumalan tahtoa omassa perheessään. Kristillisen kasvatuksen avulla naiset osallistuivat siveellisen yhteiskunnan luomiseen, mikä antoi sivistyneistön naisille oikeutuksen kristillisen filantropian varjolla puuttua alempien luokkien perhe-elämään.⁴⁶ Sosialistisen työväenliikkeen piirissä kristillinen perheihanne taas nähtiin kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen pönkittäjänä ja kirkon valtaan kahlittu avioliitto työväenluokkaa ja naista alistavana institutiona.⁴⁷

Tihlä, Willman ja Pärssinen kuvasivat tuotannossaan kapitalismia pääsyynä työläisperheiden ja naisten kurjaan tilaan, mutta yhteiskunnan sortorakenteiden ylläpitäjänä he näkivät kirkon opettaman uskonnon. Kuten edellisessä naisen seksuaalista vapautta käsittelevässä luvussa käy ilmi, Willman piti kirkon ehdasta uskontulkintaa suurimpana syyllisenä naisen alistettuun asemaan. Samaan tapaan Pärssinen katsoi suurimmaksi esteeksi naisten täysivaltaisen kansalaisuuden tiellä tyttöjen uskonnollisen kasvatuksen, joka vahvisti ennakkoluuloja ja alistuvaa tunteellisuutta.⁴⁸ Pärssinen kiteytti ajatuksen uskonnon taannuttavasta voimasta ja kirkosta rikkaiden vallan legitimoijana esimerkiksi runossaan Naiselle. Kirkko opetti alistumaan vallitseviin kurjiin oloihin kahlitsemalla vapaan ajatuksen lupauksilla autuaasta elämästä tuonpuoleisessa. Hurmoshenkisellä messulla ja helvetin tulella uhkaamalla kirkko oli saanut työväestön itse luopumaan vapaudestaan, ja näin työläisiltä oli riistetty mahdollisuus valtahierarkian kyseenalaistamiseen. Kapitalistisesta sortojärjestelmästä oli mahdollista vapautua vasta sitten, kun kirkon luomat järjen kahleet katkaistaisiin. Pärssisen mukaan nimenomaan naiset

oli herätettävä uskonnon valheesta. Runon lopussa Pärssinen nosti esille naisen suuren merkityksen muutosvoimana äitinä ja lasten kasvattajana:

He vievät sun kirkkojen pyhättöön
ja messujen ääreen lumoo
ja uhaten helvetin tulella
he vapauskaipuusi kumoo.

Ja henkesi saatua vangikseen
sun ottaa he kanssaan työhön,
kun tahtovat kaiken taannuttaa
ja kansat upottaa yöhön.
[...]

Sinä elelet hurmeessa tuntehen,
punot pimeyden tummia voitä.
Kulet välkkeessä valhevalkeiden
ja kasvatat kääpiöitä.

Et nouse urhoja kasvattamaan,
et sukua suurta jo luomaan,
joka yhteis-onnea etsisi vaan
ja kurjien huudot huomaa.

Sinä nöyryyttä neuvot lapsilles
ja laitat ruuan ja vaatteet
mut unohdat innon ja uljuuden
ja kauniit kantavat aatteet.⁴⁹

Uskonnon lamaannuttavaan vaikutukseen pureutui kolmikosta erityisesti Tihlä. Yksi hänen raadollisimmista kuvauksistaan, Talvinen tarina, julkaistiin *Vapaa ajatus* -lehdessä keväällä 1912. Tarina oli Tihlälle tyypillinen kuvaus köyhän työläisperheen ahdingosta ja rakentui samoille elementeille kuin Pärssisen Naiselle-runo. Talvinen tarina kertoo luonnonkauniissa talvisessa maisemassa tapahtuvasta hiihtoretkestä, jonka yhteydessä minä-muotoinen kertoja sattuu met-

sän keskellä sijaitsevalle pienelle mökille. Mökkiin astuessaan kertoja odottaa tapaavansa ”Väinölän väkeä, luonnon raittiita lapsia”. Mökin tunnelma on kuitenkin kaukana kertojan haavekuvasta. Siivottomassa ja likaisessa huoneessa jätteiden keskellä istuu onneton aviopari. Sängyn virkaa toimittavalla laatikolla makaa kaksi pientä lasta, joista toinen vielä valittaa sairauttaan, mutta ”toinen on jo lakannut tuskaa tuntehasta”. Tyrmistynyt kertoja pyrkii vetoamaan järkeen ehdottamalla lasten olevan sairaita huoneen kylmyyden vuoksi. Vaimo vastaa sairauden ja perheen köyhyyden olevan Jumalan tahto yltyen kaiken lisäksi jopa ylistämään Herraa kurjuuden keskellä. Absurdi keskustelu saa kertojan synkkänä pohtimaan uskon järjenvastaista olemusta:

– Tätä mökkiä ympäröi kauneus, puhtaus ja raikkaus, mutta sisällä vallitsi lika, tauti ja nälkä. Ja tästä kiitti nainen, – äiti – Jumalaa. Voiko olla mitään surkeampaa? Onko maailmassa mitään sen alhaisempaa olentoa, kuin ihminen, jonka Jumala luo likaa ja saastaa? Ja onko pahantekijöitä sen suurempia kuin ne, jotka tätä Jumalaa hoivaavat ja ylläpitävät? Milloin aukenee ihmisten järki ja milloin työntävät he pois moisen Jumalan puhtauden, kauneuden, onnen ja vapauden maailmasta?⁵⁰

Sosialistinen työväenliike ei kuitenkaan yksiselitteisesti suhtautunut kielteisesti uskontoon, vaikka poliittiset vastustajat usein leimasivat sosialistit jumalankieltäjiksi. Monille sosialismiin sisältyi hengellinen ulottuvuus ja yksilöt tekivät uskonnosta omia tulkintojaan, jotka suhteuttivat kirkon oppeihin.⁵¹ Kirkon oppien tyrmääminen ei tarkoittanut itse uskonnon ja hengellisyyden kieltämistä myöskään Tihlälle, Willmanille ja Pärssiselle. Päinvastoin, kirjailijat halusivat puhdistaa uskonnon kirkon vääristyneestä kapitalismia tukevasta opista ja palauttaa uskonnon luonnolliseksi käsittämäänsä alkumuotoon instituutioista vapaaksi omatunnon asiaksi. Kuten Pärssisestä 1940-luvulla elämäkerta-artikkelin kirjoittanut Sylvi-Kyllikki Kilpi ja nuoren Pärssisen aatemaailmaa tutkinut Sari Asikainen ovat huomioineet, monissa Hilja Pärssisen runoissa on havaittavissa uskonnollinen pohjavire. Pärssinen oli lähtöisin pappisperheestä ja hänen

sisaren tyttärensä muistelmien mukaan kunnioitti suuresti isäänsä pappina vielä aikuisiälläkin. Hän ei myöskään kieltänyt Jumalan olemassaoloa ja piti Jeesusta suurena opettajana.⁵²

Uskonnollinen reformismi näkyi vahvasti Pärssisen avioliittoon ja perheeseen liittyvissä kirjoituksissa. Hän esimerkiksi totesi, että lasten kasvatuksen tuli olla sopusoinnussa ”väärentämättömän Jeesuksen Kristuksen opin kanssa”⁵³. Tällä hän tarkoitti, että uskonnon ei tullut olla sokeaa kirkon dogmien seuraamista, vaan todellisessa Kristuksen opissa lapset kasvatettiin demokratiaa ja ihmisoikeuksia kunnioittaviksi kansalaisiksi vastakohtana porvarillisen yhteiskunnan arvoille. Yhtä lailla kasvatuksessa tuli kunnioittaa myös lapsen ihmisoikeuksia ja järjestää lasten kasvatusta kasvatustieteiden ammattilaisten viimeisimpien suositusten mukaisiksi.

Pärssisen vaatimus Kristuksen todellisen hengen toteuttamisesta kasvatuksessa kuvastaa modernisoituvan yhteiskunnan uskonnollista murrosta, jossa kirkon tarjoaman hengellistä oppia alkoivat haastaa uudet henkilökohtaista yhteyttä Jumalaan ja henkimaailmaan korostavat uskonnolliset suuntaukset. Suomeen rantautuivat Euroopasta ja Yhdysvalloista 1800-luvun lopulla esimerkiksi vapaakirkollisuus ja baptismi, mutta suosioon nousivat myös mystiikkaa tieteelliseen maailmankuvaan yhdistävät okkultistiset liikkeet. Esimerkiksi idän uskontoihin pohjaava teosofia sekä Jeesuksen Vuorisarnan opetuksen rationaalisuutta korostava tolstoilaisuus levisivät sivistyneistön piiristä laajemmalle myös työväenliikkeeseen. Uudet tulkinnat saivat kannatusta varsinkin naisten keskuudessa, sillä ne korostivat sukupuolten yhdenvertaisuutta. Esimerkiksi Englannissa monet tunnetut feministit ja naissosialistit hakivat maailmanselitykseen aineksia okkultismista ja tieteen rationaalisuudesta. Sosialistina ja teosofina tunnettu Annie Besant (1847–1933) oli jopa yksi Britannian kuuluisimpia naisia 1890-luvulla.⁵⁴

Sekä Willmanin että Pärssisen kaunokirjallisessa tuotannossa ja lehtikirjoituksissa etenkin tolstoilaiset vaikutteet tulivat paikoin esille. Willman yhdisti Leo Tolstoin (1828–1910) näkemyksiä sosialismiin esimerkiksi *Työmiehessä* kirjoituksessaan Kuningas vaiko alamainen. Venäjän ortodoksinen kirkko erotti Tolstoin yhteydestään vuonna

1901. Kirkon päätös sai myös Pärssisen omistamaan Tolstoille runon Niin aina... Hän näki Tolstoin olevan oikealla asialla uskon puhdistajana, mutta yhteiskunnallisena ajattelijana tämä oli liian anarkisti korostaessaan yksilön vapautta ja hyökätessään kaikkia valtiollisia ja yhteiskunnallisia instituutioita vastaan. Tämän vuoksi Tolstoin ajatukset olivat Pärssisen mukaan sopimattomia luokkataisteluun tähtäävään sosialistiseen aatemaailmaan.⁵⁵

Näkyvimmin uusien uskonnollisten liikkeiden vaikutus tuli kolmikosta esille Tihlän kirjoituksissa, joissa hän yhdisteli sosialismiin luonnonmystiikkaa ja tolstoilaista rationalismia. Hän piti Tolstoita yhtenä ajan merkittävimmistä ajattelijoista ja oli kiinnostunut myös teosofiasta.⁵⁶ Tihlän tuotannossa uskonto- ja kirkkokritiikki oli keskeinen teema, jonka ympärille kaikki muut yhteiskunnalliset aiheet usein kietoutuivat. Tolstoin ja teosofien tapaan Tihlälle todellinen usko tarkoitti arjen hyvinä tekoina ilmentyvää empatiaa ja lähimmäisen auttamista. Ympäröivä luonto oli ratkaisevassa asemassa hänen uskonkäsityksessään, sillä luonto oli ihmisen alkuperä. Aikalaiset kuvasivat Tihlän luontosuhdetta hyvin kunnioittavaksi ja hän toteutti luonnonläheistä ihannettaan muuttamalla Helsingistä Vihdin maaseudulle vaatimattomiin olosuhteisiin.⁵⁷

Tihlä ei antanut lasten kasvatukseen yhtä suoria ohjeita kuin Pärssinen vaan pyrki herättämään lapsia, nuoria ja heidän vanhempiaan kirkon järjen kahlitsevista uskontulkinnoista opettavaisilla tarinoilla esimerkiksi *Ihanne*-lehdessä. Kertomukset Egyptin viisaasta Sfinksistä ja maailman kohtaloa surevasta metsän emännästä ilmentävät hänen mystiikan ja tolstoilaisen empatian sävyttämää uskonkäsitystään.⁵⁸ Tihlä näki empatiakyvyn ja yhteyden luontoon olevan ihmiselle luontainen ja sisäsyntyinen ominaisuus. Päähenkilöt ovat hänen tarinoissaan usein lapsia, joilla on ominainen kyky kommunikoida luonnon kanssa ja tuntee ympäröivässä luonnossa jumalallisuus aistimaailman takana. Synnynnäisiä ominaisuuksia tuli kuitenkin vaalia kasvatuksella, sillä vääränlainen kasvuympäristö ja vaikutteet turmelivat lapsuuden viattomuuden ja synnynnäisen luontosuhteen. Kirkon opetukset olivat vaarallisia juuri sen vuoksi, että ne kiinnittivät huomion seremonioihin ja ulkokultaisiin rituaaleihin.

Kirkko palveli todellisuudessa maallista harvainvaltaa ja tukahdutti dogmeillaan muinaiset inhimilliset hyveet, jotka olivat löydettävissä esimerkiksi luontoa kunnioittavista pakanallisista kansanuskoista.⁵⁹ Vain tarkkailemalla luontoa oli mahdollista päästä perille ihmisen todellisesta olemuksesta ja saavuttaa henkinen harmonia. Ajatus sisäsyntyisestä suhteesta jumalalliseen luontoon ja sen merkityksestä ihmisyydelle kiteytyi oivallisesti Tihlän *Ihanne*-lehdessä julkaisemassa kertomuksessa Mitä kuu opetti. Tarinassa köyhä pieni poika tuntee onnea ja syvää rauhaa tarkkaillaessaan kuuta ja ympäröivää luontoa öisellä kalliolla. Kuu iloitsee pojan saapumisesta paljastaen tälle elokuisen yön ihmeet. Lopulta kuu antaa ihmislapselle ikään kuin raamatullisen lähetyuskäskyn herättää myös muut ihmiset tietämättömyyden kahleista ja avaamaan silmänsä maailman kauneudelle:

Paljon näki ihmislapsi ihmeitä elokuun kuutamoyönä. Paljon näki ja kuuli hän ennen aavistamatonta. Hänen sydämensä laajeni, järkensä kehittyi, korvansa ja silmänsä avautuivat. [...] Kuu oli katoamisillaan, hän ihmislapselle sanoi: – mene kylään ja kerro työn raskaan raatajille mitä olet nähnyt tänä kesäyönä. Sano heille, että maailma ei ole ruma surun laakso, vaan ihana ja laaja. Kehota ihmisiä kohottamaan katsettaan ylös korkeuteen ja irtautumaan tietämättömyyden raskaista kahleista. Tee se, ihmislapsi, niin taivaat iloitsevat. Ihmislapsi läksi ja tänä päivänä hänen kehoittava äänensä kuuluu kylillä: – Herätkää ihmiset! Nouskaa tietämättömyyden unesta. Käykää katsomaan miten ihana on maailma. Nauttikaa, iloitkaa ja olkaa onnellisia.⁶⁰

Perhe, yhteiskunnan pohja

Perhe ja avioliitto olivat keskiössä sekä Hilda Tihlän, Elvira Willmanin että Hilja Pärssisen yhteiskuntakritiikissä 1900-luvun alun vuosina. He kaikki kuvasivat kirjoituksissaan työläisperheen kurjuutta ja arvostelivat kovin sanoin kristillistä kasvatusihannetta sekä porvarillisen naisasialiikkeen ajamaa koti-ideologiaa, koska katsoivat niiden ylläpitävän kapitalistista sortovaltaa ja yhteiskunnan tekopy-

hää kaksinaismoraalia. Erityisesti Willman ja Pärssinen kohottivat äitiyden naisen tärkeimmäksi tehtäväksi. He korostivat, että vallitsevan yhteiskunnan sosiaaliset, moraaliset ja taloudelliset rakenteet tekivät työläisnaisille kuitenkin mahdottomaksi toteuttaa äitiyden ihannetta. Työväenlehtien sivuilla he tarjosivat konkreettisiksi ehdotuksiksi perheen ja naisen aseman parantamiseksi muun muassa lapsiveroa miehille, äitiysvakuutusta sekä turvakoteja aviottomille äideille ja kasvatustaitoksia lapsille, joiden vanhemmat eivät kyenneet heistä huolehtimaan. Tihlä liikkui kirjoituksissaan abstraktimmalla tasolla. Varsinaisten ratkaisujen sijaan hän keskittyi kuvaamaan työläisperheen ja köyhien äitien kurjaa asemaa sekä arvostelemaan porvarillista moraalia.

Kaikille kolmelle yhteistä oli vaatimus avioliiton vapauttamisesta kirkon vallasta ja porvarillisesta moraalista, jossa tunteita tärkeämpää oli sosiaalinen ja taloudellinen status. Avioliiton tuli pohjautua rakkauteen ja puolisoiden väliseen kumppanuuteen. Lehtikirjoitusten pohjalta Willman näyttäytyi heistä kaikkein radikaaleimpana vaatiessaan seksuaalisuuden täydellistä vapauttamista. Hänen poleemiset kirjoituksensa johtivat myös poliittiseen yhteentörmäykseen Pärssisen ja maltillisemmän linjan työväen naisliikkeen kanssa. Tihlän sijaan ei ottanut kirjoituksissaan osaa työväenliikkeen sisäiseen poliittiseen taisteluun, vaikka vaatikin seksuaalisuuden vapauttamista avioliittoinstituutiosta. Poliitiikan ulkopuolelle jättäytymiseen vaikutti ainakin osittain hänen tolstoilainen vakaumuksensa, jossa keskeistä oli kaikkien kansojen veljeys ja penseä suhtautuminen kaikkiin kansallisiin ja valtiollisiin instituutioihin.

Tolstoilainen reformi tuli ilmi varsinkin Tihlän uskontoa käsittelevissä kirjoituksissa, joissa on nähtävissä vaikutteita myös muista kansainvälisesti suurta mielenkiintoa herättäneistä okkultistisista ja uususkonnollisista liikkeistä. Perhettä käsittelevissä kirjoituksissa myös Willman ja Pärssinen nostivat kirkko- ja uskontokritiikin keskeiseksi teemaksi, mutta hyökkäys kirkkoa vastaan ei heillekään tarkoittanut itse uskonnosta luopumista. Pärssinen oli uskonkysymyksissä kuitenkin pääsääntöisesti pragmaattinen vaatien kirkon ja valtion erottamista sekä siviiliavioliittoa ja kristillisten arvojen kun-

nioittamista. Tihlä avasi myös omaa luonnonmystiikkaa sisältävää panteistista uskonkäsitystään lukijoilleen työväenlehdissä julkaisuissa tarinoissaan.

Tihlä, Willman ja Pärssinen katsoivat, että kapitalismin kukistuminen oli mahdollista vasta kun kirkon harhaanjohtavasta ja alistumaan opettavasta uskonkäsityksestä luovuttaisiin. Heille sosialismin tärkeimpiä tehtäviä oli vapauttaa avioliitto ja perhe-elämä kristillisen porvariston moraalisesta holhouksesta sekä kapitalismin aiheuttamista taloudellisesta kurjuudesta. Sosialistisessa yhteiskunnassa perinteinen perhe ei tulisi häviämään, mutta jokaisella olisi oikeus järjestää perhe-suhteensa vapaasti ilman talouden, omistavan luokan tai uskonnollisen auktoriteetin sanelemia rajoitteita. Perhe oli vapautettava, mutta toisaalta perheessä tapahtuva sivistys- ja kasvatustyö olivat avainasemassa muutoksessa kohti sosialistista ihanneyhteiskuntaa.

Lähdeviitteet

- 1 Liinamaa 1907, 66–68.
- 2 Caine & Sluga 2000, 92–105, 130–136, 144; Häggman 1994, 220–224; Markkola 1994, 22–34, 169–183.
- 3 Lähteenmäki 1995, 193–194; Sulkunen 2009, 66–67.
- 4 Katainen 2013, 82–88; Lähteenmäki 1989, 142–145; Markkola 1994, 164; Sulkunen 1989a, 58–59.
- 5 Tihlän tyttären Martta Vesikon haastattelu 21.3.–23.3.1956. Haastattelijana Tanja Gavrilova, KansA.
- 6 Palmgren 1966, 218–220; Vallinharju 1967, 365–366.
- 7 Osuuskunta Työläisnaisen hallituksen kokouspöytäkirja 7.8.1914., TA. Jatkuvat taloudelliset vaikeudet johtivat lehden lopulliseen lakkauttamiseen vuonna 1923. Uusitalo 2010, 220–221.
- 8 Launis 2008, 56–57.
- 9 *Työmies* 6.5.1904. [E.W.: Utopia.]

- 10 Emt. Ks. myös *Työmies* 19.5.1904. [E.W.: Vielä sananen utopiastani.]
- 11 Dickinson 2014, 137–142.
- 12 Caine & Sluga 2000, 104.
- 13 Caine & Sluga 2000, 131–132; Häggman 1994, 219–220; Markkola 2002a, 279–280.
- 14 Esim. Räisänen 1995, 67–68, 121–122; Sulkunen 1989a, 27–30.
- 15 Hentilä 1989, 170–171.
- 16 *Työmies* 17.5.1904. [H.P.: Utopia – todellisuus.]
- 17 Sulkunen 1989a, 50–52. Ks. myös *Työläisnainen* 22.8.1907. [H.P.: Äitiys. Miten siihen valmistutaan?]
- 18 Dickinson 2014, 147–148.
- 19 *Työmies* 17.5.1904. [H.P.: Utopia – todellisuus.]
- 20 Emt.
- 21 Katainen 2013, 287.
- 22 Dickinson 2014, 225–227; Kinnunen 2009, 198.
- 23 *Työläisnainen* 22.8.1907. [H.P.: Lainsäädäntö, avioliitto ja perinnöllisyys.]
- 24 *Työmies* 11.6.1908. [Hilja Pärssinen: Porvarit työläisten avioliiton ja perheen vihollisina.]
- 25 Esim. Räisänen 1995, 77–78.
- 26 Caine & Sluga 2000, 122–125; Dickinson 2014, 220–221.
- 27 Dickinson 2014, 143–144.
- 28 Esim. *Työläisnainen* 4.7.1907. [H.P.: Aviottomien äitien asema.]
- 29 Sulkunen 1989a, 49–50.
- 30 Esim.. *Työläisnainen* 13.6.1907. [H.P.: ”Laillistettu” tahi ”laillistamaton”, kaikessa tapauksessa aina sama.]; *Työläisnainen* 8.8.1907. [H.P.: Vähän vastustajille.]; Kilpi 1944, 184; Launis 2008, 66–69.
- 31 Katainen 2002, 129–132; Katainen 2013, 92–93. Rolf Lagerborgin avioliitto- ja seksuaalikiitistikistä ks. Jalava 2005, 382–420.
- 32 *Palvelijatarlehti* 1.8.1905. [Elvira Villman: Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä?] Kursiivit alkuperäisen kirjoittajan.
- 33 Dickinson 2014, 215–220; Kinnunen 2009, 194–196.
- 34 Caine & Sluga 2000, 128–129; Dickinson 2014, 212–214.
- 35 *Työmies* 15.8.1908. [E.W.: Vähäsen siveellisyydestä.]
- 36 *Työmies* 20.7.1907. [Pikku uutisia.] Ks. myös Hyttinen 2012, 121.
- 37 *Työmies* 31.12.1906 [Naisten edustajakokous.]; *Työmies* 29.4.1908. [Eduskuntaedustajaehdokkaista.]

- 38 *Työmies* 15.8.1908. [E.W.: Vähäsen siveellisyydestä.]; Hilja Pärssisen kirje Edvard Valppaalle 18.8.1908., TA.
- 39 Hyttinen 2012, 121–122; Palmgren 1966, 224.
- 40 Hyttinen & Melkas 2009, 122–137; Palmgren 1966, 213–240.
- 41 *Työläisnainen* 6.1.1910. [H.P.: Hilda Tihlä:Metsäkyliltä.]
- 42 *Työläisnainen* 11.8.1910. [E. K. –der.: Köyhän tytön kohtalo.]
- 43 *Työläisnainen* 1.9.1910. [Hilda Tihlä: Naisen Kunnia.]
- 44 *Työläisnainen* 6.10.1910. [Eliina Kajander: Väittelyä ”Naisen kunniaista”.], [Hilda Tihlä: Ylläolevan johdosta.], [H.P.: Lisäys.] Kursiivit alkuperäisen kirjoittajan.
- 45 Palmgren 1966, 228–229. Aura Kiiskisen haastattelu 4.10.1955. Haastattelijana Tanja Gavrilova, KansA.
- 46 Markkola 1994, 195–198; Sulkunen 1989b, 165–167.
- 47 Räisänen 1995, 121–122.
- 48 Launis 2008, 73–74.
- 49 Liinamaa 1907, 36–38.
- 50 *Vapaa ajatus* 5/1912. [Hilda Tihlä: Talvinen tarina.]
- 51 Markkola 2002b, 278–281.
- 52 Kilpi 1944, 183–184, 200. Asikainen 1994, 17. Hilja Pärssisen sisaren tyttären Saara Lenkkerin muistelmat, TA.
- 53 *Työmiehen illanvietto* 9–10/1905. [H.P.: Lasten kasvatuksesta.]
- 54 Harmainen 2013, 81–84; Leskelä-Kärki 2006, 252–263; Owen 2004, 23–28.
- 55 Liinamaa 1907, 35–36; *Työläisnainen* 7.1.1909 [H.P.: Anarkismi ja sosialismi]; *Työmies* 28.4.1904. [Elvira Willman: Kuningas vaiko alamainen.]
- 56 *Työläisnainen* 1.12.1910. [Hilda Tihlä: Mietteitä Leo Tolstoin kuoltua.] Tihlä suhtautui kriittisesti teosofiaan ja erityisesti teosofeille keskeiseen karman lakiin, jonka katsoi pönkittävän porvarillista valtahierarkiaa. *Työmiehen illanvietto* 12/1906 [Hilda Tihlä: Reinkarnatsiooni.] Lähdeaineistosta löytyy kuitenkin vahvoja viitteitä Tihlän kiinnostuksesta teosofiaa kohtaan ja hänen molemmat puolisonsa olivat teosofeja. Arkistosta löytyy hänen aviomiehensä Karl Nicklin Tihlälle omistama itämaisia uskontoja, mielen sisäisiä voimia ja panteistista maailmanselitystä käsittelevä muistikirja Patanjalin yoga-aforismit (Små pläck 5), joka on päivätty ”kevällä 1912”. KansA. Tuuralan teosofia: *Vapaa ajatus* 3–4, 6/1917. [Urho Tuurala: Indialainen renessanssi.]
- 57 Kempainen 2011, 64–72; Tihlän tyttären Martta Vesikon ja Aura Kiiskisen haastattelut, KansA.
- 58 *Ihanne* 7/1910. [Hilda Tihlä: Sfinksi.]; *Ihanne* 6/1913. [Hilda Tihlä: Metsän emäntä.]
- 59 Kempainen 2011, 44–46.

60 *Ihanne* 8/1913. [Hilda Tihlä: Mitä kuu opetti.]

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansan Arkisto (Kansa), Helsinki.

Hilda Tihlän arkisto.

Työväen Arkisto (TA), Helsinki.

Edvard Valppaan arkisto.

Hilja Pärssisen arkisto.

Osuuskunta ”Työläisnainen” -arkisto.

Painetut lähteet

Kaunokirjallisuus

Liinamaa, Hilja 1907. *Taistelun tuoksinassa*. Työväen kirjapaino, Helsinki.

Lehdet

Ihanne. Sosialidemokraattinen lastenlehti. 7/1910.

Ihanne. Sosialidemokraattinen lastenlehti. 6/1913.

Ihanne. Sosialidemokraattinen lastenlehti. 8/1913.

Palvelijatarlehti. 1.8.1905.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 13.6.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 4.7.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 8.8.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 22.8.1907.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 7.1.1909.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 6.1.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 11.8.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 1.9.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 6.10.1910.

Työläisnainen. Sosialidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja. 1.12.1910.

Työmiehen illanvietto. Suomen työväen viikkolehti. 9–10/1905.

Työmies 28.4.1904.

Työmies 6.5.1904.
Työmies 17.5.1904.
Työmies 19.5.1904.
Työmies 31.12.1906
Työmies 20.7.1907.
Työmies 29.4.1908.
Työmies 11.6.1908.
Työmies 15.8.1908.
Vapaa ajatus 5/1912.
Vapaa ajatus 3/1917
Vapaa ajatus 4/1917
Vapaa ajatus 6/1917

Tutkimuskirjallisuus

- Asikainen, Sari (1994): *”Me toivomme ihannemaata”*. Hilja Pärsisen varhainen aatemaailma ennen kansanedustajuutta. Sarja N 9/1994. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimusyksikkölaitos, naistutkimusyksikkö.
- Caine, Barbara & Sluga, Glenda (2000): *Gendering European History 1780–1920*. Continuum, London.
- Dickinson, Edward Ross (2014): *Sex, Freedom, and Power in Imperial Germany 1880–1914*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Harmainen, Antti (2013): Naisteosofin Kalevala. Kansallinen historiakuva, uskonto ja sukupuoli Maria Ramstedtin Kalevalan sisäinen perintö -teoksessa. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.), *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 71–108.
- Hentilä, Marjaliisa (1989): Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914. Teoksessa: Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.), *Tuntematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere, 162–185.
- Häggman, Kai (1994): *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Hyttinen, Elsi (2012): *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadanvaihteen Suomessa*. Scripta Lingua Fennica Edita. Turun yliopisto.
- Hyttinen, Elsi & Melkas, Kukku (2009): ”Me olemme teidän luomianne olentoja”. Prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana. Teoksessa: Kati Launis &

- Marko Tikka (toim.), *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 122–137.
- Jalava, Marja (2005): *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerbrgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Katainen, Elina (2002): Rakkauden malja vai vesilasi? Aleksandra Kollontain uuden moraalin tulkintoja Suomessa. Teoksessa: Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.), *Työväki ja tunteet*. Väki voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 111–144.
- Katainen, Elina (2013): *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kempainen, Mikko (2011): *Elämän satuja. Maaikmankuvan rakentuminen Hilda Tihlän tuotannossa 1907–1916*. Suomen historian julkaisemat on pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1944): Hilja Pärssinen. Teoksessa: *Suomalaisia sosialisteja II*. Työväen sivistysliitto, Helsinki, 157–200.
- Kinnunen, Tiina (2009): History as Argument. Alexandra Gripenberg, Ellen Key and the Notion of True Feminism. Teoksessa Angelika Epple & Angelika Schaser (toim.), *Gendering Historiography. Beyond National Canons*. Campus Verlag, Frankfurt, 181–207.
- Launis, Kati (2008): Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa: Matti Hannikainen & Pia Lohikoski (toim.), *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Väki voimakas 21 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 54–84.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2006): *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lähtenmäki, Maria (1989): ”Pohjoinen mallimaa”. Suomen työläisnaisliikkeen kansainvälistyminen. Teoksessa: Leena Laine & Pirjo Markkola (toim.), *Tunteematon työläisnainen*. Vastapaino, Tampere, 140–161.
- Lähtenmäki, Maria (1995): *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 2. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia Tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002a): *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002b): Työväen uskonnolliset tunteet. Teoksessa: Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.), *Työväki ja tunteet*. Väki voimakas 15. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 277–294.

- Owen, Alex (2004): *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern*. The University of Chicago Press.
- Palmgren, Raoul (1966): *Joukkosydän I*. WSOY, Porvoo.
- Räisänen, Arja-Liisa (1995): *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1989a): *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1989b): Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki, 157–175.
- Sulkunen, Irma (2009): Biography, Gender and the Deconstruction of a National Canon. Teoksessa Angelika Epple & Angelika Schaser (toim.), *Gendering Historiography. Beyond National Canons*. Campus Verlag, Frankfurt, 65–77.
- Uusitalo, Taina (2010): Äiti, nainen, toveri. Aatteellisuus velvoittaa naista työväenlehtien kirjoituksissa 1900–1923. Teoksessa Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki & Taina Uusitalo (toim.), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki voimakas 23. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 213–227.
- Vallinharju, Maarit (1967): Elvira Willman-Eloranta. Ihanteellinen sosialisti. Teoksessa: Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät 1. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*. Tammi, Helsinki, 363–384.

Työläisperhe Elvi Sinervon kaunokirjallisessa tuotannossa

Vasemmistolainen teatteri- ja kirjallisuuskriitikko Maija Savutie kirjoittaa Elvi Sinervon teoksen *Maaailma on vasta nuori* esipuheessa, että kirjailijan ”tuotannon yhtenä peruskuviona on henkisesti aktiivinen työläisperhe”. Savutien mukaan Sinervon teokset heijastelevat tematiikallaan, moraalillaan, ideologisilla näkemyksillään ja eettisillä ongelmillaan aikaansa.¹ Artikkelissani paneudun tähän tematiikkaan syvällisemmin ja tarkastelen Sinervon esikoisromaanissaan *Palavan kylän seppä* (1939), ja näytelmissään *Suuri asia* (1942, tunnetaan myös nimellä *Desantti*), *Toukokuun viimeisenä iltana* (1948) ja *Maa- ilma on vasta nuori* (1952) luomaa kuvaa työläisperheestä. Analysoin, miten Sinervo teoksissaan reflektoi oman perheensä historiaa ja kuvasi niissä työläisperheessä tapahtuneita sosiaalisia muutoksia. Pohdin myös hänen tapaansa kuvata työläisperhe poliittisten ja maailmankatsomuksellisten näkemysten neuvottelutilana, toisin sanoen sitä, miten työläisperheestä muotoutui hänen teoksissaan paikka, jossa erilaiset ideologiset näkemykset risteilivät ja loivat vaihtelevia tilanteita perheenjäsenten välille. Katselemalla asioita perheen perspektiivistä Sinervo toi poliittisen kuvaamisen yhteiskunnan julkiselta tasolta kodin yksityisyyden piiriin ja joukkotasolta yksilötasolle. Kaunokirjallinen esitystapa tarjosi mahdollisuuden käsitellä asioita useista eri näkökulmista ja tuoda esiin erilaisia näkemyksiä.

Tarkasteluni nojaa valitsemieni tekstien lähilukuun. Lähiluvulla tarkoitetaan valittujen tekstien mahdollisimman intensiivistä ja yksityiskohtaista luentaa ja erittelyä valitusta näkökulmasta. Kirjallisuudentutkimuksen kentältä lainattu lähiluvun käsite on levinnyt myös

muille tekstien parissa operoiville tieteenaloille kuten esimerkiksi etnologiaan ja historian tutkimukseen. Samalla se on muuttanut muotoaan ja tekstien autonomisuutta korostavasta lukutavasta on siirrytty tekstien ja kirjoittajan kontekstointia painottavaan luentaan.²

Työläisperheen tyttärestä kirjailijaksi

Elvi Sinervo (1912–1986) syntyi levyseppä Edvard Sinervon ja hänen vaimonsa Alman (os. Wallenius) perheen seitsemäntenä lapsena. Hänen jälkeensä perhe kasvoi vielä yhdellä lapsella, kun Aira syntyi 1914. Elvi Sinervon varhaiset vuodet perhe asui Helsingissä Pitkänsilan pohjoispuolen työläiskortteleissa. Alueella, jossa lapsikuolleisuus oli erittäin suurta vielä 1900-luvun alkuvuosina, Sinervot onnistuivat luotsaamaan kahdeksasta lapsesta seitsemän läpi lapsuusvuosien.³ Todennäköisesti heidän elinolosuhteensa olivat paremmalla tolalla kuin alueella keskimäärin ja ehkä heillä oli myös tietoa erilaisista pikkulasten terveyden ja hoitoon liittyvistä seikoista, joilla työväestöä oli alettu valistaa vuosisadan vaihteessa.⁴

Työväenliikkeessä aktiivisesti mukana ollut Edvard Sinervo osallistui sisällissotaan punaisten puolella ja perheen vanhin lapsi, Sylvi-Kyllikki, työskenteli sodan aikana vallankumousoikeudessa konekirjoittajana. Sodan päätyttyä perhe pakeni Helsingistä Pohjanmaalle, tarkemmin sanottuna Laihialle, josta Edvard Sinervo oli nuorena miehenä lähtenyt Helsinkiin. Laihialla he asettuivat ensi alkuun Edvard Sinervon äidin luokse. Seuraavat kahdeksan vuotta perhe vietti Pohjanmaalla asuen sekä Laihialla että Vaasassa. Laihialla Edvard Sinervo pyöritti osuuskuntamuotoista sepän pajaansa ja Vaasassa hän työskenteli konepajateollisuudessa. Hän kuoli vuonna 1926, jolloin Alma Sinervo palasi takaisin Helsinkiin kahden nuorimman tyttärensä kanssa. Muut perheen lapsista olivat tässä vaiheessa jo muuttaneet omilleen. Perheen vuodet Pohjanmaalla olivat myöhemmin tärkeää materiaalia Elvi Sinervon kaunokirjallisessa tuotannossa, ja hän puhui jopa hieman myyttisävytteisesti Pohjanmaasta kirjallisena sielunmaisemanaan. Avaran maiseman ja hiljaa virtaavien

jokien lisäksi Pohjanmaa merkitsi hänelle köyhyyden, ahdistuksen ja erilaisuuden kokemuksia, joista hän ammensi materiaalia kirjoihinsa. Toisaalta maisemassa konkretisoituivat myös lapsuuden onnelliset ja huolettomat vuodet.⁵

Sinervon perheessä lukeminen ja kirjoittaminen olivat tärkeitä. Vanhemmista erityisesti isän on mainittu olleen ahkera lukija⁶, ja hän oli tässä suhteessa esimerkkinä lapsilleen. Myös lasten kouluttamiseen vanhemmat suhtautuivat vakavasti ja antoivat lapsilleen mahdollisuuden käydä koulua keskimääräistä työläisperhettä pidempään. Perheen lapsista ylioppilaisiksi lukivat sisarista vanhin Sylvi-Kyllikki (myöhemmin Kilpi), josta sittemmin tuli Sosialidemokraattisen puolueen kansanedustaja, ja kaksi nuorinta Elvi ja Aira. Vuonna 1933 suorittamansa ylioppilastutkinnon jälkeen Elvi aloitti yliopisto-opiskelut, mutta ne jäivät työväenliikkeessä toimimisen ja kirjoittamisen jalkoihin, eikä hän koskaan valmistunut. Näihin aikoihin nuoren naisen päätä sekoitti myös rakastuminen. Abiturientti Sinervon ja lääketieteen opiskelija Mauri Ryömän tiet kohtasivat loppuvuodesta 1932, ja seuraavana syksynä he avioituivat.

1930-luvulla Elvi Sinervo oli mukana Sosialidemokraattiseen puolueeseen kuuluvissa Akateemisessa Sosialistiseurassa (ASS) ja Helsingin Työväenyhdistyksen Toveriseurassa. Tärkeä viiteryhmä hänen toiminnalleen oli vasemmistointellektuelleista muodostunut löyhä yhteenliittymä, johon kuului pääasiassa kriitikoita, kirjailijoita ja toimittajia, muun muassa hänen tuore aviomiehensä sekä nuorin sisarensa. Aktiivisimmin Sinervo toimi kulttuurityön saralla ohjaten Toveriseurun puhekuoroa, näytellen Työväen Näyttämöllä ja kirjoittamalla työväenliikettä lähellä oleviin lehtiin, kuten *Työläisnuorisoon*, *Kirjallisuuslehteen*, *Tulenkantajiin* ja ASS:n lehteen *Soihduun*. Hän oli myös perustajajäsenenä vuonna 1936 toimintansa aloittaneessa kirjailijaryhmä Kiilassa, jonka tehtävänä oli proletaarikirjallisuuden esiin nostaminen ja edistäminen. Kiila alkoi myös julkaista omaa albumiaan.

Edellä mainittuihin lehtiin kirjoitetut novellit olivat pohjana hänen vuonna 1937 julkaistulle esikoisteokselleen *Runo Söörnäisistä*. Kirjailijana Sinervo kokeili ennakkoluulottomasti kaikkia kaunokir-

jallisuuden muotoja runoista romaaneihin ja näytelmiin. Oman kaudon kirjallisen tuotantonsa tyrehtyttyä 1950-luvun lopulla hän jatkoi kirjallista työtään suomentajana. Pääosan tuotannostaan Sinervo sai julkaistuksi toisen maailmansodan jälkeen. Jatkosodan ajan hän oli poliittisena vankina Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilassa, sillä Turun hovioikeus oli langettanut hänelle kolmen vuoden kuritus- huonetuomion valtiopetoksen valmistelusta kesällä 1941. Tuomion taustalla oli Sinervon osallistuminen välirauhan aikana syntyneen Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran, jonka *primus motorina* ja puheenjohtajana oli Mauri Ryömä, toimintaan. Vankilavuosien kokemukset ja yhteydet muihin poliittisiin vankeihin muuttivat Sinervon ajattelumaailmaa radikaalimpaan suuntaan, ja sodan jälkeen hän liittyi Suomen Kommunistiseen Puolueeseen.

Vankilassa vietetyt vuodet ja aatteellinen murros näkyivät selkeästi Elvi Sinervon kirjallisessa tuotannossaan sekä aiheina että vahvana ideologisenä näkemyksenä. Hänestä kirjailijan oli otettava vastuu yhteiskunnallisena vaikuttajana, ja sosialistisilla kirjailijoilla oli jopa velvollisuus tuoda esiin oma maailmankatsomuksensa. Taide pelkästään taiteen vuoksi (*l'art pour l'art*) oli hänestä hedelmätöntä ja turhaa.⁷ Näin ollen kirjallisuus liittyi Sinervon ajattelussaan erottamattomasti työväenliikkeen toiminnallisiin ja aatteellisiin päämääriin. Se oli hänen tärkein kanavansa yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja ideologiseen keskusteluun osallistumisessa ja muodosti merkittävän paikan hänen poliittiselle toiminnalleen. Tuotantonsa välityksellä hän oli mukana luomassa kuvaa työväenliikkeestä, sen toimijoista, toimintatavoista ja päämääristä.

Palavankylän seppä Elvi Sinervon oman perheen tarinana

Kriitikko Raoul Palmgren kutsui *Palavankylän seppää* Sinervon ”vanhempieni romaaniksi” Arvid Järnefeltin samannimistä teosta mukailen.⁸ Tällä Palmgren viittasi romaanin vahvaan omaelämäkerralliseen pohjaan ja vanhempien, erityisesti isän, identiteetti-problematiikkaan.

Molemmat Sinervo on myös itse vahvistanut. Jo suunnitellessaan romaania syksyllä 1937 hän kirjoitti arnejassa olevalle Mauri Ryömälle: ”Aika Laihialla on alkanut voimakkaasti elää aivoissani. Siitä tulee kyllä varmasti hyvä romaani, mutta ei mikään suuren probleeman romaani. Ydin olisi tuo isän unelma omasta pajasta.”⁹

Artikkelissani teoksen omaelämäkerrallisuus on läsnä. Tarkastelen romaania Sinervon oman perheen tarinana ja kuvauksena 1900-luvun alun työläisperheestä ja siinä tapahtuvasta sosiaalisesta ja aatteellisesta murroksesta. Romaanissaan Sinervo rekonstruoi varsin tarkasti oman lapsuuden perheensä mielenmaisemaa ja tapahtumahistoriaa, mutta katselee niitä 1930-luvun lopun kulttuurisesta, poliittisesta ja ideologisesta perspektiivistä. Perheen ja sen yksittäisten jäsenien kautta hän käsittelee sisällissodan jälkeistä kansakunnan ja myös työväenliikkeen kahtia jakautuneisuutta sekä yksilön valintoja ja identiteettipohdintoja.

Romaanin keskiössä on työläisperhe, joka on paennut sisällissodan jälkiselvittelyjä Helsingistä Pohjanmaalle ja saanut turvapaikan isän äidin luota. Isä Hermann Rintaluoma, metallimies ja seppä, on entinen aktiivinen työväenliikkeen toimija ja punakaartilainen, mutta keskellä valkoisten isäntien kansoittamaa Lakeutta hänen on työnnettävä aatteensa syrjään ja keskityttävä perheensä elättämiseen heikossa taloudellisessa tilanteessa. Hän toimittelee kylän isännille erilaisia hanttihommia ja saa nämä lopulta suostuteltua mukaan osuuskuntamuotoisen pajan perustamiseen. Pian hän takoo omassa pajassaan, jonka yhteyteen rakentuu perheelle koti.

Hermann saa kuitenkin huomata olevansa toistuvasti vastakkain oman menneisyytensä kanssa. Sisällissodan kokemukset eivät jätä häntä rauhaan ja lisäksi hänen on taiteiltava oman sosialistisen maailmankatsomuksensa ja isäntien porvarillisten näkemysten välillä. Nopeasti Hermann ymmärtää, että heikommissa asemassa olevana hänen on asiassa joustettava. Sinervo kuvaa, miten Hermann taipuu ostamaan Suomen lipun sitä kauppaavalta isännältä. Lippu on siihen saakka edustanut hänelle pelkästään ”suojeluskuntajuhlia, kivääreitä ja toukokuun 16. päivän juhlallisuuksia”.¹⁰ Ostamalla lipun Hermann manifestoi luopumisensa aiemmista näkemyksistään ja aatteistaan.

Ne hän heittää sosialismia ja vallankumousta ilmentävän punaisen rätin, johon hän pyyhkii kätensä puhtaaksi menneisyydestään, mukana ahjoon:

Puustilan isännällä oli käärö kainalossaan. Hän laski sen työpöydälle ja sanoi katsellen seppää kirkkaansinisin silmin:

– Toin sen lipun seuratalolta. Nosta katollesi.

Hermannin oli ennättänyt unohtaa koko asian. Pari viikkoa sitten Puustilan isäntä, joka oli nuorisoseuramies, oli kaupitellut pajasessa lippuja, joita seura myi pitäjässä. Hän oli tarjonnut sepällekin, mutta Hermannin ei muistaakseen ottanut koko asiaa vakavasti.

– Mutta enhän minä luvannut ostaa, sanoi Hermannin hämmästyen.

– Et luvannut, mutta et kieltänytkään. Sanoit vain, että kai siellä lippu pitäisi olla, kun tangonkin olette piruuksissanne pistäneet, vaikka muuten niin saitoja olette. Eikö asia niin ollut?

– Taisi olla. En enää muista.

He olivat hetken vaiti. Puustila nojasi pöytään ja Hermannin pyyhki punaista maalia käsistään.

[...]

– No otatko? Kysyi hän. – Maksu hoidetaan sitten, kun raudoitat hoijakkaani pyörät.

Hermannin heitti punaiseksi tahrimansa rätin ahjoon ja sanoi:

– Otan. Jätä siihen.¹¹

Hermannin siis ostaa lipun, koska painostettuna hän ei voi olla ostamatta. Pajasta ja kaikesta siihen liittyvästä on tullut hänelle oman vapauden ja itsenäisyyden vertauskuva ja pajan menestymisen vuoksi hänen on tingittävä omista näkemyksistään. Tuomas Tepora on väitöskirjassaan osoittanut, miten juuri lippuihin, sekä valtakunnanlippuun että työväenjärjestöjen omiin lippuihin, kiteytyi sisällissodan jakava väkivalta, uhrimieli ja katkeruus. Liput olivat välineitä oman ryhmäidentifikaation vahvistamiseen ja sotaa jatkettiin lippujen taapaisten symbolien kautta.¹² Siniristilipun vetäminen lipputankoon on Hermannin yritys päästä yhteisön ulkopuolelta sen sisäpuolelle, olla yhteisönsä ja yhteiskunnan täysvaltainen jäsen. Toisaalta hän myös kokee, että isänmaan ja lipun sen symbolina pitäisi kuulua

kaikille, myös sisällissodassa hävinneille. Eräänä keväisenä sunnuntai-aiamuna Hermannin päättää toivorikkaana vetää lipun salkoon. Ohikulkevien miesten kommentti ”kattos seppä saatanaa, kun on vetänyt lahtarin lakun katolle”¹³ saa hänet kuitenkin kipeästi ymmärtämään, että hänen yrityksensä päästä yhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi on alusta alkaen tuomittu epäonnistumaan. Hän on ja pysyy ulkopuolisena sekä omissa että muiden silmissä.

Hermannin individualistiset, pelkästään oman perheen hyvinvoinnin parantamiseen ja pajan laajentamiseen keskittyvät haaveet karahtavat muutenkin kiville taloudellisen taantumun myötä. Hän saa huomata, että aika on ajanut pienten kyläseppien ohi, eikä isäntien solidaarisuudessa seppänsä kohtaan ole hurraamista vaikeina aikoina. Tilausten yhä vähentyessä paja ei enää riitä elannon lähteeksi, ja Hermannin joutuu laittamaan lapun luukulle ja lähtemään kaupunkiin parempien tienestien perään. Hänestä tulee yksi pieni ratas konepajateollisuuden suureen kokonaisuuteen. Oman yksityisen unelman kaatuminen saa Hermannin ymmärtämään, että yksin ihminen ei ole mitään eikä hän voi yksinään tulevaisuuttaan muuttaa. On nähtävä oman itsensä ja oman aikansa ulkopuolelle, jotta unelma vapaasta ja kaikille tasa-arvoisesta yhteiskunnasta toteutuu. Tämä ajatus on koko *Palavankylän Sepän* ydinajatus ja samalla perustelu sille, miksi työväen joukkovoima on tärkeää. Hermannin ei kuitenkaan itse enää löydä paikkaansa työväenliikkeen kahtiajakautuneella kentällä. Hän on jäänyt kiinni yhtenäisen työväenliikkeen ideaan, eikä osaa päättää onko hän sosialidemokraatti vai kommunisti:

Ennen oli kysymys ollut mutkaton ja selvä: oletko punainen vai valkoinen?

Nyt se ei enää ollut noin yksinkertainen, sen hän oli havainnut selvästi palatessaan työmieheksi kaupunkiin. Oletko kunnan työläinen vai porvarien hännänheiluttaja? Tai: oletko kunnan työläinen vai Moskovan renki.

Kummallista oli, että hän Palavankylässä tunsu olevansa jotakin, edustavansa omaa luokkaansa isäntiä vastaan. Mutta täällä hän oli auttamattomasti jälkeenyäännyt ja – yksinäinen.¹⁴

Palavankylän seppä ei kuvaa kuitenkaan pelkästään Hermannin elämää ja ajatuksia, vaan äänensä saavat kuuluviin myös hänen vaimonsa Eriika ja heidän lapsensa. Moniäänisyydestä syntyy kuva perheestä, jossa menneisyys tuntuu painolastina hartioilla, mutta jossa katse kohdistetaan myös eteenpäin. *Palavankylän sepässä* sukupolvien välillä oleva ero on korostetun näkyvä. Vanhemmista etenkin Hermannin kokee, että aika on ajanut hänen ohitseensa, eikä hänellä ole enää mitään uutta annettavaa. Aatteessaan hän on jäänyt kiinni entisiin ihanteisiin ja kyläseppänä hän tuntee olevansa museotavaraa yhä laajentuvan teollistumisen paineessa. Tyytyväinen hän voi olla ainoastaan siihen, että hän on pystynyt lapsilleen antamaan paremmat eväät elämään kuin hän itse on aikanaan saanut. Hän kiinnittääkin toiveensa seuraavaan sukupolveen, joka edustaa hänelle muutoksen mahdollisuutta ja parempaa tulevaisuutta.

Perheen lapsista vanhin, Tuulikki¹⁵, on jo lähtenyt kotoa. Hän on voimakastahtoinen nuori nainen, joka vaikeista oloista huolimatta on pystynyt kirjoittamaan ylioppilaaksi sisällissodan rikki repimässä maassa ja raivaa nyt itselleen tietä pois yhteiskuntaluokastaan opiskelun ja avioliiton avulla. Hän saa työpaikan työväenliikkeen lehdestä, ensin kommunistisesta, myöhemmin hän vaihtaa sosialidemokraattien lehteen ja aviopuolisokseen hän löytää toisen toimittajan. Hänen aviomiehensä on aiemmin työskennellyt porvarilehdessä, mutta vaihtaa sieltä sosialidemokraattiseen lehteen. Tuulikki voi kirjoittaa perheelleen voitonriemuisesti: ”Olen voittanut työväenliikkeelle uuden miehen, hän on tähän asti ollut porvari.”¹⁶ Tuulikki ilmentää koulutuksen mahdollistamaa sosiaalista nousua työväenluokasta keskiluokkaan ja myös yksilön määrätietoisuuden ja tahdon merkitystä tässä prosessissa. Esitellessään kotiolojaan kylään tulleelle opettajalleen Tuulikki toteaa: ”Katsos, maisteri, tällaisista oloista minä olen, näistä olen pystynyt kiipeämään tähän asti, ja aion kiivetä vielä, kiivetä niin korkealle että päätä huimaa”.¹⁷ Sosiaalinen nousu ei kuitenkaan merkitse Tuulikille perheen aatteellisen perinnön unohtamista, vaan toimittajan työnsä myötä hän on mukana työväenliikkeen toiminnassa. Hermannin on tyytyväinen tyttärensä:

Joka tapauksessa minun tyttäreni pysyy työväenliikkeessä ja voi saada jotakin aikaan, hän on kulkenut ohitseni, kykenee tutki-
maan asioita paremmin kuin minä. Hän uskaltaa tehdä ratkaisuja
ja uskoo lujasti siihen mitä tekee.¹⁸

Perheen taloudelliset resurssit sanelevat kuitenkin sen, että kaikilla lapsilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia toteuttaa unelmiaan koulun-
käynnin suhteen. Tämän saa katkerasti kokea Katri, lapsista toiseksi
vanhin, joka ei halusta huolimatta pääse oppikouluun, sillä ”oli-
han sitä kylliksi, että koulutettiin yksi”¹⁹, kuten hänen äitinsä toteaa.
Vanhemmat toivovat, että Tuulikki, saatuaan asiansa kuntoon, pys-
tyisi vuorollaan auttamaan perhettä taloudellisesti. Etnologi Hilikka
Helsti puhuu koulutukseen satsaamisesta yhtenä perhestrategian
muotona. Perhestrategia on Giovanni Levin luoma tutkimuksellinen
termi, jolla viitataan erilaisiin ympäristön hallinnan tekniikoihin,
joiden avulla on tarkoitus luoda turvallisuutta erilaisten sosiaalisten
ja taloudellisten uhkien edessä.²⁰ 1900-luvun alussa erilaiset perhe-
strategiat muodostivat jäsenilleen, joka usein kattoi myös sukulaisia
ydinperheen ulkopuolelta, turvaverkoston, jonka tavoitteena oli
tarjota paitsi taloudellisesti turvatummat olot niin myös luoda uusia
mahdollisuuksia päästä elämässä eteenpäin. *Palavankylän sepässä*
koulutukseen satsaaminen kannattaa. Vakiinnutettuaan asemansa
Tuulikki auttaa nuorempia sisaruksiaan elämässä eteenpäin. Kerttu
pääsee hänen avustuksellaan oppikouluun ja Reinolle ja Mirjamille
hän hankkii työpaikat.

Rintaluoman perheessä Elvi Sinervo kuvaa työläisperhettä, jossa
kirjallinen kulttuuri on voimakkaasti läsnä perheen lasten arjessa.
Uudessa elinympäristössään he tuntevat itsensä monin tavoin ul-
kopuolisiksi, mutta kirjojen avulla he pääsevät laajentamaan maail-
mankuvaansa ympäröivää yhteisöä laajemmalle. Lukemisen mallin
he saavat isältään, jota perheessä vieraileva nuori sotamies kuvailee
vaimolle kirjoittamassaan kirjeessä ”nk. valistuneeksi työläiseksi”.²¹
Myös Eriika-äiti on kiinnostunut tarinoiden maailmasta, mutta
työläisperheen äidillä on harvoin aikaa lukea. 1900-luvun alussa
kysymys oli myös lukemiseen liitetyistä asenteista. Laura Starkin mu-

kaan kova työ ja uutteruus olivat aikaisemmin olleet kansanhimisen sosiaalisen aseman määrittelyssä tärkeimpiä kriteereitä. Jos ihmisellä oli aikaa istua lukemassa tai kirjoittamassa, katsottiin hänen helposti välttelevän töitä tai yrittävän ylittää yhteiskuntaluokkien välisiä rajoja, sillä lukemisen ja kirjoittamisen koettiin sopivan ainoastaan ylempien yhteiskuntaluokkien ihmisille.²² Rintaluoman perheessä sillä on siis väliä, kuka lukee suhteessa sekä sukupuoleen että sukupolveen. Lapsille lukeminen on sallittua, vanhemmat ovat jopa ylpeitä lukevista lapsistaan. Myös Hermannin saattoi työpäivän jälkeen rentoutua kirjan parissa, mutta Eriika tunsikin olevansa kuin pahanteosta yllätetty, kun joku perheenjäsenistä näki hänet joskus lukemassa.²³ *Palavankylän sepässä* Sinervo kuvaa halua kirjalliseen sivistykseen nimenomaan kaupunkilaisena ominaisuutena, jota lähiseudun maalaisyhteisö ei jaa. Vastakkain ovat maalaisyhteisön staattisuus, halu ylläpitää entisiä rakenteita ja ajatusmalleja, ja kaupunkilaisen työläisperheen yhteiskunnallisia rajoja rikkomaan pyrkivä dynaamisuus. Erityisesti Eriikalle, joka ei syntyperäisenä helsinkiläisenä missään vaiheessa sopeudu syrjäiselle paikkakunnalle, ja perheen vanhemmille lapsille on selvää, että he eivät voi jäädä Pohjanmaan maaseudulle, joka ei tarjoa minkäänlaisia tulevaisuudennäkymiä ja mahdollisuuksia parempaan elämään.

Sisaruuden peili ja äitiyden vaihtelevat kasvot

Sinervon omassa sisarusparvessa sekä läheisyyden että etäisyyden kokemukset suhteessa toiseen olivat moninaisia ja vaihtelevia. Traagisia tapauksia sisarusparvessa olivat toiseksi vanhimman lapsen Kaarin kuolema keuhkotautiin 1920-luvun puolivälissä ja ainoan pojan Einon kaatuminen jatkosodan alkukuukausina. Poliittiset ja maailmankatsomukselliset kysymykset saivat sisarten väliset suhteet kiristymään aika ajoin äärilleen. Rintamalinja kulki pääosin SDP:n johdon harjoittaman politiikan tukijoiden ja sen vastustajien välillä, muutamien Sinervojen etsiessä itseään ja poliittista kantaansa jossain näiden kahden ääripään välillä. Vanhin sisar Sylvi-Kyllikki

Kilpi oli miehensä *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajan Eino Kilven kanssa lähellä SDP:n johtoa, kun taas Elvi Sinervo ja Mauri Ryömä kuuluivat puolueen oppositiosiipeen. Vuonna 1937 johdon ja opposition suhteet kiristyivät entisestään, ja ASS sekä Ryömä yhtenä ASS:n johtohahmoista erotettiin puolueesta. Näihin aikoihin Ryömien ja Kilpien väliset suhteet olivat erittäin kylmät, ja talvi- ja jatkosotaan päästäessä ne lähes jäätivät. Ristiriidoista huolimatta yhteenkuuluvuuden ja solidaarisuuden side oli kuitenkin voimakas ja erityisesti se aktivoitui vaikeina aikoina. Sinervon ja Ryömän jouduttua vankilaan jatkosodan alla Kilvet ottivat huolehtiakseen heidän pojastaan Ilkasta ja Sylvi-Kyllikki Kilpi pyrki monin tavoin auttamaan sisartaan, mutta myös lankoaan, selviämään vankilan arjesta. Samoin hän otti hoitaakseen Aira Sinervon asiat, kun tämä vangittiin vuoden 1943 lopulla desantti Risto Westerlundin tapauksen yhteydessä.²⁴

Sisaruuteen perustuva asetelma on keskeinen *Palavankylän sepässä*, ja se löytyy myös kaikista kolmesta Sinervon aikuisille kirjoittamasta näytelmästä, joita ovat 1930-luvulle sijoittuva *Toukokuun viimeisenä iltana* ja sota-aikaan sijoittuvat *Desantti* sekä *Maailma on vasta nuori*. Näytelmien keskeinen jännite syntyy aikuisten sisarusten välisistä suhteista, joissa heijastuvat perheen historia, yksilön paikka perheen kokonaisuudessa, hänen oma kokemushistoriansa sekä eriävät näkemykset maailmasta ja ihmisen tehtävästä siinä. Sisaruus muodostaa eräänlaisen peilin, josta voi peilata itseään ja käsitystään maailmasta. Sisaruuden lisäksi toiseksi keskeiseksi ihmissuhdekudelmaksi näytelmissä nousee aikuisten lasten ja äidin väliset suhteet. On huomattava, että isiä niiden henkilögalleriasta ei löydy. He ovat joko kuolleet, kuten tapahtui Sinervon omalle isälle tyttären ollessa 14-vuotias, tai vain muuten hävinneet lastensa elinpiiristä. Äiti on perhettä koossapitävä ja sen yksittäisiä jäseniä yhdistävä tekijä. Sinervon oman perheen tapahtumat ovat varmasti osittain näiden ratkaisujen takana. Hän rakensi näytelmiinsä itselleen tutun perherakenteen ja lähti siitä käsin rakentamaan tarinoidensa ydintä. Näytelmien perhekeskeisyyttä korostaa vielä se, että niiden tapahtumapaikkana on koti.

Toukokuun viimeisenä iltana jatkaa *Palavankylän sepässä* esillä olutta teemaa kouluttautumismahdollisuuksien epätasaisesta jakautumisesta sisarusten kesken. Näytelmässä eletään sen nimen mukaisesti toukokuun viimeistä iltaa, aikaa, jolloin uudet ylioppilaat ovat saaneet lakkinsa. Aallon perheessä tyttäristä nuorempi Helvi viettää huoletonta lakkiaisjuhlaansa samaan aikaan kun isosisko Kaarin, jonka palkalla pikkusiskon koulunkäynti on suurelta osin kustannettu, purkaa katkeruuttaan siitä että hän ei koskaan saanut vastaavaa mahdollisuutta: ”Millä oikeudella? Miksi juuri hän sai käydä koulunsa loppuun? Minulla oli parempi pää, mutta minun täytyi jättää kesken ja mennä työhön. Ja kouluttaa hänetkin.”²⁵ Perheen kokonaisuuden kannalta katsottuna yhden tai joidenkin kouluttaminen saattoi olla askel parempaan suuntaan, mutta se ei kuitenkaan poistanut tunnetta epätasa-arvoisesta kohtelusta yksilöiden tasolla. Tähän viittaa myös Hilkka Helsti, jonka mukaan perhestrategiat eivät välttämättä taanneet kaikkien osallisten onnea ja hyvinvointia.²⁶

Sekä *Palavankylän sepän* Katrille että *Toukokuun viimeisen illan* Kaarinille koulunkäynti näyttäytyy mahdollisuutena, joka tarjoaa väylän toisenlaiseen elämään. Katrin mukaan ”tulla joksikin – se oli jotakin, mutta olla jotakin aina, se oli kauhistuttavaa”.²⁷ Ilman koulutuksen antamia mahdollisuuksia he kokevat juuttuvansa siihen samaan ”surkeaan, köyhään ja tyhjään elämään” jota heidän vanhempansa ja muut samaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvat viettävät.²⁸ Heille ei elämän sisällöksi riitä vaimoksi ja äidiksi pääseminen, vaan he tavoittelevat itsenäistä ja riippumatonta asemaa sekä taloudellisessa että sosiaalisessa mielessä. Pyrkinessään pois perinteiseksi määrittelystä naiseudesta ja naisen roolista yhteiskunnassa he tavoittelevat uuden, modernin naisen tyyppiä, jota vuosisadan ensi vuosikymmenillä tuotettiin muun muassa kirjallisuudessa ja lehtien sivuilla sekä porvarillisella että työväenliikkeen puolella. Molempien individualistiseen haluun perustuvat haaveet kokevat kuitenkin haaksirikon Sinervon käsittelyssä. Hänen mukaansa työväenkirjallisuuden tehtävä oli kuvata kehitystä, joka hyödytti koko työväenluokkaa, ei vain yhtä yksilöä.

Kaarinin hahmossa on myös nähtävissä moderniin elämään kuuluvaa identiteetin häilyvyyttä ja omasta yhteiskuntaluokasta irtaan-

tumista. Konttorityöntekijänä hän ei enää koe olevansa perinteistä työväenluokkaa, mutta toisaalta hän on myös kaukana keskiluokasta ja sivistyneistöstä. Hänelle sekä työläiset että ylempiin luokkiin kuuluvat näyttäytyvät toisina, jonakin mitä hän itse ei enää tunne olevansa tai jollaiseksi hänellä ei ole mahdollisuuksia tulla. Helvi-sisaresta on koulutuksensa myötä tulossa Kaarinille toinen, ja sitä on myös heillä alivuokralaisena asuva autonkuljettaja Lahtinen, jonka kanssa Kaarinilla on aiemmin ollut rakkaussuhde. Kaarin on kuitenkin lopettanut suhteen koska hän odottaa elämältään jotakin enemmän kuin mitä Lahtinen ”vain autonkuljettajana” voi tarjota.²⁹ Mitä tuo ”jotakin enemmän” on, jää Kaarinille hahmottumattomaksi ja tiedostamattomaksi möykyksi, jota kohti hän yrittää hapuilla kuitenkin perille pääsemättä.

Näytelmät *Maailma on vasta nuori* ja *Desantti* sijoittuvat jatkosodan vuosiin. Vankilassa ollessaan Elvi Sinervo joutui läheiseen kosketukseen maanalaisen kommunistisen puolueen edustajien kanssa ja alkoi vähitellen omaksua heidän näkemyksiään, tosin pitkällisten keskustelujen ja pohdiskelujen jälkeen. Hän oli salaisessa kirjeenvaihdossa samassa vankilassa olevan Hertta Kuusisen kanssa ja kirjeissään naiset käsittelivät laajasti muun muassa kirjallisuuden liittyviä käsitteitä.³⁰ Näytelmistä *Desantti* syntyi vankilassa, jossa se kiersi nimellä *Suuri asia* poliittisten vankien keskuudessa kädestä käteen.³¹ Sinervon vankila-aikaiset kokemukset ja maailmankatsomuksellinen murros näkyvät näytelmäteksteissä perheenjäsenten välisinä jännitteinä ja vastakkainasetteluina, joiden taustalla vaikuttavat erilaiset käsitykset käynnissä olevasta sodasta. Karkeasti jaotellen molemmissa näytelmissä on henkilöitä, jotka oman ideologisen näkemyksensä mukaan joko kannattavat valtiojohdon ajamaa virallista sotapolitiikkaa tai vastustavat sitä. Näiden välistä löytyvät vielä ne, jotka näkemyksissään horjuvat jossain ääripäiden välillä ja pyrkivät sovittamaan keskenään kiistelevien näkemyksiä.

Näytelmässä *Desantti* keskiössä on työläisperhe, jossa erityisesti perheen äiti on omaksunut virallista sotapolitiikkaa myötäilevät ajatukset Neuvostoliitosta vihattavana vihollisena. Hänen poikansa Eero on vastannut isänmaan kutsuun ja lähtenyt sotaan kaatuen siel-

lä. Äiti suree kuollutta poikaansa ja kieltää muut lapsensa, desantiksi ryhtyneen nuoremman poikansa Auliksen ja tyttärensä Paulan, joka on mukana kommunistien maanlaisessa toiminnassa. Vaikka äiti kokee Eeron kuoleman raskaana, niin hän on tyytyväinen siihen, että tämä kuoli ”niin kuin suomalaisen pitää”.³² Sankarikuolema-myyttiin perustunutta ajattelutapaa ruokittiin jatkosodan aikaisessa propagandassa ja keskeisin kuvasto tässä liittyi äidin ja pojan väliseen suhteeseen. Ihanteellinen äiti uhraisi lapsensa ilolla isänmaan asialle.³³ *Desantin* äitiin Elvi Sinervo laittoi piirteitä omasta äidistään, joka oli menettänyt poikansa, kun Eino Sinervo marraskuussa 1941 kaatui. Sinervo kritisoi äitinsä ajatusmaailmaa, jonka hän näki toistavan ylhäältä annettuja ajatuksia sodan välttämättömyydestä ja uhrin antamisen tarpeellisuudesta. Sisarelleen Sylvi-Kyllikki Kilvelle hän kirjoitti:

Äidille kiitos kirjeestä. Niin liikuttuneeksi kuin siitä tulinkin, niin samalla minua karmaisi, kun hän puhui niin kuin sanomalehti ja radio. Miten elämän käy, jos äidit stereotyyppinen hymy huulillaan työntävät pojan toisensa jälkeen rintamalle kaikissa maissa.³⁴

Näytelmässä äitiyteen liitetyt hoivaamiseen ja huolehtimiseen liittyvät tunteet nousevat kuitenkin lopulta esiin, kun perheen mökkiin eksyy haavoittunut neuvostoliittolainen desantti, joka on samanikäinen kuin Aulis. Äidin tarkoitus on ensin ilmiantaa desantti, mutta kun hän kuulee Paulalta Auliksen kuolleen sivullisen ilmiannon perusteella hän pyörittää päätöksensä. Hänelle suureksi asiaksi muotoutuu kansalliset rajat ylittävä ymmärrys äidin ja lapsen välisestä suhteesta ja sen vaaliminen. Äiti itse perustelee päätöstään ikaikaisella moraalisella näkemyksellä siitä, miten on tehtävä toiselle se, mitä haluaisi itselleenkin tehtävän:

Äiti: En minä tiedä onko se suuri vai pieni. Mutta kun minä seisoin tuolla ulkona, niin minulle tuli se tunne, että näin minun on tehtävä. Ajattelin Aulista ja ajattelin, että tälläkin pojalla on jossakin äiti. Ja siksi minä teen, kuten olisin suonut Aulikselle tehtävän.

Minä pidän tämän pojan luonani sodan loppuun, sillä kerran se päättyy ja saatan hänet takaisin hänen äidilleen. Jos niin on sallittu.³⁵

Maailma on vasta nuori -näytelmässä Sinervo on kääntänyt äidin ajattelutavan päälälleen. Lehtosen perheen äiti on ”punakaartilaisen leski” ja vakaumuksellinen kommunisti, jolle oma poika, Reino, on tuottanut pettymyksen lähtiessään sotaan. Perheen tytär Vappu on kommunisti, äidin sanojen mukaan ”kirkas, mutta kova, joka ei säästää itseään eikä muita”.³⁶ Myös tässä näytelmässä, kuten *Desantissakin*, äitiyden tunne ja moraalinen velvoitus on lopulta ideologiaa vahvempi ja suru Reinon kaatumisesta on musertaa äidin. Äitinsä surua seuraava Irja toteaa sisarelleen: ”Äideille kai lapset jäävät lapsiksi, sitä suhdetta eivät mitkään poliittiset ristiriidat muuta.”³⁷

Lehtosen perheen äidissä kiteytyy kuva ihanteellisesta proletaariäidistä, jonka mallin Maksim Gorki loi teoksessaan *Äiti (Mat)*.³⁸ Gorkin teoksen äitihahmo Pelageja Vlasova käy läpi kehityksen alistuneesta ja pelokkaasta uskonnollisuudesta taistelevaan luokkatietoisuuteen ja sosialismiin ja romaanin lopussa hän tuntee olevansa kaikkien vallankumouksellisten äiti.³⁹ Sinervon näytelmässä ei äidin roolissa vastaavaa kehitystä ole, sillä hän on jo valmiiksi ylpeästi luokkansa edustaja ja avoimesti mukana työväenliikkeen taistelussa. *Desantin* äiti ei taas vastaa tätä ihannetta. Tyttärensä Paulan mukaan hän ei halua tulla kutsutuksi proletaariäidiksi. Sen sijaan hänelle on ominaista pikkuporvarillinen pyrkimys vapautua yhteiskuntaluokastaan ja ylpeällä käytöksellään eristäytyä työläisten luontaisesta ympäristöstä:

Pahinta on, että en jaksaa ymmärtää miten ajattelet noin. Mutta ehkä se johtuu siitä, että et todellakaan ole proletaariäiti. Muistan kun kerran suutuit siitä sanasta. Sinä olet aina hävennyt köyhyyttä, olet sankarillisesti taistellut sitä vastaan, olet aina yrittänyt olla hitusen muitten kaltaistesi köyhien yläpuolella.⁴⁰

Näytelmässä *Maailma on vasta nuori* toisistaan ottavat mittaa veli ja sisar. Vapulle Reino on luokkansa petturi lähtiessään sotaan, ja Rei-

nolle Vapun kommunismi on maanpetturuutta. Aiempaan läheiseen sisaren ja veljen väliseen suhteeseen syntyy näiden näkemysten myötä vakavia säröjä. Erityisesti Vappu on näkemyksissään jyrkän ehdoton ja hän on valmis työntämään henkilökohtaiset tunteensa syrjään, jos puolueen etu niin vaatii. Joni Krekolan mukaan suomalaisten kommunistien keskuudessa ajatus henkilökohtaisen poliittisuudesta vahvistui 1930-luvulla. Krekola lainaa Otto-Wille Kuusisen tekstiä vuodelta 1934:

Henkilökohtaiset suhteet ja intressit täytyy, riippumatta niiden kukoistuksen asteesta ehdottomasti alistaa puolueen intresseille. Kommunistilla ei voi olla muuta asennetta. [...] Meidän täytyy kouluttaa itsemme hengessä, joka alistaa henkilökohtaiset intressit ja ystävyyssuhteet aina puolueen intresseille. Ja mitkä nämä puolueen intressit ovat? Ne ovat yksinkertaisesti vallankumouksellisen luokan, vallankumouksen ja työväen asian intressejä.⁴¹

Äidilleen, joka ei ymmärrä sisarusten keskinäistä vihanpitoa, Vappu toteaa: ”Minun veljeni. Joo-o. Sen kamalampaa. Ja henkilökohtaiset pitämiset eivät saa vaikuttaa. Eivät saa.”⁴² Sen sijaan sisarensa Irjan kanssa, joka on palannut lapsuudenkotiin lapsensa kanssa miehensä kaatumisen jälkeen, Vappu kokee yllättävää läheisyyttä alun tunusteluvaiheen jälkeen. Irja on aiemmin loitontunut perheestään ja sen aateperinnöstä ja avioitunut porvarillisen taustan omaavan miehen kanssa. Sota-aika ja keskustelut Vapun kanssa saavat hänet kuitenkin katsomaan asioita uudella tavalla. Samaan suuntaan vaikuttaa hänen lukemansa norjalaisen vasemmistokirjailijan Nordahl Griegin (1902–1943) kirja *Ung må verden ennu være*, jota Irja lukee ruotsiksi *käännettynä Ännu är världen ung*.⁴³ Kirjan myötä Irja alkaa nähdä asioita uudessa valossa ja tuoreen ajattelutapansa hän kiteyttää sisarelleen: ”Vappu, minusta tuntuu, että maailma on vielä nuori ja kaikki on edessäpäin.”⁴⁴ Vappu joutuu näytelmän lopussa Valtiollisen poliisin pidättämäksi ja tämä vahvistaa entisestään Irjan halua olla mukana sodanvastaisessa rintamassa. Hän tarjoutuu toimittamaan salaisen viestin eteenpäin äitinsä sijasta:

Irja: Äiti, kuule nyt. Etkö ymmärrä, minä en ole koskaan tehnyt mitään. Ja nyt minun täytyy. Vai onko se niin vaikeaa, etten osaa.

Äiti: Ei, ei. Sananvienti vain. Mutta sinullahan on lapsi.

Irja: Juuri senkin vuoksi. Lapsenkin vuoksi. Ja kaikkien meidän, joille on tärkeää, että tämä on koti, johon voi palata. Äiti, etkö käsitä, juuri sinä olet ikuinen, sinä olet äiti ja koti ja sinun täytyy olla aina. Vappu olisi varmasti iloinen.⁴⁵

Desantin Paulalta maanalaisessa työssä mukana oleminen vaatii myös henkilökohtaisia uhrauksia, sillä hänen on irrotettava itsensä lapsestaan. Hänestä äitiys ei saa olla piilopaikka eikä syy jättäytyä pois aatteellisesta työstä, ja siksi hän on antanut lapsensa kälynsä hoidettavaksi. Paula ei halua kiintyä lapseen liikaa eikä antaa lapsen kiintyä häneen, sillä maanalaisessa puolueetyössä kiinni jääminen ja vankilaan joutuminen on koko ajan todellisena uhkana. Silloin on helpompaa, jos ei tarvitse repiä itseään irti lapsesta, koska, kuten Paula äidilleen toteaa: ”repiminen tekee kipeää”. Lapsesta luopuvan vallankumouksellisen tyyppiä oli hahmotettu kommunistisessa kirjallisuudessa jo ennen Sinervoa. Elina Katainen käsittelee väitöskirjassaan Fjodor Gladkovin teosta *Sementti*, jossa päähenkilö Dasha antaa lapsensa lastenkotiin, jotta pystyisi itse keskittymään vallankumouksen jälkeisen yhteiskunnan rakentamiseen.⁴⁶ Gladkovin perässä aihe kertautui myös suomalaisessa kommunistisessa kirjallisuudessa.⁴⁷ Kataisen mukaan ”Dashasta tuli eittämättä yksi uuden kommunistisen naisen fiktiivinen arkkityyppi Suomessa”, vaikka sen vastaanotto ei kaikkien osalta ollut täysin myönteistä ja hyväksyvää.⁴⁸ Sinervon näytelmässä perinteisen hoivaavan äitiyden ja vallankumouksellisen roolit eivät ole sovittavissa keskenään, vaan naisen on tehtävä valintansa niiden välillä. Tämä ero konkretisoituu *Desantissa* Paulan ja hänen kälynsä Irjan välillä. Paulan suuri asia on maailman muuttaminen, kun taas Irjan suuri asia on lapset. Paula toteaaakin kälylleen: ”Tiedäthän on ihmisiä, jotka saavat kukat kasvamaan paremmin kuin toiset. Mutta sinulla menestyvät lapset. Ne ihan säteilevät elämää.”⁴⁹

Sinervon teoksissaan rekonstruoimat naiseuden ja äitiyden mallit ja ihannekuvat nousivat hänen omista kokemuksistaan, lähipiirin kokemuksista sekä kirjallisuudesta ja sosialistisesta retoriikasta, joka

alisti yksityisyyden julkisuudelle ja henkilökohtaisen poliittisuudelle. Sinervo loi näissä tarkastelemissani teoksissa kahdenlaista äitiyden kuvastoa. Ensimmäinen on varsin perinteinen kuva äitiydestä, jossa äiti nähdään ensisijaisesti hoivaavana ja lapsilleen omistautuvana tyyppinä. Hän edustaa perheyhteyden koossapitävää voimaa, joka pysyy paikallaan maailman myllerryksistä huolimatta. Toiseksi hän kuvaa naisia, joille äitiys ei ole elämää määrittävä tekijä ja joiden ensisijainen identiteetti ei ole äidin vaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkivän vallankumouksellisen. Tässä saa kuvauksensa myös kahden sukupolven välinen murros. Nuoremmat sukupolvet ovat murtautuneet kodin ulkopuolelle ja löytäneet sieltä tehtävän, joka määrittää heitä enemmän kuin äitiys.

Työläisperhe sosiaalisten muutosten ja poliittisten kamppailujen tilana

Olen artikkelissani käsitellyt Elvi Sinervon teoksissaan luomaa kuvaa työläisperheestä. Työläisperhe näyttäytyy hänen teoksissaan dynaamisena sosiaalisen muutoksen perusyksikkönä, joka konkretisoituu perheenjäsenten mahdollisuuksissa ja valinnoissa. Sinervo kuvaa työläisperhettä jossa vanhempien johdolla omaksutaan sivistysmyönteinen asenne. Se näkyy kirjallisen kulttuurin, joka aiemmin on ollut pääasiassa ylempien luokkien hallussa, omaksumisena ja koulutukseen satsaamisena. Vanhempien esimerkki innostaa lapsia hakeutumaan kirjojen ääreen ja vanhemmat rohkaisevat ja luovat edellytyksiä koulunkäyntiin, osalle lapsista aina ylioppilastutkintoon asti. Koulutus puolestaan avaa tien sosiaaliseen nousuun ja johtaa yksilöiden uudenlaisien identiteettipohdintojen ääreen. Näiden pohdintojen olennaisin kysymys on se, miten he määrittelevät itsensä suhteessa yhteiskuntaluokkaan: kokevatko he edelleen kuuluvansa työväenluokkaan vai ovatko he koulutuksensa myötä kenties ajautuneet jonkinlaiseen määrittämättömään välitilaan. Sinervon kuvaamissa työläisperheissä muutoksen mahdollisuus korostaa sukupolvien välistä eroa. Lapset haluavat elämältä asioita, jotka heidän vanhemmilleen ovat olleet

tavoittamattomia. Osalla heistä on myös mahdollisuus toteuttaa haaveitaan ja toimia näin muutoksen vauhdittajina. Tämä heijastuu myös käsityksiin perheestä ja perheenjäsenten erilaisista rooleista. Erityisesti huomio kiinnittyy naisen ja äidin rooliin. Nuoremman sukupolven naisille, ainakaan kaikille heille, äitiys ei ole enää tärkein identiteettiä määrittävä tekijä. Tärkeämmäksi nousee mahdollisuus murtautua kodin ulkopuolelle ja päästä vaikuttamaan koko yhteiskunnan rakenteeseen poliittisen toiminnan kautta.

Sinervon kuvaamia työläisperheitä luonnehtii myös niiden vahva poliittisuus. Sinervo kuvaa henkilöidensä kautta erilaisia ideologisia näkemyksiä ja poliittisia valintoja, jotka heijastelevat sekä työväenliikkeen sisäisiä ristiriitoja että käsityksiä laajemmista poliittisista ja valtiollisista tapahtumista, kuten jatkosodasta. Perheenjäsenet peilaavat ajatuksiaan ja käsityksiään suhteessa toisiinsa. Näin työläisperheestä muodostuu eräänlainen yhteiskunnallisen poliittisen keskustelun pienoisnäyttämö, jossa erilaiset näkemykset törmäävät toisiinsa, neuvottelevat ja kamppailevat keskenään. Keskusteluissa henkilökohtaiset ja poliittiset intressit sekä tunteet ja ideologia hankaavat toisiaan vasten ja saavat aikaan erilaisia repeämiä perhepiirissä.

Artikkelissa käsitellyille Sinervon teoksille on ominaista vahva omaelämäkerrallisuus ja useat niissä käsitellyt asiat nousevat hänen oman perheensä historiasta. Näitä omaan ja perheensä historiaan liittyviä sattumia ja tapahtumia hän on käyttänyt rakennusaineena luodessaan erilaisia kaunokirjallisia representaatioita työläisperheestä. Nämä representaatiot eivät kuitenkaan missään mielessä tyhjenny pelkästään omaelämäkerrallisuuteen vaan niissä tulevat näkyviin myös kuvatun ajan ja kirjoitusajankohdan ideologiset ja poliittiset kamppailut sekä koko yhteiskunnan että työväenliikkeen tasolla.

Lähdeviitteet

- 1 Savutie 1980, 10–12.
- 2 Lähiluvusta muun muassa Hagelstam 2014, 41–43; Jalava, Kinnunen, Sulkunen 2013, 18; Sulkunen 2013, 34.
- 3 Waris 1937, 232–235.
- 4 Waris, 237–238.
- 5 Sinervon ja Kontturin Pohjanmaa. Elvi Sinervon haastattelu.
- 6 Muun muassa Sylvi-Kyllikki Kilven muistelmaluonnos.
- 7 Sinervo 2012, 205–209.
- 8 Palmgren 1979, 5.
- 9 *Palavankylän seppä* perustui Elvi Sinervon novelliin *Kaupunki ottaa takaisin*, joka oli julkaistu *Kirjallisuuslehdessä* vuonna 1935. Syksyllä 1937 hän pohti mielestään sopivia romaanin aiheita ja novellin teemat nousivat hänen mieleensä. Elvi Sinervo Mauri Ryömälle 13.10.1937. Mauri Ryömän henkilöarkisto. Kansan Arkisto.
- 10 Sinervo 1979, 140.
- 11 Sinervo 1979, 140.
- 12 Tepora 2011, 12–13.
- 13 Sinervo 1979, 144.
- 14 Sinervo 1979, 182.
- 15 Tuulikin esikuvana on Sylvi-Kyllikki Kilpi (os. Sinervo), joka kirjoitti vuonna 1919 ylioppilaaksi Vaasan suomalaisesta jatko-opistosta. Ylioppilaskirjoitusten jälkeen hän muutti Turkuun, josta hän sai paikan *Sosialisti*-lehdestä. Turussa hän kohtasi *Turun Sanomien* toimittajan Eino Kilven. Pari meni naimisiin vuonna 1920 ja samana vuonna Sylvi-Kyllikki Kilpi aloitti tamperelaisessa *Kansan Lehdessä*, jonka toimittajaksi Eino Kilpi oli jo aiemmin valittu.
- 16 Sinervo 1979, 94.
- 17 Sinervo 1979, 45.
- 18 Sinervo 1979, 95.
- 19 Sinervo 1979, 43.
- 20 Helsti 2006, 116–117.
- 21 Sinervo 1979, 157.
- 22 Stark 2006, 79–93.
- 23 Sinervo 1979, 140.
- 24 Torninoja-Latola 2012, 245–247.
- 25 Sinervo 1980, 137.
- 26 Helsti 2006, 117.

- 27 Sinervo 1979, 48.
- 28 Sinervo 1980, 138.
- 29 Sinervo 1980, 138.
- 30 Kirjeistä ovat säilyneet vain Hertta Kuusisen kirjoittamat kirjeet, mutta niiden perusteella on mahdollista rekonstruoida ainakin jossain määrin naisten kirjeitse käymää keskustelua.
- 31 Näytelmästä on vaihtelevasti käytetty molempia nimiä, mutta se julkaistiin kuitenkin nimellä *Desantti* vuonna 1945. Vankilassa käytetty nimi Suuri asia oli peitenimi, jonka käyttöä Elvi Sinervo perusteli seuraavalla tavalla: ”Tuon pikkunäytelmän nimi on Desantti, mutta kun panin sen kiertämään toverien keskuudessa, panin sille tuon banaalin nimen [Suuri asia]. Nimittäin kun he kirjeissään kirjoittivat siitä, ei suuresta asiasta puhuminen pistäisi niin silmään mahdollisen palon sattuessa. Sellaiset asiat täällä täytyy aina ottaa lukuun.” Elvi Sinervon päiväämätön salakirje [ajoitettu syksyyn 1943] Sylvi-Kyllikki Kilvälle. Myös *Toukokuun viimeisenä iltana* syntyi vankilassa. Sen alkuperäinen nimi oli ”Puhveli”. Savutie 1980, 9.
- 32 Sinervo 1980, 149.
- 33 Kemppainen 2006, 233.
- 34 Elvi Sinervo Sylvi-Kyllikki Kilvälle 19.4.1942.
- 35 Sinervo 1980, 196.
- 36 Sinervo 1980, 47.
- 37 Sinervo 1980, 66.
- 38 Gorki oli Sinervolle tärkeä kirjailija ja kirjallinen esikuva. Sinervon pääteokseksi luonnehditussa *Viljami Väihdokkaassa* on useita intertekstuaalisia viitteitä Gorkiin, muun muassa hänen teokseensa *Äiti*.
- 39 Palmgren 1978, 160–161.
- 40 Sinervo 1980, 161.
- 41 Krekola 2006, 343.
- 42 Sinervo 1980, 56.
- 43 Griegin kirja ilmestyi 1938 ja ruotsinnettiin 1939. Kirjaa ei ole suomennettu.
- 44 Sinervo 1980, 83.
- 45 Sinervo 1980, 111.
- 46 Katainen 2013, 376–377.
- 47 Katainen nostaa esiin Gladkovin suomentajan Otto Oinosen oman kaunokirjallisen teoksen *Tienhaarassa* (1929), Katainen 2013, 387–390.
- 48 Katainen 2013, 375–376.
- 49 Sinervo 1980, 163.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansan Arkisto, Helsinki

Mauri Ryömän kokoelma

Elvi Sinervon kokoelma

Kansallisarkisto

Eino ja Sylvi-Kyllikki Kilven perhearkisto.

Haastattelut

Sinervon ja Kontturin Pohjanmaa. Elävä Arkisto, Yle. Kuunneltavissa osoitteessa http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/sinervon_ja_kontturin_pohjanmaa_50025.html#media=50027

Lähdekirjallisuus

Sinervo, Elvi (1979): *Palavankylän seppä / Toveri älä petä*. Love Kirjat, Helsinki.

Sinervo, Elvi (1980): *Maailma on vasta nuori* (Sisältää myös näytelmät *Toukokuun viimeisenä iltana*, *Suuri asia* ja *Onnenmaan kuninkaantytär ja ihmislapset*). Love Kirjat, Helsinki.

Sinervo, Elvi (2012): Kirjailijan vastuusta. Teoksessa Elvi Sinervo: *Runot 1931–1956*. Kustannusyhtiö TA-Tieto Oy, Helsinki.

Kirjallisuus

Hagelstam, Sonja (2014): *Röster från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Åbo Akademis förlag/ Åbo Akademi University Press. Åbo.

Helsti, Hilikka (2000): ”Rakkaat omaiset”. Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 110–168.

Jalava, Marja, Kinnunen Tiina & Sulkunen Irma (2013): Johdanto. Kansallinen historiakulttuuri – näkökulmia yksinäisyyden purkamiseen. Teoksessa Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.), *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–27.

Katainen, Elina (2013): *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere.

- Kempainen, Ilona (2006): *Isänmaan ubrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Krekola, Joni (2006): *Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa 1926–1938*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1978): *Maksim Gorki. Elämä ja teokset*.
- Palmgren, Raoul (1979): Luopumisen ja uskollisuuden teemat. Esipuhe Elvi Sinervon teokseen *Palavankylän seppä*. Love Kirjat, Helsinki, 5–7.
- Savutie Maija (1980): Elvi Sinervo näytelmäkirjailijana. Esipuhe Elvi Sinervon teokseen *Maailma on vasta nuori*. Love Kirjat, Helsinki, 7–14.
- Stark, Laura (2006): Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Teoksessa Hillka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 47–109.
- Sulkunen Irma (2013): Uskonto ja kansakunta. Juhani Aho kansallisen historian popularisoijana. *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Toim. Marja Jalava, Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 31–70.
- Tepora Tuomas (2011): *Sinun puolesta elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. WSOY, Helsinki.
- Torninoja-Latola, Jaana (2012): ”On vissi määrä sivistystä auttaa ihmistä”. Sylvi-Kyllikki Kilpi juutalaispakolaisten ja poliittisten vankien auttajana 1938–1944. Teoksessa Jarkko Keskinen, Suvianna Seppälä & Kari Teräs (toim.), *Häikäpöntöistä nurkkatansseihin. Arjen ilmiöitä sota-aikana*. Turun Yliopisto, Suomen historian julkaisuja 2, Turku.
- Waris, Heikki (1973): *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*. Weilin+Göös, Helsinki.

Työläisperhe hajallaan

1800-luvun merityön vaikutukset kotisatamassa¹

Suomalaisen yhteiskunnan teollistuminen oli 1800-luvun alkupuolella vielä vähäistä eivätkä erilaiset palkkatyövaihtoehdot olleet yleisiä pääasiassa maatalouden sekalaisista ansiomahdollisuuksista ja vuokraviljelystä eläneen työväestön keskuudessa. Merityö alkoi houkutella sekä kaupunkilaisia että maalta satamakaupunkeihin muuttaneita miehiä laivanvarustusteollisuuden kasvun myötä 1830-luvulta alkaen. Kasvanut merimiesväestö muutti vanhojen porvariskaupunkien sosiaalista panoraamaa, sen perhe- ja kotitalousrakenteita jo ennen teollisuustyöväestön kasvun aiheuttamaa suurta muutosta 1800-luvun lopussa. Tässä artikkelissa tarkastelen, miten kauppamerenkulun alalla työskentely vaikutti perhe-elämään kotisatamassa.

Merimiesperheet olivat kaupunkien ensimmäisiä palkkatyöläisperheitä. Miehen työ merillä ja kaukana kotoa loi perheisiin omat sosiaaliset ja taloudelliset erityispiirteensä. Perhe oli lähes koko ajan hajallaan tai vaarassa hajota lopullisesti. Toisaalta työläisavioliittoon ja kotitalouteen ei vielä edes liittynyt sellaisia yhdessä elettyyn, sukupuolittuneeseen tehtäväjakoon, lastenkasvatukseen ja kodinhoidon ympärille rakentuvaan perhe-elämään liittyneitä ominaispiirteitä, jotka 1800-luvun loppupuolen ydinperheideologia vakiinnutti myös ihanteellisen työläisperheen malliksi.² Vaikka perhe perustettiin kiintymyksestä, se oli pitkälti tienaavien, työtätekevään säätyyn kuuluneiden osapuolten yhteenliittymä, ja tienaaminen saattoi merkitä väliaikaista tai pysyvää eroa perheenjäsenistä niin aikuisille kuin joskus lapsillekin.

Perheenjäsenten fyysisen erilläänolon vuoksi merimiestaloudet muistuttivat aiempien vuosisatojen sotilasperheitä. Tällaisissa kotitalouksissa sukupuolten välisten suhteiden ja patriarkaalisuuden normeja ja ihanteita koeteltiin käytännössä. Merihistorioitsija Merja-Liisa Hinkkanen on huomauttanut osuvasti, että merimiesten vaimojen itsenäisyys ei merkinnyt niinkään muihin naisiin nähden vapaampaa asemaa, vaan itsenäisyys oli luonteeltaan olosuhteiden pakottamaa, ja siitä teki epänormaalia ympäröivä patriarkaalinen ja miehen kotitalouden pääksi olettava perhekasitys.³

Erityisesti 1830-luvulta eteenpäin merimiesten työ alkoi muistuttaa yhä enemmän siirtotyötä. Satamakaupunkien laivanvarustajat saattoivat kasvavassa määrin laajentaa liiketoimintaansa Itämeren ulkopuolelle, erityisesti rakennuttamiensa laivojen käyttämiseen ulkomaisessa rahtiliikenteessä Atlantilla ja Välimerellä. Työ erotti miehen perheestä jopa useaksi vuodeksi. Merimiesten työsopimusten kestoa rajoitettiin ensimmäisen kerran 1873 merilaissa kahteen vuoteen. Sitä ennen työntekijä sitoutui työhönsä laivalla kotisatamasta lähdön ja sinne paluun väliseksi ajaksi.⁴

Merimiehet kuuluivat säätyasemansa puolesta 1800-luvun loppupuolelle asti voimassa olleen laillisen suojelun järjestelmän velvoittamaan palveluspakon alaiseen väestöön. Merimiehet kuitenkin muodostivat kaupunkien käsityöläiskisällien ja sekatyömiesten tavoin pienehköjä, lähinnä ydinperheen ympärille rakentuneita, itsenäisiä kotitalouksia. Harva asui useamman sukupolven yhteistaloudessa tai palkollisten tapaan isännän (kapteenin tai laivanvarustajan) kanssa samassa talossa.⁵ 1700-luvun lopulta lähtien palkollisen ja isännän välinen suhde oli muuttumassa siten, että patriarkaalinen työnantaja ei enää vastannut kokonaisvaltaisesti alaisensa koko elämänpäiästä, maineesta ja ajasta. Myös merimiehet olivat osa uudenlaista palkollistyövoimaa, joka vaihtoi työsuorituksen ja työajan palkkaan ja eli perheineen muutoin irrallaan työnantajansa taloudesta.⁶ Patriarkaalisen työntekijä-työnantajasuhteen luoman kokonaisvaltaisen kontrollin ja vastuun sijasta sekä usein myös sukuverkostojen kaltaisten turvaverkkojen puuttuessa nuoret merimiestaloudet tarvitsivat toisenlaisia

sosiaalisia siteitä. Esiteollisen ajan vähävaraiselle väestölle esimerkiksi naapurusto saattoi merkitä sukua tärkeämpää sosiaalista turvaa.⁷

Kysyn artikkelissani, miten merimiesten työ vaikutti heidän perheidensä arkeen 1800-luvun suomalaisissa satamakaupunkiyhteisöissä. Keskityn länsirannikolle ja erityisesti 6 000–7 000 asukkaan Poriiin. Jos miesten osana oli se, että työ erotti heidät selkeimmällä mahdollisella tavalla perheestä, kotiin jääneet naiset löysivät itsensä lasten kanssa usein modernia yksinhuoltajuutta muistuttavista tilanteista. Omana aikanamme työn ja perheen yhdistämisestä keskustellaan esimerkiksi miesten ja naisten työssäkäynnin, osa-aikaisten työskentelymahdollisuuksien ja perhevapaiden viitekehyksessä. 1800-luvun merimiesperheille työn ja perheen yhteensovittaminen merkitsi lähinnä sitä, että toisen osapuolen työ lähtökohtaisesti hajotti perheen ja saattoi merkitä perheen toisen aikuisjäsenen menehtymistä työtehtävissä. Lähestyn tätä aihetta sekä tarkastelemalla merimiesavioliittojen esiintyvyyttä että pohtimalla merimiesten perheiden luonnetta ja erityispiirteitä omassa ajassaan tapausesimerkkien kautta.

Lähdeaineistona käytän Porin merimieshuoneen⁸ arkiston merimiesmatrikkeleita, Turun ja Porin läänin henkiveroluetteloita eli henkikirjoja sekä kirkonkirjoista Uudenkaupungin, Rauman, Porin ja Kristiinankaupungin vihittyjen parien sekä kastettujen lasten luetteloita. Erityistä näkökulmaa tarjoavat miehen ulkomailla karkaamisen tai katoamisen vuoksi laaditut avioerohakemukset oikeuspöytäkirjaliitteineen. Joitakin tapausesimerkkejä lisävalottavat aineistot, joita tuottivat kaupungin oikeusistuimet (raastuvanoikeus, kämnerinoikeus) ja hallinto eli kaupunkien kunnallisuudistukseen 1873 asti maistraatiksi kutsuttu elin. Näiden yksilöiden ja instituutioiden kohtaamisista kertovien lähteiden avulla hahmotan merimiesperheiden ja työn yhteensovittamiseen liittyviä erityispiirteitä. Perheen hajoamiseen johtaneet ääritapaukset, eli tässä yhteydessä leskeytymiset ja avioerot, kertovat käänteisesti tulkittuna myös niin sanottua tavallista avioliitto- ja perhe-elämää eläneistä saman sosiaaliryhmän edustajista, mutta eivät ole vain poikkeuksia vaan osa tutkittavan ryhmän tyypillistä elämäntapaa. Makrotason vertailukohtaa tuovat ensimmäiset Suomen Virallisten Tilastojen väkiluku- ja

elinkeinotilastot 1860–1870-luvulta. Erilaisten asiakirjalähteiden informaation palasia yhdistelemällä ja rinnakkain tarkastelemalla pyrin hahmottamaan tutkimuskohteesta kokonaiskuvaa. Ajatuksena on, että yksittäinen lähdemerkintä tai asiakirja täydentää toinen toistaan. Yksilöä, avioparia tai perhettä käsittelevät dokumentit tai yksityiskohdat liittyvät lähteitä yhdistelevässä metodissa aina itseään laajempiin ajallisiin ja paikallisiin asiayhteyksiin, vaikka ensisijainen pyrkimys onkin tavoittaa yksilöiden ja perheiden elämänkaaren varrelta merkityksellisiä vaihteita ja tekijöitä.

Isommassa mittakaavassa lähteitä yhdistelevä metodi pyrkii valottamaan varhaisten palkkatyöläisperheiden asemaa 1800-luvun muuttuvassa yhteiskunnassa sekä perheyksikön merkitystä tuon ajan perheille itselleen. Purjemerenkulun ajan merimiesten perheellisyyttä tai merityön vaikutuksia perhe- ja paikallisyhteisöön on tutkittu hyvin vähän siihen nähden, kuinka merkittävä työllistäjä kaupparenkulku oli 1800-luvun suomalaisissa satamakaupungeissa. Jari Lybeckin väitöskirja Rauman merimiesväestöstä sekä Kristiina Syrjäsuon pro gradu -tutkielma kahdesta turkulaisesta merimiesperheestä ovat muutoin rikkaassa merimiesväestöä käsittelevässä sosiaalishistoriallisessa tutkimusperinteessä harvoja töitä, joissa merimiesten perheellisyys on huomioitu.⁹ Tutkimustehtäväni on täyttää tätä aukkoa. Aloitan tehtäväni tarkastelemalla ensin, kuinka tavallista työn ja avioliiton yhdistäminen 1800-luvun merimiehille oli.

Esiteollisen ajan merimiehet – naimattomia vai naimisissa?

Merihistoriassa kiinnostus tavallisia merimiehiä eli miehistön jäseniä kohtaan on ollut suurta. Niin kotimaisessa kuin kansainvälisessäkin tutkimuksessa luonnehdinnat merimiesväestöstä ovat kuitenkin tyyppillisesti hahmotelleet merimiehen lähes ylihistorialliseksi arkkityypiksi naimattoman ja sosiaalisista suhteista irrallaan eläneen nuoren miehen. Näitä piirteitä on selitetty sillä, että suurin osa merimiehistä aloitti uransa hyvin nuorena, 10–20-vuotiaana ja että merimiehen

ura oli välikulkuammatti raskaan ja vaarallisen, lähinnä vain nuoren miehen fysiikalle soveltuvan, työn luonteen takia.¹⁰ Ennalta ennustamattoman pitkät erot, keho palkka, jyrkkä sosiaalinen hierarkia sekä laivapäällystön ehdoton kuri on nähty soveltuneen huonommin aikuisille miehille, joilla oli perhe elätettävänä kuin nuorille seikkailijoille. Nuoret alistuivat tällaisiin työolosuhteisiin vain väliaikaisesti kunnes ammattitaidon ja iän karttumisen toisi lisää varaa valita muiden työvaihtoehtojen väliltä ja asettua maihin. Tällaisen miehikuvan soveltaminen merimiesväestöön kaikkina aikoina, oli kyse sitten purje- tai höyrylaiva-ajasta, jättää huomiotta kaksi seikkaa. Ensinnäkään nuoruus ei välttämättä merkinnyt samaa asiaa kuin naimattomuus ja toiseksi ennen teollistumista erilaisia vaihtoehtoisia työskentelymahdollisuuksia ja ”urapolkua” ei välttämättä ollut kaikille tarjolla.

On mahdollista, että kulkurimaisen poikamies-seilorin arkkityyppi liittyy erityisesti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen maailmaan. Työvoiman rationalisointi ja työtahti laivoilla kovenivat todistetusti vuosisadan loppua kohti, ja samaan aikaan palkat laivoilla jäivät selvästi jälkeen mantereen lisääntyneistä ansiomahdollisuuksista.¹¹ Merimiesammattin mieltämisellä väliaikaiseksi hanttihommaksi näyttäisi olevan kytköksensä myös sukupuolten ja perheen muuttuviin roolimalleihin. 1890-luvun Lontooseen sijoittuvissa tutkimuksissaan kanadalainen merihistorioitsija Valerie Burton esittää, että poikamies-merimiehen myytti luotiin paljolti 1800-luvun lopun teollistuneessa yhteiskunnassa, jossa työmarkkinat, työvoima ja tuottavuus uudelleenorganisoiitiin samaan aikaan, kun porvarillinen, miehen perheenaläjäytyteen perustuva ydinperhemalli vakiintui. Juuri tässä viitekehyksessä raskas ja epäsäännöllinen työ kaivoksissa, satamissa ja laivoilla muotoutui kulttuuriseksi vastakohtaksi lähellä kotia suoritettavalle ammattityölle, perheen elättämiselle ja ainoastaan avioliittoon rajoittuneelle miehen seksuaalisuudelle. Samaan aikaan tämä ihanne tuli tosiasiasa uhatummaksi yhä useampien ammattien erottaessa selkeästi kodin ja työn. Jopa 46 prosenttia Lontoon merimiehistä oli Burtonin laskelmien mukaan naimisissa ja perheellisiä.¹² Näkemys merimiehestä perheenisän antiteesinä

koski myös mielikuvia menneisyyden merimiehestä, sillä esimerkiksi merimieslähetytys koki tekevänsä moraalista puhdistustyötä satamissa ikaikaisesti vallinnutta perhe-elämää uhannutta moraalista rappiota vastaan. Ajan sosiaalireformistinen kirjallisuus poimi merimiesesikuvansa raffaavimmista ja kärjistetyimmistä naistenmiehistä, juopoista ja riitapukareista.¹³

Mitä vahvemmin miehen perheenelättäjämalli vakiintui yhteiskuntaan oikeanlaisena rationaalisen kotitalous- ja kulutusyksikkönä, sitä vahvemmaksi kävi niiden ammattien kulttuurinen stereotypia, joissa tämä ideaali oli vaikea tai mahdoton saavuttaa.

Merihistorioitsijat ovatkin havahtuneet ehdottamaan, että merimiesten perheellisyyttä ja naimisissa oloa tulisi tutkia erityisesti varhaisempina vuosisatoina, koska nuoruus ja naimattomuus saattavat antaa vallitsevan, mutta sittenkin liian kapean ja yleistävän kokonaiskuvan merimiesväestöstä. Manon van der Hejden ja Danielle van den Heuvel tuovat ilmi, että varhaismodernin ajan Hollannin merimiesten naimattomuus on otettu aikaisemmin lähes itsestäänselvyytenä, koska palkat olivat todella matalia riittämään useamman henkilön elättämiseen. Lisäksi laivastoon tai Itä- ja Länsi-Intian kauppakompaniaan pestautunut sai varautua hyvin suurella todennäköisyydellä menettämään henkensä matkalla. Naimattomuus on ollut oletusarvo myös siksi, että hollantilainen merityövoima koostui paljolti Itämeren ja Pohjanmeren alueelta tulleista siirtolaisista eikä heidän siviilisäätynsä ole ollut selvitettävissä.¹⁴ Van der Hejden ja Van den Heuvel onnistuivat kuitenkin osoittamaan, että pitkän ajanjakson tarkastelussa 1600-luvulta 1800-luvulle vähintään 20 prosenttia tavallisista merimiehistä oli naimisissa.¹⁵

Merimiesten avioliittojen yleisyyttä esiteollisen ajan Itämerellä ja Suomessa on syytä suhteuttaa näihin tutkimustuloksiin. Liian alhaisista palkkaa ja huonoja työskentelyolosuhteita koskevat argumentit sopivat erityisen hyvin pohjoismaalaiseen 1800-luvun kauppamerenkulkuun, sillä kansainvälisesti ottaen suomalaisten ja ruotsalaisten laivojen palkkaus oli 1800-luvun kauppamerenkulun alinta kastia. Parempien palkkojen houkutus ja epäinhimillisiksi koetut laivaolo-

suhteet olivat suurimpia syitä siihen, miksi miehistön karkaaminen oli huipussaan pohjoismaisilla laivoilla.¹⁶

Taulukossa 1 kuvaan merimiesten naimisissa olon yleisyyttä Porissa kahden eri aineiston avulla, vuoden 1850 henkikirjaotoksen sekä Porin merimieshuoneen kahden perättäisen matrikkelin avulla. Ensimmäinen matrikkeleista kattaa vuodet 1842–1848 ja jälkimmäinen 1848–1860. Jokaisesta miehestä tehtiin henkilöprofiili matrikkeliin, kun hän kirjautui ensimmäistä kertaa merimieshuoneeseen ja otti vastaan pestin laivalla. Se, että ensimmäinen matrikkeli täyttyi nimistä jo kuudessa vuodessa, kun taas kakkosnide riitti 12 vuodeksi, kertoo merenkulun kiihkeimmän kasvupiikin osumisesta juuri 1840-luvulle. Matrikkeleissa esiintyy myös samoja nimiä, mikäli oli kyse henkilöistä, joiden merimiesurasta tuli huomattavan pitkä.

Taulukko 1. Naimisissa olleet merimiehet Porissa henkikirjojen ja merimieshuoneen matrikkeliin mukaan.

	Lukumäärä	%
Naimisissa olleet merimiehet 1850 henkikirjan mukaan	247	71 %
Naimisissa olleet merimiehet merimieshuoneen matrikkeli I mukaan (c. 1842-1848)	411	42%
Naimisissa olleet merimiehet merimieshuoneen matrikkeli II mukaan (c. 1848-1860)	228	31%

Lähteet: TMA Porin merimieshuoneen arkisto: matrikkelit Ac:1–2. Turun ja Porin läänin henkikirjat 1850.

On todennäköistä, että henkikirja on lähteenä jokseenkin vinoutunut, mitä tulee naimattomien ja naimisissa olleiden merimiesten suhteeseen. Sen mukaan kaupungissa kannettiin henkiveroa vain

103 naimattomalta merimieheltä (29 prosenttia kaikista henkikirjoitetuista merimiehistä).¹⁷ He olivat yleensä joko vuokralaisiksi tai alivuokralaisiksi henkikirjoitettuja yhden hengen kotitalouden muodostaneita tai vanhempiensa kotitalouteen henkikirjoitettuja nuoria miehiä. On mahdollista, että kaikissa kotitalouksissa poikien nimekkeeksi ei epähuomiossa kirjoitettu merimies-ammattinimekettä, vaikka he sellaisia olisivat olleet. Mahdollista on myös että naimattomia merimiehiä yksinkertaisesti jäi henkikirjoittamatta, jos he olivat henkikirjoitushetkellä – eli vuodenvaihteessa – merillä ja heiltä puuttui vakituinen asuinpaikka. Tätä tukee vastaava havainto Raumalta, missä vuosien 1845–1860 välillä kymmeniä, vuonna 1865 jopa 139 merimiestä henkikirjoitettiin merimieshuoneen kiinteistöön. Joukossa oli myös joitakin perheellisiä.¹⁸ Merimieshuone toimi tyypillisesti jonkun kauppiaan tai laivanomistajan kotona eikä siis ollut sellainen virasto tai merimiesten työläisasuntola, missä toistasataa henkilöä olisi voinut fyysisesti majoilla.

Henkikirjoittamatta jääneiden merimiesten tapauksessa oli usein kyse ilman vakituista asuinpaikkaa olevista maansisäisistä siirtolaisista. Porilaisista merimiehistä pro gradunsa tehnyt Jarmo Rannaste havaitsi, että myös Porissa merenkulkijoiden keskuudessa esiintyi vastaavaa vakituiseen – tai ainakin virallisen – asuinpaikan puutteta. 1850-luvun alussa Turun ja Porin läänin kuvernööri kiinnitti nuhteissaan Porin maistraatille huomiota siihen, että kaupungissa majoili merimiesväestöä, jota ei ollut viety virallisesti seurakunnan muuttaneiden kirjoihin.¹⁹ Merimieshuoneen matrikkeleja voidaan pitää henkikirjoille hyvää vertailukohtaa tarjoavana lähteenä, vaikka merimiehen siviilisäädyn kirjaaminen naimattomasta avioituneeksi ei välttämättä aina ollut ajantasaista. Olihan matrikkelin päätarkoitus palvella ennen muuta työuraa koskevien merkintöjen kirjaamista ja työvoimareserviä koskevaa kirjanpitoa. Matrikkeleista tehtyjen laskelmien perusteella voidaan havaita, että avioliitot olivat aavistuksen verran tavallisempia merenkulun ensimmäisinä, kukoistavimpina vuosikymmeninä kuin 1850- ja 1860-luvulla, jolloin laivanvarustus alkoi hiipua Krimin sodan 1853–1856 jälkeen. Joka tapauksessa 30–40 prosentin välimaastoon asettuvat lukemat osoittavat, että

huomattava osa merimiehistä jakoi samaan aikaan perhe-elämän ja vaarallisen siirtotyöammatin. Sekä perheelliset että perheettömät miehet lähtivät työnhakuun, kun merimieshuoneella jaettiin pestejä seuraavaksi lähtevään alukseen.²⁰

Merityön vetovoimaa kuvaa, että vuosien 1815–1875 aikana ulkomaankaupan palveluksessa työskentelevien merimiesten määrä kasvoi jopa 319 prosenttia, kun Suomen väestö samaan aikaan kasvoi 77 prosenttia. Merenkulku oli 1800-luvun puolivälissä eniten työllistävä elinkeino, vaikka merimiesten absoluuttinen lukumäärä oli koko väestöön (1,8 miljoonaa henkeä vuonna 1865) nähden toki marginaalinen, 0,4 prosenttia, rajoituksensa vain satamakaupunkien väestöön. Vuonna 1865 koko maassa merimiehiä laskettiin olevan 7 442 henkilöä, joista lähes puolet Turun ja Porin läänissä.²¹

Purjemerenkulun työn luonne ja lainalaisuudet koskettivat paitsi mainittua noin 7500 miestä, myös välillisesti huomattavaa määrää naisia, lapsia ja muita perheenjäseniä. Tämä käy ilmi esimerkiksi 1870-luvun väestön elinkeinorakennetta kuvaavista tilastoista. Vuonna 1870 Helsingissä, Turussa, Viipurissa ja Oulussa merimiesten tuloilla eli yhteenlaskettuna 980 naista ja 353 miespuolista lasta tai muuta ruokakunnan jäsentä 549 merillä työskentelevää miestä kohden. Yhden merimiehen tuloilla eli siis keskimäärin 2,4 henkilöä (Taulukko 2, s. 86).

Huomattavin perheellisyyden vaikutus oli Oulussa, missä 174 merenkulkijaa elätti tilastojen mukaan 433 naispuolista ja 154 miespuolista henkilöä eli keskimäärin 3,4 henkeä merimiestä kohti. Koska naiset esiintyvät väkilukutauluissa, henkikirjoissa tai kirkonkirjoissa usein ilman omaa ammattinimekettä, perhe tai kotitalous näyttää elävän yksinomaan merimiehen tuloista. Elätettävänä oloa tulee luonnollisesti tarkastella tässä yhteydessä sillä varauksella, että tilastoissa esiintyvillä naisilla, lapsilla ja merimiesten iäkkäillä vanhemmilla saattoi olla myös omia toimeentulokeinoja. Jo ensimmäisiin tilastoihin tosin kirjattiin virallisesti ammattia harjoittaneet naispuoliset, esimerkiksi ravintoloitsijat, passaajat ja kaupustelijat, mutta siinä ei luonnollisesti voitu ottaa huomioon niitä epävirallisia, ei-ilmoitettuja tilapäisiä tulonhankkimiskeinoja, joita taulukossa mainituilla naisilla

Taulukko 2. Merimiehen tuloilla elävät henkilöt (miehiä, naisia) Helsingissä, Turussa, Viipurissa ja Oulussa 1870.

	Matruuseja ja merimiehiä itse ammatinharjoittajina	Elätettäviä perheenjäseniä ilman muuta toimeentulokeinoa		Suoraan tai välillisesti merimiehen toimeentulosta eläneitä		
		m	n	m	n	yht.
Helsinki	118	37	106	155	108	263
Turku	232	155	416	387	423	810
Viipuri	25	9	16	34	16	50
Oulu	174	152	414	328	433	761
Yht.	549	353	952	904	980	1884

Lähteet: SVT 1870, VI:3, Toinen jakso.

ja muilla perheenjäsenillä hyvin suurella todennäköisyydellä oli. Joka tapauksessa suhdeluku antaa käsityksen perheellisyyden merkityksestä merenkulussa vielä alan kukoistuskauden loppupuolellakin, 1870-luvulla. Seuraavassa luodaan tarkempi silmäys merimiesten avioliittomarkkinoihin ja perheen perustamiseen.

Nuorten merimiesperheiden sukupolvi

1830–1860-luvuilla avioituneet merimiehet ja heidän kihlattunsa olivat syntyneet lähinnä 1800-luvun ensimmäisistä vuosista 1830-luvulle ulottuvana aikana. Vaikka joukko periaatteessa kattaa kaksi sukupolvea, tämä väestönosa koki elämänsä aikana sukupolvikemuksen kaltaisia, aikaan, paikkaan ja sosiaaliseen tilaan sidoksissa olevia ilmiöitä. Heitä yhdisti polveutuminen maaseudun tilattomasta väestöstä, kaupungin työläisistä tai käsityöläisistä, pientä osaa porvareista. Osaa yhdisti muutto ympäröivistä maalaispitäjistä kaupunkiin, useimpia vaimon työskentely piikana ennen avioliittoa. Laajemmassa

mielessä 1800-luvun alkupuolella syntyneitä sukupolvia leimasi, kuten Antti Häkkinen muotoilee, lapsuus Suomen sodan (1808–1809) varjossa sekä sitä seurannut yleinen taantuma-aika 1830-luvulla koettuine katovuosineen. Eliniän odote oli runsaasta väestönkasvusta huolimatta jatkuvasti laskeva, lapsikuolleisuus suurta eikä elämän yleinen epävarmuus sallinut suunnitella elämää kovin pitkällä tähtäimellä eteenpäin.²² Miten tällaisten elämänehtojen keskelle syntynyt työväestö käyttäytyi kaupungin avioliittomarkkinoilla?

Taulukossa 3 on seurattu merimiesväestön esiintyvyyttä vihittyjen pariin kokonaiskuviossa viiden vuoden välein Porissa, Raumalla, Uudessakaupungissa ja Kristiinankaupungissa ajanjaksolla 1830–1865. Vaikka kaikissa kaupungeissa laivanvarustus kasvoi merkittävästi 1800-luvulla, ne eivät olleet kaikilta osin samankaltaisia. 6000–7000 asukkaan Porissa väestö oli ammattirakenteeltaan eriytyneempää kuin merellisten elinkeinojen läpikotaisin leimaamissa Kristiinankaupungissa ja Uudessakaupungissa, joissa väkeä asui hieman alle 3000 henkeä. Vastaavan kokoluokan Raumalla taas merenkulun parhaat vuosikymmenet koettiin hieman myöhemmin, ja ne jatkuivat vielä vuosisadan vaihteeseen. Raumalta saatavissa olevat kirkonkirjat ovat puutteellisia, mutta merimiesväestön yli 20 prosentin osuus vihityissä 1850-luvulta alkaen viittaa huomattaviin lukemiin myös myöhemminä ajanjaksoina. Kaikkein ”merellisimmältä” vihittyjen luetteloita verrattaessa vaikuttaa Uusikaupunki, missä papit saivat 1840-luvulta alkaen vihkiä keskimäärin lähes joka toisen tai kolmannen parin merimiehenä ja hänen morsiamenaan. Myös Kristiinankaupungissa merityön vaikutus avioliittomarkkinoilla näkyi äkillisenä nousuna 1840-luvulla. Luvuissa ovat mukana kaupunkeja ympäröineiden maaseurakuntien tiedot, mikä tarkoittaa, että morsiuspareissa on paitsi kaupungin myös maaseudun sosiaaliryhmien edustajia.²³ Maaseudun ja kaupungin yhteistarkastelusta huolimatta merimies-sulhaset morsiamineen muodostavat kaikilla paikkakunnilla suurimman yksittäisen avioitujien sosiaaliryhmän.

Taulukko 3. Merimiesavioliittojen määrä ja osuus kaikista solmituista avioliitoista Porissa, Raumalla, Uudessakaupungissa ja Kristiinankaupungissa, 1830–1865.

	P meri- mie- het	P kaikki	%	R meri- mie- het	R kaik- ki	%	K meri- mie- het	K kaik- ki	%	U meri- mie- het	U kaik- ki	%	Yht. (%)
1830-1834	67	305	22%				14	61	23%	31	95	32%	24%
1835-1839	83	278	30%				13	73	18%	17	81	21%	26%
1840-1844	117	445	26%	2	91	2%	54	125	43%	44	113	39%	28%
1845-1849	83	390	21%	13	111	12%	26	95	27%	69	143	48%	26%
1850-1854	93	412	23%	21	95	22%	22	83	27%	47	122	39%	26%
1855-1859	71	464	15%	20	86	23%				59	123	48%	22%
1860-1865	53	428	12%							78	132	59%	23%
Yht.	567	2722	21%	56	383	15%	129	437	30%	345	809	43%	25%

Lähteet: Arkistolaitoksen digitaaliarkisto <http://digi.narc.fi/digi/> Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, vihittyjen luettelo 1830–1865 I Eb:1; Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto, vihittyjen luettelot 1793–1890; Suomen Sukututkimusseuran HisKi-tietokanta <http://hiski.genealogia.fi/hiski/Siamma?fi>
P=Porri, R=Rauma, K=Kristiinankaupunki, U=Uusikaupunki

Avioliittotilastojen käyttöä voisi kritisoida siitä, että ne eivät kerro mitään avioitumisen jälkeisestä ajasta, toisin sanoen siitä jatkuiko miehen merimiesura avioitumisen jälkeen ja vaikuttiko merenkulku tosiasiallisesti avioparin ja perheen elämään. Vertailemalla avioitumisaikankohtaa, merimiesmatrikkeliä välittämää kuvaa merityöurasta sekä isälle merkittävää ammattitaitoa lasten kastetietojen yhteydessä käy ilmi, että vain pienelle osalle merimiehistä avioliiton satama merkittiin välitöntä ankkurin heittämistä merimiesuran suhteen. Jotkut ryhtyivät merimieheksi vasta avioitumisen tai lastensaannin jälkeen toimittuaan aikaisemmin esimerkiksi renkinä tai kisällinä. Sisarusarjoittain kastetietoja katsottaessa isän status saattoi myös vaihdella merimiehen ja muun ammatinharjoittajan nimekkeen välillä. Meri-

miehen pestejä siis otettiin vastaan tilanteen tullen, ja uuden lapsen syntymä eli ruokittavien suiden lisääntyminen saattoi hyvinkin olla syy ilmaantua vuosien tauon jälkeen uudelleen merimieshuoneelle pestinottoon.

Läheskään kaikissa tapauksissa merimiehen ammattistatus ei ollut pysyvä: aiemmin merimieheksi kirjattu henkilö saattoi myöhemmin esiintyä kaupungin työmiehenä tai maatalouden päivätyöläisenä, ja myöhemmin uudelleen merimiehenä. Luvialla 1811 syntynyt Henrica Grönholm avioitui Porissa kaupungin ajurina toimineen Anders Nyholmin (s. 1793) kanssa 1830-luvun alussa. Kolmen ensimmäisen, vuosina 1835, 1837 ja 1840 syntyneiden lasten kastetiedoissa Anders esiintyi edelleen ajurina, mutta 1841 ja 1843 syntyneiden lasten kasteessa, 48–50-vuotiaan isän status oli muuttunut merimieheksi. Tämä oli huomattavan korkea ikä merimieheksi ryhtymiselle. Päätös lähteä merille herättää kysymyksen siitä, oliko kysessä pakkoratkaisu muiden töiden ehtyessä ja lapsikatraan kasvaessa, toisin sanoen, oliko merimieheksi ryhtyminen itsessään merkki toimeentulokriisistä. Anders eli kuopuksen syntymän jälkeen enää viisi vuotta ja kuoli 1847 hengenahdistukseen, mikä koettelemus viimeistään aiheutti perheelle ja 36-vuotiaana leskeksi jääneelle Henricalle ongelmia.

Vaikka vihittyjen merimiesten joukossa oli sellaisia vanhempina avioituneita miehiä kuten neljäntäkymmenettä ikävuottaan lähestynyt Anders Nyholm, suurin osa avioituvista merimiehistä oli 20–30-vuotiaita eli samassa iässä, jolloin heidän merimiesuransa oli aktiivisimmallaan. Tällainen oli esimerkiksi Henrican toinen puoliso, jonka hän löysi itseään 15 vuotta nuoremmasta, 22-vuotiaasta merimies Johan Henric Ahlskogista vain vuosi leskeksi jäämisestään joulukuussa 1848. Henrica itse oli tuolloin 37-vuotias neljän elossa olevan lapsen äiti. Seuraavana keväänä tuore uusperheen isä otti jungmannin pestin Välimerelle suuntaavassa aluksessa, minkä jälkeen hän palasi kotiin seuraavan kerran yli vuoden kuluttua heinäkuussa 1850. Pitkän matkan jälkeen hän jäi syystä tai toisesta pois pestuutilaisuuksista, kun syksyllä jäätyvältä Itämereltä pois pyrkiviä aluksia miehitettiin. Kotona vietetyn talven jälkeenkin hän otti seuraavan pestin vasta kesällä 1851. Tämä matka olisi ollut jälleen

pitkä, mutta Johan Henric päätti sen omaehtoisesti karkaamalla ja katoamalla kokonaan kapteenin, laivanomistajan ja Henrican tietoisuudesta Lontoossa tammikuussa 1852. Yhteisiä lapsia ei Henrican kanssa ollut ehtinyt syntyä. Henrica ei päätynyt koskaan hakemaan avioeroa hänet hylänneestä miehestään. Hän todennäköisesti yritti hankkia tuloja sekalaisilla töillä kuten kaupustelulla, leivonnalla, pyykinpesulla, hoitolasten pidolla tai kotiteollisuutena harjoitetulla kehuulla. Yhteen keinoista hän oli turvautunut myös ensimmäisen miehensä eläessä koettaessaan tienata luvattomalla kaupankäynnillä eli kaupalla ”epäilyttävien ihmisten kanssa”, mutta oli jäänyt kiinni.²⁴ Kaupungeissa maistraatit myönsivät rajatulle joukolle vähävaraisia naisia erillislupia pienimuotoiseen kauppaan ja käsityöammattikuntien ulkopuolisiin elinkeinoihin. Henrican ei kuitenkaan onnistunut tarttua tähän mahdollisuuteen.

Merimiesten ja heidän kihlattujensa ensimmäinen avioliitto oli usein nuorten ihmisten naimakauppa. Porvarintytär Lovisa Eskolin oli 19-vuotias ja merimies Johan Alexander Arxell 21-vuotias, kun he astuivat avioon kesäkuussa 1833. Lapsi Carl Johan syntyi yhdeksän päivää häiden jälkeen. Kaksi vuotta myöhemmin Lovisa oli 21-vuotias merimiehen leski, joka oli menettänyt 23-vuotiaan miehensä merelle.²⁵ Tarina oli samankaltainen lukemattomissa merimieskotitalouksissa.

Ensimmäisen avioliiton ajankohta 20 ja 30 ikävuoden välillä noudattelee samaa linjaa kuin Pirjo Markkolan väitöstudiumuksessaan esittämät laskelmat Tampereen tehdastyöväestön avioitumisistä sekä keskimääräinen avioitumisikä 1800-luvun Suomessa ylipäättään. Tampereella työläisnaisten keskimääräinen avioitumisikä liikkui 1850-luvulta 1890-luvulle vaihtelevasti noin 26–28 ikävuoden paikkeilla kun taas työläismiesten avioitumisikä nousi jatkuvasti vuosisadan loppua kohti hieman alle 25 ikävuodesta lähemmäs 28 ikävuotta. Markkolan aineistossa ilmeni selkeästi usein erityisesti naisten kohdalla omien tulojen ja ammattitaidon hankinnasta johtuvaa avioitumisen lykkäämistä yli 30 ikävuoden.²⁶ 1800-luvun puolivälin porilaisen merimiesväestön keskuudessa ei tällaista henkisen ja aineellisen ”kapiokirstun” haalimista ennen avioliittoa ole

havaittavissa. Sitä vastoin monet porilaiset merimiesavioparit olivat vain kahdenkymmenen ikävuoden tienoilla papin eteen astuessaan. Naiset olivat merimiehen vaimoksi ryhtyessään yleensä piikoja tai kotona asuvia tyttäriä, miehet usein ammattitaidottomien merimiesten eli kokkien, jungmannien ja puolimatruusien vakansseilla purjehtineita.²⁷ Perheitä ei läheskään aina perustettu tässä mielessä ”valmiiden” kotitalousresurssien pohjalle.

Vuonna 1901 ilmestyneessä sosiologian klassikkoteoksessaan *Poverty: a study of town life* Seebohm B. Rowntree esitti mallinsa työläisperheiden elämänkaaren eri vaiheisiin liittyvästä köyhyydestä ja sen torjumismahdollisuuksista. 1890-luvun lopun Yorkiin perustuvassa tutkimuksessaan hän kuvaili työläisnaisten ja -miesten pyrkivän säästämiseen ja, mikäli mahdollista, kiinteän omaisuuden hankkimiseen ennen avioliiton ja kotitalouden muodostamista. Työläisen elämässä aika ennen avioitumista oli hänen mukaansa vaihe, jossa oli mahdollista nousta köyhyysrajan yläpuolelle ja varautua perheen perustamisen mukanaan tuomiin kuluihin. 1800-luvun puolivälin merimiesväestö näyttää istuvan huonosti Rowntreen malliin. Toisaalta myös Rowntreen otannassa (vuodet 1898–1899) työläiset avioituivat enimmäkseen alle 25-vuotiaina – ammattitaidottomat työläiset säännönmukaisesti ammattitaitoisia hieman nuorempina. Rowntree katsoi, että ammattitaitoisilla työläisillä oli ammattitaidottomia enemmän kykyä laskelmointiin ja suunnitteluun ja juuri he pyrkivät tekemään kotitalouden perustamiseen liittyviä ”investointeja”.²⁸ 1800-luvun puolivälin suomalaisilla työläisperheillä ei ollut muita kattavia keinoja tulevaisuuden varalle kuin sitoa mahdollinen ylijäävä pääoma tai yksityisiltä kaupunkilaisilta saatu laina kiinteään asuntoon tai kotieläimeen. Myös Porin merimiesväestöstä on erotettavissa sellaisia perheitä, jotka omistivat talon, pitivät vuokralaisia tai kotieläimiä tai teetättivät sivutoimenaan kuormanajoa hevosella. Nämä olivat lähes poikkeuksetta ammattitaitoisia merimiehiä, lähinnä laivatimpureita, konstaapeleja tai pitkän uran tehneitä pursimiehiä eli puosuja. 70 prosenttia merimiesperheistä asui kuitenkin vuokralaisina, alivuokralaisina tai järjesti asumisensa muulla tavoin.²⁹ Heille vastaavia lisätuloja toi asukkien tai alivuokralaisten

pito, mutta suuri osa eli Rowntreen mallin vastaisissa ”epävalmiissa” olosuhteissa: miehen lähtiessä merille vastavihitty vaimo saattoi yhä asua ja työskennellä piikana kaupungissa tai lähimaaseudulla tai jäädä asumaan pientä, jaettua vuokrahuonetta. Rowntreen aikalainen Frederic LePlay nimesi tällaisen urbaanin työväestön perheenperustamistavan epävakaaan perheen malliksi. Sille ominaista oli avioliiton solmiminen niin pian kuin mahdollista, mutta myös jälkeläisten itsenäistyminen niin pian kuin mahdollista.³⁰

On sinänsä mielenkiintoinen kysymys, keille kotitalouden perustaminen oman asunnon ja muun kiinteän omaisuuden pohjalle näyttäytyi ylipäättään mahdollisena vaihtoehtona. Siihen, että merimiehistä talonomistajia olivat usein lähinnä juuri ammattitaitoiset merimiehet, saattoivat vaikuttaa monet asiat kuten ikä, parempi tulotaso tai yksinkertaisesti sellainen maine ja tunnettuus kaupunkiyhteisössä, että toiset kaupunkilaiset myönsivät alkupääomaan tarvittavaa lainaa. Työläisperheet erosivat toisistaan näiden mahdollisuuksien suhteen merkittävästi, ja ammattitaidon lisäksi eroja aiheuttivat monet subjektiiviset ja yhteisöelämään liittyvät tekijät.³¹ Valmiudet säästämiseen ja pitkän tähtäimen suunnitteluun kotitaloutta perustettaessa paranivat selkeästi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun palkkatulojen säästäminen ja lainansaanti institutionaalistuivat säästöpankki- ja säästökassatoiminnan myötä.

Katkonainen ja muuntuva perhe-elämä

Yksi huomattavimmista ilmiöistä merimiesavioliitoissa oli, että iso osa niistä jäi lyhytaikaisiksi. Erityisesti jos katsotaan sitä aikaa, jonka mies ja vaimo viettivät fyysisesti samassa paikassa, saattoi yhteistä avioliittoelämää kertyä joissain tapauksissa vain muutamia kuukausia. Isak Wilhelm Luhr palasi kesän kestäneeltä Lontoon matkalta syyskuussa 1852. Lokakuussa hän oli jo lähdössä talvipurjehdukselle Välimerelle, mutta kuukausi kahden pestin välillä ehdittiin käyttää tehokkaasti ja avioliitto työmiehen tytär Gustava Wilhelmina Wahlbergin kanssa solmittiin kiireesti 5.10.1852 juuri ennen merimatkan

alkua. Tämän jälkeen pariskunta ei kohdannut toisiaan, sillä Gustava kuoli keuhkotautiin samana syksynä.³² Pelkän solmimishetken mittaiseksi jäänyt merimiesavioliitto ei ollut tavaton. Luhr solmi 1858 uuden avioliiton, mutta jatkoi purjehdusta aina 1862 asti. 15-vuotisen merimiesuransa aikana hän oli kotona kaikkien pestien välisen tauot yhteenlaskettuna vain noin 300 päivää, mikä tarkoitti muutamia viikkoja, korkeintaan hieman yli kuukautta vuodessa.³³

Merenkulun vaikutus satamakaupungin väestöön näkyi myös siinä, että huomattava osa leskistä oli verrattain nuoria. Se näkyi myös uusien avioliittojen kautta muodostetuissa uusperheissä. Ruokakunnan muutosten kokijoita olivat ennen muuta alaikäiset lapset, jotka joissain tapauksissa saattoivat olla molemmat biologiset vanhempansa menettäneitä ja äiti- tai isäpuoltaan näiden uusiin avioliittoihin seuranneita. Osa leskistä ja karanneiden merimiesten vaimoista jäi kuitenkin vaille uutta vihkimistä, joten uusi avioliitto ei voinut toimia yksinäisten naisten ainoana selviytymisstrategiana. Merimiehen leski Gustava Ahlholm ja merimiehen vaimo Albertina Rosenlöf asettuivat pienine lapsineen saman katon alle asumaan Poriin tontille 82 Koulukadun ja Isouusikadun risteyksessä. 1850-luvun alussa noin 27-vuoden iässä leskeksi jäänyt Gustava Ahlholm solmi uuden avioliiton vasta vuonna 1864 suolanmittaaja Karl Gustaf Sundqvistin kanssa. Juuri hänen tapauksensa on tyypillinen esimerkki uutta avioliittoa edeltäneistä muunlaisista selviytymiskeinoista, joista yksi oli yhteisasuminen ja asumiskustannusten minimoiminen toisten yksinäisten naisten kanssa.³⁴

Se, että kaikki hylätyt ja leskeksi jääneet naiset eivät päätyneet heti uusiin naimisiin, käy hyvin ilmi Porin henkikirjoista. Niiden mukaan naisten, eli leskien ja karanneiden merimiesten vaimojen, johtamia kotitalouksia oli 1830-luvulta 1860-luvulle noin viidennes kaikista merimieskotitalouksista (taulukko 4). Merimiestaloutta johtavia naisia oli vuotta 1840 lukuun ottamatta henkikirjoissa määrällisesti enemmän kuin naimattomia merimiehiä. Ruokakunnan päänä olevien naisten osuus kasvoi koko ajan siten, että 1830 vaimojen ja leskien ruokakuntia oli 18 prosenttia kaikista merimiesruokakunnista, mutta 1860 jo 29 prosenttia. Kaikkiin porilaisiin ruokakuntiin

(1505) suhteutettuna ne merkitsivät kahdeksaa prosenttia (119) vuonna 1850.³⁵

Taulukko 4. Merimiesruokakunnat 1830–1860 (ruokakuntien lukumäärä)

Ruokakunnan muodostaja	1830	1840	1850	1860
Naimisissa oleva merimies	109	192	247	231
Naimaton merimies (poika tai yksinasuva)	21	87	103	111
Merimiehen vaimo tai leski	30	71	119	141

Lähteet: Turun ja Porin läänin henkikirjat 1830–1860.

Pohjoismaisen väestönkasvun yksi piirre 1800-luvulla oli, että myös yksinelävien naisten määrä kasvoi. Leskeys ei ollut välttämättä pelkästään lyhyt välivaihe vanhan ja uuden avioliiton välillä, vaan pysyvästi yksinjääneitä nuoria ja vanhoja oli yhä enemmän. Uhka yksinelävien naisten päätymisestä yhteisöjen köyhäinavun taakaksi johti osittain naisten toimeentulomahdollisuuksien lisääntymiseen.³⁶ Porilaiset merimiesten lesket ja yksinjääneet vaimot olivat osa tätä naisjoukkoa. Monille yksinolosta tuli pysyvää tai vuosien mittaista.

Toisaalta hyvin monet naislesket pyrkivät uuteen avioliittoon. Myös niille karanneiden merimiesten vaimoille, jotka päätyivät hakemaan avioeroa miehen hylkäämisen perusteella, uusi avioliitto oli selkeästi tärkein syy hakea eroa: Porissa vähintään 44 miehensä karkaamisen perusteella avioeroa hakenutta vaimoa 58:sta solmi uudet naimakaupat samana tai seuraavina vuosina eron astuttua voimaan.³⁷ Eron saamisessa meni kuitenkin kauan, pisimmillään 20 vuotta, joten uusi avioliitto ei ollut välttämättä välitön ja ainoa yritys selvitä. Taulukosta 5 huomataan, että leskivaimot solmivat määrällisesti ja suhteellisesti eniten uusia avioliittoja juuri Turun ja Porin läänissä: vuonna 1877 leskinaisten avioliittoja oli yhteensä 378 eli noin 15 prosenttia kaikista samana vuonna solmituista liitoista. Uudelleen

avioituvia naisleskiä oli Turun ja Porin läänin avioliittomarkkinoilla miesleskiä huomattavasti enemmän: Turun ja Porin läänissä samana vuonna vain 212 miesleskeä solmi uuden avioliiton, kun taas naisia oli edellä mainitut lähes neljäsataa. Tämän piirteen voi katsoa joutuneen osittain merenkulun leskiksi jättämien naisten näkyvyydestä uudelleenavioitumistilastoissa. Vastaava tilanne oli Turun ja Porin läänin ohella ainoastaan Kuopion läänissä, jossa leskimiehiä avioitui 189 ja -naisia 272. Kaikissa muissa lääneissä uudelleenavioituneita miesleskiä oli selvästi naisia enemmän, ja miesten edellytykset uuden avioliiton solmimiseksi näyttävätkin yleisesti ottaen naisia paremmalta.

Taulukko 5. Leskivaimojen solmimat avioliitot lääneittäin 1877.

Lääni	Leskivaimo ja naimaton mies	Leskivaimo ja leskimies	Kaikki solmitut avioliitot yht.	Leskivaimojen avioliittojen osuus kaikista solmituista avioliitoista
Uudenmaan	81	42	1543	8%
Turun ja Porin	306	72	2556	15%
Hämeenlinnan	91	57	1751	8%
Viipurin	140	89	2327	10%
Mikkelin	39	25	1168	6%
Kuopion	184	88	2093	13%
Vaasan	113	122	2985	8%
Oulun	135	72	1693	12%
Yht.	1,089	567	16,116	10%

Lähteet: SVT 1879. Taulukko 4, S. 4.

Pelkästään läänitasoisen tilastoaineiston perusteella on toki mahdollon erotella, mikä oli merenkulun välillinen ja välitön osuus naisleskien avioitumisluvussa. Turun ja Porin läänissä sen voi nähdä ainakin osatekijäksi, sillä juuri tässä läänissä myös merimiesväestöä oli eniten. Muiden satamakaupunkeja käsittävien läänien, eli Viipurin, Uudenmaan, Vaasan ja Oulun lääneissä naisleskien uudelleenavioituminen oli ainoastaan samaa luokkaa sisämaan läänien kanssa. Kuitenkin Pohjanmaan ja Pohjois-Pohjanmaan rannikolla merenkululla oli suora vaikutus toiseen perheiden hajoamiseen liittyvään ilmiöön, avioerojen yleisyyteen.³⁸ Merenkulun vaikutus naisleskien määrään ja heidän uudelleenavioitumiseensa piiloutuikin siten ainakin osittain läänitasoiseen tilastoon, joka käsittää sekä maaseudun että kaupunkien asukkaat.

Taulukosta voi tehdä sen päätelmän, että kaikissa lääneissä Vaasaa lukuun ottamatta naislesket avioituivat selvästi useammin naimattoman miehen kuin leskimiehen kanssa. Tämäkin suhdeluku oli suurin Turun ja Porin läänissä. Naislesken uusi sulhanen oli poikamies 4,25 kertaa useammin kuin avioliiton jo kokenut leskimies. Tämä johdattaa tulkitsemaan, että uudelleen avioituneet lesket eivät välttämättä olleet iäkkäitä naisia vaan miehensä jo avioliiton alkutaipaleella menettäneitä. Uusi puoliso löytyi samanikäisistä tai jopa itseä nuoremista kandidaateista kuten edellä Henrica Grönholmin tapauksessa. Monelle leskelle uusi avioliitto oli taloudellinen välttämättömyys, joten sulhasta ei välttämättä ollut varaa valita. Naimattomia miehiä oli Suomen kaupungeissa naimisissa olleita (ja leskimiehiä) enemmän.³⁹ Nuori, terve ja työkykyinen puoliso oli yhtä kaikki toivottu kumppani perheenelättäjäksi. Toisaalta perhe-elämä saattoi yhä jatkaa muodonmuutoksiaan uuden avioliiton jälkeen, kuten Henricakin tuli kokemaan uuden miehensä kadottua Lontooseen.

Esiteollinen työläisavioliitto – viheliäistä riskipeliä?

Miksi niin monet naiset menivät naimisiin merimiehen kanssa, vaikka odotettavissa oli pitkiä eroja ja epävarmuutta puolison jälleennä-

kemisestä? Yksi vastaus kysymykseen on, että merimiesavioliitto oli avioliitto muiden joukossa. Valtaosa merimiesten morsiamista tuli itsekin kaupungin tai maaseudun alimmista sosiaaliryhmistä joten merimiesväestöstä valittu sulhanen edusti omaa sosio-ekonomista viiteryhmiä, työtätekevää säätyä. Kaupungeissa eli paljon naimattomia naisia aviottomine lapsineen. Myös merimiesten vaimoissa oli vihkihetkellä “naisiksi” tituleerattuja. Avioliitto, jopa epävarma ja etäsuhteeseen perustuva, nosti naisen statusta verrattomasti naimattomaan kohtalosisarensa nähden.

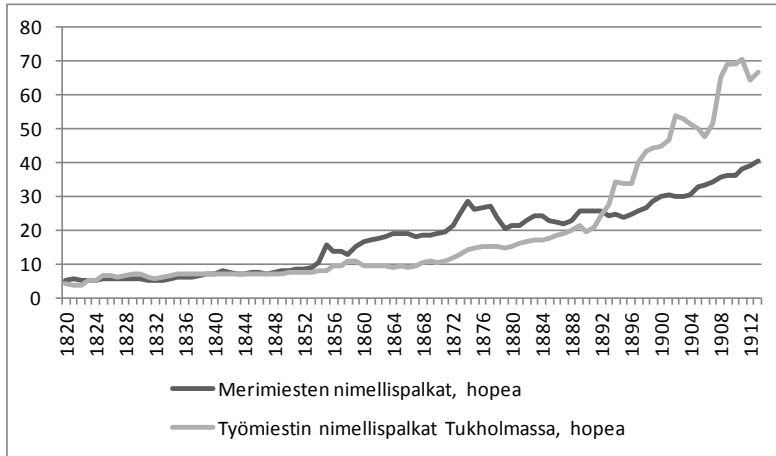
Paitsi että avioliitto oli esiteollisessa yhteiskunnassa sosiaalinen normi, se myös loi muiden turvaverkkojen puuttuessa taloudellisen ja sosiaalisen turvan edellytykset. Vaikka naimisissa olo paransi statusta, köyhimmille ihmisille avioliitto ei kuitenkaan automaattisesti tuonut parannusta taloudelliseen tilanteeseen, koska perheen perustamisesta seurasi luonnollisesti lisää ruokittavia suita. Kuten John R. Gillis on kuvaillut, yhteiskunnan vähäväkisimpien avioliitto oli “viheliäinen yhtiökumppanuus” (*‘a kind of dogged comradeship’*), jossa kaksi henkilöä meni yksin ja teki sopimuksen saadakseen rahat riittämään ja tehdäkseen elämästä siedettävää. Se ei yleensä ollut sellainen kahden suvun unioni kuin sosiaalisesti korkeammassa asemassa oleville ja maataomistavalle väestölle, vaan päätös oli kahden puolison välinen.⁴⁰

Jotta ymmärrettäisiin tilannetta, jossa myös naiset ja perheelliset miehet ottivat vastaan vaarallista ja perheet hajottavaa merityötä, on katsottava, miltä ansaintamahdollisuudet Suomessa muutoin näyttivät. Vain viisi prosenttia väestöstä asui kaupungeissa 1800-luvun alkupuoliskolla eivätkä kaupungit tarjonneet huomattavassa määrin työpaikkoja ennen sahaiteollisuuden ja muiden teollisuuden alojen kasvua 1870-luvulta alkaen.⁴¹ Erityisesti epäitsenäisen väestön ammatillinen rakenne oli vielä hyvin eriytymätön. 1800-luvun alkupuolen ja puolivälin Suomessa hyvin suuri osa työmarkkinoilla olevista hankki tulonsa sekalaisilla ja epäsäännöllisillä keinoilla lähinnä maataloustyön parissa, missä alityöllisyys oli kuitenkin aika ajoittain kroonista. Työ tehtiin usein ruokapalkalla ja muilla luontoiseduissa maksetuilla palkkiolla. Kasvanut työntekijämäärä ei enää kyennyt

nostamaan riittävässä määrin tuotantoa ja siten takamaan riittävää elantoa.⁴²

Merimiehen ammatti takasi tulot, jotka olivat – ainakin pesti kerrallaan ja mikäli perheenisä pysyi hengissä ja laivan palveluksessa karkaamatta – verrattain säännölliset. Kaikilla aviomiehillä ja isillä ei välttämättä ollut varaa valita, lähteäkö merille vai ei. Ajankohdana vielä voimakkaasti vaikuttanut laillisen suojelun järjestelmä ja palveluspakko velvoittivat lisäksi epäitsenäisen väestön edustajia ottamaan vastaan työtä jonkun isännän alaisuudessa, ja suojeluksen hankkimisen sosiaalinen kontrolli oli verrattain voimakasta etenkin kaupunkiyhteisössä.

Mahdollisesta toimeentulon pakosta ja olosuhteiden välttämättömyydestä huolimatta merille lähtö ei välttämättä ollut kurjista kohtaloista kurjin, mitä palkkaan tulee. Jari Ojalan, Pirita Frigrenin ja Jari Elorannan ruotsalaisten ja suomalaisten merimiesten ja samaan aikaan Tukholmassa maksettujen sekatyömiesten palkkojen vertailu osoittaa, että merenkulun kasvun parhaimpina vuosikymmeninä ja vielä höyrylaivateollisuuden alkaessa (1840-luvulta 1880-luvun loppuun) merimiesten palkat löivät keskimäärin laudalta mantereella maksetut palkat. Kuvio 1 perustuu kirjoittajien tutkimustuloksiin. Tutkimuksessa käytetyt merimiesten palkkatiedot pohjautuivat 10 merimieshuoneen pestausaineistoihin ja ne sisälsivät satojatuhansia niin ammattitaidottomien kuin ammattitaitoisten merimiesten palkka- ja henkilötietoja. Kuvioista nähdään, että 1820-luvulta 1840-luvun loppuun saakka merimiesten ja kaupunkityöläisten palkat noudattelivat lähes samaa tasoa, mutta 1850-luvulta alkaen merillä maksettiin selvästi enemmän. 1890-luvulle tullessa mantereen palkat taas nousivat nopeasti meripalkkoja selvästi paremmalle tasolle, vaikka yleinen palkkojen kasvu kosketti meriklusteriakin. Samaan aikaan merityölle vaihtoehtoisia ansaintamahdollisuuksia alkoi kaupungeissakin olla yhä enemmän.

Kuvio 1. Merimiesten nimellispalkat Ruotsissa ja Suomessa ja työläisten nimellispalkat Tukholmassa 1753–1913 (hopeassa).

Lähteet: Ojala, Jari, Frigren, Pirita and Eloranta, Jari (2014), *Lönade det att gå till sjös? Arbetars löner till sjös och på land i 1800-talets Sverige och Finland. Historisk Tidskrift* 134:3 (2014), 434–461.⁴³

Kirjoittajat osoittavat Pohjanlahden rannikon kauppamerenkulun palkat jopa paremmiksi kuin samaan aikaan Lontoon ja Amsterdamin metropoleissa teollisuustyöläisille maksetut palkat. Huomio on mielenkiintoinen, sillä kansainvälisillä meritömarkkinoilla pohjoismaisten laivojen palkkaus oli alinta luokkaa.⁴⁴ Laivalla ollessaan miehellä oli myös asunto ja ruoka, joskaan ei tasoltaan parhain mahdollinen. Perhetaloudelle tästä koitui säästöä: miehen poissa ollessa muu perhe saattoi syödä pienemmin kustannuksin ja esimerkiksi asua pienemmässä asunnossa. Merimieheksi ryhtymiseen sisältyi myös sosiaalisen nousun ja periaatteessa jopa laivapäälystöön asti kouluttautumisen mahdollisuus ammattitaidon karttuessa. Nämä tekijät huomioon ottaen merimieheksi ryhtyminen saattoi siis olla myös perheelliselle varteenotettava vaihtoehto.

Toiset naisista menivät naimisiin vastaavassa tilanteessa kuin edellä mainittu 19-vuotias Lovisa Eskolin, juuri ennen lapsen syntymää.

Huomattavan usein naimisiinmenon ajankohta rytmittyi purjehduskausien vuotuisrytmin mukaan. Itämerelle ja korkeintaan Englantiin asti menevät, vain muutamia kuukausia matkallaan viiptyvät laivat lähtivät yleensä loppukeväästä tai kesällä, kun taas Itämeren ulkopuolelle lähtevät laivat, jotka olivat poissa vuoden ympäri tai kauemmin, lähtivät tyypillisesti syksyllä, vaikka toki poikkeuksia-kin tehtiin Itämeren jäätilanteen salliessa. Huomattavan monessa tapauksessa avioliitto solmittiin syksyllä, juuri ennen laivan lähtöä talveksi kuten edellä mainittujen Isak Wilhelm Luhrin ja Gustava Wilhelmina Wahlbergin tapauksessa.

Avioituminen ennen miehen lähtöä oli rationaalista: mikäli nainen huomasi olevansa raskaana, lapsi ei syntynyt aviottomana. Pika-avioituminen pestien välillä tarkoitti sitä, että kihlaus ja kuulutukset oli hankittava viivyttelämättä tai ne oli hankittu jo edellisen koto-naolon aikana. Papit vastustivat periaatteessa pitkiä kihlausajoja, mutta merimiesten kohdalla sietokykyä piti kasvattaa. Merimiesten perheissä kirkollisiin perhejuhliin liittyi muitakin poikkeuksia. Tavan mukaan lasten kastetilaisuudessa yleensä vain isä oli läsnä ja hän oli vastuussa kummien hankkimisesta, jos synnyttänyttä äitiä ei ollut vielä ehditty kirkottaa.⁴⁵ Merimiesperheissä taas oltiin säännöllisesti tilanteessa, jossa mies ei ollut paikalla, kun lapset syntyivät ja nämä kastettiin. Kummien valinta ja kasteen järjestäminen olivat siis vaimon vastuulla.

Avioliittosopimus merimiehen kanssa oli naisille kannattava myös siksi että toisin kuin missään muussa tuon ajan ammatissa, nainen saattoi valtakirjaa eli vetoseteliä vastaan nostaa työnantajalta (laivanvarustajalta) puolet tai kolmasosan miehen kuukausipalkasta. Vetosetelien haluttavuudesta kertoo esimerkiksi se, että jotkut naiset onnistuivat saamaan niitä merimiehiltä jo pelkän kihlausaikeen perusteella.⁴⁶ Merimiehen vaimon institutionaalinen asema konkreetisoitui myös oikeudessa saada merimieshuoneelta avustusta leskeyden tullen. Lisäksi avioliitto yleensä vapautti vaimot palveluspakon edellyttämästä laillisen suojeluksen hankkimisesta, vaikka taloudelliset olosuhteet eivät olisikaan käytännössä antaneet mahdollisuutta olla ottamatta työtä vastaan.

Miehille sen sijaan avioliiton solmiminen maihin jääneen naisen kanssa merkitsi toki omien tulojen vähenemistä perheen kustannuksella – 1800-luvun alkupuolen ja puolivälin merimiehille kuten ei vielä muillekaan työläisille maksettu niin sanottua perhepalkkaa. Kotona oleva vaimo merkitsi kuitenkin paikalla olevaa edustajaa ja asioista huolehtijaa kotona ja paikallisyhteisössä. Myös miehelle avioliitto merkitsi statuksen kohennusta. Vaimo piti vuokra-asunnon varattuna tai huolehti omistetusta talosta ja peri vuokraa mahdollisilta vuokralaisilta. Miehen palattua kotiin vaimo huolehti oletusarvoisesti pyykistä, ruuasta ja muusta hyvinvoinnista sen sijaan että nämä palvelut olisi pitänyt ostaa joltakulta kaupungissa eläneeltä naiselta. Kuten Sari Mäenpää kirjoittaa brittiläisillä matkustajalairoilla 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa palvelleita naisia käsittelevässä väitöskirjassaan, purjemerenkulun aikakaudella naisten rooli oli merenkulussa ylläpitäjän rooli. Tämä tarkoitti joko kotitaloudesta huolehtimista tai palveluksia satamissa.⁴⁷ Koska suomalaisissa satamissa näitä palvelusten tarjoajia oli paljon vähemmän kuin suurkaupunkien satamissa, väitän, että suomalaiset merimiehet ostivat näitä palveluja välillisesti avioliittosopimuksin. 1800-luvun merimiesavioliitto oli sosiaalista, taloudellista ja emotionaalista riskipeliä, mutta oman aikansa työläisväestölle sillä oli omat hyvät puolensa.

Perheen ja työn yhdistämistä – vaihtelevin seurauksin

Avioliitto ja perheellisyys olivat tyypillisiä 1800-luvun alkupuolen ja puolivälin suomalaisille merimiehille. Toisille merimiesura ja avioliitto olivat kaikkea muuta kuin lyhytaikaisia läpikulkuelämänvaiheita. Gustaf Fredrik Bergnäs seilasi 28 vuotta, 20-vuotiaasta 48-vuotiaaksi. Hän meni naimisiin 24-vuotiaana, ja avioliitto Clara Lovisa Bergnäsillä kanssa kesti 21 vuotta vaimon 1874 tapahtuneeseen kuolemaan asti, jolloin Gustaf Fredrik oli 45-vuotias, yhä aktiivisesti seilaava merimies. Liitosta syntyi neljä lasta. Hänen pitkä uransa päättyi kolme vuotta myöhemmin, kun hän kuoli Kalkutassa karattuaan laivasta 1877. Hän eli elämänsä loppuun asti sekä merimiehelle että

aikakauden työläisperheelle ominaiseen tapaan, jossa yhdistyivät sekä työtehtävien että perhekokoonpanon joustaminen tienaanisen varmistamiseksi.⁴⁸

Suomalaiset satamakaupungit tarjoavat kiinnostavia elämäntarinoita perhe-elämän ja merityön yhdistämisestä. Erityisesti kaupparenkulun kasvun vuosikymmenet 1830- ja 1840-luvulla toivat yhä enemmän merimiehiä perheineen pikkukaupunkien sosiaaliseen korkokuvaan. Yhä useampi vihitty pariskunta oli merimies morsiamineen. Ennen teollisten ja metsätalouden työpaikkojen huomattavaa kasvua merille meno oli varteenotettava ansaintamahdollisuus niin naimattomille kuin avioliitossa olleille miehille. Monet merimiehet olivat nuoria aloittaessaan uransa laivoilla, mutta jotkut ottivat pestin vasta avioitumisen ja perheen perustamisen jälkeen. Monet myös avioituivat 1800-luvun alkupuoliskon työväestön tapaan nuorina, reilusti alle 30-vuotiaina.

Merimiehet ja merimiesten vaimot edustavat esiteollisen ajan työläiskotitalouksia kaupungeissa. Vaikka he kuuluivat palveluspakon alaiseen väestöön, he asuivat erillään työnantajansa kotitaloudesta muodostaen omia kotitalousyksiköitään toisin kuin palkolliset. Muodollisesti, erilaisissa väestöluetteloissa, nämä kotitaloudet olivat pieniä, usein ydinperhemuodostelman ympärille rakentuneita, mutta arkipäivässä merimiesten vaimot asuivat hyvin monenlaisissa ruokakuntamuodostelmissa miesten poissa ollessa. Kotitalouden rajat ylittyivät sukulaisten, asukkien, kasvattilasten, köyhäinhoidon elättien tai muiden asukkaiden majaillessa saman katon alla tai merimiesperheiden jäsenten ollessa itse jotakin edellä mainituista.

Joillekin naisille avioliitto merimiehen kanssa jäi lyhyeksi, ja usein avioliitto solmittiin sinä lyhyenä ajanjaksona, jona mies oli maissa pestien välissä. Merimiesavioliitot myös päättyivät muita avioliittoja todennäköisemmin naisten leskeyteen ja jopa aikalaisille harvinaiseen avioeroon merimiesten karattua tai kadottua ulkomaisissa satamissa. Seurauksena oli kasvavassa määrin yksinäisten naisten johtamia kotitalouksia, yksinhuoltajuutta, uusia avioliittoja ja uusperheitä – nykytermein ilmaistuna. Avioliitto merimiehen kanssa toi naimattomaan naiseen verrattuna taloudellista turvaa ja paremman statuksen, mutta

sen kääntöpuolena tuli riski aseman menettämisestä. Merimiehelle taas perhe ja avioliitto toimivat emotionaalisena siteenä kotiin, mikä ohella perheen läsnäolo paikallisyhteisössä merkitsi konkreettista hyvää kotitaloudesta huolehtimisen ja merityövoiman huoltamisen muodoissa.

Lähdeviitteet

- 1 Artikkelin perustuu tekeillä olevaan Suomen historian väitöskirjaani ”Merimiesten vaimojen ja leskien sosiaalinen ja taloudellinen asema Porin paikallisyhteisössä, 1830–1870.” Haluan toimittajien ohella kiittää Sami Suodenjokea artikkelikäsitelmän kirjoituksen huolellisesta lukemisesta ja kommentoinnista.
- 2 Markkola 1994, erit. 131–192.
- 3 Hinkkanen 2003, 177–190.
- 4 Ks. esim. Hautala 1967, 112–113; Lybeck 2012, 35–36.
- 5 Käsitys merimiesperheiden kotitalousmuodostelmista perustuu henkikirjalähteisiin. Turun ja Porin läänin henkikirjat 1845–1865.
- 6 Ks. esim. Rahikainen 2006, 29.
- 7 Esim. Piilahti 2007, 15.
- 8 Merimieshuoneinstituutio perustettiin 1748 Ruotsin valtakunnan valtiopäivien kauppalaivureita ja laivaväkeä varten laaditulla ohjesäännöllä Tukholman merimieshuoneesta. Instituution tuli valvoa kaikkea kauppamerenkulkuun liittyvää ja tukea merenkulkijoiden sosiaalista asemaa jakamalla avustuksia leskille, orvoille ja entisille merimiehille. 1752 annetulla asetuksen nojalla jokaiseen ulkomaankauppaa harjoittamaan oikeutettuun tapulikaupunkiin tuli perustaa merimieshuone. Ks. esim. Hoffman 1974, 12.
- 9 Lybeck 2012; Syrjäso 2000. Lisäksi Hanna Hagmark-Cooperin haastatteluinstituution perustuva väitöskirja (2008) 1900-luvulla eläneistä merimiesten vaimoista lukeutuu tähän pieneen tutkimusten joukkoon joskin eri tutkimusajankohdallaan.
- 10 Esim. Ahlström 1988, 511–534; Earle 1997, 73–92; Palmer & Williams 1997, 93–118; Kaukiainen 1997, 101–110; Lybeck 2012, passim.
- 11 Esim. Ojala 1999, erit. 160–161, 204, 223.

- 12 Burton 1991, 187; Burton 1999, 84–101. Ks. myös Nutting 2010, 329–345.
- 13 Hinkkanen 1992, 63–79.
- 14 Van der Heijden & Van den Heuvel 2007, 296–309. Ks. myös esim. Bruijn 1997, 25–34.
- 15 Van der Heijden & Van den Heuvel 2007, 296–309.
- 16 Ojala, Pehkonen & Eloranta 2013, 122–140.
- 17 Henkivero oli siviilivero-tyyppinen maksu, joka kannettiin kaikilta 15–63-vuotiailta (1865 alkaen 16–63-vuotiailta) työkykyisiltä miehiltä ja naisilta Veroluettelot laadittiin vuosittain vuodenvaihteessa taloittain, ja talojen isännät tai vuokranantajat olivat periaatteessa velvollisia ilmoittamaan kaikki asukkaat ja alustalaisensa. Tutkimuksessa on osoitettu, että henkikirjoista jäi aina jonkin verran pois esimerkiksi köyhintä väestöä tai statusnimekkeitä muuteltiin. Esim. Happonen 2009, 28–30, passim.
- 18 Turun ja Porin läänin henkikirjat, Rauman henkikirjat 1845–1865.
- 19 Rannaste 1982, 6–7.
- 20 Yrjö Kaukiaisen mukaan Oulussa kaupunkilaiset huomasivat pestaustilan-teen olevan käsillä merimieshuoneen katolla liehuvasta lipusta. Pestauspäivä oli yleensä sunnuntai. Kaukiainen 2000, 81–82. Ks. myös Paulaharju 1925, 256–260.
- 21 Väestö jaettuna sukupuolen, ijän ja siviilisäädyn mukaan. Suomenmaan virallinen tilasto. VI. Väkiluku-tilastoa. Ensimmäinen vihko. Suomen Väestö Jouluuun 31 p. 1865. Helsinki Keisarillisen Senaatin kirjapaino 1870. Jatkossa SVT 1865. Luettu sähköisenä osoitteessa https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67349/vara1_1865.pdf?sequence=1; Luettu 18.12.2014. Hoffman 1974, 32–35.
- 22 Häkkinen 2014, 13–35.
- 23 Maaseurakunnan mukaan lukeminen on mielekästä, sillä kyseessä on Kristiinan-kaupunkia lukuun ottamatta yksi ja sama vihittyjen luettelo. Lisäksi 1800-luvun kaupungit olivat kiinteässä taloudellisessa ja sosiaalisessa yhteydessä lähialueidensa kanssa.
- 24 Tiedot Henrica Grönholmin elämänvaiheista perustuvat seuraaville lähteille: TMA Porin merimieshuoneen arkisto: matrikkelit Ac:1–2; Porin kaupunkija maaseurakunnan arkisto, vihittyjen luettelo 1830–1865 (I Eb:1), syntyneiden ja kastettujen luettelo, haudattujen luettelo; Kaupunkiseurakunnan rippikirja 1850–1855 (JK 376–377).
- 25 Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto. Vihittyjen luettelo 1830–1865 (I Eb:1); Syntyneiden ja kastettujen luettelo 1830–1855 (IC1:8); Kuolleiden ja haudattujen luettelo 1830C1855 (IF1:1).
- 26 Markkola 1994, 48–55.

- 27 Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto. Vihittyjen luettelo 1830–1865 (I Eb:1); Syntyneiden ja kastettujen luettelo 1830–1855 (I C1:8); Porin merimieshuoneen matrikkelit Ac:1–3.
- 28 Rowntree 1908, 137–140.
- 29 Turun ja Porin läänin henkikirjat 1830–1860.
- 30 Anderson 1980, 23.
- 31 Kuten Yrjö Kaukiainen huomauttaa, merimiesten ammattitaito tai ammattitaidottomuus määriteltiin purjelaiva-aikana pitkälti subjektiivisin ja työvoimakustannuksellisin perustein eikä alan yleisin kriteerein: ammattitaidottomia olivat ne, jotka pestattiin matruusin, timpurin tai pursimiehen (puosun) vakanssille, ammattitaidottomia taas kokeiksi, jungmanneiksi ja puolimaturuseiksi palkatut. Ammattitaitokysymystä sekoittaa myös se, että yhden miehen uralle mahtui pestejä eri vakansseilla ja joskus ammattitaidottoman merimiehen pesti saattoi seurata ammattitaitoisuutta ilmentävää pestiä. Kaukiainen 1991, 111.
- 32 Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto: kaupunkiseurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelo 1830–1855 (I F1:1).
- 33 Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto. Vihittyjen luettelo 1830–1865 (I Eb:1); Porin merimieshuoneen matrikkeli Ac:2 nro 990. Tarkkaa aikaa ei ole tässä mahdollista laskea, sillä pestauspäivä ei yleensä ollut sama kuin laivan reaalin lähtöpäivä.
- 34 Turun maakunta-arkisto (TMA), Porin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto Cj:23 Porin maistraatin pöytäkirjat 29.3.1852 § 2; 3.4.1852 § 5 ja 21.4.1852 § 2.
- 35 Turun ja Porin läänin henkikirjat, Porin henkikirjat 1850.
- 36 Ågren 2009, 136; Bladh 1991, 22, 49–52.
- 37 Turun tuomiokapitulin arkkihiippakunnan arkisto. Avio- ja kihlauserohakemukset 1830–1890 F 1 (I)g: 2a – FI (I)g: 31a.
- 38 Ks. edellä Mahkonen 1980, 67–68.
- 39 SVT 1865.
- 40 Gillis 1984, 129–162.
- 41 Ks. esim. Vattula 1981, 49–61.
- 42 Sakari Heikkinen pitää alityöllisyyttä usein käytettyä liikaväestö-ongelmaa parempana terminä kuvaamaan 1800-luvun alkupuolen alhaisen ammattien eriytymisasteen leimaamaa tilannetta, jossa tuotanto ei enää kasvanut, vaikka sen parissa työskentelevien ihmisten määrä kasvoi. Kuvaus sopii hyvin 1800-luvun alkupuolen suomalaisiin maaseutuyhteisöihin, joissa vain harvat olivat nykymielessä kokonaisvaltaisesti työttömiä. Sen sijaan suurin osa otti osaa tuotannon johonkin vaiheeseen tiloilla tai harjoitti muita satunnaisia toimeentulokeinoja, mikä ei silti riittänyt turvaamaan riittävää elantoa. Heikkinen 1997, 71–74.

- 43 Artikkelissa on selitetty palkka-aineiston käyttötapaa ja lähdekriittisiä huomioita tarkemmin. Ks. erityisesti Ojala, Frigren & Eloranta 2014, 438–446. Kiitän Jari Ojalaa kuvion toteuttamisesta.
- 44 Ojala, Frigren & Eloranta 2014, 434–461.
- 45 Ks. esim. Uotila 2014, 197.
- 46 TMA Porin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto. Maistraatin memoriaalipöytäkirjat 6.3.1837; 26.8.1837; 28.8; 3.9.1838.
- 47 Mäenpää 2002, passim., erit. 222, 239.
- 48 Ulvilan seurakunnan arkisto: vihittyjen luettelot 1813–1859 (I Eb:3). Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto: syntyneiden ja kastettujen luettelo 1830–1855 (IC1:8); HisKi-tietokanta: Pori:kuolleet; Porin merimieshuoneen arkisto: matrikkeli Ac:2. Nro 1138.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Turun maakunta-arkisto (TMA), Turku

Porin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto

Kämnerinoikeuden pöytäkirjat 1830 (Co:29)

Maistraatin memoriaalipöytäkirjat 1837–1839 (Cm:5)

Maistraatin pöytäkirjat 1852 (Cj:23)

Porin merimieshuoneen arkisto

Merimiesmatrikkelit 1843–1930 (Ac:1-3)

Verkkolähteet

Arkistolaitoksen digitaaliarkisto <http://digi.narc.fi/digi/>

Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto

Kaupunki- ja maaseurakunnan vihittyjen luettelo 1830–1865 (I Eb:1)

Kaupunkiseurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelo 1830–855 (IC1:8)

Kaupunkiseurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelo 1830–1855 (IF1:1)

Kaupunkiseurakunnan rippikirja 1850–1855 (JK 376–377)

Turun ja Porin läänin henkikirjat

Porin ja Rauman henkikirjat 1845–1865 (T:47–T:86)

- Suomen sukututkimusseuran HisKi-tietokanta <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>
- Turun tuomiokapitulin arkkihiippakunnan arkisto
 Avio- ja kihlauserohakemukset 1830–1890 F 1 (I)g: 2a–FI (I)g: 31a
- Ulvilan seurakunnan arkisto
 Vihittyjen luettelo 1813–1859 (I Eb:3)
- Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto
 Vihittyjen luettelo 1793–1890
- Väestö jaettuna sukupuolen, iän ja siviilisäädyn mukaan. Suomenmaan virallinen tilasto. VI. Väkiluku-tilastoa. Ensimmäinen vihko. Suomen Väestö Joulukuun 31 p. 1865. (SVT 1865) Helsinki Keisarillisen Senaatin kirjapaino 1870. Luettu 18.12.2014 sähköisenä osoitteessa https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67349/vara1_1865.pdf?sequence=1.
- Suomenmaan Wirallinen Tilasto VI:3, Toinen jakso. Väkiluku-tilastoa. Wäenlasku Maaliskuussa 1870 Helsingin, Turun, Wiipurin ja Oulun kaupungeissa (SVT 1870). Helsinki, Senaatin kirjapaino 1874. Luettu 1.12.2014 sähköisenä osoitteessa: <https://www.doria.fi/handle/10024/67272>.
- Suomenmaan Tilastollinen Vuosikirja 1879 (SVT 1879). Tilastollinen toimisto. Helsinki 1878. Luettu 18.12.2014 sähköisenä osoitteessa: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/67170/stv_1879.pdf?sequence=1.

Kirjallisuus

- Anderson, Michael (1980): *Approaches to the History of the Western Family 1500–1914*. Studies in Economic and Social History. Macmillan Publisher Ltd.
- Ahlström, Christian (1988): Sjömän i Helsingfors 1819–1849. Iakttagelser om levnadsvillkor och arbetsförhållanden. *Historisk Tidskrift för Finland* 73:3, 511–534.
- Bladh, Christine (1991): *Månglerskor: Att sälja från korg och bord i Stockholm 1819–1846*. Stockholmsmonografier 109. Stockholms stad.
- Bruijn, Jaap R. (1997): Career patterns. Teoksessa Paul C Van Royen, Jaap R. Bruijn & Jan Lucassen (toim.), *Those Emblems of Hell? European sailors and the Maritime Labour Market, 1570–1870*. Research in Maritime History no. 13. International Maritime Economy History Association, St. John's, Newfoundland, 25–34.
- Burton, Valerie (1991): The Myth of Bachelor Jack: Masculinity, Patriarchy and Seafaring Labour. Teoksessa Colin Howell & Richard J. Twomey (toim.), *Jack Tar in History: Essays in the History of Maritime Life and Labour*. Academic Press, Fredricton, New Brunswick, 179–198.
- Burton, Valerie (1999): Whoring, drinking sailor: Reflections on masculinity from the labor history of nineteenth-century British Shipping. Teoksessa

- Margaret Walsh (toim.), *Working Out Gender. Perspectives from Labour History*. Ashgate, Aldershot, 84–101.
- Earle, Peter (1997): English Sailors, 1570–1775. Teoksessa Paul C Van Royen, Jaap R. Bruijn & Jan Lucassen (toim.), *Those Emblems of Hell? European sailors and the Maritime Labour Market, 1570–1870*. Research in Maritime History no. 13. International Maritime Economy History Association, St. John's, Newfoundland, 73–92.
- Gillis, John, R. (1984): Peasant, Plebeian, and Proletarian Marriage in Britain, 1600–1900. Teoksessa David Levine (toim.), *Proletarianization and Family History*. Studies in Social Discontinuity. Academic Press, Orlando, 129–162.
- Hagmark-Cooper, Hanna (2008): *Avsked och återseende. Sjömansbustruns liv under 1900-talet*. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Happonen, Päivi (2009): *Kaksi todellisuutta? Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 96. Arkistolaitoksen toimituksia 8. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Hautala, Kustaa (1967): Merimiesten karkaaminen suomalaisilta laivoilta 1800-luvulla. Teoksessa Sven-Erik Åström, Yrjö Blomstedt & Ilkka Hakalahto (toim.), *Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlakirja*. WSOY, Helsinki, 101–126.
- Heikkinen, Sakari (1997): *Labour and the Market. Workers, Wages and Living Standards in Finland, 1850–1913*. Commentationes Scientiarum Socialium 51. Helsinki.
- Hinkkanen, Merja-Liisa (1992): Expressions of Longing, Sources of Anxiety? The Significance of Contacts with Home for Finnish Sailors in London and Hull in the Late Nineteenth Century. Teoksessa Lewis R. Fischer & Walter Minchinton (toim.), *People of the Northern Seas*. Research in Maritime History. International Maritime History Association. Newfoundland, 63–79.
- Hinkkanen, Merja-Liisa (2003): Land amidst the Sea. Merchant Seamen and Port Towns in the Nineteenth Century. Teoksessa Marjaana Niemi & Ville Vuolanto (toim.), *Reclaiming the City*. Studia Fennica Historica. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 177–190.
- Hoffman, Kai (1974): *Merimieskirstusta eläkelaitokseen. Merimieseläkejärjestelmän historia vuosina 1748–1936*. Merimieseläkekassan julkaisuja IV. Helsinki.
- Häkkinen, Antti (2014): Vuosisadat, sukupolvet, elämäkulut. Merkitysten analysoimisesta toiminnan tutkimiseen. Teoksessa *Työväestö ja hyvinvointi*. Toim. Matti Hannikainen. Väki Voimakas 27. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 13–35.
- Kaukiainen, Yrjö (1997): Finnish and International Maritime Labour Markets in Age of Sail: Was there a Market? Teoksessa Paul C Van Royen, Jaap R. Bruijn & Jan Lucassen (toim.), *Those Emblems of Hell? European sailors and the Maritime Labour Market, 1570–1870*. Research in Maritime History no.

13. International Maritime Economy History Association, St. John's, Newfoundland, 101–110.
- Kaukiainen, Yrjö (1991): *Sailing into Twilight: Finnish shipping in an age of transport revolution 1860-1914*. Studia Historica. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Kaukiainen, Yrjö (2000): *Laiva Toivo, Oulu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lybeck, Jari (2012): *Rauman merimiesväestö purjehduksen kasvun vuosina 1840-luvulta 1870-luvulle*. Turun yliopisto, Turku.
- Lybeck, Jari (2012), *Rauman merimiesväestö purjehduksen kasvun vuosina 1840-luvulta 1870-luvulle*. Turun yliopisto, Turku.
- Mahkonen, Sami (1980): *Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1994): *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Mäenpää, Sari (2002): *New Maritime Labor? Catering Personnel on British Passenger Liners, 1860–1938*. Julkaisematon väitöskirja. University of Liverpool.
- Nutting, P. Bradley (2010): Absent Husbands, Single Wives: Success, Domesticity, and Seminuclear Families in the Nineteenth-century Great Lakes World. *Journal of Family History* (35), 329–345.
- Ojala, Jari (1999): *Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla*. Bibliotheca Historica 40. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Ojala, Jari; Pehkonen, Jaakko & Eloranta, Jari (2013): Desertions in nineteenth century Nordic Shipping: Modeling Quit Behavior. *European Review of Economic History* (17), 122–140.
- Ojala, Jari, Frigren, Pirita and Eloranta, Jari (2014): Lönade det att gå till sjös? Arbetars löner till sjös och på land i 1800-talets Sverige och Finland. *Historisk Tidskrift* 134:3, 434–461.
- Palmer, Sarah & Williams, David M. (1997): British sailors, 1775–1870. Teoksessa Paul C Van Royen, Jaap R. Bruijn & Jan Lucassen (toim.), *Those Emblems of Hell? European sailors and the Maritime Labour Market, 1570-1870*. Research in Maritime History no. 13. International Maritime Economy History Association, St. John's, Newfoundland, 93–118.
- Paulaharju, Samuli (1925): *Vanha Raabe*. Helsinki.
- Piilahti, Kari-Matti (2007): *Aineellista ja aineetonta turvaa: Ruokakunnat, ekologistaloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Bibliotheca Historica 106. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rahikainen, Marjatta (2006): Kadonneen työn jäljillä. Teoksessa Marjatta Rahikainen ja Kirsi Vainio-Korhonen toim., *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–31.

- Rannaste, Jorma (1982): *Porilainen merimies 1840-luvulta 1870-luvulle*. Suomen historian julkaisematon pro gradu. Turun yliopisto.
- Rowntree, Seebohm B. (1908): *Poverty: a study of town life*. Toinen painos. Mc Millan & Co. Limited, London.
- Saarinen, Juhani (1972): *Porin kaupungin historia III*. Pori.
- Syrjäsoo, Kristiina (2000): *Puosun pojat ja timpurin tyttäret. Merimiesperheiden elämää Turussa 1800-luvulla*. Kulttuurihistorian julkaisematon pro gradu. Turun yliopisto, Turku.
- Uotila, Merja (2014): *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840*. Jyväskylä Studies in Humanities 237. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Van der Heijden, Manon & Van den Heuvel, Danielle (2007): Sailors' families and the urban institutional framework in early modern Holland. *History of the Family* 12, 296–309.
- Vattula, Kaarina (1981): Perhetalous ja naisen työt. Teoksessa *Naisen historiallisuus: yhteiskunta- yksilö-sukupuoli*. Seminaariraportti. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos sarja B N:o 33/1981, Tampereen yliopisto, Tampere, 49–61.
- Ågren, Maria (2009): *Domestic Secrets: Women & Property in Sweden 1600–1857*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill.

”Harmajan jälkeen olemme kaikki poikamiehiä”

Vielä kerran kuljetustyöläisten
poikamieskulttuurista

Uudet tutkijasukupolvet ovat tulleet yliopistoihin ja tieteellisen keskustelun keskikentälle sen jälkeen, kun Yvonne Hirdman, Ruth Milkman, Joan Wallach Scott ja monet muut nostivat sukupuolijärjestelmän historian (*gender history*) keskeiseksi osaksi alan tutkimusta. He syvensivät feministisen historian tutkimuksen käytäntöjä, jolloin sukupuolijärjestelmän tutkimus vakiinnutti asemansa akateemisessa tutkimuksessa.¹ Samoihin aikoihin miespuoliset sosiologit ja melko pian myös miespuoliset historian tutkijat innostuivat sukupuolinäkökulmasta ja miehisyiden tutkimuksesta ja arvioivat niitä uudella tavalla kriittisesti.²

Miesten ja maskuliinisuuksien tutkimus on jo edennyt siihen vaiheeseen, että alan tutkimuksen varhainen etujoukko, uranaukaisijat ja veteraanit, muistelevat nuoruutensa rajuja tieteellisiä kiistoja ja omaa kiihkoaan kaiholla. Muistelijoiden joukossa ovat myös ne, jotka toivat sukupuolijärjestelmätutkimuksen teorioita kansalliseen keskusteluun.³ Jopa R. W. Connell on ollut valmis ottamaan hänen hegemonisen maskuliinisuuden käsitettään kohtaan esitetyn kritiikin rakentavasti vastaan hänen uudistaessaan ja kehittäessään käsitettä.⁴ Minäkin haluan palata siihen innostukseen ja työtarmoon, jonka uudet näkemykset, perustellut mutta usein eriävät mielipiteet ja kiihkeät keskustelut naisten, miesten ja sukupuolen historiasta synnyttivät 1980- ja 1990-lukujen Suomessa.

Tämä esitys on kriittinen arvio aiemmasta tulkinnastani satamatyöläisten poikamieskulttuurista. Teoriani oli aluksi melko epämääräinen, mutta siitä kehittyi yhä täsmällisempi, yksityiskohtaisempi ja samalla yleisempi. Pyrkimykseni oli ristiriitainen: yritin kehittää teoriaa, joka olisi yhtä aikaa tarkka ja yleinen. Kunnianhimoinen pyrkimykseni sai virikkeitä ollessani vierailevana tutkijana Warwickin yliopiston työmarkkinasuhteiden tutkimusyksikössä (Industrial Relations Research Unit at the University of Warwick, UK). Muotoilin ja esitin ensimmäisen kerran ajatukseni satamatyöläisten poikamieskulttuurista Manchesterin yliopiston laitosseminaarissa keväällä 1991 ja kesällä 1991 kommenttina Turun lakkokonferenssissa.⁵

Kehitin poikamieskulttuuriajatuksen alun perin kritiikkinä aiempiin satamatyöläisiä koskeneisiin yleisteorioihin. Niiden mukaan satamatyöläiset olivat poikkeuksellisen lyhytjänteisiä ja siksi pitkäjänteiseen ammattiyhdistystoimintaan sopeutumattomia. Toisen ääripään mukaan kaikkialla maailmassa satamatyöläisten alakulttuurille olivat ominaisia yhtenäisyys, solidaarisuus, radikaalisuus, ja näiden vuoksi pitävät lakot ja voimakas ammattiyhdistystoiminta olivat tavallisia lähes kaikkina aikoina. Nämä kansallisuusrajat ja aikakaudet ylittävät teoriat satamatyöläisten alakulttuurista eivät olleet vakuuttavia, koska Suomen satamatyöläisten ammattiyhdistystoiminnassa ja työtaistelumenestyksessä oli suuria alueellisia ja ajallisia vaihteluita.⁶

Varhaiskeski-ään innolla lähdin kumoamaan sellaisten arvostettujen tutkijoiden kuten Clark Kerrin ja Abraham Siegelin (eristyneen massan teoria), Raymond Charles Millerin (satamatyöläisten kansainvälinen alakulttuuri), Eric Taplinin (lyhyitä kiivaan aktiivisuuden kausia pitkän apatian ja voimattomuuden välillä) ja Eric Hobsbawmin (satamatyöläisten vahvuus lakoissa). Ei paljon pelottanut, kun päätin haastaa työmarkkinasuhteiden tutkimuksen, satamatyöläisten historiantutkimuksen ja työväenliikkeen historian jättiläiset yhdellä kertaa, koska minusta he kaikki olivat aivan hakoteillä.⁷

Kritiikkini perusta oli kuljetusalan ammattiyhdistystoiminnan historiaan paneutuminen. Tunsin kohtuullisen hyvin Suomen satamatyöläisten järjestäytymisen vaiheet sesonkityön kaudelta.⁸ Epäilykseni olivat heränneet, kun olin lukenut Mauno Koiviston, John Lowellin,

Howard Kimmeldorf, Paul Edwardsin, Gordon Phillipsin ja Noel Whitesiden tutkimuksia ja jopa legendaarisen Lontoon satamatyöläisten jyrkemmän vasemmiston johtajan Jack Dashin muistelmia. Mikäli oli olemassa kansainvälinen yhtenäisyyden, solidaarisuuden ja tehokkaiden lakkojen kulttuuri, miksi satamatyöläisten järjestöissä oli niin paljon rajuja sisäisiä kiistoja ja keskenään kilpailevia järjestöjä? Miksi niin useat työtaistelut päättyivät hajaannuksen, työhön paluun ja lakonmurtaajien vuoksi tappioon?⁹

Sosiologiset, etnologiset ja antropologiset tutkimukset, kuten Sigurd Erixonin, Joan Woodwardin, William W. Pilcherin, Gerald Marsin ja Anders Björklundin kirjat, tarjosivat uusia aineksia ja tietoja satamatyöläisten toiminnasta, käyttäytymisestä ja kulttuurista eri maiden satamissa.¹⁰ Nämä tieteelliset virikkeet yhdistyivät silloin uuteen tutkimuskeskusteluun työelämän sukupuolittuneista rakenteista ja seksuaalisuudesta työssä ja työpaikalla.¹¹ Tieteelliset avaukset, teoriat ja tutkimuskirjallisuus innoittivat minut kehittämään oman hypoteesini tai teoriani satamatyöläisten miehisestä individualismista, joka mielestäni rakentui poikamieskulttuurin pohjalta.¹²

Universaalien teorioiden arvostelusta omaan yleiseen teoriaan

Tuodessani poikamieskulttuurin käsitteen ammattiyhdistysliikkeen kehitystä, työväen historiaa, työmarkkinasuhteita ja sukupuolijärjestelmää koskeviin tutkimuskeskusteluihin tarkoitukseni oli alun perin kritisoida karkeiden ja äärimmilleen yksinkertaistettujen kategorioiden käyttöä. Olin silloin – ja olen vieläkin – tyytymätön siihen, miten kohtuuttoman suoraviivaiset ja sosiaalisen elämän monimutkaisuuden sivuuttavat tulkinnat ovat pikemminkin vahvistaneet sukupuolistereotyyppioita, -myyttejä ja -ennakkoluuloja kuin avanneet tai purkaneet niitä. Esimerkiksi maskuliinisuuksien tutkijat ovat usein tyytyneet vain muutamaa luokitteluihin, kuten työväenluokan ja keskiluokan (siis yläluokan) maskuliinisuudet. Hämmästyin, kuinka harvinaista työväen historiassa vielä 1990-luvun alussa oli ottaa

miesvaltaisten ammattien sukupuoli tai miehisyyt osaksi kuvausta ja toiminnan analyysia.¹³

Olin pettynyt, kun Andrew Tolson löysi vain kahdenlaista englantilaista maskuliinisuutta teoksessaan *Limits of Masculinity* (1977).¹⁴ Nämä kaksi tyyppiä olivat työväenluokkainen ja keskiluokkainen. Jopa R. W. Connellin teorian hegemonisesta maskuliinisuudesta olivat minun näkökulmastani liian tiukat ja hierarkkiset.¹⁵ Tämä perinne, jossa on vain muutamia arkkityyppejä ja maskuliinisuuden kirjo jää kapeaksi, on edelleen voimissaan. Jacqueline M. Moore muutoin mielenkiintoisessa ja hyvään tutkimukseen perustuvassa artikkelissaan karjapaimenien ja karjatilallisten jännitteisistä suhteista tulkitsee näitä ryhmiä ajoittain työväenluokkaisen ja keskiluokkaisen miehisyyden tyyppillisinä esimerkkeinä. Tämä siitä huolimatta, että hän tarkastelee sukupuolittuneita miehisii toimintatapoja, käyttäytymistä ja konflikteja tiettyinä aikoina tietyissä paikoissa. Tarkastelu ei kata edes koko Yhdysvaltoja vaan paikantuu Texasiin (*frontier state*) 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle.¹⁶

Suomen satamatyöläiset olivat mielestäni poikkeuksellisia palkkatyöläisiä. Lastaus- ja purkaustöissä työsuhteet kestivät vain sen ajan kuin töitä laivalla tehtiin. Laivojen saapumisen epätahtisuus tiesi kiireen ja joutilaisuuden jatkuvaa vaihtelua. Suomessa satamatyö oli pitkään kausiluontoista, koska pääosa satamista oli aina 1960-luvulle saakka talvisin kiinni. Siksi arvioin, että heidän miehisyytensä ja ammattiyhdistystoimintansa kuvauksen ja analyysin pitäisi murtaa aiemmat ahtaat yleistykset. Kehittelin ajatuksiani seminaariesitelmien kautta kahdeksi artikkeliksi.¹⁷ Näin luonnehdin satamatyöläisen poikamieskulttuuria vuonna 1994¹⁸:

Viranomaiset, sosiaalisten olojen tutkijat ja ammattiyhdistysliikkeen johtajat pitivät ongelmallisena satamatyön perusluonnetta, kausiluontoisuutta ja tilapäisyyttä, koska satamatyöläisten ansiot olivat epäsäännölliset ja tulot jäivät usein köyhyysrajan alapuolelle. Satamatyöläiset olivat kuitenkin sopeutuneet tilapäiseen elämäntapaan. Voidaan väittää, että he toisinaan jopa nauttivat siitä. Tätä kuvastaa satamamiesten sanontatapa, että on köyhää, jos on pakko olla töissä joka päivä. Työn etsijät saattoivat tulla satamaan mihin

aikaan vaan, koska lastaus- ja purkaustöihin otettiin työntekijöitä useamman kerran päivässä. Satamassa ei tunnettu viisi- tai kuusipäiväistä työviikkoa kuten "normaaleissa" ammateissa. Satamatyöläiset ylpeilivät sillä, etteivät työnantajat kontrolloineet heidän ajankäyttöään. Satamatyöläiset saattoivat joskus töihin mensesään jopa valita lastityypin ja laivan. "Rantojen miehet" pystyivät säilyttämään elämäntavan, jossa epäsäännölliset vapaan joutilaisuuden kaudet ja kovat työrupeamat seurasivat toisiaan.

Niiden työläisten joukossa, jotka hankkivat elantonsa raskaissa ulkotöissä, on satamatyöläisten maine ehkä hämäräperäisin ja epäilyttävin. Arvaamaton käyttäytyminen, raskas ryyppääminen, väkivalta, salakuljetus ja lastin anastaminen ovat keskeiseltä osaltaan luoneet satamatyöläisten imagoa. Tällä huonomaineisella käyttäytymisellä oli yhteys satamien työoloihin. Työhönotto oli usein ihmisarvoa alentavaa. Satamatyöläiset ovat usein joutuneet turvautumaan lahjuksiin varmistaakseen työhön pääksensä. Työnjohtajat motivoivat työntekijöitä satamassa huutamalla, haukkumalla ja nimittelemällä. Työnantajat ja laivojen kapteenit vauhdittivat ja kiihdyttivät ryyppyillä työtahtia. "Luukkupullolla" palkittiin työsakki, joka oli saanut ruuman tyhjäksi. Kun koko laiva oli valmis, oli "lastipullon" vuoro. Raskas, tilapäinen ja vaarallinen työ ohjasi alalle hakeutumista ja muovasi satamatöihin tulleita niin, että osa heistä oli halukkaita ratkaisemaan kiistat fyysisillä argumenteilla.

Satamatyöläisen tulot ja työajat olivat niin epäsäännölliset, että aviopuolison oli mahdotonta valvoa siippansa aikatauluja tai rahankäyttöä. Kun kontrolli oli heikkoa tai hankalaa, sai kontrollin kohde suuremman valinnan vapauden. Satamatyöläisen elämäntapa mahdollisti ansioiden, joista osa saattoi olla peräisin laittomista puuhista, kulutuksen myös perhetalouden ulkopuolella. Myös vapaampaan sukupuolielämään oli edellytyksiä. Satamatyöläisten irtonaista elämäntilannetta korosti Suomessa se, että useat satamatyöläiset olivat työssä kaukana kotiseudultaan. Suomen merien jääolosuhteet ja jäänmurtajien puute sulki suuren osan satamista aina 1950-luvulle saakka. Osa satamatyömiehistä eli jätkänkierrossa, jossa metsä-, uitto-, saha-, satama- ja muut työt seurasivat toisiaan. Toisaalta talvisatamiin, Hankoon ja Turkuun, siirtyi työntekijöitä jääolojen sulkemista Suomenlahden satamista. Satamatyöstä

ansionsa hankkineiden elämäntapaa voi luonnehtia poikamieskulttuuriksi, vaikka useat satamamiehet olivatkin naimisissa.

Tätä poikamieskulttuuria voidaan pitää vakaiden järjestöjen muodostumisen esteenä. Toisaalta useat tutkijat ja satamatyöntekijät ovat korostaneet, että satamatyöläisten elämäkokemus tai elämäntapa on helpottanut sopeutumista hyvin erilaisiin lakkotilanteisiin. Kiertelevä kausityöläinen oli jo aiemmin saanut kokemusta siitä, että tulot olivat epäsäännölliset ja side työnantajaan oli usein heikko. Satamatyöläiset osasivat nopeasti laskea elintasoaan.

Naimattomien miesten yhteenkuuluvuus ja solidaarisuus on vahva resurssi järjestötoiminnassa ja lakkotilanteissa. Satamatyöläisten tavoittelemat ja korostamat hyveet, riippumattomuus ja itsenäisyys, olivat lakkotilanteissa ongelmallisia järjestöjohtajille. Satamatyöläiset halusivat tehdä irtiottoja sekä työnantajien että järjestöjen käskyvallasta. Lakkolainen saattoi kokea osallistuvansa miehuuskokeeseen.

Tarkoitukseni oli tuoda esiin, että riippumattomuuden tavoittelu ja henkilökohtaisen vapauden korostaminen, jotka nimesin individualistiseksi maskuliinisuudeksi tai poikamieskulttuuriksi, olivat ongelmallinen voimavara niin ammattiyhdistysliikkeelle kuin työnantajille. Ne avasivat ammattiyhdistystoiminnalle mahdollisuuksia ja samalla tuottivat ongelmia ja vaikeuksia. Ajattelin, että satamatyöläisten jännitteisen ja ristiriitaisen alakulttuurin ymmärtäminen antaisi paremmat edellytykset ja tutkimukselliset lähtökohdat analysoida satamien työmarkkinasuhteiden historiallista kehitystä. Tutkimuksissani koetin tarkastella tämän alakulttuurin vuorovai-
kutusta taloudellisten, teknologisten, poliittisten ja järjestöllisten muutoksien kanssa.¹⁹

Poikamieskulttuuriteorian ongelmia

On useita syitä, miksi olen palannut jälleen pohtimaan aiempia tul-
kintojani satamatyöläisten miehisestä individualismista. Molemmat
artikkelit tarkastelivat Suomen satamatyöläisten miehisyyttä ensisijai-
sesti vuosina 1900–1950. En kuitenkaan tyytynyt aiempien yleisteo-

rioiden kritisoimiseen paikallisen tutkimusnäytön perusteella. Lähdin vauhdilla luomaan yleistä ja universaaliala teoriaa koko maailman satamatyöläisistä. Seminaareissa ja konferensseissa aloin kehittää ideoita jonkinlaisesta globaalista ja kaikille satamatyöläisille yhteisestä poikamieskulttuurista, joka olisi löydettävissä eri aikakausilta ja eri paikoista. Osallistuin kiihkeisiin ja innostuneisiin keskusteluihin muiden miehisten ammattien toimintatapojen poikamiehissä piirteistä. Varsinkin kuljetusalan muut sektorit olivat usein tällaisten pohdintojen kohteena.

Esitykseni palautti mieleen muistoja ja tilanteita, jotka tukivat ajatusta, että merenkulun ammateissa toimivien maailmankuvan syväjuonteisiin kuului poikamiehisyyden ja vaimon kontrollin ulkopuolella olemisen arvostaminen ja korostaminen. Turun lakko-konferenssissa kesäkuussa 1991 arvostelin suoraviivaisesti Anders Björklund vanhakantaista kuvaa satamatyöläisten alakulttuurista. Kritiikkini sisälsi ensimmäisiä versioita ajatuksistani satamatyöläisten poikamieskulttuurista. Kutsumanimistä innostunut kansantieteilijä Björklund vastasi kovaan kritiikkiini pelkästään myötäsukaisesti ja kertoi tarinan, joka itseasiassa tuki ideaani satamatyöläisten poikamieskulttuurista. Hän sanoi, että Göteborgin satamassa oli satamatyöläinen, jonka kutsumanimi oli Råttan (Rotta). Kun mies meni naimisiin, hän sai uuden kutsumanimen Råtgift (kaksoismerkitys naimisissa oleva rotta ja rotanmyrkky). Avioeron jälkeen työyhteisö nimesi hänet vielä uudelleen. Tällä kertaa nimeksi tuli Rothschild (jälleen kaksoismerkitys eronnut rotta ja kansainvälisen superrikkaan perheen sukunimi).

Suomalaisilla kauppa-aluksilla työskennelleen Sari Mäenpään kanssa käymäni keskustelut olivat myös rohkaisevia. Hän kertoi minulle, kuinka laivan lähdettyä Helsingin satamasta eräs vanhempi merimies oli opastanut häntä – nuorempaa naispuolista työtoveria – kauppamerenkulun työyhteisön perussäännöissä. Merimies ohimennen ja ikään kuin yleisesti tunnetusta käyttäytymiskoodista kertoen sanoi: "Me kaikki olemme Harmajan jälkeen poikamiehiä." Oli siis olemassa jonkinlainen perinne siitä, että Helsingin merenkulkua

ohjaavan majakan ohittamisen jälkeen aviolliset sitoumukset eivät enää rajoittaneet miesten seksuaalisia suhteita ja käytöstä.

Kiinnostus ja paneutuminen satamatyöläisten ja merenkulun työläisten maskuliinisuuteen, individualismiin ja vapauden kaipuuseen ovat osoittaneet, etteivät teoriani jyrkimmät versiot pätenet läheskään kaikissa satamissa. Poikamieskulttuurin teoriaa vastaan löytyi monenlaista näyttöä, kun edistyin omissa tutkimuksissani ja kun tutustuin laajemmin satamatyöläisiä käsitteleviin historiallisiin ja etnologisiin tutkimuksiin. Useissa Suomen satamissa ja pitkään Pohjois-Ruotsinkin satamissa työskenteli myös naisia, joten ne eivät olleet yksin miesten työpaikkoja. Enemmistö satamatyöläisistä ei ehkä ollutkaan niin irtonaisia kulkumiehiä kuin oli kuvattu suomalaisessa kirjallisuudessa ja omissa artikkeleissani.²⁰

Kansainvälinen ja kotimainen tutkimus on osoittanut selkeästi, etteivät merimiehet – yleisestä käsityksestä poiketen – olleet yksinomaan poikamiehiä. Huomattava osa heistä oli perheellisiä.²¹ Monissa pienissä satamissa perheen koti, redi, satamalaiturit ja varastot olivat hyvin lähellä toisiaan. Tanskan Århusissa oli normaalia, että vaimo tai lapset toivat eväitä – kuten maitoa ja leipää – satamassa työskenteleville isille, pojille tai veljille. Näissä oloissa tuskin kehittyi rentoa poikamieskulttuuria, jonka perustana olisi ollut perheen ja vaimon olematon kontrolli. Århusin satamassa oli kuitenkin myös kulkumiehiä, jotka siirtyivät sataman, maatöiden ja rakennustöiden välillä työtilanteen mukaan. Satama saattoi olla kaukana heidän kotoaan.²²

Suomessa vaimot ja tyttäret eivät eräillä paikkakunnilla ainoastaan asuneet lähellä satamaa vaan olivat itse lastaamassa ja purkamassa laivoja. Naiset ja miehet työskentelivät useimmiten erilaisissa aluksissa ja käsittelivät eri lastityyppisiä, mutta toisinaan he työskentelivät sakeissa, joissa oli molempia sukupuolia. Miten naisten läsnäolo satamatöissä vaikutti Suomessa satamatyöläisten maskuliiniseen eettökyteen ja käyttäytymiseen? Kari Teräksen kanssa paneuduimme suomalaisten naissatamatyöläisten historiaan ja tulkitsimme, että naisten oli sopeuduttava karun miehiseen työilmapiiriin. Arviomme mukaan

he olivat ronskeja naisia, jotka siten sopeutuvat kovin maskuliiniseen satamatyöläisten työkuulttuuriin.²³

Tytti Steel on kritisoinut poikamieskuulttuuriyleistyksiäni toisesta näkökulmasta. Hän väittää, että monet satamamiehet olivat hyviä ja vastuullisia perheenisä. He toivat tilipussit kotiin eivätkä juopotelleet kohtuuttomasti. Nämä miehet eivät pyrkineet irtautumaan kodin tai vaimon kontrollista. Yksi Steelin haastattelemista satamatyöläisistä oli miespuolinen yksinhuoltaja, joka hoiti kunniallisesti palkka- ja kotitöiden kaksoistaakan. Tämän satamamiehen elämäntapa oli kovin kaukana vapaasta ja rennosta menosta, josta olin rakentanut perustan poikamieskuulttuuritulkinnoilleni. Päinvastoin, jatkuvasti tiukka aikataulu ja vastuu lasten hoidosta ja kasvatuksesta olivat hänen arkeaan.

Tytti Steel korosti, etteivät vastuuttomuus ja satamatyö olleet automaattisesti kytköksissä toisiinsa. Ei siis ollut mahdotonta löytää vastuullisia ja hoivaavia isiä satamatyöläisten joukosta. Steelin kritiikki sisälsi ajatuksen, että tulkintani satamatyöläisten poikamieskuulttuurista oli loukannut ja jopa solvannut kunniallisia satamatyöläisiä, heidän omaisiaan ja yhteisöään.²⁴

Itsekin olin alkanut epäillä omaa tulkintaani. Näin jälkeenpäin katsottuna on ilmiselvää, että suurin heikkous poikamieskuulttuuri-pohdinnoissani oli sen epäjohdonmukaisuus ja ristiriitaisuus. Kuinka saatoin hyökätä universaaleja alakulttuuriteorioita ja laajoja yhteiskunnan sukupuolirakenteita koskevia yleistyksiä vastaan, kun itse kehittelin uuden yksinkertaistetun yleisteorian kaikkien satamatyöläisten individualistisesta maskuliinisuudesta?

Tarkoittavatko nämä kriittiset kommentit ja näkemykset sitä, että voisimme unohtaa ajatuksen satamatyöläisten ja muiden kuljetustyöläisten poikamieskuulttuurista liian yksinkertaisten, perusteettomien ja arvottomien ihmisten käyttäytymistä selittävien teorioiden hau- tuumaalle? En ole suinkaan itse sitä mieltä! Suomen satamatyöläisten oloista kehittelystä teoriasta tai ajatuskehikosta voisi muovata joustavamman ja samalla yleisemmän teorian, jota voisi käyttää ja testata, kun tarkastelemme kuljetustyöläisten ammattikuulttuuria ja sukupuolittunutta käyttäytymistä.

Machoeetos ja kuljetusalan naiset

Mahdollisuudet irstaisiin elämyksiin tai – toisesta näkökulmasta katsottuna – rikkaaseen ja monipuoliseen sukupuolielämään olivat pitkään osa satamien sykettä. Runsaammat sukupuolisuhteiden mahdollisuudet olivat osa muidenkin kuljetusalojen työelämää.

Brittiläinen sosiologi Peter G. Hollowell käsitteli vuonna 1968 julkaistussa *The Lorry Driver* -tutkimuksessaan kuorma-autonkuljettajien ja rekkakuskiensa perhe-elämän ongelmia ja jännitteitä, jotka johtuivat heidän ammatistaan. Hän totesi samalla, että autonkuljettajilla oli liikkuvan ammattinsa ansiosta suuremmat mahdollisuudet irtosuhteisiin ja rakastajattariin kuin vähemmän liikkuvissa ammateissa olevilla. Alaviitteessä hän vielä pohti, että liikkuvuus tarkoitti kahta asiaa: Suurempaa lukumäärää mahdollisia kumppaneita sekä oleskelua vierailta seuduilla, joilla tavat eivät sido kuljettajaa.

Hollowell tukeutuu arvostettuun ja julkaistuun lääketieteelliseen luentoan vuodelta 1962, jonka mukaan sukupuolitaudit olivat yleisimpiä liikkuvissa ammateissa, esimerkiksi merimiesten, sotilaiden, kauppamatkustajien ja kuorma-autonkuljettajien liikkuvissa töissä. Eräät hänen informanteistaan kertoivat hyvin yksityiskohtaisesti siitä, että mahdollisuudet olivat todellisia ja että rekkamiehet myös käyttivät tilaisuuksia hyväkseen. Hollowell kuvailee myös kuorma-autonkuljettajien keskuudessa vallitsevia kaksinaisia arvoja – tai kaksinaismoraalia – suhteessa perhe-elämään.²⁵ Osa perulaisten kuorma-autonkuljettajien machokulttuuria on ollut kyytiin tulleiden naisten seksuaalinen häirintä, puristelu ja viettely.²⁶ Ei siis ole ihme, että Maailmanpankin selvityksessä HIV:n ja AIDS:n mahdollisista leviämiskeinoista paneuduttiin kansainvälisessä liikenteessä olevien rekkakuskiensa satunnaiseen seksiin, kun pankki koitti etsiä keinoja tämän tappavan taudin taltuttamiseksi.²⁷

Vapauden kaipuu ja usko työn tarjoamaan vapauteen on keskeinen osa useissa kuljetusalan ammateissa. Merimiehet ja kuorma-autonkuljettajat voivat kokea olevansa alistetussa hierarkkisissa organisaatioissa.

tioissa, mutta samaan aikaan tuntee olevansa hengeltään viimeisiä vapaita kulkureita modernissa maailmassa. Tämä vapaus perustuu maskuliiniseen identiteettiin, jonka yhtenä syvävirtauksena on myös kova ja ronski miehisuus.²⁸

Kovien ja karkeiden miesten työyhteisöissä vallitsevan ammatillisen eetoksen määrittely poikamieskulttuuriksi on ongelmallista, kun kuljetusalan ammateissa työskentelee myös naisia. Satamissa oli paljon naisia aina 1950-luvulle saakka. Naispuoliset linja- ja kuorma-autonkuljettajat ovat nykyään tien päällä. Naiset ovat merenkulussa myös kansitoissa, konepuolella ja komentosillalla. Tytti Steel, Mira Karjalainen ja allekirjoittanut Kari Teräksen kanssa ovat tutkineet, kuinka naiset ovat sopeutuneet perinteisesti miesvaltaisille kuljetusalan työpaikoille ja toimintaympäristöihin, joissa on ollut pitkään vahva poikamieskulttuurin pohjavire.²⁹

Tarvitsemmekin kipeästi lisää teoreettisesti kunnianhimoista empiiristä tutkimusta naisten tulosta kuljetustuotannon maailmaan. Muuttuiko machokulttuuri? Millainen vaikutus yhteiskuntien kansallisilla, etnisillä, sosiaalisilla, taloudellisilla ja uskonnollisilla piirteillä oli uudelleen muotoutuvissa työyhteisöissä, joihin naiset tulivat? Tulisi analysoida miehisten ja naisisten ammatillisten kulttuurien historiallista muotoutumista kuljetusaloilla herkemmin ja perusteellisemmin. Kansallinen ja alueellinen vertailu olisi todennäköisesti erityisen hedelmällistä.

Vanhoja ja uusia aineksia poikamieskulttuuriteorian parantamiseksi

Yhteiskuntatieteet, sukupuolentutkimus sekä miesten ja maskuliinisuksien tutkimus ovat pääsääntöisesti ohittaneet ihmiset, jotka elävät yksin, ovat naimattomia ja lapsettomia. Tutkijat ovat paneutuneet kyllä samaa sukupuolta olevien parisuhteisiin, miesten keskeiseen toveruuteen ja läheisyyteen, naisten väliseen ystävyyyteen, tukeen ja hellyyteen ja moniin muihin pysyviin henkilösiteisiin. Poikamiehet ovat jääneet sivuraiteelle, vaikka *Sociological Review* julkaisi jo vuon-

na 1977 artikkelin, jossa arvioitiin poikamiehisyyttä sosiaalisena ongelmana.³⁰

Tilanne on tällä vuosituhanella olennaisesti parantunut. Esimerkiksi John Tosh on tehnyt tarkemman ja nyansoidumman historiallisen kuvauksen 1800-luvun keskiluokkaisten poikamiesten elämästä kirjassaan *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain*. Hän käsittelee poikamiesten maskuliinisuutta ja miehisiä käyttäytymiskooodeja melko perusteellisesti. Tosh arvostelee tulkintakehikkoa, jonka mukaan kaikkea miesten käytöstä voitaisiin analysoida naisten alistamisena ja sortona siis patriarkaattinäkökulmasta. Hän korostaa:

Miehisyys oli pohjimmiltaan joukko arvoja, joiden perusteella miehet arvioivat toisia miehiä. On virhe olettaa, että nämä arvot olivat yksinomaan – tai edes pääasiassa – kytköksissä naisten kontrollointiin.

Tosh tulkitsee, että itsevarmuus, rohkeus, itsenäisyys ja rehtiys olivat yleisiä miehisyyden määreitä.³¹

Sosiologisen ja etnologisen työelämän tutkimuksen klassikot ovat korostaneet työyhteisöjen kiinteyttä, arvojen yhtenäisyyttä ja selkeitä normeja. Näiden tutkimusten mukaan työläiset oppivat yhteisönsä toimintatavat ja sopivan ja sopimattoman käytöksen rajat. Sverre Lysgaardin analyysi norjalaisen selluloosatehtaan työläisistä tuo esiin yhteisöllisyyden ytimenä olevan jakaantumisen omaan porukkaan (meihin) ja yrityksen työjohtoon ja muihin esimiehiin (heihin).³² Esimerkiksi David Wellman kiteyttää, että San Franciscon satamatyöläiset tiesivät, mikä on oikeaa toimintaa (*do the right thing*).³³ Molemmat korostavat normien ja käytöstopojen syntyä miehissä työyhteisössä, vaikka näistä tutkimuksista puuttuu sukupuolen tutkimuksen näkökulma, teoria ja tarkastelu.

Olin aikoinani ja olen yhä hyvin innostunut ja inspiroitunut William W. Pilcherin tutkimuksesta, joka käsitteli Portlandin (Oregon) satamatyöläisten hajanaista urbaania yhteisöä. Hajanaisuus johtui siitä, että satamatyöläiset eivät enää 1960- ja 1970-luvuilla asuneet lähellä satamaa ja toisiaan. Pilcher kuitenkin korosti, että satamatyö-

läiset muodostivat tiukan kaupunkilaisen yhteisön, jonka perustana olivat heidän työpaikkansa ja ammatillinen kulttuurinsa. Satamatyöläiset olivat vapaa-ajallaankin toisinaan ystäviä. Mikäli satamaliikenteessä oli hiljaisempi kausi, he saattoivat tehdä keikkoja muissa töissä tai lähteä metsästämään. He eivät olleet muusta yhteiskunnasta eristetty tai eristäytynyt ihmismassa, kuten lakkoteoreetikot Kerr ja Siegel ovat kuvanneet satama- ja kaivostyöläisiä. Tästä huolimatta he olivat säilyttäneet ronskit mielipiteet, puheet ja otteet.³⁴

William W. Pilcher oli itse työskennellyt satamassa, joten hän ei ollut vain ulkopuolinen tarkkailija vaan syvemmin sisällä satamatyöläisten työssä ja vapaa-ajassa. Hän kuvasi sellaisia piirteitä satamatyöläisten ammatillisesta kulttuurista, jotka voivat olla hyödyllisiä, kun kehitetään poikamieskulttuurin teoriaa sellaiseksi, että se olisi myös tulevaisuudessa hyödyllinen. Hän kuvaa vaihtelevia ansioita, työn vaaroja ja työtapaturmia. Hänen tulkintansa mukaan satamatyöläisten holtittomalta vaikuttava rahankäyttö ei ollut epärationaalia vaan sopeutumista epävakaisiin ansioihin. Juhlaan oli harvoin varaa ja aiheutta, mutta hyvän työrupeaman jälkeen rahoja ei kannattanut pitkään kantaa lompakossa.

Pilcher analysoi erikseen satamatyöläisten vinoilu- ja suunsoittokäytäntöjä. Ne täyttivät nykyajan säädösten mukaan kiusaamisen ja häirinnän tunnusmerkistön, koska kommentit sisälsivät rienausta, häpäisyä, kiroilua ja suoraviivaisia kommentteja, jotka koskivat työtovereiden vanhempien luonteita, älynlahjoja ja siveettömyyttä.³⁵ Tämä ei ole miehissä työyhteisöissä poikkeuksellista.³⁶ Esimerkiksi Tukholman satamatyöläisten työtovereista pitkään käyttämät kutsuanimet saattoivat olla karkeita, loukkaavia ja jopa rivoja.³⁷ Pilcher arvioi, että tämä puhetapa ja jatkuva ilkeily työtovereiden kesken oli olennainen toimintatapa, jolla luotiin luottamussuhde työtovereihin. Näin syntyi ”hyvien jätkien” tiukka työyhteisö. Hän kuvaa, että rivot eleet ja puheet olivat vahvasti tilanne- ja paikkasidonnaisia. Puheet ja vitsit vaihtuivat tilanteen ja ympäristön mukaan. Rivo vitsi tai törkeä letkautus työtoverin äidin vapaamielisestä sukupuolimoraalista saattoivat työpaikalla olla naurunaihe, mutta työtoverin kotona tokaistuna johtaa tappeluun.³⁸

Judith Butlerin eräät ajatukset tuntuivat erityisen inspiroivilta ja hedelmällisiltä, kun ryhdyin pitkän ajan jälkeen taas kehittelemään ja korjaamaan aiempia ideoitani satamatyöläisten poikamieskulttuurista. Teoksessaan *Gender Trouble* (1990) hän kyseenalaistaa ja arvostelee ahtaita hegemonisen maskuliinisuuden ja feminiinisuuden teorioita. Hänen argumenttinsa on selkeä ja kirkas:

Siis toisin sanoen vaatimus jakamattomasta ja yhtenäisestä naiskategorialta on tehokkaasti kiistänyt ne moninaiset kulttuuriset, sosiaaliset ja poliittiset leikkauspisteet (*intersections*), joissa ”naisen” käytännön moninaisuus on rakennettu.³⁹

Tämä sama kritiikki pätee mielestäni myös R.W. (ja myöhemmin Raewyn) Connellin teorioihin hierarkkisesta ja vakiintuneihin ajatusmalleihin perustuvasta hegemonisesta maskuliinisuudesta. Tämä kritiikki saa tukea itse asiassa myös Connellin omasta myöhemmästä tuotannosta.⁴⁰

Judith Butler ei vain kritisoi vaan tarjoaa myös teräviä näkökulmia siihen, kuinka sukupuolta ja sukupuolittuneita työpaikkoja tulisi tarkastella ja tutkia. Hän on kehittänyt ajatuksen, että sukupuoli tuotetaan ja se muotoutuu esiintymällä eli performatiivisesti (*by performance*). Butler korostaa, ettei sukupuolen ilmaisun takana ole vakiintunutta sukupuoli-identiteettiä.⁴¹ Myöhemmän kirjansa *Undoing Gender* (2004) esipuheessa hän on hyvin kiteyttänyt pääargumenttinsa:

Jos sukupuoli on jonkinlaista tekemistä, loputon esitetty toiminta, osittain ilman, että yksilö itse sen tietäisi tai sitä tahtois, niin se ei ole tämän takia automaattista ja mekaanista. Päinvastoin, se on improvisaation käytäntöä näyttämön asettamissa rajoissa. Lisäksi, kukaan ei ”tee” sukupuolen tekemistä yksin.⁴²

Nämä Butlerin argumentit, tulkinnat ja kiteytykset ovat avuksi, kun tarkastelemme ja teoretisoimme satamatyöläisten ja muiden kuljetustyöläisten toimintaa. Tytti Steelin esimerkit perhepiirissä

vastuullisista ja hoivaavista satamatyöläisistä eivät voi kumota tai edes haastaa tulkintaa poikamieskulttuurin olemassa olostta Suomen satamatyöläisten keskuudessa. Butlerin avulla ja tukeutumalla vanhempaan ja tuoreimpaan kirjallisuuteen, voimme olla varmoja, että kuljetusalan työläiset esittivät ja tekivät sukupuoltaan hyvin eri tavoilla kotona vaimon ja lasten kanssa kuin työtovereidensa kanssa satamassa, rekan ohjaamossa tai ulkomaan liikenteessä olevassa laivassa.⁴³

Joustavampi poikamieskulttuurin teoria

En ole halukas luopumaan mielestäni hyödyllisestä näkökulmasta kuljetusalan työläisten ammatilliseen kulttuuriin. Perusteenani on se, että se iski niin myönteisellä tavalla usean tutkijakollegani hermoon, kun he kuuluivat siitä ensimmäisen kerran. Olen valmis muokkaamaan sen toimivaksi ja joustavaksi. Olisi parasta nähdä poikamieskulttuuri sukupuolittuneena toimintana, käytäntönä ja esityksenä, joka ei ole automaattinen eikä mekaaninen. Se luodaan ja esitetään eri ammattiryhmissä ja työyhteisöissä omalla tavallaan. Poikamieskulttuuri on siis joustava ja muuttuva.

Poikamieskulttuuria voisi tarkastella kuin vaihtuvaa asteikkoja, joka auttaa tarkastelemaan, tutkimaan ja analysoimaan kuljetusalan ammattitehtävien työläisten vaihtelevaa ja muuttuvaa esittämistä, toimintaa ja sukupuolen tekemistä. Periaatteessa muuttuvat perinteet ja toimintatavat ovat olleet ja voivat yhä olla hyvin sitkeähenkisiä, vaikka työyhteisöissä tapahtuisi teknologisia, rakenteellisia, sosiaalisia tai taloudellisia muutoksia.⁴⁴ Kovapintaisen maskuliinisuuden esiintuomisen mahdollisuudet vaihtelevat ajan ja paikan mukaan. Poikamieskulttuuri on historiallinen ilmiö, jonka laatua, muotoutumista, muutosta tai säilymistä on syytä tutkia monipuolisesti. On myös syytä tarkastella, miten kuljetusalojen työpaikat pysyvät piintyneissä tavoissaan tai ripeästi luopuvat niistä. Vaikuttaa ulkopuolisen yhteiskunnan lakien, normien ja tapojen muutos

vai onko kuljetusalan työpaikkojen kulttuurisella muutoksella oma erillinen rytmensä?

Uskon vahvasti siihen, että poikamieskulttuuriteoria on tällä tavoin uudistettuna ja uudelleenmuotoiltuna hyödyllinen tieteellinen työkalu niille, jotka haluavat paneutua kuljetustyöläisten työyhteisöjen sukupuolittuneeseen toimintatapaan. Se voi olla käsitteenä avuksi ainakin historian, yhteiskuntatieteiden, sukupuolen ja työmarkkinasuhteiden tutkimuksessa. Poikamieskulttuuri on näkökulma. Se ei ole kiveen hakattu, jäykkä eikä kaiken kattava yleisteoriat, joka salaperäisellä tavalla paljastaisi kuljetusalan miehisten ammattien käytöksen pysyviä tiukkoja rajoja ja normeja. Tämä teoreettinen näkökulma ei kohdistu tutkimusta vain miehiin vaan myös kuljetusalan naisiin, homoihin, lesboihin, transsukupuolisiin tai muulla tavoin seksuaalisuuttaan tai sukupuoltaan ilmaiseviin, jotka saattavat kuulua eri etnisiin ja kansallisiin ryhmiin.

Arvelen, että tulevaisuudessakin satamatyöläisten, merenkulkijoiden ja autonkuljettajien tutkijoiden olisi hyödyllistä kysyä ja pohtia, onko työpaikan suunsoitossa, vitsailussa, toiminnassa ja perinteissä poikamiehisyttä. Silloin on hyvä arvioida, millaisesta poikamieskulttuurista on kyse. On perusteltua pohtia, kuinka syvällä työpaikan toimintatavoissa tämä poikamieskulttuuri on. Poikamieskulttuurin historiallinen uudelleen muotoutuminen ja mahdollinen uusiutuminen olisi otettava tutkimuksen kohteeksi niin, että tarkasteltaisiin, oliko poikamieskulttuuri rajautunut erityisiin paikkoihin, alueisiin, tilanteisiin tai vuodenaikoihin eli vaihteliko individualistisen ja itseenäisen maskuliinisuuden eetos, näyttäminen ja esittäminen olennaisesti kuljetustyöläisten eri elämänpiireissä.

Lähdeviitteet

- 1 Milkman 1987; Hirdman 1988; Scott 1988.
- 2 Segal 1990; Hearn & Morgan 1990; Morgan 1992.
- 3 E.g. Tosh 2013; Seidler 2013.

- 4 Connell & Messerschmidt 2005.
- 5 Bergholm 1991a; Bergholm 1991b; Bergholm 1992; Bergholm 1993; Bergholm 1994a; Bergholm 1994b; Bergholm 1994c; Bergholm 1994d.
- 6 Bergholm 1988; Bergholm 1997a; Bergholm 1997b; Bergholm 2000.
- 7 Hobsbawm 1964; Miller 1969; Taplin 1986.
- 8 Bergholm 1988.
- 9 Koivisto 1956; Dash 1969; Edwards 1977; Phillips & Whiteside 1985; Kimmeldorf 1988.
- 10 Erixon 1949; Woodward 1956; Pilcher 1978; Mars 1982; Björklund 1984.
- 11 Hearn & Parkin 1987; Hearn et al. 1990.
- 12 Bergholm 1993; Bergholm 1994d; Bergholm 1996; Bergholm 1997a; Bergholm 1997b.
- 13 Bergholm 1994d; Bergholm 1996, 23–26.
- 14 Tolson 1977, 70–71, 76–79.
- 15 Connell 1987.
- 16 Moore 2013. Jacqueline Moore yleistää pelaamisen, juopottelun ja väkivallan osaksi työväenluokkaisten miesten kulttuuria, vaikka hän tarkastelee tavallisia, liikkuvaa työtä tekeviä karjapaimenia Texasissa. Ks. emt. 354–357.
- 17 Bergholm 1994d; Bergholm 1996.
- 18 Bergholm 1994d, 55–57; Katso myös Bergholm 1996, 37–40.
- 19 Bergholm 1993, 93; Bergholm 1996, 41–42.
- 20 Lahdenmäki 1937; Suutari 1966a; Suutari 1966b; Bergholm 1993; Bergholm 1994a; Bergholm 1994b; Bergholm 1994c; Bergholm 1994d; Bergholm 1996.
- 21 Burton 1991; Frigren tässä kokoelmassa.
- 22 Andersen 1988.
- 23 Bergholm & Teräs 1999; Teräs & Bergholm 2000.
- 24 Steel 2013; ks. myös Steel 2010.
- 25 Hollowell 1968, 138–163. Lainaus s. 146.
- 26 Bolton 1979.
- 27 Kulis et al. 2004.
- 28 Nehls 2003; Karjalainen 2007; Frydendal Grøn 2008.
- 29 Bergholm & Teräs 1999; Karjalainen 2007; Steel 2013.
- 30 Davis & Strong 1977.
- 31 Tosh 2004, 5. Lainauksen suomennos TB.
- 32 Lysgaard 1985.
- 33 Wellman 1997.

- 34 Pilcher 1978. Itse asiassa Turun satamatyöläiset asuivat jo 1950-luvulla kaukana satamasta. Ks. Koivisto 1956; Teräs & Bergholm 2000.
- 35 Pilcher 1978.
- 36 Buchbinder 2013, 82.
- 37 Björklund 1998.
- 38 Pilcher 1978, 378–389.
- 39 Butler 1990, 14. Lainauksen suomennos TB.
- 40 Connell 1995; Connell 2009.
- 41 Butler 1990, 24–25.
- 42 Butler 2004, 1. Lainauksen suomennos TB.
- 43 Ks. esim. Hollowell 1968; Pilcher 1978; Karjalainen 2007; Ihalainen 2012. Miesten sukupuolen tekemisen moninaisuudesta katso myös Buchbinder 2013, 50–63.
- 44 Ks. esim. Sewell 2005, luku 9: Historical Duration and Temporal Complexity: The Strange Career of Marseilles's Dockworkers, 1814–1870, 271–317.

Lähteet ja kirjallisuus

Konferenssiesitelmät

- Bergholm, Tapio (1991a): *Organizing Individualistic Masculinity – The Case of Finnish Dockers*. Labour Studies and Sociology Departmental Seminar, University of Manchester 30.5. 1991.
- Bergholm Tapio (1991b): *Hamnarbetarnas manskultur och organisering i Finland före första världskriget*. Tredje nordiska historiska arbetslivskonferensen Umeå, Holmsund 14–16.6. 1991.
- Bergholm, Tapio (1992): *Bachelor Culture and Trade Unions – The Case of Finnish Dockers*. Organisation and Control of the Labour Process 10th Annual International Conference, Aston University 1.–3.4. 1992.
- Bergholm, Tapio (1994a): *Strikers, Strikebreakers, and Violence. The Hard Masculinity on the Waterfront*. Social Science History Association Annual Meeting, Atlanta 13.–16.10.1994.
- Bergholm, Tapio (1994b): *Hard Masculinity on the Waterfront: Strikers, Strikebreakers and Violence*. Co-Sponsored by the Institute for Research on Women and Gender and the Department of History. Seminar, Columbia University, New York 20.10.1994.

Bergholm, Tapio (1994c): *Strikers, Strikebreakers, and Violence. The Hard Masculinity on the Waterfront*. International and Comparative Labor History, NALHA Conference, Wayne State University Detroit 27.10.–29.10. 1994.

Kirjallisuus

- Andersen, Svend Aage (1988): *Havnearbejderne i Århus – før containers tid. En undersøgelse af deres livsform og erfaringsverden ca. 1880–1960*. Ungivet af Århus byhistoriske udvalg, Universitetsforlaget i Århus.
- Bergholm, Tapio (1997a): *Ammattiliiton nousu ja tuho. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta ja työmarkkinasubteiden murros 1944–1949*. Suomen historiallinen seura ja Työministeriö, Helsinki.
- Bergholm, Tapio (1988): *Kovaa peliä kuljetusalalla I. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuoteen 1924*. Auto- ja kuljetusalan työntekijäliitto AKT ry, Joensuu.
- Bergholm, Tapio (1996): Masculinity, Violence and Disunity: Waterfront Strikers and Strikebreakers in Finnish Ports in the 1920s and 1930s. *International Journal of Maritime History* 8 (1), 23–42.
- Bergholm, Tapio (1997b): *Kovaa peliä kuljetusalalla II. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuosina 1925–1960*. Auto- ja kuljetusalan työntekijäliitto AKT ry, Helsinki.
- Bergholm, Tapio (2000): *Kovaa peliä kuljetusalalla. Kuljetusalan ammattiyhdistystoiminta vuosina 1960–1990*. Otava, Helsinki.
- Bergholm, Tapio (1994d): Satamien kova miehisuus. Teoksessa Jorma Sipilä & Arto Tiihonen (toim.), *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino, Tampere.
- Bergholm, Tapio (1993): Some aspects of the dockers' resistance and subculture. Teoksessa Pauli Kettunen (toim.), *Strikes and Social Change*. Turku Provincial Museum Publication Series 7, Turku.
- Bergholm Tapio & Teräs, Kari (1999): Female Dockers in Finland, c. 1900–1975: Gender and Change on the Finnish Waterfront. *International Journal of Maritime History* 11 (2).
- Björklund, Anders (1984): *Hammens arbetare. En etnologisk undersökning av stuve-riarbetet i Göteborg*. Nordiska Museet, Stockholm
- Björklund, Anders (1998): *Gubbar. Historier och Namn från Stockholms hamn*. Sjöhistoriska museets rapportserie 38. Monografier utgivna av Stockholms stad 137, Stockholm.
- Bolton, Ralph (1979): Machismo in Motion. The Ethos of Peruvian Truckers. *Ethos* 7 (4).
- Buchbinder, David (2013): *Studying Men and Masculinities*. Routledge, London & New York.

- Burton, Valerie (1991): *The Myth of Bachelor Jack: Masculinity, Patriarchy and Seafaring Labour*. Teoksessa Colin Howell & Richard J. Twoney (toim.), *Jack Tar in History: Essays in the History of Maritime Life and Labour*. Acadiensis Press, Fredericton.
- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York & London.
- Butler, Judith (2004): *Undoing Gender*. Routledge, New York Abington.
- Connell, R. W. (1987): *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Oxford.
- Connell, R.W. (1995): *Masculinities*. Polity Press, Cambridge.
- Connell, R.W. & Messerschmidt, James W. (2005): Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept. *Gender and Society* 19 (6), 829–859.
- Connell, Raewyn (2009): *Gender in World Perspective*. 2nd edition. Polity Press, Cambridge Malden.
- Dash, Jack (1969): *Good Morning, Brothers!* Lawrence & Wishart, London.
- Davis, Alan G. & Strong, Philip M. (1977): Working Without a Net: The Bachelor as a Social Problem. *Sociological Review* 25 (1), 109–129.
- Edwards, P. K. (1977): A Critique of Kerr-Siegel Hypothesis Strikes and Isolated Mass: a Study of the Falsification of Sociological Knowledge. *Sociological Review* 25 (3), 551–574.
- Erixon, Sigurd (1949): *Stockholms hamnarbetare före fackföreningrörelsens genombrutt*. Liv och folkkultur 2. Stockholm.
- Frydendal Grøn, Sisse Malene (2008): *Sikkerhedskultur og arbejdspraksis hos lastvognchauffører – en fortælling om frihed og tanketorsk*. Det Nationale for Arbejds miljø. Roskilde Universitetscenter, Roskilde.
- Hearn, Jeff & Parkin, Wendy (1987): 'Sex' at 'work'. *The Power and Paradox of Organisation Sexuality*. Wheatsheaf Books, Brighton.
- Hearn, Jeff & Morgan, David (toim.) (1990): *Men, Masculinities and Social Theory*. Critical Studies on Men and Masculinities. Routledge, London.
- Hearn, Jeff, Sheppard, Deborah L., Tancred-Sheriff, Peta & Burrell, Gibson (toim.) (1990): *The sexuality of organization*. Sage, London
- Hirdman, Yvonne (1988): *Genusystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning. Rapport / Maktutredningen, Libris, Uppsala*.
- Hobsbawm, E. J. (1964): National Unions on the Waterside. In E. J. Hobsbawm, *Labouring Men. Studies in the History of Labour*. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Hollowell, Peter G. (1968): *The Lorry Driver*. International Library of Sociology and Social Reconstruction. Routledge & Kegan Paul, London.
- Ihalainen, Urpo (2012): *Pystylasti*. Ivan Rotta & Co., Kangasniemi.

- Karjalainen, Mira (2007): *In the Shadow of Freedom. Life on board the oil tanker.* Commentationes Scientiarum Socialium 69. The Finnish Society of Sciences and Letters, Helsinki.
- Kimmeldorf, Howard (1988): *Red or Rackets? The Making of Radical and Conservative Unions on the Waterfront.* University of California Press, Berkeley & Los Angeles.
- Koivisto, Mauno (1956): *Sosiaaliset subteet Turun satamassa.* Sosiologinen tutkimus. Turun yliopiston julkaisuja Sarja B osa 60, Turku.
- Kulis, Marzena, Chawla, Mukesh, Kozierkiewicz, Adam & Subata, Emilis (2004): *Truck Drivers and Casual Sex. An Inquiry into the Potential Spread of HIV/AIDS in Baltic Region.* *World Bank Working Paper No 37*, The World Bank, Washington D.C.
- Mars, Gerald (1982): *Cheats at Work. An Anthropology of Workplace Crime,* Counterpoint Unwin Paperbacks, London.
- Lahdenmäki, Matti (1937): *Sesonkityöläisen päiväkirja.* Oy. Vapauden kirjapaino, Mikkeli.
- Lysgaard, Sverre (1985): *Arbeiderkollektivitet.* En studie I de underordnedes sosiologi. Universitetsforlaget, Oslo.
- Miller, Raymond Charles (1969): *The Dockworker Subculture and Some Problems in Cross-Cultural and Cross-Time Generalizations.* *Comparative Studies in Society and History* (11) 3, 302–314.
- Milkman, Ruth (1987): *Gender at Work. The Dynamics of Job Segregation by Sex during World War II.* University of Illinois Press, Urbana.
- Moore, Jacqueline (2013): *Cow Boys, Cattle Men and Competing Masculinities on the Texas Frontier.* Teoksessa John H. Arnold and Sean Brady (toim.), *What is Masculinity? Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World.* Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York. (Hard cover 2011).
- Morgan David H. (1992): *Discovering Men.* Critical Studies on Men and Masculinities 3. Routledge, London.
- Nehls, Eddy (2003): *Vägval. Lastbilarförare i fjärrtrafik – perspektiv på yrkeskultur och genus.* Etnologiska föreningen i Västsverige Förlag och Etnologiska skrifter Umeå Universitet nr 29, Göteborg.
- Phillips, Gordon & Whiteside, Noel (1985): *Casual Labour. The Unemployment Question in the Port Transport Industry 1880–1970.* Clarendon Press, Oxford.
- Pilcher, William W. (1978): *Portland Longshoremen: a Dispersed Urban Community.* Teoksessa George Spidler & Louise Spidler (toim.), *Urban Anthropology in United States: Four Cases.* Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Scott, Joan Wallach (1988): *Gender and politics of History.* Columbia University Press, New York.
- Segal, Lynne (1990): *Slow Motion. Changing Masculinities, Changing Men.* Virago London.

- Seidler, Viktor Jeleniewski (2013): *Masculinities, Histories and Memories*. Teoksessa John H. Arnold & Sean Brady (toim.), *What is Masculinity? Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World*. Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York. (Hard cover 2011).
- Sewell, William H. Jr.(2005): *Logics of History. Social Theory and Social Transformation*, University of Chicago Press, Chicago 2005.
- Steel, Tytti (2010): Confrontations and Contrasts at the Waterfront – Ideas and Ideologies in Harbour Research. *Ethnologica Fennica* vol. 37, 37–52.
- Steel, Tytti (2013): *Risteäiviä eroja sataman arjessa*. Kansatieteellisiä tutkimuksia Helsingin yliopistossa 17. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Suutari, Viljo (1966a): *Vihan sänki. Romaani kansalaissodan jälkeisiltä vuosilta*. Heste, Helsinki.
- Viljo Suutari (1966b): *Korpilakko*. Heste, Helsinki.
- Taplin, Eric (1986): *Dockers' Union. Study of the National Union of Dock Labourers, 1889–1922*. Leicester University Press, Leicester.
- Teräs, Kari & Bergholm, Tapio (2000): Dockers of Turku, c. 1880–1970. Teoksessa Sam Davies et al. (toim.), *Dock Workers*, Volume I. Ashgate, London.
- Tolson, Andrew (1977): *The Limits of Masculinity*. Tavistock, London.
- Tosh, John (2004): *Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century Britain*. Essays on gender, family and empire. Women and Men in History. Pearson Longman, Harlow.
- Tosh, John (2013): The History of Masculinity: An Outdated Concept? Teoksessa John H. Arnold & Sean Brady (toim.), *What is Masculinity? Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World*. Palgrave Macmillan, Basingstoke and New York. (Hard cover 2011).
- Wellman, David (1997): *The union makes us strong. Radical unionism on the San Francisco waterfront*. Cambridge University Press, New York.
- Woodward, Joan (1956): The University of Liverpool Department of Social Science: *The Dock Worker. An Analysis and Conditions of Employment in the Port of Manchester*, Liverpool.

Työläisnaiset ja arjen toimintastrategiat vuoden 1918 sisällissodan jälkeisessä ruukkiyhteisössä

”Naisia ja lapsia kehoitetaan pitäytymästä agitoimasta, sättimästä ja herjaamasta¹”

Sisällissodan päätyttyä Pohjan suojeluskunta läntisellä Uudellamaalla laati järjestyssäännöt kunnan asukkaille järjestyksen palauttamiseksi paikallisyhteisöön kapinan jälkeen. Suojeluskunta kehotti naisia pitäytymään agitoimasta ja pysymään poissa Fiskarsin ruukin seurojentalolta, jossa suojeluskuntalaiset kuulustelivat ja laativat lausuntoja valtiorikosoikeudelle paikkakunnan vangituista punakaartilaisista.

Suojeluskunnan kirjuri, kansakorkeakoulun opettaja Alexander Rajalin, kirjoitti toistuvasti päiväkirjassaan ”röyhkeistä” ja ”uhmakaista” työläisnaisista, joiden miehet tai muut miespuoliset sukulaiset ja tuttavat olivat kuuluneet punaisiin. Naiset olivat muun muassa herjanneet, uhkailleet ja haukkuneet paikallisia suojeluskuntalaisia seurojentalon ovensuussa, ”ilmaisseet sanoja joita mies ei koskaan sanoisi [...] sanoja joita vain piinattu naisjärki pystyy ajattelemaan”. ”Lapsiltakin kuulee sen mistä useasti vaietaan, mutta mistä kotona puhutaan”, kirjoitti Rajalin ja lisäsi työläislasten toukokuussa 1918 huutaneen suojeluskuntalaisten perään: ”lahtari! lahtari!”. Rajalin koki työläisnaiset vaarallisina. Tappouhkauksien vuoksi nimismies kehottikin Pohjan suojeluskuntalaisia kantamaan mukanaan asetta kun he yksin kulkivat iltahämärissä pitäjän maanteitä.²

Keväällä 1981 monilla suomalaisilla paikkakunnilla oli vihaa ja pelkoa ilmassa. Miesten vangitseminen loi epävarmuutta tulevai-

suudesta. Työläisnaisia uhkasi häätö ruukkiyhtiön asunnoista, jolloin heidän tulisi pyytää apua tuttavilta ja sukulaisilta tai turvautua nöyryyttävään kunnalliseen köyhäinhuoltoapuun. Työläisnaisten voimakkaat reaktiot on mahdollista ymmärtää luonnollisina reaktioina tilanteessa, jossa elämä oli joutunut pahasti sivuraiteelle läheisten miesten joko kuoltua tai jouduttua vankileirille. Vai voisiko työläisnaisten tunteiden esille tuomista tutkia tarkoituksenmukaisena, jopa rationaalisenä käyttäytymisenä, eräänlaisena toimintastrategiana?

Tämä artikkeli käsittelee punaisten työläisnaisten toimintastrategioita sisällissodan jälkeen Billnäsin ruukkiyhteisössä Länsi-Uudellamaalla.³ Strategia viittaa tässä yhteydessä suunnitelmallisuuteen, toisin sanoen ajan ja tilan haltuunottoyrityksiin, joihin työläisnaiset ruukkiyhteisössä pyrkivät. Arjen toimintastrategia viittaa niihin välittömiin, olemassa oleviin, annettuihin ja perinnöksi jääneihin olosuhteisiin joiden pohjalta työläisnaiset sisällissodan jälkeen toimivat. Millaisia toimintastrategioita työläisnaisilla oli, miten ne ilmenevät lähdeaineistosta ja miten niitä tulisi tulkita?

Aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että perheen elättämiseen liittyvät kysymykset ovat olleet vahvasti sidoksissa työläisnaisten arkeen. Äkillisesti muuttuvissa tilanteissa, jolloin perheiden ”normaali” arki on joutunut päälaelleen (esim. sodat ja muut yhteiskunnalliset kriisit) työläisnaiset ovat esiintyneet poliittisina toimijoina. Monet tutkimukset kapinoista ovat valaisseet miten naiset ovat ottaneet politiikan haltuun paikallistasolla. Esimerkiksi vuoden 1917 elintarvikemellakoissa työläisnaiset kulkivat mellakoitsijoiden eturintamassa, kun kyse oli perheen ja lasten jokapäiväisestä elannon hankkimisesta. Myös Suomessa keväällä 1918 useat työläisnaiset liittyivät punakaarteihin vaatien muun muassa parannuksia arkeen.⁴

Mellakat tai poliittinen toiminta erilaisissa yhteiskunnallisissa liikkeissä peittää näköpiiristä niin sanotun arjen politiikan, joka useasti onkin jäänyt aikaisemmassa tutkimuksessa näkymättömäksi. Tämä koskee etenkin työläisnaisten arjen toimintastrategioita, joilla he pyrkivät vaikuttamaan lähiympäristöönsä. Voidaan myös olettaa, että esimerkiksi mellakat, joissa työläisnaiset olivat keskeisessä asemassa, nostivat esille vain sen mikä rauhallisen pinnan alla oli aikaisemmin

pysynyt kätkettynä. Näin tapahtui vallankumousvuonna 1917 aina punaisten tappioon saakka keväällä 1918, jolloin äänekäs rahvas jälleen hiljentyi. Vai hiljentyikö? Seuraavassa tutkin, miten työläisnaiset pyrkivät vaikuttamaan hankalassa tilanteessa turvatakseen omansa ja perheensä elannon sisällissodan jälkeisenä aikana.

Lähteet työläisnaisten arjen toimintastrategioille

Normaalista poikkeava tilanne historiassa synnyttää usein erityislähteitä, jotka voivat paljastaa ennestään tuntemattomia seikkoja, kuten esimerkiksi aiemmin huomaamattomaksi jääneitä arjen käytäntöjä ja ajattelutapoja. Sisällissodan jälkeistä Billnäsiä voikin tutkia tällaisena ”tyypillisenä poikkeuksena” maaseudun pienten tehdas- ja ruukkiyhteisöjen joukossa. Ruukin työläismiehet olivat liittyneet sankoin joukoin punakaartiin ja sisällissodan päätyttyä valtaosa heistä vangittiin ja vietiin vankileireille. Vuoden 1917–1918 tapahtumat antavat historioitsijalle mahdollisuuden lähestyä alempien luokkien toiminta- ja ajattelutapoja. Mikrohistoriallisella tutkimusotteella pyrin selvittämään ruukkiyhteisön työläisnaisten vaikutusmahdollisuuksia sisällissodan jälkeisinä vuosina.

Lähdeaineistona käytän työläisnaisten Pohjan kunnan köyhäinhoitohallitukselle lähettämiä kirjeitä. Niissä naiset hakivat kunnalta avustusta sisällissodan jälkeen. Kesällä 1918, suuren osan ruukin työläismiehistä ollessa vangittuina, köyhäinhoitohallitukselle saapui suuri määrä avunpyyntöjä. Billnäsisistä saapui 107 avustushakemusta kesä- ja heinäkuussa 1918, mikä oli poikkeuksellisen paljon. Olen myös käyttänyt kunnallisen köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoja, sillä niihin on kirjattu työläisnaisten köyhäinhoitohallitukselle esittämiä suullisia pyyntöjä. Myös tehdasyhtiön asiakirjat tältä ajalta kertovat, miten naisten ja punaisten työläisperheiden asioita käsiteltiin ruukissa sisällissodan jälkeen.

Kiinnostava erityislähde tältä ajalta on kansankorkeakoulunopettaja Alexander Rajalinin päiväkirja huhti–toukokuulta 1918, jolloin tämä toimi Pohjan suojeluskunnan kirjurina ja kunnan köyhäin-

hoitohallituksessa. Rajalin kirjoitti päiväkirjansa ruotsiksi Turussa asuvalle morsiamelleen, jotta tämä saisi lukea kihlattunsa kokemuksia sisällissodan ajan Pohjasta. Punaisten vallan aikana Rajalin opetti Länsi-Uudenmaan ruotsinkielisessä kansakorkeakoulussa Pohjan kirkonkylässä ja oli siten aitiopaikalla todistamassa muun muassa saksalaisten ja punaisten yhteenottoa kirkonkylällä huhtikuun alussa. Vasta vallanvaihdon jälkeen punaisten peräännyttyä Pohjasta Rajalin liittyi paikalliseen suojeluskuntaan, jonka paikalliset valkoiset perustivat palauttamaan ja turvaamaan rauhan pitäjässä.

Rajalin käsitteli usein työläisnaisten vastahankaisuutta päiväkirjassaan. Punavankien kuulustelujen jälkeen hän myös kirjasi omia pohdintoja kapinan syistä pohtien erityisesti kysymystä syyllisyydestä. Kuten jo tämän artikkelin alussa kävi ilmi, hän osoitti syyttävän sormensa muun muassa kohti punaisia naisia.

Olen aiemmassa artikkelissani käyttänyt Rajalinin päiväkirjaa lähteenä tutkiessani työläismiehyteen liitettyjä merkityksiä. Rajalinin käsitys punaisista miehistä oli päiväkirjan perusteella dikotominen. Muiden suojeluskuntalaisten tapaan hän luokitteli heidät joko kunnollisiksi perheellisiksi työläismiehiksi, jotka olisi otettava takaisin tehtaalle töihin, tai vaarallisiksi yllyttäviksi ja ”huligaaneiksi”, jotka olivat vaaraksi sekä porvarilliselle yhteiskuntajärjestelmälle että kunnolliselle työväelle. Sisällissodan jälkeen valkoiset painottivat perheen merkitystä: työläismiesten kantama vastuu naisista ja lapsista koettiin tärkeänä yhteisön rauhanpalaamiselle.⁵

Rajalinin päiväkirjamerkitöjä on myös mahdollista lukea sukupuolihistoriallisesta näkökulmasta. Tässä yhteydessä historioitsija Joan Scottin tapa ymmärtää sukupuoli analyttisenä kategoriana on hyödyllinen. Scottin mukaan eri aikakausien sukupuoliset käsitykset syntyvät muun muassa naiseuden ja mieheyden vuorovaikutuksesta.⁶ Voi kysyä, miten työläisnaisuus oli yhteydessä valkoisten näkemyksiin työläismiehydestä. Rajalin tuotti päiväkirjassaan työläisnaisuutta kunnollisen työläismieheyden peilikuvana. Samalla hän myös teki eron työläismiesten ja -naisten välille. Hänen käsityksensä näyttää nimittäin olleen, että työläisnaiset oli ymmärrettävä patriarkaalisen perheen osana ja miehen holhoamana. Tämän näkemyksen pohjalta

valkoiset Rajalinin tapaan pitivät työläisnaisten vastahankaisuutta sukupuolinormien rikkomisena ja esteenä yhteiskuntarauhan palaamiselle.

Avunpyynnöt kuuluivat työläisnaisten viralliseen vaikutuskanavaan, jonka kautta he yrittivät vaikuttaa arjessa. Avunpyyntöjen kieli kertoo miten työläisnaiset käyttivät paternalistista retoriikkaa vaikutusmahdollisuutena, ja toimivat ruukkiyhteisön sukupuolinormien mukaan. Työläisnaisilta odotettiin nöyrää käyttäytymistä valtaapitäviä miehiä kohtaan. Mutta nöyrän työläisnaisen esittäminen sisälsi myös vaikutusmahdollisuuden: sillä haettiin avunpyynnön vastaanottajan vastuunkantoa ja turvaa. Historioitsija E. P. Thompsonin aikoinaan lanseeraama moraalitalouden käsite pyrki ymmärtämään rahvaan mentaliteettia: valtaapitäviä sidottiin toimimaan vastuullisina isäntinä paternalistisessa yhteisössä ja turvaamaan alamaisten päivittäistä toimeentuloa.⁷ Tässä artikkelissa olen kiinnostunut työläisnaisten ilmaisumuodoista ja kielestä, jota he käyttivät esittäessään avunpyyntönsä tai ilmaistessaan vaatimuksensa tehdasjohdolle, kunnan köyhäinhuoltohallitukselle tai paikallisille suojeluskuntalaisille. Avunpyynnöt ja valtaapitävien uhmaaminen kertoo rahvaan moraalitaloudellisesta mentaliteetista, ja etenkin ruukin työläisnaisten poliittisesta toiminnasta.

Ruukin työläisnaiset ja sisällissodan jälkeinen ruukkiyhteisö

Tehdas- ja ruukkiyhdykskuntien vuorovaikutussuhteita patruunan/tehtaanjohdon ja työväen välillä on aikaisemmassa tutkimuksessa kuvattu paternalismin ja patriarkalisuuden käsitteiden avulla. Kuten Pia Leminen esittää lisensiaattitutkimuksessaan, näiden käsitteiden eroa on kuitenkin syytä tähdentää. Lemisen mukaan paternalismi kuvaa tehdasyhdykskunnan luokkasuhteita, kun taas patriarkalisuus viittaa miesten ja naisten väliseen sukupuolihierarkiaan, järjestelmään jossa miehet hallitsevat naisia ja lapsia.⁸ Itse olen taipuvainen näkemään, että tehdas- ja ruukkiyhdykskuntien paternalistinen järjestys oli

myös patriarkaalinen. Ruukin sosiaaliset suhteet perustuivat käsityksiin naiseudesta ja mieheydestä, jotka puolestaan kietoutuivat yhteen aikakauden luokkakäsitysten kanssa.

Billnäs kuuluu Suomen vanhimpiin ruukkiyhdyksuntiin. Siellä paternalistinen järjestys oli osa työläisten arkea aina ruukin perustamisesta (1641) saakka ja leimasi yhdyskunnan sosiaalisia suhteita vielä 1900-luvulla. Selkeä työnjako naisten ja miesten välillä, miehille ja naisille kohdennetut erilaiset sosiaaliset etuudet, heihin kohdistuneet sukupuolen mukaiset odotukset ja pyrkimys vahvistaa patriarkaalista perhemallia ovat kaikki esimerkkejä siitä, miten paternalistinen järjestelmä tuotti merkityksiä työläismiehyydelle ja -naisuudelle ruukkiyhdyksunnassa. Patruunan/tehdasjohdon ja työläismiesten vuorovaihtus toimi patriarkaalisesti: työläismiehille annettiin mahdollisuus toimia pääasiallisena perheenelättäjänä ja oman perhetalouden isäntänä. Tällaisesta näkökulmasta työläisnaisten mahdollisuus vaikuttaa paternalistisen järjestelmän sisällä vaikuttaa olemattomalta.⁹

Työnjako oli selkeästi sukupuolittunut. Miehet kävivät tehtaalla tai pellolla töissä, naiset taas tekivät työtä kotona ja kodin piirissä, kuten navetassa. Miehet saivat rahapalkkaa ja erilaisia luontaisetuja joilla he elättivät perheensä, kun taas avioituneiden työläisnaisten työnteko oli suurimmilta osilta palkkatonta, jos kyse oli työstä kotitaloudessa. Työ ja työnjako periytyivät sukupolvesta toiseen, pojista tuli työmiehiä ja tytöistä työläisvaimoja ja -äitejä. Tällainen kuvaus on tietenkin hyvin yleistävä eikä huomioi ruukkiyhteisön elämänmenossa esiintyneitä poikkeuksia: Billnäsissä asui myös aviottomia naisia (ja miehiä) sekä leskiä, jotka esiintyvät väestönlaskennassa omina ruokakuntina. Aviottomia naisia kävi myös tehtaalla töissä ja heitä löytyy etenkin ruukin maatalousosaston palkkakirjoista.¹⁰

Vuoden 1918 sisällissodan tapahtumat vaikuttivat myös Billnäsissä. Laskelmieni mukaan 241 henkilöä Billnäsistä kuului punakaartiin tai oli mukana punaisten toiminnassa sisällissodan aikana.¹¹ Valtaosa paikallisista punaisista oli miehiä, vain neljä naista oli mukana toiminnassa (muonituksessa tai muissa siviilitehtävissä). Miehistä liki puolet (120) oli perheellisiä.¹² Vaikka suurin osa punaisista vietiin vankileireille tai olivat panneet ruukista, Pohjan köyhäinhuoltohal-

litus vastaanotti Billnäsin ruukin isännöitsijä Collanilta kirjeen toukokuussa 1918 jossa todettiin, että ne työläisperheet, joissa mies oli ”kapinan vuoksi” poistunut ruukista eikä siten kyennyt elättämään perhettään, olivat joutuneet suojaattomiksi. Näin ollen nämä perheet olivat kunnallisen köyhäinhoidon tarpeessa.¹³

Monessa ruukin työläisperheessä sekä isä että aikuiset naimattomat pojat liittyivät punakaartiin tai punaisten toimintaan. Sodan päätyttyä työläisperheet jäivät vailla miespuolista elättäjää, pahimassa tapauksessa yksikään perheen aikuisista miehistä ei enää palannut takaisin. Näin tapahtui esimerkiksi Klinthin perheessä: isä Klinth menehtyi vankileirillä, nuorin poika ammuttiin Karjaalla ja vanhin poika lähti Venäjälle maanpakoon. Kaiken kaikkiaan 27 Billnäsin työläisnaista jäi leskeksi; heistä 9 asui edelleen vuonna 1922 ruukissa jossa he asustivat yhtiön omistamassa asunnossa.¹⁴

Toukokuussa 1918 ikääntynyt ja sairas ruukinpatruuna Fridolf Leopold Hisinger kirjoitti vihaisen kirjeen ruukinyhtiölle Helsingin kirurgisesta sairaalasta. Hisinger oli joutunut punaisten sieppauksen uhriksi ja myöhemmin vapautettu. Katkeroituneena omien työläisten liittymisestä punakaartiin hän vaati, että nämä olisi välittömästi irtisanottava ruukin palveluksesta. Toukokuun 16. päivänä, valkoisten juhliessa Helsingissä vapaussodan voittoa, Hisingerin vaatimus tuli julki: kesäkuun 1. päivään mennessä ”kaikkien niiden”, jotka olivat kapinan aikana liittyneet punakaartiin, oli irtisanouduttava ruukista ja muutettava pois yhtiön asunnoista. Irtisanominen koski 68 työläistä, toisin sanoen vain osaa niistä, jotka olivat olleet mukana punaisten toiminnassa sisällissodan aikana. Kyseiset työläiset olivat sinä hetkenä vangittuina, mutta heidän vaimonsa ja lapsensa asuivat edelleen Billnäsisä.

Billnäsin yhtiön päätös häätää 68 perhettä ruukin asunnoista herätti närkästystä Pohjan kunnan köyhäinhoitohallituksessa, koska kyseiset naiset ja lapset joutuisivat kunnallisen köyhäinhoidon piiriin. Jo toukokuussa köyhäinhoitohallituksessa arveltiin, että kunnan köyhäinhoitomenot olivat ”poikkeustilanteen vuoksi” paisumassa hyvinkin suuriksi. Köyhäinhoitohallituksessa esitettiin myös kritiikkiä Billnäsin toimintaa kohtaan ja peräänkuulutettiin ruukkiyhdiön

isällistä vastuunkantoa punaisten naisista ja lapsista, jotka olivat joidenkin mielestä ”syyttömiä” miestensä kapinointiin.¹⁵

Kesäkuussa 1918 osa punaisten perheistä poistui ruukista. Osa matkusti sukulaisten tai tuttavien luokse muualle, mutta enemmistö pysyi kotona ruukissa. Yhtiö kuitenkin karttoi häätömääräyksen toimeenpanoa. Mahdollinen syy vaikuttaa olleen yhtiön pyrkimys saada suurin osa vangituista työläisistä takaisin töihin. Tähän mahdollisesti vaikutti tieto punaisten armahduksista: senaatti oli kesäkuussa päättänyt, että korkeintaan kolmen vuoden kuritushuonerangaistuksiin tuomittujen punavankien rangaistukset tulisi muuttaa ehdonalaisiksi tuomioiksi. Armahduspäätös oli ratkaisu suomalaista yhteiskuntaa uhkaavaan työvoimapulaan, sillä työläisiä tarvittiin takaisin tehtaille ja maatalouksiin töihin.¹⁶

Ruukkiyhtiön johtohenkilöt kirjoittivat kymmeniä armahduspyyntöjä valtiorikosoikeudelle, jotta vangitut työläiset voisivat palata takaisin ruukkiin töihin. Joissakin kirjeissä yhtiön johto perusteli vankien vapauttamista sillä, että perheet tarvitsivat elättäjänsä takaisin. Jo heinäkuussa kymmenet billnäsiläiset punavangit palasivat vankileiriltä takaisin ruukkiin ja loppuvuodesta valtaosa vangituista oli armahdettu ja laskettu vapaalle.¹⁷

Jos mies ei palannut sodasta tai vankileiriltä, ruukkiyhtiö tahtoi häätää näiden miesten perheet yhtiön asunnoista tehdäkseen tilaa mahdollisille uusille työntekijöille. Kesäkuussa 1918 yhtiö yritti häätää kahta leskeä, kuitenkin tuloksetta. Kun naiset eivät lähteneet asunnoista määrättyssä ajassa, yhtiö pyysi nimismiestä avuksi. Tämä ja hänen avustavat konstaapelinsa kuitenkin epäonnistuivat tehtävässään.¹⁸ Tapauksen seurauksena yhtiö muutti menettelynsä niitä punaleskiä kohtaan, jotka eivät ”vapaaehtoisesti” poistuneet yhtiön asunnoista: se haki rahallista korvausta kunnan köyhäinhuoltohallitukselta suostuttuaan antamaan punaleskille ja heidän lapsilleen asunnon ruukista, vaikka asunnot oli tarkoitettu yhtiön työntekijöille. Julkisuudessa yhtiö sai hyvän maineen ”humanitäärisestä” huolenpidostaan. Tätä pidettiin porvarillisessa lehdistössä osoituksena eräiden valkoisten työnantajien hyvästä isällisestä vastuunkannosta sisällissodan jälkeen.¹⁹

Harmonisen pinnan alla oli kuitenkin ristiriitoja, vallankäyttöä ja vastarintaa. Muistitiedon mukaan punaisten työläisperheiden lapset joutuivat kesäloman aikana kiertämään lähiseudun maalaistaloissa kerjäämässä ansaitakseen perheelle elannon. Osa naisista ja lapsista sai työtä tehtaalta. He eivät kuitenkaan korvanneet niitä ammattitaitoisia seppiä ja nikkareita, joita yhtiö tarvitsi saadakseen tuotannon ruukissa uudelleen käyntiin. Sen sijaan naiset ja teini-ikäiset lapset korvasivat ulkotyöntekijöitä tai hoitivat sellaisia työtehtäviä, joihin vaadittiin vähemmän ammattitaitoa. Kyse oli usein ruumiillisesti hyvin raskaista työtehtävistä, kuten hiilen ja puiden kannosta tai tavaroiden kantamisesta, lastaamisesta ja pakkaamisesta.²⁰

Köyhäinhoitohallituksessa esitettiin kesäkuussa 1918, että punaisten naisten tulisi ansaita köyhäinhoitoavustuksensa työnteolla: vain hyvillä perusteilla apua jaettaisiin ilman vastiketta. Billnäsin ruukkiyhtiö järjesti ruukkiin lastenkodin niille lapsille, joiden äidit olivat päivisin tai öisin ruukissa töissä. Arkistosta käy ilmi, että yhtiö pyrki myös sekä aineellisesti että aatteellisesti vaikuttamaan työläislasten kasvatukseen. Lapsia valistettiin tuntemaan rakkautta ja lojaalisuutta isänmaata ja yhtiötä kohtaan, kantoihan se vastuuta työläisperheistä. Yhtiö jakoi lapsille lämpimän aterian kerran päivässä ja antoi myös vaatetusta. Lapsille kerrottiin, miten heidän tulisi auttaa perheiden elättämisessä ja kasvaa kunnollisiksi kansalaisiksi. Lapsille opetettiin, miten sammalta voitiin käyttää ruoanlaittoon ja petusta tehdä leipää. Kuitenkin heinäkuussa ruukin lääkäri suositteli, että sammalta ei käytettäisi ruoanlaitossa, koska se aiheutti vatsakipuja ja pahoinvointia.²¹

Billnäsin lastenkodissa oli kaiken kaikkiaan 58 lasta. Osa heistä asui siellä ympäri vuorokauden äitien työskennellessä patruuna Hisingerin kartanossa heinäkorjuussa tai yövartijoina ruukissa. Asiakirjojen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että suurin osa lapsista oleskeli lastenkodissa sinä aikana kun äidit olivat päiväsaikaan ruukissa töissä tai hakemassa elantoa perheelle muualta. Toiset lapset taas kävivät vain joitakin tunteja päivässä lastenkodissa syömässä punaisten vankien lapsille tarjotun lämpimän aterian. Varsinaisia punaorpoja – lapsia joiden molemmat vanhemmat olivat menehtyneet sisällissodan takia – ei Billnäsisissä näyttäisi olleen. Joitakin

tilapäisiä sijoituksia kuitenkin tapahtui: punaisten lapsia sijoitettiin kasvatuserheisiin tai kunnan vasta perustettuun orpokotiin, mutta nämä lapset palasivat myöhemmin vanhempiensa luo isän palattua vankileiriltä ja äidin pyydettyä lapset takaisin kotiin.²²

Hufvudstadsbladetissa lokakuussa 1918 annettiin tunnustusta Billnäsin ruukkiyhtiölle myötätunnollisesta ja vastuullisesta päätöksestä perustaa oma lastenkoti punaisten lapsille. Lehden mukaan yhtiö toimi esikuvana kaikille maan tehdasyhtiöille siinä, miten työntäjän tulisi kantaa isällistä vastuuta yhteiskunnan vähäosaisista.²³

Olosuhteet Billnäsin tilapäisessä lastenkodissa olivat kuitenkin hyvin puutteelliset. Köyhäinhoitohallitus käsitteli useita äitien tai muiden sukulaisten tekemiä valituksia ankarasta kurista ja kaltoin kohtelusta. Eräs työläisäiti haki lapsensa pois lastenkodista ja pyysi köyhäinhoitohallitukselta avustusta hoitaakseen näitä kotona työssä käynnin sijasta. Hänen mukaansa ruoka lastenkodissa oli ollut syömäkelvotonta ja hygieeniset olosuhteet erittäin heikot. Nainen muun muassa mainitsi kirjeessään, että yöastioita tyhjennettiin vain harvoin. Kerran kun nainen oli saapunut yövuorosta hakemaan lapsensa kotiin, häntä vastassa oli ollut kaamea näky: lastenkodin makuusalissa virtsa ja uloste olivat päässeet leviämään lattialle.²⁴

Eräs billnäsiläinen punaleski, joka oli saanut hädän miehen kuoltua Suomenlinnan vankileirillä, kirjoitti Pohjan kunnan köyhäinhoitohallituksen puheenjohtajalle, Fiskarsin ruukin isännöitsijälle Ingram A. von Julinille hankalasta tilanteestaan. Leski oli joutunut muuttamaan takaisin vanhalle kotipaikkakunnalleen Keski-Suomeen, josta perhe oli tullut Billnäsiin vuonna 1905. Mies oli kuullut niihin ammattitaitoisiin seppiin, joita ruukkiyhtiö oli värännyt Keski- ja Itä-Suomesta 1900-luvun alussa. Paternalistiseen hallitsemistapaan kuului, että yhtiö yritti pitää ammattitaitoiset sepät ruukissa muun muassa antamalla erilaisia sosiaalisia etuja. Miehen kuoltua vankileirillä (yhtiö oli yrittänyt saada tämän vapautettua, mutta mies ehti kuolla ennen sitä) perheestä tuli suojaton. Kirjeessään nainen kertoi perheen toivottomasta arjesta ja vaikeuksista ruukista häätämisen jälkeen:

Mieheni [...] kuoli Heinäkuussa v. 1918 Suomenlinnan vankileirillä. Ja minulle jäi hoidettavaksi kuusi alaikäistä lasta [...] Minulla ei ole täällä mitään työpaikkaa, eikä minkäänlaista ansiota. Tähän asti olen pysynyt hengissä lastemme kanssa ainoastaan hyväntahtoisten ihmisten avulla ja myymällä kaikki talouskapineeni, mitkä vielä jäljellä oli [...] Pyydän siis, että avustukseni korotettaisiin neljäänsataan (400) markkaan kuukaudessa. Ja jollette voi sitä tehdä, niin laittakaa minulle ja lapsilleni huone ja työpaikka Pohjan kunnassa, että voin tulla sinne. Ihmisyyden nimessä pyydän Teitä ottamaan tämä pyyntöni huomioon, että voisin nälästä kalpeiksi käyneet lapseni edes hengissä pitää, sillä omat apuni eivät siihen riitä.²⁵

1920-luvun loppupuolella kyseinen leski ja hänen silloin jo aikuistuneet lapsensa palasivat Billnäsiin ja saivat ruukista työpaikan. Työläisnaiset muotoilivat vaatimuksensa köyhäinhoitohallitukselle, tehdasjohdolle tai suojeluskuntalaisille paternalistisen kielen puitteissa: he vaativat tehdasjohdon ja kunnan herroilta vastuunkantoa työläisperheen äiteinä. Kamppailun kodin ja perheen turvasta voi ymmärtää moraalistaloudellisesta näkökulmasta: työläisnaiset vaativat valkoisen tehdasjohdon vastuunkantoa: etenkin vaikeina aikoina paternalistisen retoriikan sanat tulisi muuttaa teoiksi.

Miesten ollessa vankileirillä naiset joutuivat tulemaan yksin toimeen. Hyvin poikkeuksellinen tilanne ilmeni ruukinjohdon kaksijakoisessa suhtautumisessa Billnäsiin asuviin sodan häviäjiin. Yhtiö yritti huolehtia ja avustaa niitä perheitä, joiden miespuoliset perheenelättäjät ruukinjohdon tahtoi saada takaisin töihin. Toisaalta yhtiön silmissä kuva luotettavasta ja kunnollisesta työntekijästä oli saanut pahan särön, olivathan nämä liittyneet punaisiin, osallistuneet kapinaan maan laillista järjestystä ja myös työnantajia vastaan. Muuttunut kuva työläisistä vaikutti eräiden ruukinvirkailijoiden kielteisiin asenteisiin punaisten perheitä kohtaan, mikä ilmeni sodan päätyttyä työläisnaisille ja -lapsille esitettyinä uhkailuina.²⁶ Toisaalta moni työläisnainen todennäköisesti katkeroitui valkoisten sodan häviäjiin kohtelusta tuntien myös kostonhalua.

Työläisnaisten avunpyynnöt ja tunteiden esittäminen

Kerta toisensa perään eräät lesket ovat käyneet meidän kimppuun itkien, vuoroin vaatien meitä ottamaan heidän poikansa töihin, 'sillä muuten me näännyimme'.²⁷

Näin kirjoitti Billnäsin ruukin isännöitsijä Emil Johannes Collan kirjeessä ammattientarkastaja W. Hallille kesällä 1919. Ammattientarkastaja oli keväällä 1919 suorittanut tarkastuskäynnin Billnäsin ruukin tehtaalla ja todennut raportissaan yhtiön pitävän alaikäisiä poikia lainvastaisesti yövuorossa ja ylityössä tehtaalla. Collanin kirjeen voi ymmärtää selityksenä sille, miten tehdasjohto oli silkasta hyväntahtoisuudesta antanut alaikäisille pojille töitä auttaakseen ruukin työläisperheitä. Hätää kärsivien leskien ja työläisperheiden auttaminen oli toisaalta tekosyy: alaikäisten poikien työvoimakustannukset koituivat yhtiölle halvemmaksi vaihtoehdoksi kuin palkata aikuisia miehiä.

Myös työläisnaisten vaikuttamispyrkimykset välittyivät isännöitsijä Collanin kirjeestä. Viittaaminen tunnetiloihin tai negatiivisten tunteiden osoittamiseen kuului tehdasjohdon tai muiden paikallisten valkoisten kuvauksiin työläisnaisten toimintatavoista: itku, huuto, viha, uhma, katkeruus tai suru olivat yleisimpiä ilmaisuja, jotka esiintyvät aikalaisten kirjoituksissa työläisnaisista näiden tullessa esittämään vaatimuksiaan tehdasjohdolle, köyhäinhoitohallitukselle tai suojeluskunnalle.

Alexander Rajalin kuvasi mielenkiintoisella tavalla, miten ruukin työläiset olivat sukupuolesta riippuen eri tavoin ilmaisseet tunteitaan tappion edessä. Kunnolliset työläismiehet olivat hyväksyneet asianmukaisesti sen, mikä heille tappion myötä seurasi: he nöyryivät voittajien edessä suostuen miehekkäästi nielemään tappion karvasta kalkkia. Naiset taas eivät taipuneet. He ilmaisivat vihantunteensa voittajia kohtaan, jotka veivät työläismiehiä vankileireille.

Työläisnaisten tunteenpurkaukset olivat varmasti aitoja. Pelko ja epätoivo todennäköisesti levisivät, kun tulevaisuudennäkymät synkistyivät miesten tultua vangituksi tai surmatuksi. Toisaalta huoli

tulevasta herätti työläisnaiset toimimaan perheidensä puolesta. Näin ollen tunteiden osoittaminen oli myös välineellinen osa työläisnaisten arjen toimintatapoja sisällissodan jälkeen. Etenkin hätää arjessaan kärsiviltä työläisnaisilta odotettiin voimakkaita tunteiden ilmaisuja. Tunteiden osoittaminen ja niiden (hillitön) purkautuminen koettiin kiusallisena, ja isännöitsijän toimistoon tai paikallisen suojeluskuntalaisten eteen astellut työläisnainen koettiin ongelmallisena ja jopa uhkaavana. Työläisnaisten voimakkaat tunteenpurkaukset vastasivat tehdasjohton ja paikallisen sivistyneistön (johon Rajalin kuului) käsityksiä työläisnaisuudesta.

Paikallinen suojeluskunta yritti myös estää itkeviä, vihaisia ja uhkailevia työläisnaisia tulemasta ruukin seurojentalolle, jossa suojeluskunta laati valtiorikosoikeudelle lausuntoja ja nimilistoja punaisista, joita haluttiin tuoda takaisin tai joista haluttiin päästä eroon. Työläisnaiset yrittivät neuvotella oman miesväen puolesta, ja näissä tilanteissa erilaiset tunteet nousivat pintaan, kuten Rajalin päiväkirjassaan mainitsee.²⁸

Sosiologi Arlie Hochschildin mukaan erilaiset ihmisten noudattamat tunnesäännöt ohjaavat tunteiden ilmaisua kulttuurisesti sopivalta tavalla. Hochschild käyttää käsitettä *emotion work* viitaten siihen, miten ihmiset oppivat käyttämään eri tilanteisiin sopivia tunteita. Työläisnaisten hätä ilmeni voimakkaina tunteenpurkauksina, mutta toisaalta tunteiden esittäminen oli keino vaikuttaa sisällissodan jälkeisessä arjessa.²⁹

Ylemmät luokat ymmärsivät rahvaanomaista tunnekuohuntaa, vaikka he eivät sitä hyväksyneetkään. Suosiessaan modernin ihmisen käytöstapoihin kuuluvaa tunteiden pidättämistä he näkivät työläisnaisten tunteidenilmaisun epärationaalisenä käyttäytymisenä. Alexander Rajalin kirjoitti päiväkirjassaan useaan otteeseen työläisnaisten vihasta, katkeruudesta ja uhkailuista. Rajalin syytti naisia siitä, että he olivat oman etunsa vuoksi, halutessaan elää helppoa ja huoletonta elämää, pakottaneet miehensä punakaartiin: ”Mielestäni naiset ovat kapinan varsinaiset syylliset, oikeudenmukaisuuden nimessä heidät pitäisi viedä vankileirille ja tuoda miehet takaisin töihin!”³⁰ Ilmaistessaan tällaisia ajatuksia punaisten naisista Rajalin

ei ollut yksin: esimerkiksi kainuulainen kirjailija Ilmari Kianto ilmaisi vastaavanlaisia kielteisiä ja varsin jyrkkiä mielipiteitä.³¹ Vihan ilmapiiri leimasi myös monien valkoisten näkemyksiä siitä, miten häviöjapuolen naisia tulisi kohdella. Etenkin punaisten naisten kykyä kasvattaa lapsensa kunnollisiksi ja lainkuuliaisiksi kansalaisiksi epäiltiin.

Punaiset naiset ja heidän toimintamahdollisuutensa

Sota-aika on normaalista poikkeava tilanne, jolloin vallitsevat normit ja esimerkiksi sukupuoliroolit voivat hetkeksi muuttua kunnes yhteiskunnassa palataan takaisin sotaa edeltävään niin kutsuttuun normaalitilanteeseen. Kun miehet ovat olleet poissa, rintamalla, kaatuneet sodassa tai vuoden 1918 sisällissodan tapaan vangittu, naiset ovat paikallisyhteisöissä astuneet miesten tilalle. Billnäsin ruukissa, kuten todennäköisesti monilla muilla vastaavilla tehdas- ja ruukki-paikkakunnilla sisällissodan jälkeen, naiset pyrkivät vaikuttamaan eri tavoin yhteisön kirjaamattomien sääntöjen mukaan. Siten työläisnaiset käyttivät niitä keinoja, joita paikallisyhteisön sosiaaliset suhteet ja kulttuuriset käsitykset tarjosivat. Kyse oli selviytymisestä epävarmoissa olosuhteissa.

Työläisnaisten arjen toimintastrategiat sisällissodan jälkeen ovat jääneet vaille ansaitsemaansa huomiota. Ehkä syy tähän johtuu vaikeudesta löytää sellaisia lähteitä, jotka voisivat valaista asiaa. Tai ehkä kyse on siitä, mihin tutkija suuntaa katseensa tutkiessaan alempien sosiaaliryhmien toimintamahdollisuuksia menneisytydessä, kuten Raimo Parikka on terävästi asian ilmaissut.³²

Mielenkiintoista tässä yhteydessä on kysyä, minkälaisia merkityksiä työläisnaisten toiminnalle on annettu. Esimerkiksi valkoiset viittasivat työläisnaisten tunteisiin (tai voimakkaaseen ”tunnekuohuntaan”) ja näin väittivät heidän toimineen epärationaalisesti. Vaikka tunnekuohunta ymmärrettiin uhrien toivottomana avunhuutona, niin tunteiden esittämisellä työläisnaiset yrittivät, ja joskus myös onnistuivat, vaikuttamaan paikallisyhteisössään.

Esittämällä työläisnaisuutta naiset pyrkivät vaikuttamaan ruukkiyhteisön paternalistisen sosiaalisen järjestelmän sisällä. Tehdasjohdolta, suojeluskuntalaisilta tai köyhäinhoitohallitukselta odotettiin isällistä vastuunkantoa. Vaikuttaa siltä, että ruukin työläisnaisten toimintarepertuaarissa oli erilaisia strategioita ja mahdollisuuksia. Tässä artikkelissa olen esittänyt vain muutamia sellaisia tapauksia, joita voisi mahdollisesti analysoida arjen toimintastrategiana. Haluan kuitenkin alleviivata sitä, että työläisnaiset toimivat ruukin poliittisen kulttuurin mukaan, johon kuului sekä vastarintaa että suostumusta suhteessa tehtaanjohtoon. Riippui pitkälti tilanteesta ja ajankohdasta milloin mikäkin toimintastrategia oli mahdollinen.

Lähdeviitteet

- 1 Formulär för förhör med de rödgardister som icke häktats maj 1918, Fiskars AB Historiska arkivet.
- 2 6.5.1918, Alexander Rajalins Dagboksbrev 1918, Åbo Akademis Biblioteks Handskriftssamlingar.
- 3 Käytän Pinjaisten ruukin ruotsinkielistä nimeä koska myös suomenkieliset kutsuivat paikkakuntaa ”Billnäsiksi”.
- 4 Östberg 1997, 19–36. Hoppu 2008.
- 5 Kaihovirta 2014.
- 6 Scott 1988, 26–27.
- 7 Thompson 1991, 238–258.
- 8 Leminen 1999, 13–15.
- 9 Vilkuna 1996, 58–84.
- 10 Mantalslängder 1890–1920 Billnäs bruk, Pojo kommun i Nylands län, Kansallisarkisto. 205 Palkka-asiakirjat 1903–1958, Palkkakirjat, Maatalousosasto Fiskars OY – Billnäsin tehtaat, Elinkeinoelämän keskusarkisto.

- 11 Väestölaskelman mukaan Billnäsissä asui ennen sisällissodan syttymistä noin 1 100 henkilöä, joista ruukissa oli töissä vuoden 1917 lopussa 613.
- 12 Kommunionbok för Billnäs bruk 1917 (mikrokort), Pohjan seurakunnan arkisto. Kaihovirta 2015, 265–273.
- 13 Mötesprotokoll 3.6.1918, E I 6 Fattigvårdsstyrelsens i Pojo protokoller 1910–1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 14 Förteckning över understödstagare i Billnäs 1922, 1056 Pojo kommun 1913–1927, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäsin tehtaas, ELKA. Helsing 1986, 115. Kaihovirta 2015, 275.
- 15 Mötesprotokoll 3.6.1918, E I 6 Fattigvårdsstyrelsens i Pojo protokoller 1910–1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 16 Suomenjoki 2009, 340–341, 351–354.
- 17 Kaihovirta 2014.
- 18 Brev från Billnäs Bruk till Kronolänsmannen om bistånd i vräkning av röda familjer 3.6.1918 & Brev från Billnäs Bruk till Kronolänsmannen angående rödgardisters familjer 13.8.1918, 1064 Kronolänsmännen 1913–1930, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäsin tehtaas, ELKA.
- 19 ”Utdelning av gratifikationer åt bruksarbetare” 10.6.1919, *Svenska Tidningen*.
- 20 Helsing 1986, 128.
- 21 ”Angående de krigsvärnlösa barnens underhåll: Tidningsurklipp, PM”, Hd Personalen, Billnäs Bruks arkiv, Fiskars AB Historiska arkivet.
- 22 Brev från kontorschefer Erik Andersson till Pojo fattigvårdsstyrelse 23.6.1918, Ankomna brev 1918–1921, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto. Förteckning över krigsvärnlösa barn 15.6.1918–15.1.1919, Diverse 1918/1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 23 16.10.1918, Hufvudstadsbladet.
- 24 Mötesprotokoll 20.8.1918, E I 6 Fattigvårdsstyrelsens i Pojo protokoller 1910–1919, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 25 Brev från änkefru F.W. till I.A. von Julin fattigvårdsstyrelsen 4.11.1920, Ankomna brev 1918–1921, Fattigvården, Pohjan kunnanarkisto.
- 26 Helsing 1986, 128, 141–142.
- 27 Brev från E. J. Collan till Yrkesinspektör Hall 29.8.1919, 887 Yrkesinspektören i Helsingfors distrikt 1916–1922, Kirjeenvaihto, Hallinto, Kirjeistö, 460 Fiskars OY – Billnäsin tehtaas, ELKA. Alkuperäinen ruotsinkielisen tekstin: *Vi ha gång på gång blivit överfallna av några enkor som gråtande, ömsom pockande enkor vilka sagt att vi måste anskaffa arbete åt deras pojkar ”ty eljest svälta vi ihjäl”*. (M.K. suomenkielinen käännös)
- 28 4.5, 6.5, 7.5.1918, Alexander Rajalins Dagboks-brev 1918.
- 29 Hoschschild 1983. Malinen 2012.
- 30 6.5.1918, Alexander Rajalins Dagboks-brev 1918.

- 31 Lintunen 2007, 146–150.
32 Parikka 1997.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

- Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkeli
Fiskars OY – Billnäsin tehtaat
Kirjeistö
Hallinto
Kirjeenvaihto
887 Yrkesinspektören i Helsingfors distrikt 1916–1922
1056 Pojo kommun 1913–1927
1064 Kronolänsmännen 1913–1930
- Fiskars OY – Billnäsin tehtaat – Maatalousosasto
Palkkakirjat
205 Palkka-asiakirjat 1903–1958
- Fiskars AB Historiska arkivet, Raasepori
Formulär för förhör med de rödgardister som icke häktats maj 1918
Hd Personalen
Diverse: 1918
- Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Mantalslängder 1890–1920 Billnäs bruk, Pojo kommun, Nylands län
- Pohjan kunnan arkisto, Raasepori
Fattigvården
Ankomna brev 1918–1921
Diverse 1918/1919
E I 6 Fattigvårdsstyrelsens protokoller 1910–1919
- Pohjan seurakunnan arkisto, Raasepori
Kommunionbok för Billnäs bruk 1917 (mikrokort)
- Åbo Akademis Biblioteks handskriftssamlingar, Turku
Alexander Rajalins ”Dagboks-brev 1918”

Lehdet

Hufvudstadsbladet
Svenska Tidningen

Kirjallisuus

- Helsing, Alf-Erik (1986): *Berättelser från Billnäs*. Billnäs svenska arbetarförening.
- Hochschild, Arlie (1983): *The managed hearts: commercialization of human feelings*. California University Press, Berkeley & Los Angeles.
- Hoppu, Tuomas (2008): *Tampereen naiskaarti: myytit ja todellisuus*. Ajatus, Helsinki.
- Kaihovirta, Matias (2014): Käsitykset työläisten mieheydestä sisällissodan jälkeen. Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 174–191.
- Kaihovirta, Matias (2015): *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca. 1900–1920*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Vantaa.
- Leminen, Pia (1999): *Näkymättömät kädet. Naiset ja sukupuolijärjestelmä paperitehdasyhdyskunnassa*. Suomen historian julkaisematon lisensiaattityö, Tampereen yliopisto.
- Lintunen, Tiina (2007): Susinarttuja ja pahuuden lähteitä – Stereotyyppioita punaisista naisista. Teoksessa Vesa Vares (toim.), *Vuorovaikutuksia. Timo Soikkasen juhlakirja*. Turun historiallinen arkisto 60, 146–156.
- Malinen, Antti (2012): ”Raskain toimi virastossa” – Asiakaspalvelijat tunnettyön tekijöinä sotienjälkeisellä ajalla. Suomen historian julkaisematon seminaariteksti, Jyväskylän yliopisto.
- Parikka, Raimo (1997): ”Varo veli, topora yksin matkustaa” – Rahvas, vastarinta, politiikka. Teoksessa Raimo Parikka (toim.), *Työväestö ja kansakunta*. Väki voimakas 10. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 99–171.
- Scott, Joan Wallach (1988): *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York.
- Suodenjoki, Sami (2009): Vankileirit. Teoksessa Pertti Haapala & Tuomas Hoppu (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 335–355.
- Thompson, E. P. (1991): *Customs in Common*. The Merlin Press, London.
- Vilkuna, Kustaa H. J. (1996): *Arkielämää patriarkalisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Östberg, Kjell (1997): *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter demokratin genombrött*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

Avioliiton ongelmallisuus sota- ja kotirintamalla

Toista maailmansotaa on Suomessa muisteltu yksimielisyyden kertomuksena. Tämä asenne on kuitenkin peittänyt alleen monia sosiaalisia, poliittisia, kulttuurisia ja sukupuoleen liittyviä ristiriitoja. Viime aikoina myös naisia on uudella tavalla alettu sijoittaa sota-ajan kertomukseen. Naisten panosta sota- ja kotirintamalla on ehditty jo tutkia suhteellisen paljon. Tarkastelu on kuitenkin ollut yksipuolista. Suurta huomiota ovat saaneet lotat ja kotirintaman naisista maataloudessa työskennelleet naiset.¹ Vasta viime aikoina on alettu kiinnittää huomiota kotirintamalla palkkatyössä, varsinkin tehdastyössä olleisiin naisiin ja toisaalta rintaman naisista muihin kuin lottiin.²

Naisten rintamalla olo synnytti omana aikanaan ja synnyttää nykyajan jälkiarvioinneissa monenlaisia tunteita. Niihin sekoittuu vaikeita moraalisia, sukupuolten välisiä, taloudellisia ja ideologisia asioita. Mikä oli naisten oikeus, mikä velvollisuus mennä rintamalle? Miten naisten rintamalla olon ajateltiin vaikuttavan sukupuolten välisiin suhteisiin, miten avioliittoon ja perheeseen, niiden taloudelliseen ja moraaliseen rakenteeseen?

Rintamalla olleista naisista lotat ovat saaneet paljon huomiota. He ovat kirjoittaneet runsaasti muistelmiaan, heidän merkitystään on julkisuudessa kiiteltu, ja he ovat olleet tutkimuksen kohteina. Muut rintamanaiset ovat jääneet vähäiselle huomiolle. Rintamalla oli lottien lisäksi myös sairaanhoitajia, apusisaria, sotilaskotisisaria ja ns. työvelvollisia eli siviilityöpaikoissa olleita naisia. Rintaman naisten hierarkkinen asema, palkkaus ja rintamalle menon vapaaehtoisuus tai pakollisuus vaihtelivat. Sairaanhoitajat olivat velvoitettuja läh-

temään heille osoitettuihin paikkoihin, kun taas apusisaret olivat lottien tavoin vapaaehtoisia. Tosin niin sanotut toimen lotat olivat antamiensa lupauksen pohjalta velvolliset lähtemään. Sotilaskotisisaret olivat organisaationsa lähettämiä. Sen sijaan työvelvollisista on vain vähän tietoa.

Rintamanaisten tuottamaa muistitietoa on paljon; viime vuosikymmeninä sitä on suorastaan tulvinut esille. Se on kuitenkin vinoutunutta, sillä suurin osa aineistosta on lotilta. Lotille on ominaista käsitellä asioita moraalin pohjalta, jolloin taloudelliset, poliittiset ja yhteiskunnalliset ristiriidat supistuvat siveyskysymykseksi. Lotat tuovat säännöllisesti esille tarpeen korjata lottien kokemaa häpäisyä. Lottaideologian mukainen korostettu siveyden vaatimus törmäsi sotien jälkeisessä mielipideilmastossa kriittiseen, erityisesti Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954) ja Paavo Rintalan *Sissiluutnantin* (1963) lottakuvaan.³ Kirjailijoiden synnyttämään loukkaukseen viittaavat lotat toistuvasti muistelmissaan: ”[...]jota nykynuoret piikki-parrat ja maitonaamat sysäivät.”⁴ tai ”Monet räkänokat yhä räpäivät asioita, joista eivät tiedä mitään ja ovat syntyneet vasta sotiemme jälkeen.”⁵ Loukkaantuminen ja katkeruus sävyttävät monen lotan tekstiä silloinkin, kun kuvataan konkreettisesti vaikkapa muonitusta. Lottien kunnollisuutta korostetaan teksteissä suoraan esimerkiksi seuraavankaltaisilla väittämillä: ”[...] mitään vispiläkauppaa ei keskenämme ollut”⁶, ”[...] kuri meillä oli kova, joten ei siellä mitenkään miesten kanssa riiusteltu”⁷, ”[...] ei oltu seurustelemassa [...] vaikka niin on sanottu”⁸. Saatetaan turvautua myös epäsuoraan retoriikkaan ja käytetään vertailua muihin naisiin. Teksteistä onkin luettavissa piilossa olevia enemmän tai vähemmän tiedostamattomia rintamanaisten välisiä eroja.

Tässä artikkelissa tarkastelen avioliiton ja perheen sota-aikana saamia sävyjä rintamalla olleiden naisten muistitiedon valossa. Tutkimustani *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa* (2012) varten kävin läpi noin sata julkaistua muistelmatekstiä, joista osa on kokoomateoksissa julkaistuja lyhyitä, muutaman sivun pituisia tekstejä ja noin 15 on monografiateosta. Varhaisimmat tekstit ovat 1980-luvulta, ja suurin osa on 1990-luvulta ja 2000-luvun alusta.⁹

Noin sadasta tarkastelemastani tekstistä vain viisi on työvelvollisilta eli siviilityöpaikoissa sotatoimialueella työskennelleiltä naisilta. Heitä oli varsinkin armeijan varushuollossa, esimerkiksi suurissa pesuloissa. Koska työvelvolliset eivät ole juurikaan julkaisseet muistelmia, eikä heidän muistelukerrontaansa ole muutakaan kautta koottu arkistoihin, on vaikea tavoittaa heidän kokemuksiin rintamalla olosta, sinne menemisen motiiveista ja kotiolojen järjestelyistä. Kaikki sodan kokeneet eivät välttämättä halua edes muistella sodan aikoja. Työläiset ovat olleet muutenkin muita haluttomampia kirjoittamaan sota-ajan kokemuksistaan. Pyykinpesu, ompelu ja paikkaus eivät välttämättä myöskään inspiroi muistelemaan. Pesuloiden työntekijät ovat suurelta osin olleet iäkkäämpiä kuin koululaisista, opiskelijoista ja muista nuorista koostunut lottajoukko, eikä 1990-luvulla elpynyt naisten sota-ajan muistelu ole enää heitä tavoittanut.

Arvioin kirjoituksissa esiin tulevaa kuvaa avioliitosta yhteiskunnallisessa kontekstissa ja sijoitan sitä luokkasuhteisiin. Ymmärrän luokat väljästi niin, että vuoden 1918 sisällissodan vaikutuksesta vielä toisen maailmansodan aikana oli nähtävillä kaksi luokkaa, nimittäin valkoiset ja punaiset. Työväestöstä puhuttaessa on muistettava, että valkoisten puolella oli myös työväestöön kuuluvia henkilöitä.

Työni kuuluu muistitietotutkimukseen, jonka perusteisiin kuuluu tulkintatavan kolmijako. Puhutaan ymmärtävästä, selittävästä ja kriittisestä tulkinnasta.¹⁰ Olen käyttänyt pääasiassa selittävää otetta. Olen lukenut rintamanaisten julkaistuja tekstejä nimenomaan valmiina teksteinä, kirjoittajiensa kannanottoina ja sanomina. Tässä suhteessa on merkittävä ero haastatteluin tuotettuun muistitietoon, joka on tutkijan ja tutkittavan, voidaan myös sanoa kahden keskustelijan enemmän tai vähemmän henkilökohtaista keskustelua, yhteistulosta. Olen käyttänyt teema-analyysiä ja kiinnittänyt jonkin verran huomiota myös kirjoittamisen tyyliin. Olen lukenut tekstejä pääsääntöisesti vastakarvaan eli lukenut toisin, mikä on feministisen tutkimuksen tieteesen tuoma menetelmä. Siinä etsitään tekstistä aukkoja, puuttuvaa, erilaisia murtumia. On tarkoitus saada näkyväksi luonnollistuneen sukupuolijärjestyksen sopimuksenvaraisuutta, kulttuurista rajoittuneisuutta ja historiallista tilapäisyyttä, viime aikoina

yhä enemmän myös etnisyyttä, jälkikolonialistisia elementtejä ja muita piilossa olevia marginaalisuuden muotoja.¹¹ Vastakarvaan lukemista on pidettävä kriittisenä, sillä siinä liitetään tutkijan tulkintaa tutkittavien omaan käsitykseen. Tässä yhteydessä käytän vastakarvaan lukemista saadakseni esille naisten keskinäiset erot, arvottamiset ja peitetyn luokkajaon.

Olen lukenut rintamanaisten tekstejä myös myötäkarvaan, jolloin tarkastelu on painottunut naisten rintamakomennuksella suorittamaan tekemiseen ja konkreettiseen elämään, mikä saa naisten teksteissä runsaasti tilaa. Otan mukaan lainauksia naisten kirjoituksista ja käytän niitä esimerkkeinä. Pysin myös esittämään lainauksen yleispätevyyden asteen, mitä voi tarkemmin arvioida laajemmassa kontekstissa tutkimuksessani.

Oltiin siveitä

Teksteissä lottien omakuva muodostuu irti otolla muista, varsinkin niin sanotuista työvelvollisista. Ero rakentuu moraalisesta ylemmyydestä:

Hilpeyttä herätti myös Vit.KM, mikä tarkoitti valtavaa pesulaa Karhumäessä. Siellä työskenteli naisia, joista monikaan ei ollut tullut vapaaehtoisesti. Useimmat naiset olivat työvelvollisia, jotka oli poimittu suurten kaupunkien kaduilta, sillä maa tarvitsi kaikkien työpanosta. Oli selvää että heissä löytyi naisia miehille viihteeksi. Joka tapauksessa aina miehen tullessa Karhumäestä, oli pojilla ensimmäinen kysymys: ”Kävitkö Vit.KM:ssä?”¹²

Näin kirjoittaa lottana sodan aikana toiminut Elise Turpeenniemi. Kuten sitaatista ilmenee, lotille työvelvolliset näyttäytyvät äärimmäisinä toisina, lähes prostituoituina. Lotat eivät ole yksin kielteisessä arviossaan, sillä pesulanaisten moraalista epäilyttävyyttä kierrätetään uutterasti. Populaariteoksessa *Suomalainen Korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa* (1994) on lyhyt luku varus-

huollosta ja pyykinpesusta otsikolla Viettelyksen vaunut. Tekstistä tulee esille miehinen näkökulma pyykinpesuun ja pesulajuniin. Kuvissa pesulanaisten silmät on peitetty mustilla lapuilla tunnistamisen estämiseksi. Erikoisesti korostetaan, että ”[...] artikkelin arkaluontoisuuden vuoksi naisten kasvot on peitetty, vaikka kaikkien kohdalla tällainen varovaisuus ei toki ollut tarpeen.”¹³ Mustia lappuja ei tietojeni mukaan ole alkuperäisissä Puolustusvoimien kuva-arkiston kuvissa. Mustaaminen oikein alleviivaa naisten moraalittomuutta.

Myöskään Olavi Paavolainen ei malttanut olla herkuttelematta asialla. Hänen mukaansa Karhumäen pesulajunan työntekijöistä, ”pesularivottarista”, kuuli ”monia juttuja.” Muutenkin Karhumäestä oli tullut rintamantakainen huvittelu- ja viihdytyskeskus. Siellä oli tivoli, ja jonkun komppanian päiväkäskyssä oli maininta: ”käsketään varomaan tivolin neitiä, sillä on kuppa.”¹⁴ Pekka Tarkan tekemässä *Sissiluutnantin* vastaanottoa käsittelevässä tutkimuksessa esitellään yhden rintamamiehen kirjoittama kirje, jossa tehdään ero lottien ja muiden rintamalla olleiden naisten välille. Kirjoittajan mukaan moraaliksi oli ”sekalaisessa seurakunnassa” kyseenalaisempaa kuin lottien keskuudessa. Rintamamies kirjoittaa:

[...] olipa naisväkeä muutakin. He toimivat työvelvollisina pesuloissa, paikkaamoissa, puhdistuskomennuskunnissa yms. Tämä aines oli kaupungeista, taajamista yms. koottua naisainesta, sekalaisista seurakuntaa, mutta työtahtoista ja yleensä tarmokasta väkeä.¹⁵

Kommentista tulee esille outo ristiriita: lottien kohdalla korostetaan moraalialia ja muiden naisten kohdalla hyvää työntekoa. Miesten seksuaalisia tarpeita ymmärtävä kuva löytyy myös kaunokirjallisuudesta, esimerkiksi Pentti Haanpäältä. On kiinnostavaa, että Veijo Meren *Manillaköysi* -romaanin pohjalta tehtyyn televisiofilmiin on laitettu episodi, jossa pesulanaisten telta toimii miesten seksuaalisten halujen toteuttamispaikkana. Tätä ei kuitenkaan ole itse kirjassa, vaikka Meri kyllä kuvaa myötätunnolla naisia ja heistä tulee miesten ymmärtäjiä.

Pelottavat työvelvolliset

Työvelvolliset ovat yksi ryhmä rintaman näkymättömistä naisista. Sota-ajan työvelvollisia ja -velvollisuutta on alettu tutkia vasta viime aikoina.¹⁶ Valitettavasti tutkimukset eivät kuitenkaan käsittele sota-toimialueella työskennelleitä naisia. Työvelvollisuuslain mukaan jokainen 15–65-vuotias oli velvollinen ”tekemään maanpuolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoittavaa työtä”. Tästä oli vapautettu lapsen tai jonkun muun henkilön hoitovastuussa olevat henkilöt, käytännössä lähinnä naiset. Lain laadinnan yhteydessä oli kiinnitetty erityistä huomiota Lotta Svärd -järjestön ja Suojeluskunnan jäseniin; heidän ei haluttu joutuvan työvelvollisiksi. Lottien katsottiin kouluttautuneen vapaaehtoisesti sodan aikaisiin tehtäviin, minkä perusteella heidät tuli jättää lain ulkopuolelle.¹⁷ Tätä määrittelyä voi pitää eriarvoistavana ja lotan erityisasemaa rakentavana.

Työvelvollisuuslain perusteella saatiin kaivattua työvoimaa teollisuuteen ja varsinkin maa- ja metsätöihin. Populaariteoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta* (1995) on muutama maininta työvelvollisuudesta. Teoksessa on kiinnostava luku Koulutytöt työvelvollisina maatalossa¹⁸, jota voi pitää melko tyypillisenä, hiukan romanttiseen tyyliin kirjoitettuna kuvauksena kaupunkilaisnuoresta maataloustöissä. Maatalous sai tarpeellista työvoimaa ja kaupunkien väki ainakin parempaa ruokaa ja mahdollisesti elintarvikkeita. Toisaalta edellä mainitussa teoksessa korostetaan, että työvelvollisuus realisoitui teollisuustyössä ja varsinkin sotatarviketeollisuudessa, josta onkin teoksessa hyvä, vaikkakin lyhyt luku. Muistutetaan, että ”[...] poliisi valvoi valppaasti, että kaikki työkykyiset ja ilman huoltovelvollisuutta olleet naiset kävivät töissä, joko normaalisti oman toimeentulonsa puitteissa tai sitten työvelvollisina.”¹⁹ Työvelvollisuuden toteutusta ei voi sanoa kaikin puolin onnistuneeksi. Asiaa tutkineen Hanna Salmisen mukaan työvelvollisuudella oli huono maine, sillä sitä pidettiin rangaistuksena, mikä näkyy tavasta puhua ”pakkotyöstä”. Viranomaisia olikin käsketty kaikin keinoin häivyttämään työvelvollisuuteen liittyvää huonoa mainetta.²⁰

Tämä ristiriitainen kielenkäyttö tulee esille myös tarkastelemistani rintamanaisten kirjoituksista. Pesulanaiset olisi syytä rinnastaa muihin ”siviilitöissä” oleviin, millä tavalla he itsekkin puhuvat työstään, kun taas lotilla tuntuu olevan tapana nimittää heitä ”työvelvollisiksi” käsitteen kantaessa negatiivista väritystä. Ei ihme, että myös kotirintaman naiset kertoessaan sota-ajan työnteosta ja työpaikoista tuntuvat korostavan työpaikan saannin omaehtoisuutta.²¹ He eivät identifioi itseään viranomaisten käskyvallan alaisiksi työvelvollisiksi.

Vaikka työvelvollisuuden noudattamista oli pyritty hoitamaan vapaaehtoisuuden perusteella, oli viranomaisilla käytössä myös pakkokeinoja. Laki sääti sakkorangaistuksen niille, jotka kieltäytyivät suorittamasta lain nojalla määrättyä työtä. Lain rikkojat oli mahdollista myös laittaa niin sanottuihin erityisiin työmuodostelmiin eli eräänlaisiin työsiirtoloihin tai -leireihin.²² Salmisen tutkimuksessa ei ole kuitenkaan mainintoja, että näitä leirejä olisi ollut miehiteyllä alueella. Aikaisemmin esitetty kauhukuva Karhumäen pesulan naisista kaduilta sotatoimialueelle raahatuista iloiseen elämään tottuneista naisista ei voi pitää paikkaansa senkään takia, että naisten tulo rintamalle näyttäytyy armeijan johdon taholta muutenkin häiriötekijänä. Armeijan johdolle tuotti haittaa rintamalla olleiden naisten jakaantuminen moniin eri ryhmiin, jolloin myös käskysuhteet muodostuivat epäselviksi. Vain osa rintaman naisista oli lottia ja siten alistettuja järjestönsä kurinpidolle. Sodan loppuvaiheessa armeijan johto mietti jopa mahdollisuutta antaa kaikille rintaman naisille jonkinasteista lottakoulutusta toiveena saada kaikki naiset saman johdon alaisuuteen.²³

Salmisen tutkimuksessa ei ole juurikaan mainintoja irtolaisista; irtolaisuudesta tuomittuja ei lähetetty erityisiin työmuodostelmiin eikä ilmeisesti myöskään sotatoimialueelle. Täten työvelvollisuudesta kieltäytyneitä ei pidä ilman muuta yhdistää irtolaisuuteen, eikä ainaakaan Salmisen tutkimus tuo selvyttä siihen, oliko irtolaisia lähetetty rintamalle. Suomalaisessa lainsäädännössä irtolaisuus esitetään prostituution merkkinä, sillä prostituutiokohta oli poistettu rikoslaista 1937, jolloin ammattihaureus määriteltiin irtolaisuuden lajiksi.²⁴

Kirjoituksista päätelleen työvelvollisuus pelotti lottia. Tämä tulee esille ”työvelvollisen kortilla” uhkailusta. Eräs lotta kirjoittaa, että kun hän oli sairastuttuaan lähtenyt kotiin sotatoimialueella sijainneeseen Salmiin, olivat siellä toiminut rakennuskomppania ja työvoimapäällikkö vaatineet häntä jäämään perustamaan ruokalaa: ”Jos et jää vapaaehtoisesti, sinulle annetaan työvelvollisen kortti käteen.”²⁵ Uhkaus oli tehonnut.

Taloudellinen mahdollisuus mennä rintamalle

Lottien vapaaehtoisina tekemää työtä rintamalla on kiiteltä ja sitä on pidetty esimerkillisenä isänmaallisuutena. Vapaaehtoisuuden taustaa vasten kannattaa kysyä, kenellä oli mahdollisuus ja halu mennä vapaaehtoistyöhön rintamalle? Kuka oli riittävän vapaa tekemään näin? Rinnastan tässä yhteydessä työvelvollisuuden palkkatyöhön. Kenellä oli taloudellinen mahdollisuus olla poissa palkkatyöstä? Kenellä oli varaa elää rintamalla saadulla päivärahalta? Kuka oli vapaa muista sidonnaisuuksista? Nainen saattoi olla sidottu lapsenhoitoon, jolloin hän oli periaatteessa vapautettu kodin ulkopuolisesta työstä.

Suurin osa rintamalla olleista lotista oli nuoria, iältään 20 vuoden molemmin puolin olevia ja pääsääntöisesti naimattomia nuoria naisia. Tarkan seulomisen jälkeen löysin käyttämästäni aineistosta vain kymmenkunta tekstiä avioliitossa olleelta rintamanaiselta. Tällöinkin he tuntuvat olleen etupäässä kotipaikkakunnalla tai lähellä kotia, esimerkiksi Lotta Svärdin paikallisissa tehtävissä tai sotasairaalassa.

Rintamalottien muistelmissa käsitellään toimeentulokysymyksiä yllättävän vähän, mihin syynä voi pitää nuoruutta ja sen tuomaa taloudellista huolettomuutta tai vaivaantuneisuutta rahasta puhuttaessa. Vaikka lottien muistelmista tulee esille sosiaalista erottelua, ei sitä kytketä elämän realiteetteihin, vaan lähinnä moraalisiin arvoihin. Lotat eivät asemoi itseään luokkarakenteessa. Päinvastoin ajatus luokista vaikuttaa vieraalta. Naiset eivät tuo esille poliittiseksi mieltämiään asioista eivätkä näin ollen myöskään naisten yhteiskunnallisia eroja.

Rintamalle lähtijöiden sosiaalisista taustoista saa kuitenkin suhteellisen hyvän kuvan, sillä teksteissä esitellään yleensä rintamalle lähtemisen motiiveja, lähdön tunnelmia, sekä vanhempien ja lähipiirin suhtautumista asiaan. Rintamalotat koostuivat pääasiassa kahdesta ryhmästä, nimittäin maaseudun naisista, sekä talon tyttärinä että maalaistalojen työntekijöistä ja kaupungin tytöistä, jotka olivat pääosin opiskelijoita ja koululaisia, mutta toki myös palveluammattien edustajia. Kirjoituksista löytyy vain muutama maininta alemman sosiaaliryhmän tytön liittymisestä lottiin: Eräs piikana työskennellyt tyttö oli liittynyt Lotta Svärdiin ja myöhemmin mennyt rintamalle. Hänen isänsä oli ollut vihainen tyttären liittymisestä: ”Naapurit pilkkasivat, mutta en välittänyt siitä vaikka olin vain piikatytttö enkä sopinut herrain kaartiin.”²⁶ Toisessa tapauksessa kirjoittaja oli liittynyt lottiin vuonna 1936 ja hän korostaa, että oli tuntenut itsensä toisten veroiseksi, vaikka olikin ollut vain pikkuisesta torpasta.²⁷ Korostus alleviivaa sosiaalisesti alempien ryhmien epämukavuutta järjestössä.

Taustaltaan työväenluokkaisia ja ammatiltaan tehdastyöläisiä ei joukossa näy. Heidän mahdollisuutensa päästä rintamalle olivat pienet. Rintamanaisten toimintaa organisoivat Lotta Svärd suhtautui kielteisesti poliittisesti epäluotettavina pitämiinsä punaisiin.

Teksteistä päätellen suurimmalle osalle rintaman lottia toimeentulo ei tuottanut suurempia ongelmia. Perhe takasi mahdollisuuden elää rintamalla eikä tyttärellä ollut elättämisvelvollisuuksia. Tämän kaltaista asemaa voidaan pitää etuoikeutettuna ja se muistuttaa tuon ajan opiskelijoiden tilannetta muutenkin. Vähemmän vauraista oloista tulleille lotille tilanne oli toinen. Eräs lotta korostaa, etteivät he rintamalla ollessaan talvisodan aikana saaneet edes päivärahaa, mitä alettiin maksaa jatkosodan aikana.²⁸ Päivärahakin oli erilainen eri työtehtävissä oleville lotille. Lottien eriarvoisuutta lisäsi sekin, että joillekin rintamalotille maksettiin päivärahan lisäksi osa palkasta. Esimerkkinä olkoon lotta, joka oli ollut töissä posti- ja lennätinhallituksella ja lähtenyt sieltä lottakomennukselle. Hän oli saanut työpaikastaan puolipalkkaa.²⁹

Rahallisista vaikeuksista ja niiden konkreettisista seurauksista kirjoitetaan vain vähän. Lottapuku on kuitenkin aihe, jonka yhteydessä

ilmenee rahahuolia. Eräs lotta kirjoittaa rintamalle ilmestyneestä naisesta: ”Hän ei nimittäin olekaan kuka tahansa, sen näkee jo heti ensi silmäyksellä. [...] Hänen ulkonäkönsäkin on vaikuttava. [...] Jopa hänen lottapukunsakin on parempaa kangasta kuin meidän muiden, rypistämätöntä ja kuosissaan pysyvää.”³⁰ Lainaus tuo esille lottien vaatetukseen liittyviä ongelmia. Lotat kirjoittavat paljon lottapuvusta, joka on jäänyt mieleen sekä ylpeyden aiheena että epäkäytännöllisenä vaatekappaleena. Lottapuvun arvokkuutta, sen symbolimerkitystä korostettiin kaikissa lottien saamista ohjeissa. Lot-tajohto teroitti kunnollista pukeutumista. Oli valkoisia hihansuita ja kauluksia, asua oli pestävä päivittäin, kaiken oli oltava puhdasta, kesälläkin oli käytettävä sukkia, hameen pituudesta ei saanut tinkiä edes kangaspulaan vetoamalla. Monet pukeutumisvaatimukset olivat rintamatyössä epärealistisia, mistä lotat purnasivat.

Puvun hankinta on tuottanut huolta; se toi esille lottien eriarvoisuuden. Toisten oli helpompaa hankkia kangas ja ommella tai ompeluttaa puku. Oli naisia, joilla ei ollut mahdollisuuksia valmistaa asua itse joko sen takia, ettei heillä ollut siihen varaa, ettei kangaspulan takia ollut mahdollisuutta hankkia kangasta tai siksi, ettei ollut tarvittavaa ompelutaitoa tai ompelemiseen tarvittavia välineitä. Tässä pärjäsivät hyvin varakkaiden maalaistalojen tyttäret ja kaupunkien tytöt, joita perhe avusti hankinnoissa. Puvun valmistamisen kuvaukset antavat vihjeen lottien sosiaalisten taustojen erilaisuudesta. Joitakin lottia oli alueen lottapiiri avustanut lottapuvun ja muiden rintamavarusteiden hankinnassa, toiset joutuivat selviytymään yksin. Vaadittavan asun ja vara-asun hankkiminen ja ehjänä ja puhtaana pitäminen ei ollut kaikille taloudellisesti helppoa. Puvulla päästiin kilpailemaan; sen hankinta, pukujen lukumäärä ja laatu vaihtelivat. Lotat saattoivat keikaroida sinänsä vaatimattomalla lottapuvulla, sillä tarkkasilmäiset naiset pystyivät arvioimaan puvun laatua, tekotapaa ja kangasta.³¹

Työvoimapolitiikan kannalta katsottuna maaseudun ja varsinkin maatalojen työille rintamalle lähtö oli kaupunkilaisiin verrattuna mutkikkaampaa. Maataloudessa oli pula työvoimasta ja kaikkien, mutta varsinkin maataloustöihin tottuneiden työpanosta tarvittiin.

Naisten tarpeellisuutta kotirintamalla ja muita lähtöön liittyviä asioita arvioivat vanhemmat, paikallinen lottajohto ja työvoimaviranomaiset. Työvoimaa ei ilman muuta päästetty lähtemään.

Toinen ryhmä naisia, joilla oli periaatteessa mahdollista olla rintamalla päivärahan turvin, olivat naimisissa olevat mutta lapsettomat naiset, joiden toimeentulon mahdollisti aviomies. Avioituneilla naisilla tuntuu kuitenkin olleen monenlaisia asenteellisia ristiriitoja toimimiseen rintamalla. Noin sadan tekstin kirjoittajista vain muutama oli ollut naimisissa rintamalla ollessaan. Kuin yhteen ääneen he kertovat suoraan tai epäsuorasti aviomiestensä varovaisesta, toisinaan jopa selvän kielteisestä suhtautumisesta vaimon rintamalla oloon.

Taloudellinen pakko mennä rintamalle

Suurinta osaa työvelvollisista voi pitää sosiaaliselta taustaltaan työläisinä. Kirjoituksista päätellen naiset olivat tulleet siviilitöihin oman valintansa mukaan. Esittelen rintaman siviilityötä parin esimerkin pohjalta. Saara Isojärvi julkaisi 1970-luvulla väljästi omaelämäkerrallisen romaanin nimeltä *Vuorikylän tyttö*. Siinä hän kertoo ”punnikkerheen” taustastaan, lapsuuden ja nuoruuden hankaluuksista pienellä pohjoiskarjalaisella paikkakunnalla. Mukana on myös lyhyt kuvaus sota-ajasta, jolloin kirjoittaja oli työskennellyt Karhumäessä varushuollossa, ollut Paavolaisen ivaamia pesularaivottaria. Karhumäessä oli ollut kaksi ruotsalaisten lahjoittamaa hyvin varustettua pesulajunaa. Pesulajunien vieressä oli ollut ompelimo, jossa oli ollut monta sataa ompelijaa samassa huoneessa: ”Täällä riittää ompelua, siviilissä ei ollutkaan enää toimeentuloa [...]”. Työnteko oli ollut rankkaa; välillä oli ollut urakkatyötä, josta oli voinut ansaita suhteellisen hyvin. Isojärvi oli saanut palkkaa 1200 mk kuukaudessa, mitä on syytä verrata lottien saamaan päivärahaan eli noin 540 mk kuukaudessa.³¹

Toinen kertoja oli ollut ensin Helsingissä töissä entisessä puku-tehtaassa, jossa oli siirretty valmistamaan sotilasmantteleita. Ajan mittaan kangasta alkoi olla huonosti saatavilla, eivätkä työntekijöiden

tulevaisuuden näkymät olleet hyvät. Tehtaaseen oli tullut Syvärieltä yksi kapteeni värväämään työväkeä rintaman työpaikkoihin. Vaikka kirjoittaja oli mennyt välirauhan aikana naimisiin, hänestä ”mikään ei estänyt lähtemästä”. Syväriellä työtä tehtiin kylmässä parakissa. Housuihin laitettiin ratsupaikkoja, parsittiin ja ommeltiin suoja-pukuja ja aluspöksyjä. Kirjoittaja oli muiden naisten kanssa pantu asumaan ”Impilinnan”, joka oli naisten kaksikerroksinen talo. Se oli ”[...] hyvin vahittu paikka niinku kaikki muutkin siellä. Ei päässyt poikia yöllä eikä päivällä sinne. Ruoka oli heikkoa, [...] vaikka heikkoo se oli Helsingissäkin.”³²

Ruoka oli samaa kuin sotilailla, mutta siitä jouduttiin maksamaan. Asunto, puut ja sähkö kuuluivat luontaisetiihin. Rintaman kaikkien naisten asumista valvottiin tarkkaan, mutta erityistarkkailu kohdistui siviilinaisten asuntoihin. Miehiä ei asuntoloihin saanut päästää, öitä ei saanut olla poissa ja niin edelleen. Kontrolli oli kova.³³ Jos sääntöjä rikottiin ”[...] oli heti tiedossa littera Koti-Suomeen. Sinne ei ollut kellään halua lähteä, sillä täällä oli turvatumpi toimeentulo ja kaikki nuoret ihmiset olivat täällä.”³⁴ Lainauksessa tuodaan esille – toisin kuin lottien varovaisessa kerronnassa – halu olla nuorten ihmisten, siis miesten parissa.

Työstä maksettu palkka oli ollut siviilityöntekijöille välttämätön. Palkan saanti aiheutti sen, että naiset joutuivat itse maksamaan ruokansa. Jos jätetään huomiotta alueella vallitsevat kiellot, liikkumisen rajoitukset ja luonnollisesti sotatoimista aiheutuvat vaarat rintamalla olo muistutti monessa suhteessa normaalia työssäkäyntiä. Työtä tarvitaan palkan saamiseksi ja palkkaa omaan elämiseen ja huollettavien elättämiseen. Perheellisten naisten on järjestettävä lastenhuolto. On mainintoja, että äidit antoivat lapset sukulaisten tai muiden tuttavien hoidettaviksi siksi aikaa kun he itse olivat rintamalla ansaitsemassa. Tämä muistuttaa tuttua työläisnaisen tilannetta.

Avioliitto esteenä

Eräs lottien kohteluun ärsyntynyt lotta kirjoittaa: ”Joten niitä sänkyhommia ei ollut, vaikka lotista yhä halveksivasti ja rienaten puhutaan. Normaali tapa oli mennä kihloihin ja naimisiin, mutta kyllä ne seurustelut tapahtuivat muualla kuin asunnossamme.”³⁵ Muissakin kirjoituksissa toistellaan, että rakastuttiin, mentiin kihloihin ja avioiduttiin. Tiina Kinnunen huomauttaa tämänkaltaisesta ”normaalisoinnista” oivaltavasti: ”Lottien ja miesten välistä vetovoimaa ei toisaalta kiistettykään. Se puhdistettiin ja tehtiin vaarattomaksi, kun sen muistutettiin johtaneen lukuisiin avioliittoihin.”³⁶

Mutta avioliiton solmiminen ei kuitenkaan osoittaudu yksinkertaiseksi asiaksi. Poikkeuksellisen avoimesti rintamalottana olostaan kirjoittanut kirjailija Kyllikki Villa valitti äidilleen kirjeessä, ettei tämän tule olla huolissaan tyttären miessuhteista, sillä minkäänlaisia avioliittoaikomuksia tällä ei ole. Sitten Villa jatkaa kyllästyneesti: ”Yhteyslotta on kieltänyt lottien naimisiinmenon täällä ja ’seurustelun siinä mielessä’. Se tuntuu kovin tyhmältä. Voiko sellaista asiaa mikään ulkopuolinen tekijä määritellä tai määrätä?” Hän jatkaa yhteyslottaan ivaten: ”Siitäköhän kenkä puristaa, että hänet pitäisi naida ensimmäiseksi?”³⁷

Vaikuttaa siltä, että johdon taholta pyrittiin kaikin mahdollisin keinoin minimoimaan naisten ja miesten välistä seurustelua ja ohjaamaan sitä kontrolloituihin uomiin. Rakastumisen pelättiin synnyttävän ylimääräistä, ilmeisesti sekä seksuaalisävyistä että käytännöllistä häiriötä rintaman muutenkin jännittyneisiin oloihin. Kaikki vähänkin intiimi kanssakäyminen miesten ja naisten välillä ei ollut ainoastaan säänneltyä, vaan myös kiellettyä. Julkisuudessa ei sallittu mitään helliä, eroottisuuteen vivahtavia sävyjä. Sellaiseksi tulkittiin jopa naisen ja miehen käveleminen yhdessä. Minkäänlaista fyysistä kosketusta ei pidetty sopivana.³⁸

Avioituneita naisia ei haluttu pitää rintamalla. Pelkkä kihlautuminen saattoi olla perustelu lähettää nainen pois rintamalta, olihan hän astumassa naimisissa olevien joukkoon. Naimisiin meneminen oli vahingollista ihan käytännön syistä, sillä työntekijöistä alkoi myö-

hempinä sotavuosina olla puutetta. Myös sairaanhoitajia, jotka olivat ammattinsa puolesta komennettuina lääkintähuoltoon, koski seurustelun kontrolli ja monet rajoitukset. Asiaa tutkineen Karvonon-Kopteffin mukaan sairaanhoitajien avioitumista ei katsottu hyvällä, sillä silloin henkilö yleensä poistui työelämästä. Tämä vaikutti kielteisesti yleiseen tilanteeseen sairaaloissa, joissa oli muutenkin liian vähän hoitajia.³⁹

Kirjoitusten vähälukuisista, asiaa käsittelevistä kohdista tulee vaikutelma, etteivät aviomiehet olleet ihastuneita vaimojensa rintamakomennukseen. Eräs vanhemman polven mies ilmaisi mielipiteensä muonittajalotalle seuraavanlaisesti:

Saatanan hullu mies, kun muijansa on tänne lähettänyt. Mulla on kyllä semmonen eukko, että ei se tänne riittavaks olis lähtenyt, perkele. [...] jos mun muijani tietäis, mitä paskaa te meille syötätte, niin [...]⁴⁰

Suhtautuminen vaimon rintamalla oloon tuo esille miesten kokemaa pelkoa vaimon käyttäytymisestä ja siitä, miten muut miehet mahtoivat asiaan suhtautua. Sodan aikana keskustelu rintamalla olevien naisten moraalista oli muutenkin yksi puhutuimmista asioista.

Elise Turpeenniemen fiktiivissävyisessä, mutta samalla kirjoittajan omakohtaisiin rintamakokemuksiin perustuvassa kirjassa pohditaan avioliiton ja rakastumisen aiheuttamaa monimutkaista kuviota rintamaoloissa. Teoksen päähenkilö, äskettäin avioitunut Iita-niminen nainen, oli päässyt hiukan omituisten sattumien kautta samaan komennuspaikkaan kuin missä hänen aviomiehensäkin oli. Iitan aviomies huolehtii kaikin keinoin vaimostaan ja on samalla varuillaan vaimonsa rintamalla olost. Iita kuvataan iltauniseksi, mikä Iitan aviomiehen mielestä on hyvä asia, sillä näin Iita välttyy kuulemasta poikien ”räävittömiä juttuja”.⁴¹ Miesten puhetapa, räävittömät jutut tai niiden poissaolo, on yksi suosituimmista aiheista rintamanaisten muistelmassa. Kyllikki Villa valittaa miesten puheista, joita hän oli joutunut kuuntelemaan:

[...] oli niin tylsää kuunnella kaikkea. Miehet ovat sentään raakoja - miksihän? [...] Miehet riitelevät ja kiroilevat ulkona. Se on niin ikävää. Tietysti minun ei pitäisi kuulla – mutta minnepä voisin mennä.⁴²

Tässä ovat nähtävillä kuin pähkinänkuoressa naisten ja miesten lähekkäin olemisen haitat. Naiset kärsivät miesten ”raa’asta” maailmasta eikä tilanne miehillekään ole varmaan helppo. Heidän on kontrolloitava entistä tarkemmin käyttäytymistään.

Monet lotat pystyivät kirjoituksista päätellen olemaan kuulematta miesten puheita. He muistelevat sotilaita toisella tavalla ja korostavat suomalaisen sotilaan kunnollisuutta. Erään kirjoittajan mukaan miehet olivat

[...] ihmeen siistiä ja korrektaa – minun täytyy sanoa, että kukaan ei kiroillutkaan minun kuulten. Kun minä olen tätä kertonut, kaikki sanoo, että sinä kaunistelet. Mut se on ihan tosi. En minä tiennyt, mitä ne teki miehistöhuoneissa.⁴³

Voitaneen sanoa, että miehillä on naisia realistisempi käsitys naisten miehisessä ympäristössä saamasta kohtelusta. Naisten herättämät reaktiot miehissä eivät olleet välttämättä niin kilttejä ja sisarellisia kuin mitä rintamanaiset korostavat omissa muistelmissaan.

Vastustus aviovaimojen ja jopa kihlautuneiden naisten rintamalla oloa kohtaan ja siihen kohdistuneet kiellot herättävät monia kysymyksiä. Kirjoituksista päätellen aviossa olevat naiset katsottiin sopimattomiksi rintamalle silloinkin, kun kotona ei ollut huollettavia lapsia, mikä tuntuu oudolta. Voisi päinvastoin ajatella, että ideaalitalapauksessa avioliitossa olevat naiset olisivat sotilaiden kannalta katsottuna turvallisen äitimäisiä. Naimattomilla naisilla saattaa olla mielessä rakastuminen, seurustelu ja hakeutuminen avioliittoon. Tekstit ovat täynnä nimenomaan tämänsuuntaisen halun kontrollia, jota tulee sekä päällystöltä että tyttöjen sisäistettynä kurina. Aviomiesten vastustus ilmentää miesten halua suojella, kontrolloida ja omistaa vaimo. Niinpä rintamalle lähetettiin nuoria naisia, jotka olivat ”vapaita”. He eivät kuuluneet kenellekään miehelle, eikä heillä

ollut huolehtivia tai mustasukkaisia aviomiehiä. Ilmeneekö tässä ensisijaisesti miesten intresseistä nousevaa ajattelua?

Perhe ja koti olivat Lotta Svärdin ideologiassa ensisijaisen tärkeitä; nainen määrittyi ennen kaikkea äidiksi. Tämä ei tietenkään ollut otollinen perusta naisten rintamalla ololle. Naisen palkkatyö ei istunut hyvin Lotta Svärdin ideologiaan. Tällaisen sukupuoli-ideologian vallitessa on luonnollista, että vaimon poissaolo kotoa ja meneminen rintamalle miesten keskuuteen herätti paljon levottomuutta. Turpeenniemeltä otetussa lainauksessa aviomies näyttäytyy vaimonsa suojelijana, mutta samalla hänet voi nähdä vaimon valvojana ja kontrolloijana. Olisiko niin, että aviomiesten vastustus on vaikuttanut osaltaan, että rintamalla oli niin vähän aviossa olevia naisia?

Rintamalle menoa pidettiin moraalisessa mielessä ilmeisen vaarallisena naisille. Varsinkin lotat olivat koko sodan ajan moraalisen arvioinnin kohteena, mihin niin yksittäiset lotat kuin järjestön johtokin joutuivat reagoimaan. Lottiin kohdistunut ja lottien itsensä sisäistävä paine näkyy hyvin siinä, että niinkin myöhään kuin 1990–2000-luvuilla lottien muistelmat keskittyvät lottien käytökseen.

Tämä on nähdäkseni tuonut teksteihin rintamalle menon syiksi korostetun isänmaallisuuden. Sellaiset seikat kuin seikkailunhalu tai jännityksen etsintä, puhumattakaan suorista viittauksista miehiin, ovat liki kielletty syy lähtemisen perusteluista puhuttaessa. Aihe on työnnetty mielestä pois tai sitä ei ainakaan ole päästetty julkaistuihin kirjoituksiin.

Raskaus mahdollisti poispääsyn rintamalta

Kun aviomiesten ja sulhasten voi katsoa olleen sodan alkuvaiheessa esteenä vaimojen rintamalle menoon, osoittautuu avioituminen ja varsinkin raskaaksi tulo hyväksi ja usein rintamalla olleelle naiselle ainoaksi perusteeksi päästä rintamalta pois sodan loppuvuosina. Sodan pitkittyessä alkoi ilmaantua monia syitä poislähtöön. Kyllästyttiin asemasotaan, tuli erilaisia kotihuolia, työ- ja opiskeluasiat alkoivat vaivata. Kotirintamalla oli myös pulaa työvoimasta.

Naisia tarvittiin kuitenkin myös rintamalla, eikä heitä ilman muuta haluttu laskea pois. Avioituminen ja raskaaksi tulo olivat syitä, joilla päästiin nopeasti kotiin, kun taas häät takasivat miehille kaivatun loman. Asiaan joutuivat naiset kukin tahollaan ottamaan kantaa. Eräs lotta kirjoittaa pika-avioliitoista: ”Kun häälomaa sai ylimääräisenä lomana, monet pojat pyrkivät avioliiton satamaan, vaikka eivät morsianta paljon tunteneetkaan [...]” Hän tuo esille oman kantansa:

Minulla itselläni ei ollut pienintäkään ajatusta, että olisin lähtenyt komennukselle nimenomaan miestä etsimään. [...] Isän varoitukset olivat myös syöpyneet niin voimakkaina mieleeni, että päätin pitää pääni kylmänä; ja lisäksi tietysti se, kun se oikea ei sattunut siellä kohdallani.⁴⁴

Kirjoittajan näkemys myötäilee lottaideologiaa. Edellistä romanttisen rakkauden sävyttämää käsitystä vastaan voidaan asettaa seuraava Vuorikylän työssä esiintuoto näkemys miehistä ja avioliitosta: ”Sota vie meiltä miehet, me jäämme vanhoiksi piioiksi, jos jäämme eloon”, tuumitaan kirjassa. Kirjoittajan mukaan naisen ei kannata jäädä muistelemaan mahdollista nuoruuden rakkautta; se on kehittymättömyyttä. Kirjassa kuvataan kuinka sodan loppuvaiheessa levisi avioliittovillitys. Aina oli joku joukosta vihkilomalla. Tuntemattomista kirjeenvaihtokavereista tuli pian aviomiehiä, sillä loma oli tärkeä ainakin rintamalla oleville miehille, loma myönnettiin aina. Kirjan päähenkilö pohtii kyynisesti: ”Sama se on, kenen kanssa meidät vihitään. Jos mies kaatuu, saamme eläkkeen, jos jää eloon, saamme eron, jos ei satu sopiva.” Nainen oli toiminut periaatteittensa mukaisesti ja mennyt naimisiin ja alkanut odottaa lasta. ”Ainoa keino täältä pois pääsyyn on hankkia lapsenalku”. Rintamälääkäri oli ollut asiasta mielissään, sillä hänestä naisten ei tulisi olla rintamalla.⁴⁵

Siveyden luokkaluonne

Rintamalla olleiden naisten käytöksestä on luettavissa kahtalaista suhtautumista avioituneisiin ja perheellisiin naisiin. Varsinkin porvarillisen naisideaalin mukaan nainen on ennen kaikkea äiti, lasten synnyttävä, kasvattaja ja kodin hoitaja. Naimisiin meno lopettaa työssäkäynnin. Sama malli osoittautuu määrääväksi naisten ollessa rintamalla. Rintamalla oloa voidaan verrata kodin ulkopuolella tapahtuvaan palkkatyöhön, joka yleensä lopetettiin naisen avioiduttua. Lottien kohdalla oltiin varovaisia ja jopa kihlautuneita lähetettiin kotiin. Sen sijaan siviilitöissä oli myös perheellisiä naisia. Työläisnaisille palkkatyö on ollut historiallinen välttämättömyys, vaikka ei välttämättä naisen oma valinta. Työläisnaisten erilainen elämäntapa on assosioitu erilaiseen moraaliin ja kunniakäsitykseen.

Sukupuolimoraalin historiaa tutkinut Kirsi Pohjola-Vilkuna korostaa naisille asetettujen siveysvaatimusten sukupuolittunutta luonnetta, sillä naiselle määriteltiin sen ylläpitäminen. Suomalaisessa sukupuoli-ideologiassa tapahtui merkittävää muuttumista 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, jolloin siveys alettiin assosoida sivistykseen. Pohjola-Vilkuna korostaa siveellisyyskeskustelun valta-aspektia; se on valtaa pitävien puhetta, mikä ilmentää siveyden luokkaluonnetta. Sivistys ja siveellisyys kulkivat käsi kädessä niin, että sivistynyttä ihmistä pidettiin määritelmänmukaisesti aina myös siveellisenä yksilönä. Aluksi sivistyneistön naiset ottivat tehtäväkseen sivistää muita naisia ”oikeanlaiseen pidättyvään seksuaalisuuteen”. Ylä- ja keskiluokan, johon sivistyneistökin on luettavissa, tämänkaltainen itsetunto tekee ymmärrettäväksi muihin kansanryhmiin ja luokkiin kohdistetun epäluulon. Porvariston taholta asetettiin työläisnaiset ja toisaalta maaseudun naiset siveellisesti epäilyksenalaisiksi ja heidän parissaan arveltiin esiaviollisten suhteiden ja aviottomien lasten olleen yleisiä.⁴⁶

Taistelua käytiin siveellisyydestä, ja tässä kamppailussa porvarillisten naisiasiapiirien voidaan katsoa päässeen voitolle. Seurauksena oli, että oikea (nais)kansalaisuus tuli määriteltä pääasiassa siveellisyysskriteerein. ”Käytännössä pieni joukko ylä- ja keskiluokan naisia pyrki määrittelemään sen ’siveellisen politiikan’, jonka kaikkien naisten ole-

tettiin ottavan julkisen toimintansa ohjenuoraksi.”⁴⁷ Näin määrittynyt ”siveellinen äitkansalainen ja siveellinen politiikka” sulki ulos muita tapoja olla nainen ja toimia poliittisesti. Siveellisyysdiskurssissa seksuaalisuus sijoitettiin ainoastaan avioliittoon. Kaiken kaikkiaan Suomessa alkoi 1920-luvulta alkaen vallita siveellisyysajattelu, jota on Pohjola-Vilkunan mukaan pidettävä keskiluokkaisena ja porvarillisena.⁴⁸ Suomessa valkoisten voitto kansalaissodassa vahvisti entisestään epäilyjä työläisnaisten siveettömyydestä.⁴⁹ Punaisten toiminta kansalaissodassa selitettiin moraalien, ei yhteiskunnallisten rakenteiden pohjalta. Se nähtiin osoituksena työväestön siveellisestä heikkoudesta.

Ei liene yllättävää, ettei lottien kirjoituksista löydy minkäänlaista pohdintaa siveydestä, vaan se otetaan annettuna, luonnollistettuna – kuten sukupuolikin. Sen luokkaluonne tulee kuitenkin näkyviin, kun rinnalle asetetaan muunlaista moraalinormistoa ja muiden sosiaalisten ryhmien käytäntöjä. Suomessa väheksyntää saaneita ihmisryhmiä tutkineen Toivo Nygårdin mukaan viime vuosisadan vaihteessa ihanteena olleen seksuaalisesti haluttoman porvarisäidin vastakohdaksi konstruointiin sairaalloista halua edustava alaluokkainen huora.⁵⁰ Lottien työvelvollisiin kohdistama vieroksunta on kuin kuvitusta Nygårdin poleemiseen väitteeseen.

Lähdeviitteet

- 1 Ns. uusi lottatutkimus ks. Kinnunen 2006; Olsson 2005; myös Raitis & Haavio-Mannila 1993; Olsson 2011.
- 2 Hytönen 2014, Heikkinen 2012.
- 3 Ks. Kinnunen 2006; Heikkinen 2012.
- 4 Lehväslaiho 1988, 254.
- 5 Emt. 345.

- 6 Emt. 124.
- 7 Emt. 182.
- 8 Haavikko 1994, 130.
- 9 Esittely aineistosta Heikkinen 2012, liite 1.
- 10 Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40.
- 11 Rojola et al. 2000; Tuori 2009.
- 12 Turpeenniemi 1991, 217.
- 13 Sinerma 1994, 264.
- 14 Paavolainen 1960, 344.
- 15 Tarkka 1966, 133.
- 16 Saraste 1983; Salminen 2000; Aura 2012, 2013; Hytönen 2014.
- 17 Saraste 1988; Salminen 2000; Aura 2013.
- 18 Sinerma 1994, 188–192.
- 19 Sinerma 1994, 39.
- 20 Salminen 2000, 13–16.
- 21 Hytönen 2014, 96–112.
- 22 Salminen 2000, 13–16.
- 23 Heikkinen 2012, 210.
- 24 Häkkinen 1995, 162–163.
- 25 Haavikko 1994, 64.
- 26 Lehväslaiho, 1988, 144.
- 27 Emt. 121.
- 28 Haavikko 1994, 28.
- 29 Emt. 56.
- 30 Melto & Castren 1985, 156.
- 31 Isojärvi 1973, 119–120.
- 32 Haavikko 1994, 112–114.
- 33 Heikkinen 2012, 139–142, 200–206.
- 34 Isojärvi 1973, 120.
- 35 Lehväslaiho 1988, 174.
- 36 Kinnunen 2006, 129.
- 37 Villa 2006, 263.
- 38 Heikkinen 2012, 157–162.
- 39 Karvonen- Kopteff 1993, 128.
- 40 Raja 1956, 79.
- 41 Turpeenniemi 1991, 106, 130.

- 42 Villa 2006, 29.
 43 Haavikko 1994, 132.
 44 Vaittinen 1996, 126.
 45 Isojärvi 1973, 122–123, 131.
 46 Pohjola-Vilkuna 1995, 115–116, 135–136, myös Elomäki 2011, 146.
 47 Elomäki 2011, 146.
 48 Pohjola-Vilkuna 1995, 115–116.
 49 Nätkin 1997, 108, 123.
 50 Nygård 1998, 51.

Lähteet ja kirjallisuus

Julkaisemattomat opinnäytetyöt

- Aura, Otto (2012): *Rakennustöitä jatkosodassa. Työ, työvoima sekä rationalisointi linnoitustöissä 1941–44*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Salminen, Hanna (2000): *Naisten työvelvollisuus jatkosodan aikana 1941–1944*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Saraste, Erja (1983): *Työvoimahallinto ja -politiikka Suomessa toisen maailmansodan aikana. Inhimillisten resurssien käyttö kriisiaikana 1939–1944*. Poliittisen historian liseniaattityö. Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus

- Aura, Otto (2013): ”Nykyaikaisessa sodassa työvelvollisuus on välttämätön.” Työvelvollisuus Suomessa talvisodasta jatkosodan alkuun. *Hybris* 3/2013. <<http://hybrislehti.net/32013-%E2%80%93ty%C3%B6velvollisuus-v%C3%A4litt%C3%A4m%C3%A4n%E2%80%9D>> (luettu 28.5.2015).
- Elomäki, Maija (2011): ”Kansainvälisiä mutta ’siveellisiä’? Hymyjä olympiavie-raillemme, mutta ei liian läheltä. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. – Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina (2006): Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija

- Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Haavikko, Anna-Liisa (toim.) (1994): *Naisten marssi. Rintamanaiset kertovat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heikkinen, Kaija (2012): *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014): ”*Ei elämäni lomina mahtunut.*” *Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien jälleennakennuksen aikana*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.
- Hämäläinen, Aune (1965): *Kenttäsaaralan lotat*. WSOY, Helsinki.
- Isojärvi, Saara (1973): *Vuorikylän tyttö*. Otava, Helsinki.
- Karvonen-Kopteff, Outi (1993): Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY, Helsinki.
- Kinnunen, Tiina (2006): *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava, Helsinki.
- Lehväslaiho, Reino (1988): *Lottien sota*. WSOY, Helsinki.
- Melto, Hilja Ilona & Castren, Anja (1985): *Meidän sotamme. Nuoren lotan sota-ajan päiväkirja*. Karisto, Hämeenlinna.
- Nygård, Toivo (1998): *Erialaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä.
- Nätkin, Ritva (1997): *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Gaudeamus, Helsinki.
- Olsson, Pia (2005): *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava, Helsinki.
- Olsson, Pia (2011): *Women in Distress. Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. LIT Verlag Dr. W. Hopf, Berlin.
- Paavolainen, Olavi (1960): *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Otava.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995): *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina. (toim.) (1993): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY, Helsinki.
- Raja, Tuulikki (1956): *Rintamalotta muistelee*. Otava, Helsinki.
- Rojola, Lea et al. (2000): Gayatri Chakravorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.), *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere.
- Sinermä, Martti (1994): Viettelyksen vaunut. Teoksessa *Suomalainen korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa*. Oy Valitut Palat, Helsinki.

- Sinerma, Martti (1995): Koulutyöt työvelvollisina maatalossa. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Oy Valitut Palat, Helsinki.
- Sinerma, Martti (1995): Sotatarviketeollisuus naisten käsissä. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Oy Valitut Palat, Helsinki.
- Tarkka, Pekka (1966): *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta. Kirjallisuussosiologinen kuvaus Paavo Rintalan tuotannosta ja suomalaisen kirjallisuuden rintamista ja kirjallisuuden asemasta kulttuurin murroksessa*. Otava, Helsinki.
- Tuori, Salla (2009): *The Politics of Multicultural Encounters. Feminist Postcolonial Perspectives*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Turpeenniemi, Elise (1991): *Lotat vapaan valkean Suomen*. Gummerus, Jyväskylä.
- Väitinen, Olavi (toim.) (1996): *Jenny Lahti. Lottana Aunuksen radiossa*. Gummerus, Jyväskylä.
- Villa, Kyllikki (2006): *Tyttö sodassa. Kenttälönnön kirjeitä 1941–1944*. Like, Helsinki.

”Hyvä antaa vähästäkin”

Sukulaisten tarjoama tilapäismajoitus sotienjälkeisessä Helsingissä 1944–1948

Jatkosodan päättymisen jälkeen Helsinkiin suuntautui valtava muuttoliike. Voitaneen arvioida, että syksyllä 1944 kaupunkiin muutti ja palasi muutamassa kuukaudessa kymmeniä tuhansia uusia ja vanhoja kaupunkilaisia. Yksistään jatkosodasta kotiin palaavien rintamasotilaiden määrä kohosi 23 000:een. Sotilaiden lisäksi noin 11 000 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä muutti pääkaupunkiin, ja näistä suurin osa syksyllä. Kun edellisten ryhmien lisäksi kaupunkiin palasi myös työvelvollisia, lottia ja maaseudulle evakuoituneet kaupunkilaiset, joutuivat viranomaiset toteamaan kaupungin kärsivän vakavasta asuntokriisistä. Huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtaja Ernst Lähde arvioi vuoden 1944 lopulla helsinkiläisten asunnontarpeen kohonneen noin 18000–19000 asuntoon.¹

Asunnontarvitsijoiden suuresta määrästä huolimatta enemmistö kaupunkilaisista sai majoituksensa järjestettyä tyydyttävällä tavalla. Aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esille, kuinka suuret kaupungit kykenivät suojaamaan asukkaitaan kodittomuudelta jopa jättimäistenkin pommitustuhojen jälkeen. Hampurin vuoden 1943 pommituksissa yli 700 000 asukasta menetti asuntonsa, mutta 216 000 asukasta kyettiin kuitenkin majoittamaan jäljelle jääneeseen rakennuskantaan. Tämä nosti luonnollisesti Hampurin asumistiheyttä. Ennen pommituksia kaupungin asunnoissa oli ollut keskimäärin 2,7 asukasta, mutta määrä kohosi pommitusten jälkeen 4,8 asukkaaseen per asunto.² Helsingin asukasmäärän nopeata nousua syksyllä 1944

voidaan tarkastella myös pienimuotoisena shokkina, joka pakotti jakamaan olemassaolevaa asuintilaa asunnontarvitsijoille.

Niin Helsingissä kuin muissa asutuskeskuksissa asuintilan jakaminen tapahtui kolmella eri tavalla. Osalle asunnontarvitsijoista kaupunkilaiset tarjosivat tilapäistä majoitusta ja samalla sosiaalista tukea sukulaisuuden, tuttavuuden ja ystävyyden pohjalta (solidaarisuus). Toisaalta säännöstelyn oloissa asunnonhaltijoilla ja päävuokralaisilla oli mahdollisuus ottaa alivuokralaisia vapaaehtoisesti ja korvausta vastaan (taloudellinen hyöty). Asumisen tehostaminen mahdollisti myös alivuokralaisten osoittamisen väljiksi katsottuihin asuntoihin. Tässä kolmannessa mallissa alivuokralaisten ottaminen oli vastentah-toista (pakkoalivuokraus), mutta asunnonhaltijalle annettiin vuokran muodossa korvaus asuintilan menetyksestä.

Artikkelissani otan lähempään tarkasteluun sukulaisuuteen pohjautuneen tilapäisen majoituksen merkityksen sotienjälkeisen asuntopulan lieventäjänä. Perheiden ja sukujen jäsenilleen antamaa tilapäistä majoitusta voidaan tarkastella yhtenä sosiaalisen tuen muotona. Sosiaalisella tuella viitataan usein tekoihin, jotka edistävät tuen saajan terveyttä ja hyvinvointia. Tuen saannin kannalta olennaisia ovat verkostot, joiden jäsenet ovat valmiita antamaan tukea verkoston muille jäsenille esimerkiksi emotionaalisen tuen tai rahallisen avun muodossa. Perheiden ja sukulaisten rooli sosiaalisissa verkostoissa ja tuen antamisessa on tyypillisesti merkittävä.

Artikkelissani tarkastelen perheiden jäsenilleen antaman sosiaalisen tuen altruistisia piirteitä. Esimerkiksi Pitkäsillan pohjoispuolisissa työläiskaupunginosissa ei vapaata jaettavaa tilaa juurikaan ollut. Kuitenkin sitä annettiin asunnontarpeessa olleille perheenjäsenille ja sukulaisille. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna asunnontarvitsijoiden auttamista voi pitää altruistisena, sillä niukkaa tilaa luovuttaessaan majoittajien henkilökohtainen hyvinvointi ja viihtyvyys samalla heikkeni. Auttamisella oli kuitenkin rajansa ja sukulaisuudesta huolimatta avun vastaanottaminen vaati tietynlaista vastavuoroisuutta, muun muassa isäntäperheen sääntöjen noudattamista.

Kiinnitän artikkelissa lisäksi huomiota tekijöihin, jotka vaikeuttivat lähiomaisten antaman sosiaalisen tuen jatkamista. Artikkelini

ensimmäisessä osiossa luon katsauksen avunantamisen tarpeisiin ja laajuuteen. Toisessa osiossa tarkastelen lähemmin ja muutaman taustatarkastelun avulla yhdessäasumisen luomia sosiaalisia jännitteitä ja niiden merkitystä sosiaalisen tuen antamiselle ja vastaanottamiselle.

Perhe- ja sukulaismajoituksen arjen ja kokemuksen tarkastelussa hyödynnän kirjeaineistoa, joka syntyi asunnontarvitsijoiden ja -haltijoiden asioidessa huoneenvuokralautakuntien ja sosiaaliministeriön alaisen asuntoasiaintoimiston kanssa. Hyödynnän erityisesti asunnonsaantiin päättäneitä asuntohakemuksia (N = 409), jotka jätettiin huoneenvuokralautakuntiin aikavälillä 22.11.1944–2.1.1945, 4.1.1945–19.1.1945. Kerätty 409 hakijan otos edustaa noin reilua kahdeksaa prosenttia vuoden 1944 lopun 4860 asuntohakemuksen kokonaismäärästä. Kulloinkin voimassa olleiden hakemusten määrä vaihteli kuukausittain ja vuosittain, mutta keskimäärin asunnontarvitsijoiden kuukausittainen määrä oli 4 000–6 000.

Asuntohakemuksien rinnalla tutkimuksessa hyödynnetään myös sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimistoon lähetettyjä asunnontarvitsijoiden laatimia kanteluita. Vuokra- ja asuntolainsäädännön mukaan yksityishenkilöillä oli oikeus kannella asuntoasiaintoimistolle, jos hakija esimerkiksi katsoi, että hänen asiassaan oli menetely vastoin lakeja ja asetuksia. Kanteluista on tutkittu systemaattisesti ajanjaksolla 1.10.1944–14.2.1945 asuntoasiaintoimistoon lähetetyt kantelut (N=808), joista helsinkiläisten laatimia oli 323.

Liitän tarkasteluni sukulaisten keskinäistä apua käsittelevään sosiaalishistorialliseen tutkimukseen. Sakari Saaritsa ja Kari Teräs toivat verkostotutkimusta käsittelevässä artikkelissaan esille, että sosiaalishistoriallisissa tutkimuksissa on osoitettu sukulaisten keskinäisen avun olleen usein naapuriapua yleisempää ja epäitsekämpää. Saaritsa ja Teräs kiinnittivät huomiota myös siihen, että aihetta koskevan historian tutkimuksen valossa sukulaisuus ei kestävydestään huolimatta ole ollut mikään universaali ja muuttumaton solidaarisuuden taie. Kriisitilanteet ja perheenjäsenten toisistaan poikkeavat pyrkimykset ovat luoneet perheiden sisälle ristiriitoja, jotka ovat johtaneet jopa kotitalouksien hajoamiseen.³

Aiemmassa toista maailmansotaa ja sotienjälkeisiä välittömiä vuosia käsittelevässä tutkimuksessa on käsitelty sukulaisapua erityisesti elintarvikkeiden hankinnan kontekstissa. Tutkijat ovat nostaneet esille, kuinka kaupunkilaiset täydensivät elintarvikevarastojaan maaseudulle suuntautuneiden ”hamstrausmatkojen” avulla.⁴ Enemmän sukulaisten antamaa epävirallista apua on tutkittu aiempien yhteiskunnallisten kriisien yhteydessä, erityisesti 1930-laman osalta.⁵

Vapaaehtoista ja pakotettua solidaarisuutta

Sodan päättymisen jälkeisinä välittöminä vuosina jouduttiin asuntopulan lievittämisessä turvautumaan sekä vapaaehtoiseen että pakotettuun solidaarisuuteen. Mitä vaikeammaksi asutuskeskusten asuntopula kehittyi, sitä laajemmat oikeudet eduskunta myönsi viranomaisille asumisen säännöstelyyn. Vuonna 1941 saatettiin voimaan niin sanottu perussäännöstely, joka antoi oikeudet vuokrien ja vuokrasuhteiden säännöstelyyn. Säännöstelyn myötä vanhojen, ennen talvisotaa rakennettujen asuntojen vuokrien korottaminen siirtyi sosiaaliministeriön vastuulle. Vuonna 1942 säännöstely ulottui koskemaan myös asukkaiden irtisanomista ja välitystä, joka siirtyi paikallisesti toimivien huoneenvuokralautakuntien vastuulle. Vuosina 1943 ja 1944 säännöstelyssä siirryttiin jo olemassaolevan asuin-tilan tarkastamiseen ja jakamiseen. Syksyn 1944 asuntokriisi pakotti viranomaiset jälleen uudistamaan nopeaan tahtiin lainsäädäntöä.

Huoneistojen käytön tehostamisesta annetun asetuksen nojalla otettiin käyttöön niin sanottu huone ja henkilö -periaate, joka merkitsi sitä, että 15.10.1944 alkaen asunnonhaltijalla oli oikeus pitää omassa käytössään enintään yksi huone kutakin huoneistossa vakinaisesti asuvaa henkilöä kohden. Viranomaiset toivat julki, että säännöstelytoimintaa ohjasi kaksi tavoitetta tai periaatetta: yhteiskunnan velvollisuutena oli järjestää kansalaisilleen välttämätön asunto, mutta samanaikaisesti oli huolehdittava siitä, että säännöstelytoimenpiteillä ei rajoitettu kansalaisten oikeuksia enempää kuin välttämätön pakko vaati.

Ennen pakkoalivuokrauksen varsinaista toimeenpanoa annettiin helsinkiläisille kuukauden siirtymäaika, jonka kuluessa he saivat itse ottaa haluamansa vuokralaiset väljiksi katsottuihin asuntoihin. Vapaaehtoisuuteen pyrki kannustamaan myös sosiaaliministeri K.-A. Fagerholm, joka piti radiossa illalla 8.10.1944 uusia säännöksiä käsittelevän puheen. Propaganda- ja tiedotustoiminta tuo mielenkiintoisella tavalla esille sukulaisuuteen perustuvien velvoitteiden sosiaalisesti rakentuvan luonteen.

Niin Englannissa, Ranskassa, Saksassa kuin Suomessa pyrittiin propagandan keinoin edistämään kansalaisten vieraanvaraisuutta ja auttamishalua. Esimerkiksi Helsingissä pyrittiin pommitustuhojen varalta solmimaan kaupungin asukkaiden kesken ”Tervetuloa meille”-sopimuksia, joissa osapuolet sitoutuivat majoittamaan pommituksen kohteeksi joutuneen perheen. Myös sotilaiden kotiuttamisvaiheen kuluessa sanomalehdissä kirjoitettiin rintamasotilaiden kotiinpaluusta ja odotettavissa olevista asuinvaikeuksista. Kirjoitusten viesti oli melko johdonmukainen: kaikkien oli kannettava vastuunsa. Antero Holmila on esittänyt, että lehdistö loi osaltaan normatiivisen viitekehyksen, jossa esitettiin sodan vaatimien uhrausten olleen turhia, jos rauhan tultua maa hajoaisi sisäisiin ristiriitoihin.⁶

Helsinkiläiset tarttuivat melko innokkaasti vapaaehtoiseen majoitusvelvollisuuden täyttämiseen. Väljiksi katsottuihin asuntoihin otettiin noin 10 000 alivuokralaista, mikä lievitti merkittäväällä tavalla kaupungin asuntopulaa. Alivuokralaisten ottoon liittyi kuitenkin myös ongelmia. Helsingin huoneenvuokralautakuntien toiminnanjohtajan Ernst Lähteen mukaan merkittävä osa säännöstelyn alaisista huoneista annettiin vuokralle sukulaisille ja tuttaville, jotka eivät olleet välttämättömässä asunnontarpeessa.⁷ Epäilyksiä esitettiin lisäksi siitä, että osa asukkaista muutti asuntoihin vain nimellisesti. Toivomuksista huolimatta alivuokralaisten vapaaehtoinen ottaminen ei helpottanut lapsiperheiden ja nuorten parien tilannetta.

Huoneenvuokralautakuntien asunnonhakijoista sota-avioliiton solmineet parit muodostivat keskeisen ryhmän. Sotavuodet olivat lykkäneet nuorten, itsenäistyvien aikuisten asunnontarvetta ja lukuisat pariskunnat olivat oman asunnon etsimisen sijaan päättäneet sinni-

tellä erilaisten väliaikaisten ratkaisujen turvin. Reserviläisperheissä omaa asuntoa ja rauhaa tarvittiin pääosin vain sotilaiden lomien aikana, ja varsinkin helmikuun 1944 pommitusten jälkeen kihlatut ja aviovaimot asuivat lähiomaisten ja sukulaisten luona. Vuosina 1940–1944 Helsingissä solmittiin vajaa 22 000 avioliittoa, ja näistä nuorten, 20–29-vuotiaiden solmimia avioliittoja lienee ollut reilu enemmistö, noin 12 000.⁸

Sosiaalinen tutkimustoimisto ja Suomen Aseveljien liitto suorittivat keväällä 1944 kyselytutkimuksen sota-avioliiton solmineiden asevelvollisten asuntotilanteesta. Helsingin osalta kyselyyn vastasi 3 125 sota-avioliiton solminutta. Vastanneiden kohtuullisen suuri lukumäärä kuvastanee samalla yleisemmin asevelvollisten asuntoloja. Vastanneista 76 prosenttia eli 2 397 perhettä ilmoitti, etteivät he sodan jälkeen tule toimeen nykyisessä asunnossaan. Yli viidennes sota-avioliiton solmineista asui vanhempiensa luona.⁹ Sosiaaliministeriön asuntoasiaintoimiston johtajana vuosina 1943–1947 toiminut Weio Henriksson arvioikin vuonna 1944, että kaupunkien ja asutuskeskusten lautakuntien asunnontarvitsijoista kaksi kolmasosaa oli sota-avioliiton solmineita.¹⁰

Nuorten parien majoituksessa sukulaisuuteen perustuva tilapäismajoitus muodostui merkittäväksi. Huoneenvuokralautakuntien tapahtuvassa asuntojen jaossa lapsiperheet asetettiin etusijalle, mikä pidensi usein vielä lapsettomien nuorten parien asunnonsaantia. Toisaalta monissa tapauksissa myös taloudelliset tekijät rajoittivat asunnontarvitsijoiden alivuokralaisasunnon hakua ja erityisesti matkustajakodeissa yöpymistä. Vuosina 1944 ja 1945 matkustajakodeissa yhden hengen vuorokausimaksu vaihteli 70–90 markan välillä ja kahden hengen huoneessa yöpyminen maksoi 75–160 markkaa. Esimerkiksi työtä etsivälle kotiutetulle mainitut maksut olivat aivan liikaa – naimisissa oleva helsinkiläismies sai odotusrahaa 70 markkaa päivässä. Myös alivuokralaishuoneista pyydettävät vuokrat olivat suuria, vaikka usein huoneiden kunto oli heikko. Vuonna 1945 seitsemän neliömetrin kalustetusta palvelijanhuoneesta saattoi joutua maksamaan jopa 700–1200 markkaa. Alivuokralaisiksi otettiin lisäksi mieluiten yksinäisiä henkilöitä, sillä perheiden ja erityisesti

lapsiperheiden nähtiin häiritsevän liian paljon asumisen arkea: perheet vaativat enemmän tilaa ja keittomahdollisuuksia sekä tuottivat enemmän ääntä.

Sosiaalisen tuen ajassa tapahtuva rapistuminen

Sotienjälkeisessä Helsingissä itsenäisesti hallittavan asunnon saanti oli vaikeata. Huoneenvuokralautakuntien asiakkaat joutuivat tyypillisesti odottamaan 7–13 kuukautta tyydyttävän asunnon saamista.¹¹ Nuorten sota-avioliiton solmineiden parien odotusajat olivat yleisesti vielä pidempiä. Säännöstelylainsäädäntö priorisoi lapsiperheellisten asunnonsaantia ja tämä pitkitti vastaavasti lapsettomien pariskuntien odotusaikoja. Merkitykselliseksi muodostui erityisesti valtioneuvoston maaliskuussa 1947 antama päätös, joka painotti asuntojen osoituksessa lapsiperheitä.¹² Helsingin kaupungin tilastotoimiston selvitys toi esille, että naimisissa olevat miehet hallitsivat keskimäärin vasta kolmekymmenvuotiaana omaa asuntoa.¹³ Pitkät odotusajat ja perheiden yhdessäasumisen pitkittyminen kuluttivat hiljalleen kaikkien asianomaisten voimavaroja ja resursseja, niin majoittajien kuin majoittujien.

Tarkastelen seuraavassa hieman lähemmin stressitekijöitä, joiden voidaan nähdä heikentäneen sosiaalisen tuen antamisen mahdollisuuksia. Perheiden yhdessäasumiseen liittyvää dynamiikkaa ja stressitekijöitä on tutkittu erityisesti toisen maailmansodan osalta, mutta myös yleisemmin kriisitilanteiden kontekstissa. Pommitukset, evakuoinnit ja erilaiset luonnonmullistukset ovat synnyttäneet tietynlaisia luonnollisen kokeen asetelmia (*natural experiment*), joita tutkijat ovat hyödyntäneet tutkimuksissaan.¹⁴ Sota siihen liittyvine riskeineen (pommitukset, paniikissa suoritettavat evakuoinnit) saattoi yhteen eri sosiaaliryhmiä, jotka muutoin eivät olisi kohdanneet esimerkiksi asunnoissa.

Evakuointiin ja perheiden pakotettuun yhdessäasumiseen liittyviä jännitteitä tutkittiin Hollannin vuoden 1953 suurtulvan yhteydessä. Hollantilainen tutkija Cornelius Lammers keräsi empiirisen tutki-

musaineiston evakuointikokemuksista, ja aineistonsa pohjalta hän laati heuristisen mallin perheiden välisen keskinäisen sopeutumisen ajallisesta kehityksestä. Lammersin malli jakautui seuraaviin vaiheisiin:

1. Spontaanit reaktiot, ensimmäiset päivät.
2. Satunnaiset jännitteet.
3. Pyrkimys sopeutumiseen yrityksen ja erehdyksen kautta, esim. rajataan oma tila asunnosta, ensimmäiset viikot.
4. Siedettävään tilapäisratkaisuun päätyminen, ”modus vivendi”.
5. Evakuointiväsymys, 1-3 kuukautta.

Lammers toi esille, että evakuoinnissa syntyvät jännitteet liittyvät erityisesti lapsiin, majoittajien kaupunkilaisuuteen ja sosiokulttuurisiin eroihin. Englannissa sotavuosina suoritettujen laajamittaisten evakuointien yhteydessä havaittiin, että erilaisia sosiaaliryhmiä edustavien evakuoitavien ja isäntäperheiden välille syntyi homogeenisiä ryhmiä useammin ongelmia.¹⁵ Pakkomajoitusta koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että perheiden erilaiset elintasot, käytöstavat ja kodinhoidon tyylit vaikuttavat tilanteeseen sopeutumiseen. Englannissa tehtyjen evakuointien haasteita käsittelevien raporttien keskeinen havainto oli, että niin evakuoitavien kuin heidät majoittavien perheenäitien oli vaikeata tulla keskenään toimeen: kritisoiitiin niin ruuanlaittotyylejä, lastenhoitoa kuin elintasoja.¹⁶

Tutkijat näkivät 1940-50-luvuilla, että perheiden yhdessäasumiseen liittyvät stressitekijät ovat melko samankaltaisia riippumatta siitä, otetaanko majoitukseen sukulaisia ja tuttavaisia tai vieraita. Sukulaisuuden nähtiin kuitenkin pienentävän konfliktien riskejä, ja perusteena pidettiin sitä, että sukulaismajoituksessa isäntä koki suurempaa velvollisuutta hyvien suhteiden ylläpitämiseen.¹⁷ Myöhemmässä tutkimuksessa on kuitenkin painotettu enemmän sitä, että sopeutumisen kokemukseen vaikuttivat kaupunkilaisten kohtaamien reaalisten asumisen haasteiden lisäksi sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan jälkeistä rauhankriisiä tut-

kinut historioitsija Jay Winter on esittänyt, että ihmisten hyvinvointikokemusten muodostumiseen vaikuttivat paitsi materiaaliset olot, myös moraaliset, sosiaaliseen vertailuun pohjautuvat havainnot.¹⁸

Sopeutumisen moraalinen ulottuvuus tuli selkeästi näkyviin niin siirtoväen kuin kaupunkilaisten pakkomajoittamisessa. Majoitusvelvolliset harvoin kiistivät siirtoväen, rintamasotilaiden tai pommituksissa kotinsa menettäneiden oikeutta tyydyttävään asuntoon. Kuitenkin merkittävä osa väestöstä halusi suunnata katseen jo tulevaisuuteen ja palata tavalliseen, säännöstelystä ja julkisen vallan interventioista vapaaseen arkeen. Monet tilalliset ja kaupunkiasuntojen haltijat esittivät omistusoikeuden suojan olevan niin laajan, että myös asuntopulan oloissa sitä piti noudattaa. Sosiaaliministeriön siirtoväenasiainosaston päällikkö, professori Pentti Kaitera, käsitteli problematiikkaa elokuussa 1944 Helsingin Lauttasaarella järjestetyssä siirtoväen huoltoon koskevassa neuvottelukokouksessa:

Siinä perusajatuksessa, joka paikallaan olevalla väestöllä on, on lähtökohtana se rauhanaikainen perusnäkemys, että yksilön perusoikeudet ovat horjumattomat. Ne on ensisijassa säilytettävä ja vasta sen jälkeen voidaan jotakin sen yli järjestää ja toimia. Joka näissä puitteissa on toiminut, hän on tehnyt kaiken, mitä tehtävissä on. Enempää ei keneltäkään voida odottaa. Tämä voi olla liian voimakkaasti sanottu, mutta en voi välttyä siitä ajatuksesta, että tämä ajatuspohja on määräävä. Tältä pohjalta lähtien usein ajatellaan niin, että evakuointiin liittyvät tehtävät eivät ole yksilön, vaan tehtävä on valtion.¹⁹

Sukulaisten tarjoama majoitus perustui vapaaehtoisuuteen, joten moraaliset tekijät eivät nousseet sopeutumisen kokemuksessa määrääviksi. Sen sijaan tuen antamiset rajat liittyivät sosiaalisten suhteiden kiristymiseen. Monissa tapauksissa vanhemmat olisivat olleet valmiita jatkamaan asunnontarpeessa olleen lapsensa ja hänen puolisonsa majoitusta, mutta nuoret parit eivät kyenneet enää jatkamaan yhdessäasumista. Omaan tai yhteiseen kotiin muuttaminen muodosti varsin luonnollisen siirtymäriitin aikuisuuteen siirtymisessä, mutta tästä jäivät osattomaksi vanhempiensa luona asuvat nuoret

parit. Nuorilla ihmisillä oli tiettyjä elämänkulkua koskevia odotuksia, joita ei asuntopulan oloissa kyetty täyttämään.

Sukulaisten kanssa syntyvät jännitteet olisi pystytty monessa tapauksessa kenties hallitsemaan, jos pariskunnat eivät olisi joutuneet samanaikaisesti sopeutumaan myös moniin muihin elämänmuutoksiin: siviilielämään paluuseen, avioelämään, työttömyyteen, opintojen aloittamiseen ja työnhakuun.

Yhteiselon järjestely ahtaudessa

Helsingissä, ja varsinkin työläiskaupunginosissa asuntojen pienuus rajoitti tilapäismajoituksen antamista. Esimerkiksi noin 35 000 asukkaan Kalliossa (XI kaupunginosa) hellahuoneet olivat hyvin yleisiä ja asunnoissa asuttiin jo lähtökohtaisesti melko ahtaasti. Vuoden 1950 asunto- ja väestölaskenta toi esille, että keskimäärin yhden huoneen asunnoissa oli 2,7 asukasta, joten 23 m² keskipinta-alalla laskettuna asukasta kohden jäi lattiapinta-alaa noin 8,5 m².²⁰ Vielä heikompi tilanne oli noin 21 700 hengen Alppiharjussa, niin sanottun Taka-Kallion alueella, jossa asukkaita huonetta kohden oli 2,79. Näin ollen asukasta kohden jäi lattiapinta-alaa hieman yli 8 m².²¹ Ajan normien mukaan reilu 8 m² asukasta kohden kuitenkin vielä välttävää asumisen tasoa.²²

Uudet asukkaat tekivät kuitenkin asunnot nopeasti tukaliksi. Kun työläiskaupunginosien pieniin hellahuoneisiin otettiin asumaan esimerkiksi sota-avioliiton solminut nuori pariskunta, tippui asukkaiden käytössä oleva lattiapinta-ala huomattavasti. Kun tyypillistä 23 m²:n asuntoa jakoi viisikin ihmistä, jäi asukkaille käytettäväksi enää 4,6 m² per henkilö.

Yhden tai kahden huoneen ja keittokomeron pienasunnoissa tilanpuute vaikutti moniin keskeisiin asumisen toimintoihin. Perheet joutuivat pienissä tiloissa, usein yhdessä ainoassa huoneessa, tekemään ruokaa, syömään, tiskaamaan, pyykkäämään, hoitamaan hygieniaa ja nukkumaan. Tilan niukkuudessa niin tavarat kuin ihmiset olivat toistensa tiellä. Huoneenvuokralautakunnille lähettämässään saate-

kirjeissä asunnontarvitsijat toivat ilmi, kuinka vaikeaksi huoneiden järjestyksen ja puhtauden ylläpito muodostui. Asuin- ja elintilan kaventuminen kuormitti huomattavasti sosiaalisia suhteita. Ahtaus vaikutti kielteisesti perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Alituinen muiden asukkaiden läheisyys ja yksityisyyden puute loivat ärtymistä ja alensivat riitelyn kynnystä. Ahtaat asunnot toimivat katalyyttinä, joka kasvatti pienemmät riidat helposti suuremmiksi.

Sota-avioliiton solmineiden parien pakotettu yhdessäasuminen vanhempiensa luona alkoi tyypillisesti miehen kotiuttamisen jälkeen. Sukulaisten vapaaehtoisen majoittamisen kesto vaihteli huomattavasti. Artikkelissa hyödynnetyistä aineistosta löytyy tapauksia, joissa vanhempien tai sukulaisten luona asuminen pisimmillään jopa viisi vuotta. Perheiden yhdessäasumista helpotti, jos sekä isäntäperheelle että tilapäismajoittujille kyettiin järjestämään oma, eristäytymisen mahdollistava, edes pienikin, tila.

Otan lähempään tarkasteluun pitempään jatkuneesta asumisesta vuonna 1908 syntyneen Paavon ja hänen vuonna 1920 syntyneen vaimonsa Annin tapauksen.²³ Avioliiton Anni ja Paavo olivat solmineet kesäkuussa 1944, jatkosodan kovimpien taistelujen aikaan. Kun Paavo kotiutettiin puolustusvoimien palveluksesta marraskuussa 1944, näytti heidän tilanteensa melko hyvältä. Paavo pääsi jatkamaan varastoapulaisen työtään Helsingin Mylly- ja Kauppa Oy:öön ja myös Anni sai jatkaa sotavuosina aloittamaansa konttoristin työtä.

Tuhansien muiden helsinkiläisten tavoin Paavon ja Anni joutuivat ongelmiin asumisensa järjestelyssään. Tyydyttävien alivuokralaisasuntojen puuttuessa pariskunta joutui aloittamaan avioelämänsä Annin vanhempien luona. Liisankadulla sijaitsevassa 35 m²:n kaksiossa asui Annin vanhempien lisäksi hänen aikuinen veljensä, joka myöskin oli oman asunnon tarpeessa. Kyseisen perheen asumisen ahtaus ei ollut mitenkään poikkeuksellista, ja Annille ja Paavolle kyettiin järjestämään oma tila asunnon keittiöstä. Tämä tarjosi mahdollisen jonkinlaisen yksityisyyden säilyttämiseen ja intiimiin kanssakäymiseen.

Arkisessa elämässä ongelmia tuotti muun muassa avioparin taroiden säilytys. Tilanpuutteen johdosta suurin osa puolisoiden käyttötavaroista oli säilytettävä kellareissa. Asunnon kaikille asuk-

kaille kyettiin järjestämään vuode, mutta tästä huolimatta myös levonsaannissa oli ongelmia. Sekä Annin isä että hänen veljensä olivat postilaitoksen palveluksessa, vuorotöissä, ja he joutuivat liikkumaan talossa myös öiseen aikaan ja usein eri rytmeissä. Tämä vaikeutti levonsaantia sekä yöllä että päivällä.²⁴

Vanhan ja uuden perheen yhteiselo sujui pienistä ongelmista huolimatta melko tyydyttävästi, mutta syksyllä 1947 syntynyt lapsi loi omat uudet jännitteensä yhteiseloon. Perheen kasvu sai kuitenkin aikaan sen, että heidän asuntohakemuksensa luokiteltiin aiempaan kiireellisemmäksi. Kolmen vuoden odottamisen jälkeen Paavo, Anni ja muutaman kuukauden ikäinen lapsi pääsivät lopulta omaan asuntoonsa vuoden 1948 alkupuolella.

Yksityisyyden ja intimitetin puute

Suku- ja perhesuhteisiin pohjautuvassa majoituksessa nuorten parien suhteen keskeiseksi haasteeksi nousi, miten lasten uusi koti sopeutui vanhempien vanhan kodin suojiin. Annin ja Paavon tapauksessa asunnon kaikki asukkaat kykenivät joustamaan omista tarpeistaan. Yhteisasumisen kontekstissa varsinkin anopin ja miniän suhteita saattoi kiristää se, että pitkään jatkunut asuminen toisten luona velvoitti ainakin jossakin määrin vastavuoroisuuteen ja kotitöiden jakamiseen. Miniän astuessa anopin keittiöön astui hän väistämättä myös kodin emännän reviirille ja alaisuuteen.

Anopin ja miniän välisten suhteiden ongelmallisuutta käsiteltiin melko laajalti aikakauslehdissä. Esimerkiksi perinteisiä arvoja kannattava *Kotiliesi* eritteli ”kahden emännän” ongelmaa vuonna 1946. Artikkelissa nostettiin esille nuorten naisten itsenäisyyden tarpeet ja omatahtoisuus ja anoppien halukkuus valvontaan ja neuvomiseen. Ratkaisuksi esitettiin keskinäisen ymmärryksen lisääminen – anoppien nähtiin haluavan pohjimmiltaan vain hyvää.²⁵ Myös avioliitto-oppaissa käsiteltiin nuorten parien oman kodin puutetta, mikä osaltaan antaa osviittaa yhteisasumisen sosiaalisten ongelmien yleisyydestä.²⁶ ”Anoppikysymyksen” keskeisyydestä kertoo myös se,

että problematiikkaa käsiteltiin muun muassa Helsingissä järjestetyillä avioliittokursseilla.²⁷

Yhteisasumisen ongelmat eivät toki rajoittuneet ainoastaan anopin ja miniän välisiin suhteisiin, vaan ne näkyivät myös laajemmin nuorten parien perhe-elämässä. Vaikka perhe- ja sukulaissuhteisiin perustuvassa yhteisasumisessa oltiin tekemisissä tuttujen ja siten myös, ainakin useimmiten, turvallisten ihmisten kanssa, kokivat nuoret parit perherauhan puutteen häiritseväksi. Toisten ihmisten jatkuva läheisyys koettiin intimiteetin esteeksi.

Helsingin avioliittoneuvonnan johtaja Matti Joensuu näki, että pakotettu yhdessäasuminen vaikeutti erityisesti miehen itsenäistymistä. Joensuun arvioissa anopin ja miniän hankauksissa taustalla oli ”taistelu läheisimmästä asemasta nuoren miehen sydämessä”. Hänen mielestään miehet tekivät usein sen virheen, että he eivät neuvotelleet asioiden hoitamisesta vaimojensa kanssa, vaan joko alistuivat vanhempiensa käskyihin tai tekivät itse päätökset.²⁸

Eräs perheiden yhdessäasumisen ongelmista oli se, että pariskunnat eivät päässeet rauhassa puimaan omia asioitaan tai kehkeytymässä olevia riitojaan. Käytännössä kahdenkeskiseksi koetuista asioista jouduttiin menemään puhumaan julkisiin tiloihin, kahviloihin tai puistin penkille. Jo edellä viitattu Joensuu antoi aviopuolisoiden ohjeen, että riidat tulisi pitääkin puolisoitten välisinä eikä niitä pitäisi puida muuden kuullen. Hyvässäkin tarkoituksessa annetut ohjeet voisivat vain entisestään vaikeuttaa tilannetta.

Yhdessä asuminen rasitti siinä määrin asukkaiden sosiaalisia suhteita, että ilmiö nousi esille myös Kristillisen palveluskeskuksen harjoittamassa avioliittoneuvonnassa. Palveluskeskus nosti asian esille esimerkiksi Helsingin kaupunginhallitukselle osoittamassaan kirjelmässä. Sekä avioliittoneuvojen tekemät huomiot että asuntoviranomaisille lähetetyt kirjeet tuovat esille nuorten parien turhautumisen siitä, että he eivät voineet toimia itsenäisesti ja omalla tavallaan. Sukulaisten tarjoaman majoituksen varaan rakentuvassa tilapäismajoituksessa esiintyvät konfliktit liittyivät tilanteisiin, joissa tietoisesti tai epähuomiossa rikottiin asumisen normeja ja hyvän vieraan tai isännän rooleja ja odotuksia.

Isäntäperhe saattoi pyrkiä myös muuttamaan majoittujiensa käyttäytymistä ja asenteita. Avioliittoneuvontaan otti syyskuussa 1945 yhteyttä 25-vuotias helsinkiläisnainen, joka pyysi neuvoja hänen aviomiehensä ja isänsä välisten riitojen selvittelyssä. Vasta 4 kuukautta naimisissa ollut pariskunta asui aviovaimon vanhempien luona. Yhteisasumisen ongelmaksi nousi se, että hänen kirjastonhoitajana toiminut isänsä piti vävyä sivistymättömänä ja kantoi hänelle klassillisia teoksia luettavaksi. Ristiriitoja aiheutti vaimon tulkinnan mukaan myös se, että hänen miehensä teki ruumiillisia töitä ja tätä, kuten aviomiehen ”työläismielisyyttä”, appiukko ei voinut hyväksyä.²⁹ Vaikka edellä mainitussa tapauksessa ristiriitaisuudet jäivät melko pieniksi ja sisälsivät hieman koomisiakin piirteitä, ei aina selvitty näin vähällä. Avioliittoneuvojien tallentamat muistiinpanot tuovat esille, kuinka erimielisyydet perheissä eskaloituivat myös suoranaiseksi vihanpidoksi ja nimittelyksi.³⁰

Ylipäänsä niin puolisoiden kanssakäymiseen kuin perheen sisäisiin sosiaalisiin suhteisiin vaikutti kaupunkilaisten yleinen hermostuneisuus. Pelkkä arjen välttämättömyyksien toteuttaminen muodostui niukkuuden ja säännöstelyn oloissa kuormittavaksi. Tämä ei voinut olla näkymättä ihmisten käyttäytymisessä.

Toisaalta niin aviopuolisoiden kuin perheenjäsenten väliseen vuorovaikutukseen vaikuttivat myös sotavuosien erot. Viime vuosien tutkimuksissa on osoitettu, että kirjeenvaihdon avulla kyettiin merkittävällä tavalla lyhentämään etäisyyttä kotirintaman ja sotilaiden välillä.³¹ Kuitenkin perheiden yhteenpaluuseen näyttää liittyneen merkittäviä kommunikaatioon liittyviä haasteita. Tiivis yhteiselo rintamalla lisäsi miesten homososiaalisuutta ja aseveljeyden tunnetta. Edellisten lisäksi miesten yhteiseloön kuului omanlaisensa puhetyyli ja -tavat. Kun sodan päättymisen jälkeen perheet palasivat jälleen yhteen, oli jäsenten jälleen opeteltava perheessä olemisen tapa ja luotava yhteinen kieli ja ymmärrys. Erovuosien jälkeen ei ollut helppo mukautua yhteisen elämän vaatimuksiin, toisten vierauteen ja kenties muuttuneeseen käytökseen.

Helsinkiin kotiutui jatkosodasta noin 23 000 rintamasotilasta ja kaikkinsa jatkosotaan osallistui noin 34 000 helsinkiläissotilasta.

Kommunikaatioon liittyvien haasteiden lisäksi miesten oli löydetävä jälleen oma paikkansa yhteiskunnassa: löydettävä työpaikka, jatkettava opintoja, hankittava asunto. Siviili- ja perhe-elämään sopeutumisen vaikeuksia on kuvattu muun muassa entisten sotilaiden 1940-luvulla kirjoittamassa kotiinpaluukirjallisuudessa.³² Kirjoissa käsitellään varsin usein nuoruuden menettämisen tunteen nostattamaa katkeruutta. Sota ja pidennetty varusmiespalvelus leikkasivatkin miesten elämästä vuosia, joita sodan päättymisen jälkeen pyrittiin kiristämään. Omista erityisistä sopeutumisen ongelmistaan joutuivat kärsimään lisäksi sodassa pysyvästi vammautuneet ja kotinsa alue- luovutuksissa menettäneet sotilaat. Helsingissä yli 10 prosenttisen invaliditeetin saaneita sotilaita oli noin 5000. Invalidien joukkoon ei laskettu psykiatrisia potilaita, joiden määrä Helsingissä nousi satoihin, jopa tuhanteen mieheen.

Perheet ja suku sodan rasisitusten kantajina

Syksyn 1944 asuntokriisin yhteydessä elintärkeäksi muodostui suvun, tuttaviensa ja ystäviensä tarjoama tilapäismajoitus, joka antoi kotiutettaville ja siirtoväelle aikaa järjestellä asumistaan. Loppuvuonna 1944 helsinkiläiset majoittivat tuhansia asunnontarvitsijaa, ja tämä sosiaalisen tuen osoitus antoi viranomaisille ja kaupungin hallinnolle aikaa valmistella pysyvämpiä majoitusjärjestelyjä.

Majoittajien ja majoittujien välinen yhteiselo oli mahdollista, jos molemmat osapuolet kunnioittivat toisiaan ja kykenivät riittävässä määrin vastaamaan ja sopeutumaan toistensa odotuksiin sekä konfliktien ilmentyessä tekemään kompromisseja. Mitä pitempään yhteisasumista kesti, sitä vaikeammaksi sopuisan yhdessäolon ylläpitäminen muodostui.

Niin majoittajat kuin tilapäismajoittajat tarvitsivat yksityisyyttä ja mahdollisuutta lepoon. Ympäristö- ja sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa henkilökohtaisen tilan nähdään olevan inhimillinen perustarve, jonka suuruus on kuitenkin ikään sidonnainen ja joka jossakin määrin on sekä historiallisesti että kulttuurisesti muuttuva.

Ahtaudessa asukkaiden oli vaikea eristäytyä omaan rauhaansa. Helsingin pienasuntovaltaisuudesta johtui, että halusivat asukkaat tai ei, joutuivat he altistumaan erilaisille sosiaalisille virikkeille, asukkaiden äänille, puheelle ja toiminnalle sekä myös toistensa katseille ja fyysiselle läheisyydelle.

Kodittomuuden pitkittyminen rasitti majoitusta tarjoavien tahojen jaksamista, jolloin myös sukulaismajoituksessa olevat joutuivat tekemään yhä enemmän töitä majoituksen varmistamiseksi. Monet asunnontarvitsijat kokivat hermoja raastavana ja myös nöyryyttävänä sen, että kuukaudesta toiseen jouduttiin rukoilemaan ”kuka yöksi milloinkin ottaa”.³³ Sopeutumisen rajojen ylittyminen näkyi yleisimmin siinä, että pysyvästä tilapäisestä majoituksesta luovuttiin, ja asukkaat joutuivat kiertolaiselämään. Joissakin tapauksissa majoittajat hakivat huoneenvuokralautakuntien kautta häätöä aikuisille lapsilleen tai lähisukulaisilleen. Vuosia jatkuneen yhdessäasumisen jälkeen ei ollut tavatonta, että vanhemmat halusivat päästä aikuisista lapsistaan eroon. Aineistosta onkin löydettävissä muutamia kuvauksia siitä, kuinka ”kolhoosielämän” kestäessä vanhemmat ryhtyivät häätämään nuorta paria pois kotoaan.³⁴ Huoneenvuokralautakunnille kirjoittavat asunnontarvitsijat kokivat kuitenkin tarpeelliseksi selittää, miksi esimerkiksi heidän vanhempansa hakevat heille häätöä. Sukulaisten antama apu koettiin sosiaalisiksi normiksi.

Asunnontarvitsijoiden, sekä nuorten perheiden että siirtoväen, majoituskokemukset olivat usein ristiriitaisia, ambivalentteja. Toisaalta oman asunnon puutteesta kärsineet tilapäismajoittajat olivat kiitollisia perhe- ja sukusolidaarisuudesta, ihmisten vieraanvaraisuudesta ja ylipäänsä ”hyvistä ihmisistä” ja ihmisten ”hyväntahtoisuudesta”.³⁵ Asunnontarvitsijat tiedostivat, että monella muulla helsinkiläisellä asiat olivat vielä huonommin, kaikilla ei ollut sukulaisia eikä tuttavuuksia, joilta olisi saanut apua.³⁶ Toisaalta tilapäisasumisen kokemuksesta saattoi jäsentää tunne elämänhallinnan menettämisestä. Hyvin yleiseksi teemaksi nousi kokemus muitten hyväntahtoisuuden tai armon varassa olemisesta.³⁷

Lähdeviitteet

- 1 Kts. Helsingin kaupungin asuntojentarkastustoimiston kertomus vuodelta 1944, Db:1, Asuntojentarkastustoimiston arkisto, HKA.
- 2 Ikle 1951, 384; Bernert & Ikle 1952, 137.
- 3 Saaritsa & Teräs 2003, 24.
- 4 Rautavirta 2010; Nurmela 1972.
- 5 Kts. epävirallisen avun antamisesta esim. Saaritsa 2008; Virkkunen 2010 215–222.
- 6 Malinen 2014, 145.
- 7 Kts. *Suomen Sosialidemokraatti* 13.1.1945, ”Asuntotilan hankinta Helsingissä saatetaan entistä tehokkaammaksi”.
- 8 Esimerkiksi vuosina 1943–1945 noin puolet miehistä avioitui 20–29-vuotiaina ja naisista vielä suurempi osuus. Kts. Malinen 2014, 79.
- 9 *Sosiaalinen aikakauskirja* 1944: 9–10, 295–296.
- 10 Henrikson 1944, 385.
- 11 Malinen 2014, 357–358, kuvat 1–3.
- 12 Valtioneuvoston päätös huoneenvuokrasäännöstelystä 20.3.1947, Asetus 229/1947. Esimerkiksi heinäkuun lopussa 1947 oli huoneenvuokralautakuntien kortistossa kaikkiaan 8 548 hakemusta, joista välttämättömässä asunnontarpeessa oli 4 702. Suurin osa kortistoon hyväksytyistä, mutta ei-välttämättömiksi katsotuista, hakemuksista oli nuorten parien tekemiä. Kts. IS 12.8.1947, US 23.8.1947, VS 30.9.1947.
- 13 Huoneistonhaltijoiden talouskuntafrekvenssit iän, sukupuolen ja siviilisäädyn mukaan vuoden 1950 päättyessä (Taulukko 1), Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 1953:3, 34. Käytännössä lapsuuskodista muutettiin siis alivuokralaiseksi tai sitten asumista jatkettiin myös aikuisiällä omien tai puolison sukulaisten luona.
- 14 Kts. Diamond & Robinson 2010. Vrt. Putnam 1993.
- 15 Kts. Lammersin tutkimuksesta Iklé & Kincaid 1956, 42–45. Vrt. Duncan & Lambert 2000, 387.
- 16 Sallinen-Gimpl 1994, luku 5.7.1.; McLanahan & Hostetter 1965, 27.
- 17 Young 1954.
- 18 Winter 1997, 16. Kts. myös Nyström 2013, 16.
- 19 Pöytäkirja siirtoväen henkistä huoltoa koskevasta neuvottelukoukuksesta, joka Suomen huollon henkisen huollon keskustoimisto ja Karjalan henkisen yhteistyön järjestämänä pidettiin Helsingissä Lautasaaren Kartanossa, Cb:1, Suomen Huolto ry:n valistustoimikunnan arkisto.
- 20 Vuonna 1950 ns. hellahuoneita ja huoneen ja keittokomeron tai keittokäpän sisältäviä asuntoja oli Kalliossa yli 5 800. Kts. TKH 1951:1, 1.

- 21 Kts. TKH 1951:1, 1. Yhden huoneen asuntoja Alppiharjun alueella oli vuonna 1950 noin 4 500.
- 22 Esimerkiksi asunthygieenisää normeja pohtineessa artikkelissaan (1953) lääkärit Antero Kasanen ja Pekka Karhi pitivät perheasunnoille asetettavan asuintilan miniminä 7 m² henkeä kohden.
- 23 Nimet muutettuja. Asuntohakemus 29830, 10.1.1945, HKA.
- 24 Asuntohakemus 29830, 10.1.1945, Valitus Sosiaaliministeriölle 6.1.1947, HVL, HKA.
- 25 *Kotiliesi* 1946:20, 532–533. Kts. Holmila 2008, 23 lyhyenä katsauksena *Kotilieden* arvomaailmasta.
- 26 Kts. esim. Gulin & Niemi 1949, 109–111.
- 27 *Rapeli* 1954, 45.
- 28 *Helsingin Kirkkosanomats* 8.11.1950.
- 29 Asiakas 244, 27.9.1945, Kirkkohallituksen arkisto.
- 30 Esim. asiakas 224, 7.8.1945, Kirkkohallituksen arkisto.
- 31 Hagelstam 2014.
- 32 Kts. Lassila 1994 kotiinpaluukirjallisuudesta.
- 33 Kantelut 15010, 3.1.1945; 15196, 25.1.1945, Ee:4–5, STM, KA. Vrt. asuntohakemus 56211, 2.1.1947, Kirje HVL 19.2.1948, EgI:38, HVL, HKA.
- 34 Asuntohakemus 29533, 6.1.1945, EgI:21, HVL, KA.
- 35 Asuntohakemukset 26902, 25.11.1944, EgI:19–20; Asuntohakemus 30082, 13.1.1945, EgI:21; 56321, 4.1.1947, EgI:38, HVL, HKA. Kantelut 15996, 25.10.1944; 16271, 18.12.1944, 15031, 8.1.1945, Ee:2–5, STM, KA.
- 36 Kantelut 15981, 21.10.1944; 15171, saapunut 16.1.1947, Ee:2–5, STM, KA.
- 37 Asuntohakemus 30082, 13.1.1945, EgI:21; Kantelu t 15010, 3.1.1945; 15057, 10.1.1945, Ee:2–4, STM, KA.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto
Asuntojentarkastustoimisto
Db:1, Vuosikertomukset

Huoneenvuokralautakunta 1941–1963
Eg:19–38, Asunnonsaantihakemukset

Jyväskylän maakunta-arkisto
Suomen Huolto ry:n valistustoimikunnan arkisto
Cb:1

Kansallisarkisto
Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön arkisto
Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asuntoasiainosaston arkisto.
Ee:2–5, 9, 19, 23, 33, Huoneenvuokra-asiat

Kirkkohallituksen arkisto
Perheasiain neuvottelukeskukset, E-H 1948-1988
Hf:1

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Kirkkosanommat

Ilta-Sanommat

Kotiliesi

Rakennustaito

Suomen Sosialidemokraatti

Uusi Suomi

Vapaa Sana

Kirjallisuus

Bernert, Eleanor H. & Iklé, Fred C. (1952): Evacuation and the Cohesion of Urban Groups. *The American Journal of Sociology* (vol. LVIII) 2, 133–138.

Diamond, Jared & Robinson, James A. (2010): Prologue. Teoksessa Jared Diamond & James A. Robinson (toim.), *Natural Experiments of History*. Harvard University Press, 1–14.

Duncan, James S. & Lambert, David (2004): Landscapes of Home. Teoksessa James A. Duncan, Nuala Johnson & Richard Schein (toim.) *A Companion to Cultural Geography*. Blackwell Publishing, 382–403.

Gulin, Eelis G. & Niemi, Turo (1949): *Avoliitto – opaskirja Suomen kodeille*. Ota-va, Helsinki.

Hagelstam, Sonja (2014): *Röster från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Åbo Akademi, Åbo.

Henriksson, Weio (1944): Sodanjälkeinen asuntorakennustoiminta. *Rakennustaito* 39 (25–26), 384–386.

- Holmila, Antero (2008): Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944–1945. *Elore* 15 (2), 1–20. <http://www.elore.fi/arkisto/2_08/hol2_08.pdf>.
- Iklé, Fred (1951): The Effect of War Destruction upon the Ecology of Cities. *Social Forces* 29 (4), 383–391.
- Iklé, Fred C. & Kincaid, Harry V. (1956): *Social Aspects of Wartime Evacuation of American Cities*. Publication 393. National Academy of Sciences, Washington, D.C.
- Kasanen, Antero & Karhi, Pekka (1953): Havaintoja Turun asunnontarvitsijoiden asunthygieenisistä ja terveydellisistä oloista. *Duodecim* (69) 9, 788–797.
- Lassila, Pertti (1994): ”Min täällä teen, se kaikki kieroön vie”. Teoksessa Lauri Haataja (toim.), *Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö*. Kirjayhtymä, Jyväskylä, 141–158.
- Malinen, Antti (2014): *Perheet abtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Väestöliitto, Helsinki.
- McLanahan, John W. & Hostetter, Robert S. (1965): *Displacement: Social and Psychological Problems*. HRB-Singer, Inc.
- Nurmela, Heikki (1972): *Säännöstelyrikokset v. 1939–1949 Pirkkalan kärjäkunnassa*. Suomen historian julkaisematon liseniaatintutkielma. Tampereen yliopisto, historian laitos.
- Nyström, Samu (2013): *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXIX. Unigrafia, Helsinki.
- Putnam, Robert D. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Rapeli, Anja (1954): *Väestöliiton ja Ev.lut. seurakuntien toimeenpanema avioliittonuuvontatyö Helsingissä*. Julkaisematon opinnäyte. Yhteiskunnallinen korkeakoulu, Helsinki.
- Rautavirta, Kaija (2010): *Petusta pitsaan. Ruokahuollon järjestelyt kriisi-aikojen Suomessa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Saaritsa, Sakari (2008): Informal transfers, men, women and children: Family economy and informal social security in early 20th century Finnish households. *The History of the Family* 13, 315–331.
- Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (2003): Verkostot työväenhistoriassa. Teoksessa Sakari Saaritsa & Kari Teräs (toim.), *Työväen verkostot*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere, 7–34.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko (1994): *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Kansatieteellinen arkisto 40. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Virkkunen, Gia (2010): *”Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin” Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla*. Bibliotheca Historica 127. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Winter, Jay (1997): Paris, London, Berlin 1914–1919: capital cities at war. Teoksessa Jay Winter & Jean–Louis Robert (toim.) *Capital Cities at War. Paris, London, Berlin 1914–1919*. Cambridge University Press, 3–24.
- Young, Michael (1954): The Role of the Extended Family in a Disaster. *Human Relations* (7) 3, 383–391.

”Jos voin ja on varoja niin luen ylioppilaaksi”

Työväenluokkaisten oppikoululaisten
tulevaisuudensuunnitelmia
1950-luvun Helsingissä

Koulutus periytyy Suomessa edelleen. Vanhempien korkeakoulutus lisää huomattavasti lasten todennäköisyyttä hankkia vähintään samantasoinen tutkinto. Äidin koulutustaso näyttäisi vaikuttavan enemmän lapsen koulutustasovalintaan, kun taas isän koulutusosalalla on suurempi vaikutus lapsen koulutusalaan.¹ Koulutusvalinnat vaikuttavat edelleen työelämään sijoittumiseen ja siihen, millaiseksi henkilön työura muodostuu. 1950-luku oli Suomessa koulutuksen voimakkaan laajenemisen aikaa: muodollisen ammattikoulutuksen tarjonta parani, oppikoulut kasvoivat ja niitä perustettiin runsaasti lisää. Elintaso kohosi, elinkeinorakenne modernisoitui ja teknologinen kehitys valoi uskoa tulevaisuuteen.²

Nuorten työhön ja koulutukseen liittyviä tulevaisuudensuunnitelmia jäseni heidän opinahjonsa, sillä ennen 1970-luvulla tapahtunutta siirtymistä peruskouluun Suomessa oli niin sanottu rinnakkaiskoulujärjestelmä. Lapset jakaantuivat kahteen ryhmään noin kymmenvuotiaina, kun osa pyrki ja pääsi neljän tai viiden kansakouluvuoden jälkeen oppikouluun muiden jatkaessa kansakoulussa. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslain mukaan kansakoulu käsitti kuusi vuosiluokkaa, ja oppivelvollisuus päättyi kevätlukukauden lopussa sinä vuonna, kun oppilas täytti 13 tai suoritusten ollessa kesken 14 vuotta. Kansakoulun suorittamisen jälkeen nuoret olivat kuitenkin vielä velvollisia jatkamaan opintojaan kahden vuoden ajan.³

Helsingissä kansakoulun käyneet 13–15-vuotiaat nuoret suorittivat jatko-opintovelvollisuuden joko käymällä kansakoulujen jatkoluokkia tai opiskelemalla valmistavassa ammattikoulussa tai muussa vastaavassa. Vuonna 1958 voimaan tullut kansakoululaki vakiinnutti kansakoulujen jatkoluokat ja muutti niiden nimen kansalaiskouluksi. Ammattikouluihin alettiin siirtymäajan jälkeen hyväksyä vain koko kahdeksanvuotisen kansa- ja kansalaiskoulun suorittaneita.

Oppikoulu jakaantui viisi- tai kuusiluokkaiseen keskikouluun ja kolmiluokkaiseen lukioon. Rinnakkaiskoulujärjestelmä perustui ajatukselle teoreettisen ja käytännöllisen lahjakkuuden erosta, mutta rakenteellisilla tekijöillä oli suuri vaikutus: opiskelumahdollisuudet olivat hyvin erilaiset kaupungissa ja maaseudulla asuvilla lapsilla, ja perheen yhteiskuntaluokka vaikutti lasten hakeutumiseen oppikouluun. Oppikouluun pääseminen tai sitä estäneet tekijät jäsentävät vahvasti rinnakkaiskoulujärjestelmän aikaan varttuneiden koulutukseen liittyviä muistikuvia.⁴

Tämä artikkeli käsittelee työväenluokkaisten perheiden oppikoulua käyviä nuoria. Oppikoululaisista he olivat vähemmistö, sillä suurin osa työväenluokkaisten perheiden lapsista suoritti oppivelvollisuutensa kansakoulussa ja sen jatkoluokilla (vuodesta 1958 kansalaiskoulussa) tai valmistavassa ammattikoulussa. Sivuan artikkelissa myös keskiluokkaisten oppikoulunuorten suunnitelmia tarkastelakseni vertailun avulla yhteiskuntaluokan vaikutusta. Työväenluokkaisten oppikoulunuorten perheissä oli tehty päätös panostaa lasten koulutukseen ajallisesti ja rahallisesti enemmän kuin laki velvoitti. Tutkin työväenluokkaisten oppikoulunuorten koulutusta ja työnte-koä koskevia tulevaisuudensuunnitelmiaan sekä heidän käsityksiään hyvästä, toivottavasta ja mahdollisesta tulevaisuudesta. Nuoret olivat keskikoulun viimeisellä luokalla, ja he olivat pääosin 15–17-vuotiaita. Keskikoulun päättyessä nuorten oli perheidensä kanssa valittava, menisivätkö he suoraan töihin vai hankkisivatko lisää muodollista koulutusta lukiossa tai ammatillisissa oppilaitoksissa. En käsittele nuorten suunnitelmien toteutumista tai sitä, mihin ammatteihin he työurallaan sijoittuivat. Tämä vaatisi oman tutkimuksensa.

Yhteiskuntaluokan merkitystä analysoidessani hyödynnän kulttuurista lähestymistapaa ja ranskalais sosiologi Pierre Bourdieun pääomakäsitteitä. Taloudellinen pääoma on tärkeä luokkien määräytymisessä ja ilmenemisessä, mutta myös kulttuurisella ja sosiaalisella pääomalla on merkitystä. Pääomatyyppit ovat osittain keskinäisesti vaihdettavissa. Yksilöt, perheet ja yhteiskuntaluokat eroavat toisistaan pääomien määrän ja laadun suhteen, ja myös sen välillä on eroja, kuinka hyvin näitä pystytään hyödyntämään. Pääomat eivät periydy suoraviivaisesti vanhemmilta lapsille, mutta tarkasteltaessa vanhempiensa kanssa asuvia teini-ikäisiä koululaisia, on perusteltua rinnastaa lasten ja yleisemmin heidän perheensä pääomat.

Taloudellisella pääomalla viitataan tuloihin ja rahaksi muutettavissa oleviin omistuksiin, ja se on yleensä helposti siirrettävissä sukupolvelta toiselle. Kulttuurinen pääoma viittaa puolestaan omaksuttuihin käsityksiin ja taipumuksiin, siihen millainen ”maku” henkilöllä on sekä hänen tietoihinsa kulttuurin eri osa-alueilla. Kulttuurista pääomaa edustavat myös suoritettut tutkinnot, oppiarvot ja tiedot. Keskeistä on se, mitä asioita perhe mieltää tärkeiksi ja miten koulutukseen ja työntekoon suhtaudutaan. Lapsuudenperheen arvo- ja ajatusmaailmaa ei omaksuta suoraviivaisesti, mutta ammatinvalintaiässä olevat nuoret olivat vasta rakentamassa omaa identiteettiään ja pohdimassa suhtautumistaan kotona opittuihin arvoihin. Vanhempien mielipiteet ja kulttuurinen pääoma painoivat pohdinnoissa paljon, ja he olivat todennäköisesti pääasiallisesti tehneet oppikouluun menoa koskevan päätöksen.

Sosiaalinen pääoma liittyy henkilösuhteisiin, yhteyksiin ja verkostoihin, joita yksilöllä on ja joihin hän kuuluu. Sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman rajamaastoon kuuluvat puolestaan sellaiset tiedot ja taidot, joiden avulla henkilö osaa toimia ”oikein” eri sosiaalisissa tilanteissa. Sukulaiset ja tuttavat antoivat nuorelle esimerkkejä aikuisena olemisesta ja eri ammateissa toimimisesta. Lisäksi he saattoivat ohjata nuoren pohdintoja omista mahdollisuuksistaan tarjoamalla tälle mahdollisuutta työ- tai koulutuspaikkaan suhteidensa avulla.⁵ Esittelen seuraavaksi lähdeaineistoni ja kuvailen ammattiasemaan perustuvaa yhteiskuntaluokkajaottelua. Sen jälkeen vertailen keski- ja

työväenluokkaisten nuorten ammattisuunnitelmia heidän tavoittelemansa ammattiaseman valossa ja analysoin työväenluokkaisten nuorten suunnitelmiin vaikuttaneita tekijöitä taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman käsitteiden avulla.

Lähteenä ammatinvalinnanohjausaineisto

Lähestyn aihetta ammatinvalinnanohjausaineiston kautta. Keskikoulun viimeisellä luokalla opetusohjelmaan kuului ammatinvalinnanohjaustunteja, joissa nuoria tutustutettiin eri aloihin, ammatteihin ja koulutusmahdollisuuksiin. Oppikoulut saivat itse päättää, kuuluiko ammatinvalinnanohjaus niiden opetussuunnitelmaan. Suurimmasa osassa helsinkiläisoppikouluista oppilaille annettiin ammatinvalinnanohjausta.⁶ Koulussa pidettyjen oppituntien lisäksi nuoret kävivät opintoretillä eri työpaikoissa ja oppilaitoksissa. Näitä ammatinvalintaan valmistavia tunteja pitivät koulujen omat opettajat, ja niiden jälkeen nuoret pääsivät keskustelemaan suunnitelmistaan työnvälitystoimiston ammatinvalinnanohjauspsykologin kanssa. Henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen pohjana oli nuorten täyttämää taustatietolomakkeita, opettajan- ja lääkärinlausunnot sekä psykologisten kyky- ja luonnetestien tuloksia.⁷

Nuorten ja heidän vanhempiansa täyttämät lomakkeet sekä ammatinvalinnanohjaajien merkinnät ohjauskeskusteluista muodostavat lähdemateriaalini rungon. Näiden yksittäisiä henkilöitä kuvaavien aktien pohjalta muodostuu rikas ja monipuolinen kuva siitä, millaisessa tilanteessa kukin nuori oli ja mitä he pitivät mahdollisena ja toivottavana tulevaisuutena. Tehtäessä tulkintoja lähdeaineistosta on kuitenkin syytä muistaa muutama rajoittava tekijä. Lomakkeen valmiit kysymykset ovat saattaneet rajoittaa ja suunnata nuoren vastauksia. Ammatinvalinnanohjaajan merkinnät kuvaavat puolestaan sitä, mitä psykologi on pitänyt tärkeimpänä ja tulevaisuudensuunniteluun eniten vaikuttavana tekijänä. Merkinnät eivät kuvaa nuoren ja ohjaajan välistä keskustelua kokonaisuudessaan, eivätkä sanavalinnat ole nuoren. Toisaalta psykologilla tuskin oli syytä vääristellä keskus-

telua merkinnöissään. Järjestelmällinen ammatinvalinnanohjaus oli aloitettu Helsingissä kansakoulujen jatkoluokkien oppilaille lukuvuonna 1946–1947, ja oppikouluoppilaat saivat pääkaupungissa ensimmäisen kerran henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta keväällä 1950. Seuraavan vuosikymmenen aikana ohjaustoiminta levisi myös muihin kaupunkeihin.⁸

Koulutus- ja työntekomahdollisuudet olivat hyvin erilaiset kaupungeissa ja maaseudulla eri osissa Suomea. Vuonna 1950 suurin osa väestöstä asui edelleen maaseudulla, mutta kaksikymmentä vuotta myöhemmin valtaosa suomalaisista eli kaupungeissa. Tätä artikkelia varten kerätty aineisto koskee helsinkiläisnuoria. Helsingissä oli eniten koulutusvaihtoehtoja sekä monipuolinen elinkeino- ja ammattirakenne. Nuorilla oli useita mahdollisia vaihtoehtoja kotipaikkakunnallaan, joten tämä ei rajoittanut valintaa siinä missä maaseudulla tai vaikkapa voimakkaasti yhden teollisuuslaitoksen varassa olevassa kaupungissa. Helsinkiläisnuoret eivät kuitenkaan olleet keskenään samassa asemassa tulevaisuuttaan pohtiessaan. Muun muassa sukupuoli ja yhteiskuntaluokka jäsensivät suunnitelmia. Helsingissä asui 1950- ja 1960-luvuilla kymmenesosa suomalaisista.

Luodakseni mahdollisimman kattavan ja moniulotteisen kuvan nuorista, olen valinnut kaksi otosvuotta lähdeaineiston saatavuuden perusteella. Keväällä 1950 henkilökohtaista ammatinvalinnanohjausta annettiin oppikoululaisille ensimmäistä kertaa, ja vuonna 1960 työnvälitys ja ammatinvalinnanohjaus olivat viimeistä vuotta kunnan järjestämiä ennen valtiollistamista.⁹ Olen poiminut henkilöaktiaineistosta otokset systemaattisen otannan avulla näiden kahden vuoden (1950 ja 1960) osalta. Henkilöaktit on järjestetty koulumuodon ja sukupuolen mukaan aakkosittain, ja tässä artikkelissa käytän oppikoulua käyneiden tyttöjen ja poikien ammatinvalinnanohjauslomakkeita. Otantaa tehdessäni keräsin ensin joka kymmenennen henkilön, ja tämän jälkeen tihensin otantaa kunnes nähdäkseni uusien henkilöiden mukaan ottaminen ei olisi enää merkittäväällä tavalla pystynyt tarkentamaan kuvaa ilmiöstä, eli niin sanottu saturaatiopiste oli saavutettu. Sukupuolen ja ajankohdan mukaan jaetuissa otoksissa on kussakin 100–120 henkilöä.

Ammattiasema- ja yhteiskuntaluokajaottelu

Kuten artikkelin alussa todettiin, valinta lapsen oppikouluopiskelusta oli sidoksissa perheen yhteiskuntaluokkaan. Enemmistö oppikoululaisista oli lähtöisin keskiluokkaisiksi luonnehdittavista perheistä, ja oppikoululaisissa oli huomattavasti vähemmän työväenluokkaisten perheiden lapsia kuin työväestön osuus oli kaikista helsinkiläisistä. Työväenluokaisen taustan vaikutuksen analysoimiseksi olen jakanut ammatinvalinnanohjausta saaneet oppikoulunuoret neljään ryhmään yhteiskuntaluokan perusteella, mikä mahdollistaa vertailun erilaisista perhetaustoista lähtöisin olevien oppikoululaisten välillä. Jako neljään yhteiskuntaluokkaan perustuu heidän vanhempiansa ammatteihin. Ammatista pääteltävää ammattiasemaa käytetään yleisesti ihmisten sosiaalisen ja taloudellisen aseman mittarina, sillä se korreloi ansiotason ja koulutuksen kanssa.

Olen sijoittanut ammatit neljään sosiaaliryhmään Helsingin kaupungin tilastotoimiston tutkimusajankohtana käyttämän luokittelun ja ammattien arvostusta käsittelevien tutkimusten pohjalta. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat johtavassa asemassa toimineet ja niin sanottujen vapaiden ammattien harjoittajat, joiden työ on vaatinut pitkän koulutuksen. Tällaisia ammattinimikkeitä ovat esimerkiksi lääkäri, opettaja, metsänhoitaja, insinööri ja mainospäällikkö. Toinen sosiaaliryhmä on huomattavasti heterogeenisempi koostuen pienyrittäjistä, työnjohtajista ja ylemmistä toimihenkilöistä, kuten kauppiaista, kirjanpitäjistä, optikoista, teknikoista ja postivirkailijoista. Kolmanteen ryhmään kuuluvat ammattitaitoiset työntekijät ja alemmat toimihenkilöt, kuten kirvesmiehet, sähköasentajat, vaaturit, konttoristit, autonkuljettajat, myyjät ja ompelijat. Neljäs sosiaaliryhmä puolestaan koostuu muodollista koulutusta ja ammattitaitoa vähiten vaatineiden ammattien harjoittajista, kuten sekatyöläisistä, lehdenjakajista, siivoojista, merimiehistä ja talonmiehistä.¹⁰

Perheen yhteiskuntaluokkaan viittaava numerotunnus on yksinkertaisimmillaan luokittelussani sama, kuin hänen vanhempiansa ammattiaseman ilmaisema sosiaaliryhmä. Jos nuori on ilmoittanut molemmille vanhemmilleen ammatit, olen huomioinut sekä äidin

että isän ammatit. Siinä tapauksessa, että nämä sijoittuvat ammattiasemaluokittelussani eri ryhmiin, olen merkinnyt perheen yhteiskuntaluokaksi näistä korkeamman. Reilusti yli puolella vuoden 1950 otoksen oppikoululaista äiti ei ollut ansiotyössä. Kymmenen vuotta myöhemmin kotiäitien osuus oli huomattavasti pienempi, mutta tuolloinkin noin neljä kymmenestä oppikoululaisten äideistä oli kotiäitejä.¹¹ Jako ammattien perusteella sosiaaliryhmiin ja näiden mukaan edelleen yhteiskuntaluokkiin ovat siten rinnakkaisia. Hyödynnän tätä ammattien arvostukseen ja tulotasoon sekä niiden vaatimaan koulutukseen perustuvaa jaottelua myös kuvatessani nuorten ilmaisia suunnitelmia ja arvioidessani sitä, millaista ammattiasemaa he tavoittelivat.

Käsittelen tässä työväenluokkaisina nuorina niitä, joiden perheen yhteiskuntaluokan numerotunnus on jaottelussani kolme tai neljä. Heidän vanhempansa olivat ammattitaitoisia työntekijöitä tai alempia toimihenkilöitä, tai he työskentelivät vain vähän ammattitaitoa vaativissa ammateissa. Tällaiset ammatit oli opittu joko työpaikalla harjoittelijan tai apulaisen roolissa tai lyhyessä ammatillisessa koulutuksessa. Noin kolmasosa oppikoulunuorten perheistä edustaa yhteiskuntaluokaltaan kolmosryhmää, ja nelosryhmään heistä kuuluu vain viidestä seitsemään prosenttia otoksesta riippuen.¹² Vuoden 1960 väestölaskennassa 44 prosenttia helsinkiläismiehistä ja -naisista luokiteltiin perheen päämiehen sosiaaliryhmän mukaan kolmanteen sosiaaliryhmään, ja neljänteen sosiaaliryhmään kuului 14 prosenttia miehistä ja viidennes naisista.¹³

Työväenluokkainen tausta on näiden nuorten tapauksessa ymmärrettävä hyvin moninaiseksi, ja ryhmään lukeutuu luokittelussa myös sellaisia, jotka voitaisiin katsoa kuuluvan alempaan keskiluokkaan. Heidän vanhempainsa kuuluu niin tilapäistöiden varassa eläviä, vain vähän ammattitaitoa omaavia työläisiä, kuin erikoistuneissa tehtävissä toimivia ammattityöntekijöitä. En kuitenkaan tässä artikkelissa tavoittele tarkkaa määritelmää työväenluokkaisuudelle. Vanhempien ammatteihin perustuva mekaaninen ja yksinkertaistava jako tekee aineiston jäsentämisen mahdolliseksi. Jäsenyyksen avulla pyrin erittelemään sellaisia piirteitä, jotka olivat yhteisiä monelle

samantyyppiseen sosiaaliryhmään kuuluneista nuorista. Yhteiskuntaluokan lisäksi muun muassa sukupuoli jäseni voimakkaasti nuorten tulevaisuudensuunnitelmia.

Niitä nuoria, joiden perheet yhteiskuntaluokkajaottelussani sijoittuvat ykkös- tai kakkosryhmään, nimitän tässä keskiluokkaisiksi. Ykkös- ja kakkosryhmään kuuluvien osuudet kaikista oppikoulunuorisista vaihtelevat hieman otoksesta toiseen. Yhteenlaskettuna jompaankumpaan näistä kahdesta ryhmästä kuului jokaisessa otoksessa noin kuusi kymmenestä oppikoululaisesta.¹⁴ Erottelu työväenluokkaiisiin ja keskiluokkaiisiin nuoriin voidaan liittää myös rinnakkaiskoulujärjestelmän synnyttämään jakoon. Keskikoulun suorittaminen antoi paremman aseman työmarkkinoilla kuin pelkkä oppivelvollisuuskoulu, ja se mahdollisti pyrkimisen paitsi lukioon ja ammatillista koulutusta tarjoaviin opistoihin, myös joihinkin muihin ammatillisiin koulutuksiin, jotka oli varattu vain keskikoulun suorittaneille. Kouluttautuminen jossakin näistä johti todennäköisesti ykkös- tai kakkosryhmän ammattiasemaan. Vuonna 1970 yli 15-vuotiaista vähintään keskikoulun suorittaneista helsinkiläismiehistä kolme neljäsosaa kuului ensimmäiseen tai toiseen sosiaaliryhmään, ja kun taas tätä lyhemmän pohjakoulutuksen saaneista kolme neljäsosaa sijoittui kolmanteen tai neljänteen sosiaaliryhmään. Ammatinvalintaoppaissa kansakoulu- ja keskikoulupohjaiset ammatit erotettiin toisistaan muun muassa ensin mainitun ruumiinrakenteeseen kohdistuvien vaatimusten perusteella; rinnakkaiskoulujärjestelmän jako heijastui tätä kautta työelämään asti. Kansakoulua käyvien jatkovaihtoehdot olivat työssä oppiminen tai lyhyt, korkeintaan muutaman vuoden ammattikoulutus.¹⁵

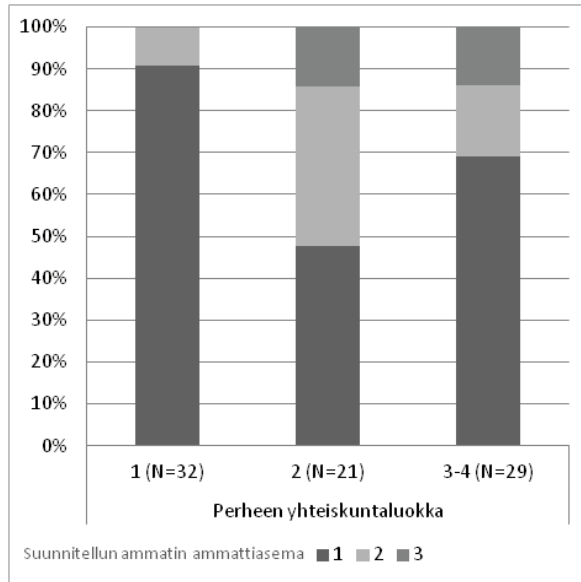
Kuinka korkealle?

Keskikoulun viimeisen luokan keväänä nuorilla oli takanaan vähintään yhdeksän vuotta koulunkäyntiä, ja heidän oli tehtävä päätös siitä, halusivatko he jatkaa oppikoulussa menen lukioon, hankkia ammatillista koulutusta opistossa, ammattikoulussa tai kursseilla, tai

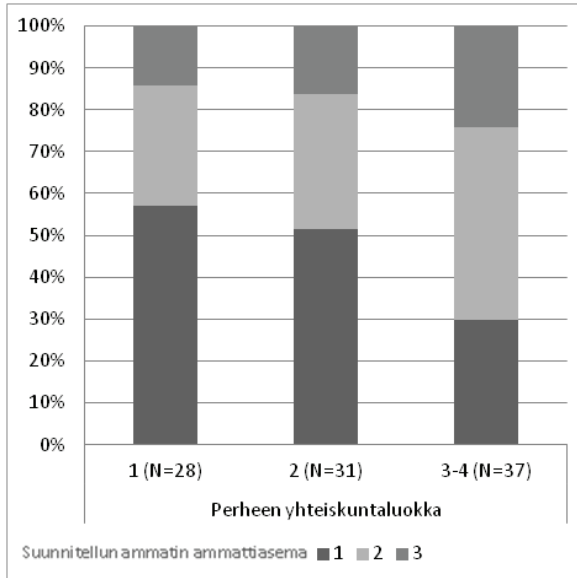
hakeutua suoraan työelämään. Jos koulumenestys keskikoulun viimeisillä luokilla oli ollut heikkoa, he saattoivat suunnitella viidennen luokan käymistä uudelleen paremman päästötodistuksen toivossa. Valinta kiinnittyi siihen, mistä alasta ja ammatista he olivat kiinnostuneet, ja kuinka pitkäkestoiseen koulutukseen heillä oli halua ja mahdollisuus. Tulevaisuuttaan pohtiessaan heidän täytyi myös ottaa huomioon se, millaiset mahdollisuudet onnistua ja menestyä heillä oli tuossa ammatissa ja siihen johtavassa koulutuksessa.¹⁶

Oppikoulu valmisti nuoria keskiluokkaisina pidettyihin ammatteihin. Selvästi valtaosa, noin 85 prosenttia otosteni työväenluokkaisista oppikoulupojista ja 70–75 prosenttia työväenluokkaisista oppikoulutyttöistä suunnitteli ammattia, joka sijoittui omia vanhempia korkeampaan ammattiasemaan. Keskiluokkaisen perhetaustan oppikoulunuorten kohdalla keskiluokkaisen ammatin suunnittelu oli kuitenkin tätäkin yleisempää. Kuvioissa 1–4 esitetään, miten yhteiskuntaluokka ja sukupuoli kytkeytyivät nuoren ensisijaisesti suunnitteleman ammatin ammattiasemaan kahtena otosajankohtana. Vertailua varten on yhdistetty kolmanteen ja neljänteen sosiaaliryhmään kuuluvat nuoret yhdeksi ryhmäksi, sillä neljänteen sosiaaliryhmään kuuluvia nuoria opiskeli oppikouluissa hyvin vähän ja heitä on myös otoksissani hyvin vähän.¹⁷ Koska ryhmät eivät muutenkaan ole kooltaan suuria, kuviot on tarkoitettu pikemmin suuntaa-antaviksi kuin tiukan kvantitatiivisesti analysoitavaksi.

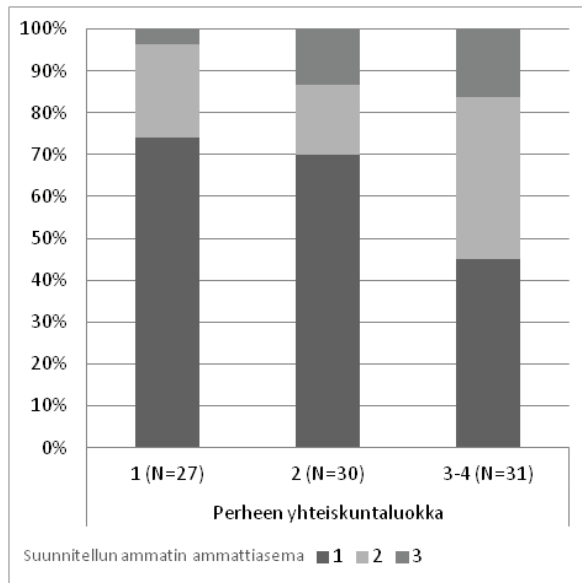
Yksikään otosteni oppikoulunuorista ei suunnitellut ammattia, joka kuuluisi neljänteen ammattiasemaan. Myös kolmanteen ammattiasemaan kuuluvan ammatin suunnittelu oli harvinaista. Se oli yleisempää tytöillä kuin pojilla, ja yleisempää vuonna 1960 kuin kymmenen vuotta aiemmin. Sukupuolten välistä eroa voidaan selittää sukupuolijärjestelmän erillään pitämisen ja hierarkian periaatteiden heijastumisella työelämään. Työmarkkinoilla naiset ja miehet toimivat pääosin eri aloilla ja eri ammateissa, ja samalla alalla työkennellessään miesten asema hierarkiassa oli yleensä korkeampi.¹⁸ Oppikoulutyttöjen poikia matalampi tavoitetaso ilmensi heidän mukautumistaan työelämän sukupuolittuneisuuteen. Ammattitaidon hankkimista ja työntekoa ei välttämättä myöskään pidetty yhtä

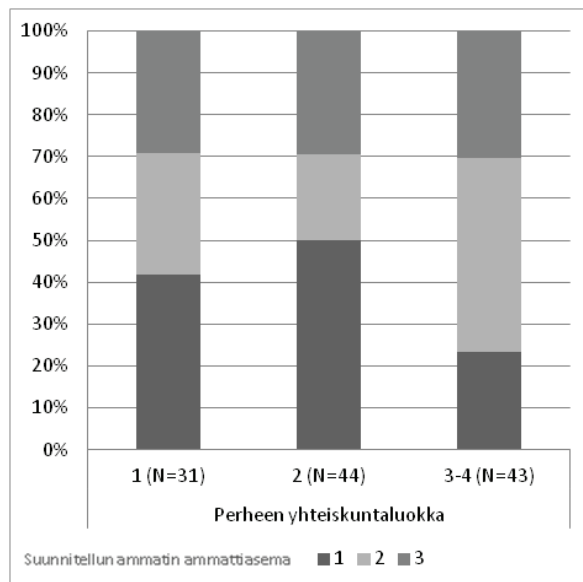
Kuvio 1. Oppikoulupojat 1950 - perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren suunnitteleman ammatin ammattiasema

Kuvio 2. Oppikoulutyöt 1950 - perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren suunnitteleman ammatin ammattiasema

Kuvio 3. Oppikouluopijat 1960 - perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren suunnitteleman ammatin ammattiasema

Kuvio 4. Oppikoulutyöt 1960 - perheen yhteiskuntaluokka ja nuoren suunnitteleman ammatin ammattiasema

tärkeänä työllä kuin pojilla mahdollisen tulevan äitiyden vuoksi. Naimisissa olevat kaupunkilaisnaiset kävivät ansiotyössä yhä yleisemmin, mutta elintason kohoamisen arveltiin eräässä ammatinvalinnan oppikirjassa johtavan perheenäitien ”vapautumiseen” ansiotyöstä ja omistautumiseen pelkästään kodinhoitoon.¹⁹

Tavoitetason madaltuminen 1950-luvun aikana lähes kaikissa sukupuolen ja yhteiskuntaluokan mukaan jaetuissa oppikoululaisryhmissä voidaan tulkita reaktiona oppikoulukoulutuksen yleistymiseen ja koulutuspaikkojen vajaukseen. Muodolliselle koulutukselle oli yhä suurempi tarve, mikä näkyi sekä oppikouluissa että ammatillisessa koulutuksessa. Yhä suurempi osa vanhemmista pyrki saamaan lapsensa oppikouluun, ja samanaikaisesti ikäluokkien koot kasvoivat suurten ikäluokkien varttuessa keskikouluikäisiksi. Koulujen ja luokkien määrä lisääntyi ja luokkakoko kasvoi, eikä kaikille oppikoulun pääsyttökinnon hyväksytyksi suorittaneillekaan voitu taata opiskelupaikkaa. Myös ammattikoulutuksen kysyntä oli suurta, ja halutuimmille linjoille oli jopa vaikeampi päästä kuin oppikouluun. Kansa- tai keskikoulun suorittaneille tarkoitettuja jatkokoulutuspaikkoja oli 1930-luvulla ollut koko maassa vain noin neljännekselle 15-vuotiaiden ikäluokasta, mutta muodollisen koulutuksen merkityksen voimistuessa ja ikäluokkien koon kasvaessa jatko-opintoihin pyrkivien nuorten tilanne vaikeutui. Kaikille ylioppilaille ei enää riittänyt opiskelupaikkaa korkeakoulussa. Osa ylioppilaista hakeutui sen takia keskikoulun käyneille tarkoitettuihin koulutuksiin, ja keskikoulukurssin suorittaneet saattoivat puolestaan syrjäyttää kansakoulun käyneitä pyrittäessä ammatilliseen koulutukseen.²⁰

Yhteiskuntaluokkien välisiä eroja verrattaessa nähdään kuvioissa 1-4 selvin ja kaikissa neljässä samansuuntainen ero sosiaaliryhmien 1 ja 3-4 välillä, mikä on odotettavaa. Korkeimpaan sosiaaliryhmään kuuluneet nuoret suunnittelivat vanhempiensa kanssa samaan asemaan kiinnittyviä ammatteja suhteessa useammin kuin kolmanteen ja neljänteen sosiaaliryhmään lukeutuvat nuoret. Työväenluokkaiset nuoret suunnittelivat puolestaan muita useammin työväenluokkaisia ammatteja.

Toiseen sosiaaliryhmään lukeutuneiden nuorten ammattiasemasuunnitelmat asettuvat näiden kahden väliin vuoden 1950 oppikoulutyttöjen ja vuoden 1960 oppikoulupoikien kohdalla. Vuoden 1960 oppikoulutyttöjen kohdalla ensimmäiseen ja toiseen sosiaaliryhmään kuuluneiden ammattiasemasuunnitelmat noudattelevat toisiaan. Vuoden 1950 oppikoulupojista toiseen sosiaaliryhmään kuuluvat ovat suhteellisen pieni joukko, mutta on mielenkiintoista, että he näyttäisivät suunnitelleen työväenluokkaisia poikia useammin vanhempiansa kanssa samaan ammattiasemaan kuuluvia ammatteja. Siten heidän tavoitetasonsa ammattiaseman suhteen oli hieman matalampi kuin työväenluokkaisilla oppikoulupojilla. Ehkäpä toiseen sosiaaliryhmään kuuluneille pojille oppikoulun käyminen merkitsi "vain" saman sosiaalisen aseman saavuttamista vanhempiansa kanssa, kun taas työväenluokkaiset pojat olivat kunnianhimoisempia tavoitteissaan. Oppikoulu näyttäytyi heille porttina sellaisiin mahdollisuuksiin, joihin heidän vanhemmillaan ei ollut ollut pääsyä.

Työväenluokkaisten oppikoulutyttöjen keskuudessa oli yleisintä suunnitella toiseen sosiaaliryhmään kuuluvaa ammattia. Näiden ammattien suosio oli muutenkin suurempi tyttöjen kuin poikien keskuudessa. Kyse oli myös yleisemmällä tasolla tyttöjen ja poikien erilaisesta suhtautumisesta työntekoon. Keskikoululaisille suunnatussa ammatinvalinnan oppikirjassa perheenemännyys esitettiin 1950-luvun lopussa "elämäntehtävänä, johon on sopivan ammattikoulutuksen avulla valmistuttava aivan kuten muihinkin ammatteihin."²¹ Tyttöjä rohkaistiin kehittämään kodin- ja lastenhoitoon liittyviä taitoja ja ominaisuuksia, koska näitä pidettiin varmuudella hyödyllisinä taitoina. Niin Helsingin kuin koko maankin oppikouluissa oli ollut tyttöenemmistö jo 1910-luvulta lähtien, mutta tyttöjen koulutie päättyi poikia useammin keskikoulun suorittamiseen.²²

Raha ratkaisee

Työväenluokkaisten oppikoululaisten keskiluokkaisia koulutovereitaan matalampia ammattiasemasuunnitelmia pyritään seura-

vassa ymmärtämään alussa esitellyn kolmen pääomatyypin avulla. Käsittelemme ensin taloudellisen pääoman – ja ennen kaikkea siinä ilmenevien puutteiden – vaikutusta. Koska ammattiasema on yhteydessä tulotasoon, on oletettavaa, että keskiluokkaiset perheet olivat työväenluokkaisia perheitä paremmassa ja turvatummassa taloudellisessa asemassa. Palkan suuruuden lisäksi tähän vaikutti se, että työväenluokkaiset perheet kohtasivat keskiluokkaisissa ammateissa toimivia useammin kausityöttömyyttä sekä työtapaturmista tai fyysisesti raskaasta ja kuluttavasta työstä johtuvaa ajoittaista tai pysyvää työkyvyttömyyttä.²³

Lähtökohtaisesti kaikkien oppikoulua käyvien lasten vanhempien voidaan olettaa suhtautuneen myönteisesti koulutukseen ja lastensa kouluttamiseen, olihan päätös lapsen pyrkimisestä oppikouluun ollut perheen yhteinen. Sekä valtion että yksityiset oppikoulut olivat maksullisia, mutta valtion oppikoulujen lukukausimaksut olivat pienempiä. Tämän vuoksi myös niiden oppilasrakenne oli erilainen. Esimerkiksi lukuvuonna 1959–1960 helsinkiläisten valtion oppikoulujen keskikoululaisista neljällä kymmenestä oli vanhemmat, jotka luokiteltiin työntekijäasemaan. Yksityisten oppikoulujen keskikoululaisista heitä oli vain runsas neljännes.²⁴ Oppikouluista oli mahdollista anoa vapaaoppilaspaikkaa saadakseen alennusta tai vapautuksen lukukausimaksusta. Yksityisten oppikoulujen oli tarjottava vapaaoppilaspaikkoja saadakseen valtionapua. Ehtona oli, että varattomille tai vähävaraisille annetut alennukset ja vapautukset vastasivat noin kymmenesosaa (perittyjen ja perimättä jätettyjen) lukukausimaksujen yhteismäärästä.²⁵

Taloudelliset syyt painoivat nuorten pohtiessa opintojensa jatkamista. Lukio ja ylioppilastutkinto toivat vähintään kolme opiskeluvuotta lisää, mutta eivät valmistaneet ammattiin. Ammatillisen koulutuksen hankkiminen keskikoulun jälkeen koulussa tai opistossa kestäisi puolestaan yhtä pitkään kuin lukion suorittaminen ja johtaisi ammatilliseen pätevyyteen. Eräs äiti suunnitteli piirtämisestä kiinnostuneelle pojalleen teknisen piirtäjän ammattia vedoten teknillisessä koulussa hankittavan koulutuksen lyhyeen kestoan ja taloudellisiin syihin. Pojan isä oli kuollut edellisenä vuonna tuberku-

loosiin ja äiti työskenteli kassanhoitajana huoltoasemalla. Poika oli jo aiemmin vaihtanut yksityisestä poikakoulusta valtiolliseen oppikouluun pienemmän lukukausimaksun vuoksi. Nuorukainen itse mietti piirtäjän ammatin lisäksi ylioppilaaksi opiskelua ja ruotsinkieliseen kauppakorkeakouluun hakeutumista, mutta tämä suunnitelma olisi vaatinut työssäkäyntiä päivisin ja opiskelua iltaisin.²⁶

Tiukan rahatilanteen vuoksi nuori saattoi myös suunnitella opintojen aloittamista vasta myöhemmin. Joissakin tapauksissa oli mahdollista yhdistää työskentely ja opiskelu, mutta tämän kuormittavuus vaati kunnianhimoa ja päättäväisyyttä. Eräs jalkinetyöntekijän ja siivoojan tytär oli menestynyt keskikoulussa erinomaisesti, ja opettaja kehui häntä taidokkaaksi ainekirjoittajaksi. Ammatinvalinnanohjauslomakkeessa hän ilmoitti suunnittelevansa muun muassa sanomalehtialaa, koska siinä saisi ”kehittää arvostelukykyä, tutustua uusiin ihmisiin eri yhteiskuntaluokista ja tehdä tuttavuutta uusien asioiden kanssa.” Tytön suunnitelmia vaikeutti hänen omien sanojensa mukaan kuitenkin se, että ”[Perheen] taloudelliset olot vaativat pikaista ansiota, joten voin suunnitella opintoja vasta myöhemmin.” Ammatinvalinnanohjaaja suositteli hänelle ensin Yhteiskunnallisen korkeakoulun sanomalehtilinjaa, mutta taivutteli hänet myöhemmin jatkamaan lukiossa auttaen opintoavustuksen hakemisessa.²⁷

Opintoavustusta oli mahdollista hakea sekä ammatillisiin opintoihin että kahdelle viimeiselle lukioluokalle. Ehtoina oli kodin vähvaraisuus sekä nuoren lahjakkuus, ahkeruus ja alle 24 vuoden ikä. Ammatillinen koulutus oli monesti edullisempaa kuin oppikoulunkäynti, mutta rahaa tarvittiin joka tapauksessa koulua käyvän nuoren elinkustannuksiin. Ruoka, asunto ja vaatteet veivät varoja sen sijaan, että nuori olisi ollut työssä ja tuonut palkkansa kotiin. Ammattiopintoavustuksen lisäksi oli mahdollista anoa korotonta lainaa. Sodassa jommankumman tai molemmat vanhempansa menettäneen orvon oli mahdollista saada niin sanottua työhuoltoa, mikä tarkoitti maksutonta ammatillista koulutusta ja kurssikirjoja sekä asuntoa ja ruokaa. Opintoavustukset oli suunnattu ammatillisen kouluttautumisen tueksi, esimerkiksi sotaorpojen oli mahdollista saada tukea oppikouluopintoihin vain siinä tapauksessa, että he katsottiin tavallista lah-

jakkaammiksi, he olivat menestyneet hyvin aiemmissä opinnoissaan ja koulusta oli suorittamatta korkeintaan kaksi viimeistä lukuvuotta. Vaikka opintoavustuslait olivat hengeltään edistyksellisiä, niiden merkitys jäi pieneksi etuuksien pienuuden ja edunsaajien harvalukuisuuden vuoksi.²⁸ Tuen merkitys oli yksittäisille perheille suuri: työväestöön kuuluneen perheen nuoren tulevaisuus saattoi riippua kokonaan siitä, myönnettiinkö hänelle opintoavustusta.²⁹

Ammatinvalinnanohjauslomakkeissa vuonna 1960 kysyttiin perheiden mahdollisuuksia ja halukkuutta jatkokouluttaa oppikoulua käyvää nuorta tiedustelemalla sitä, voiko koti kustantaa koulutuksen kokonaan, osittain tai ei ollenkaan. Kun oppikoulutyttöjä ja -poikia tarkastellaan erikseen, ja nämä vielä jaetaan kahteen osaan sosiaaliryhmän perusteella, huomataan ryhmien välillä jonkin verran eroja. Kun verrataan keskiluokkaisia ja työväenluokkaisia nuoria, huomataan eroa sen suhteen, kuinka suuri osa vanhemmista oli valmis maksamaan kokonaan koulutuskustannukset. Noin puolet työväenluokkaisten tyttöjen ja poikien vanhemmista lupasi maksaa kustannukset kokonaan, kun taas keskiluokkaisten nuorten vanhemmista lähes kolme neljäsosaa oli valmis näin tekemään.³⁰ Taloudellisten syiden merkitys tuli esiin työväenluokkaisten vanhempien perustellessa kantaansa poikansa tai tyttärensä ammattisuunnitelmiin. Vanhemmat kannattivat ammatteja, jotka tarjosivat hyvän ja turvatun toimeentulon tai joihin oli lyhyt koulutusaika.³¹ Esimerkiksi erään oppikoulutytön äiti kannatti tyttärensä lastentarhanopettaja- ja lastenhoitajasuunnitelmia, sillä tytön ”on päästävä pian työhön kun äiti on sairas, eikä voi kouluttaa korkeammalle. Ja kun perheessä on muitakin lapsia eikä kellään ole vielä ammattia.”³²

Yhdenkään pojan vanhemmat eivät ilmoittaneet, etteivät pysty tai halua osallistua lainkaan poikansa koulutuskustannuksiin. Muutaman oppikoulua käyvän tytön vanhempi sen sijaan valitsi tämän vaihtoehdon. Tyttöjen kouluttamiseen ei oltu aivan yhtä halukkaita kuin poikien sen vuoksi, että tytöillä naimisiinmeno ja perheen perustaminen katkaisivat usein työuran. Sukupuoli-ihanteiden mukaan pojat nähtiin tulevina perheeneläjinä, joiden koulutukseen investoiminen oli erityisen tärkeää. Vaikka 1950-luvulla naimisissa olevien

naisten työnteko yleistyi ja oppikoululaisista oli selvä enemmistö tyttöjä, arveltiin joissain 1950-luvulla laadituissa työvoimaennusteissa ja ammatinvalinnanoppikirjoissa kotiäiti-instituution vahvistuvan elintason nousun ja kaupungistumisen myötä.³³

Vuonna 1960 henkilökohtaisen ammatinvalinnanohjauksen osana nuorta haastateltiin myös muun muassa koulunkäynnistä, perhe- ja ystävyys-suhteista sekä asumisesta. Monessa haastattelussa ohjaaja tiedusteli perheen taloudellista tilannetta, jota nuoret luonnehtivat joko keskinkertaiseksi tai vaikeaksi ja tiukaksi. Esimerkiksi työväenluokkaisista oppikoulutyöistä kuusi kymmenestä piti perheensä taloudellista tilannetta kohtalaisena ja yksi heistä luonnehti sitä suorastaan hyväksi. Lähes neljä kymmenestä heistä totesi sen kuitenkin heikoksi.³⁴ He asuivat keskimääräistä ahtaammin, neli- tai viisihenkinen perhe asui monessa tapauksessa yksiosässä. Tällaisessa tilanteessa nuoren oli vaikea saada lukurauhaa, ja rahan vähyyks oli joidenkin vanhemmilla toistuva riidanaihe.³⁵ Ahtaasti asuminen ja tiukka taloudellinen tilanne saattoivat myös johtua siitä, että lasten oppikoulukoulutuksen mahdollistamiseksi perheissä oli jouduttu tinkimään elintasosta. Koulutuksen toivottiin osoittautuvan kannattavaksi sijoitukseksi.

Toimeentulon niukkuus liittyi joissakin perheissä ajoittaiseen työttömyyteen tai perheenjäsenen sairauteen. Nuorille oli selvää, että myös heidän piti kantaa vastuuta perheen toimeentulosta. Ammatinvalintapsykologi kuvasi vuonna 1960 erästä oppikoulua käyvää poikaa introvertiksi ja arveli tämän kokevan ”syyllisyydentunteita ja ahdistusta [siitä,] ettei auta tarpeeksi taloudellisesti kun isä on sairas. Yrittää tämän takia tehdä parhaimpansa koulussa”. Pojan äiti ei käynyt töissä, ja perheen isä ei voinut sairauden takia harjoittaa autonkuljettajan ammattiaan.³⁶ Perheen tulojen riittävyyden arviointi oli toki hyvin subjektiivista, ja saattoi riippua myös siitä, saiko nuori käyttörahaa vanhemmiltaan. Kohtalaiseksi toimeentuloksi riitti yhdelle se, että perheessä ei kärsitty puutetta. Hänen äitinsä toivoi kuitenkin tytön menevän töihin mahdollisimman pian.³⁷ Toinen puolestaan harmitteli sitä, etteivät vanhemmat antaneet elokuvarahaa ja piti sitä nuukailuna.³⁸

Koulutuksen arvo ja merkitys

Vanhempien kantaan lastensa kouluttamisesta vaikutti perheen senhetkisen taloudellisen tilanteen lisäksi se kuinka tärkeänä ja kannattavana tätä sijoitusta pidettiin. Kouluttaminen oli sijoitus tulevaisuuteen, mihin vanhemmatkin viittasivat perustellessaan lapselleen toivomaansa ammattia. Suurin osa heistä viittasi nuoren omaan kiinnostukseen ja taipumuksiin, mutta he perustelivat ehdotuksiaan myös paremmalla ansiotasolla ja laajemmilla tulevaisuudenmahdollisuuksilla. Esimerkiksi eräs kirjapainoalalla työskentelevä isä halusi tyttärensä jatkavan lukiossa, jotta tällä olisi paremmat mahdollisuudet hyvin palkattuun ammattiin. Tyttö itse suunnitteli lastentarhanopettajan tai sairaanhoitajan ammatteja, joihin kouluttautuvista suuri osa oli ylioppilaita, vaikka virallinen pohjakoulutusvaatimus oli keskikoulu.³⁹ Pojistaan sähköasentajaa ja sähköinsinööriä tai -tekniikkaa toivoneet metallijyrsijä- ja puuseppäisät viittasivat hyviin tulevaisuudennäkymiin ja työmahdollisuuksiin perusteluissaan.⁴⁰ Koulutus- ja ammattivalintoja ei tehty pelkästään nuoren kiinnostuksen perusteella, vaan myös työllisyysnäkömät ja ansiotaso vaikuttivat valintoihin.

Koulutuksen merkitys oli yhteydessä myös sukupuoleen. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty perheiden suosineen koulutusinvestoinneissa tyttöjä. Pojille on ollut yleensä runsaammin tarjolla vain lyhyttä pohjakoulutusta vaativia työpaikkoja, jotka ovat kuitenkin tarjonneet kohtuullisen tulotason ja sosiaalista arvostusta, monesti myös etenemismahdollisuuksia. Kouluttamattomille tytöille työpaikkoja oli suhteellisesti vähemmän tarjolla eivätkä ne tarjonneet etenemismahdollisuuksia.⁴¹ Vaikka työväenluokkaisten tyttöjen ammattisuunnitelmat olivat vaatimattomampia kuin heidän keskiluokkaisten toveriensa, keskikoulu paransi tyttöjen työmarkkina-asemaa huomattavasti. Keskikoulu oli esimerkiksi pohjakouluvaatimus eräisiin postin, rautateiden ja pankkien tehtäviin.⁴²

Kulttuurisen pääoman suhteen kysymys oli siitä, miten perheessä suhtauduttiin koulutukseen ja työntekoon. Tärkeää oli myös se, pystyivätkö vanhemmat tukemaan nuorta oppikoulussa tarvittavien

taitojen kehittämisessä. Pierre Bourdieun ja Jean-Claude Passeronin mukaan keskiluokkaisten perheiden lapset sopeutuvat työväenluokkaisten perheiden jälkeläisiä paremmin muodollisen koulutuksen vaatimuksiin, koska he ovat sosiaalistuneet koulun edustamiin arvoihin ja käyttäytymismalleihin kotona. Esimerkkeinä tästä he käyttävät kieltä ja ilmaisutapoja.⁴³ Lasten yhteiskuntaluokka saattoi vaikuttaa myös opettajien suhtautumiseen heihin. Lisäksi työväenluokkaiset nuoret olivat saattaneet oppia kodin piirissä esimerkiksi vanhempiensa ammattien kautta sellaisia taitoja, jotka rikastuttivat koulun teoreettispainotteisia opintoja ja osoittivat, mitä muunlaisia taitoja ja osaamista voi olla.⁴⁴

Joillakin työväenluokkaisilla nuorilla oli vaikeuksia sopeutua oppikouluun, tai he huomasivat kodin ja koulun välillä olevia ristiriitaisuuksia. Tämä heijastui osaan nuorista epävarmuutena: keskikouluopinnoista oli mahdollista ponnistaa erilaiseen koulutukseen ja tulevaisuuteen kuin se, mitä heidän vanhempansa edustivat. Tämä tulevaisuus saattoi tuntua vieraudessaan riskiltä tai vähintään jännittävältä. Esimerkiksi erästä oppikoulupojan on psykologin lausunnossa arveltu olevan sosiaalisesta taustastaan johtuen epävarma ja kokevan alemmuudentuntoja. Hän oli menestynyt ammatinvalinnanohjauksen yhteydessä tehdyissä kykytesteissä hyvin, ja koulumenestys hänellä oli todistuksen valossa keskitasoa. Opettaja arveli, ettei poika päässyt kouluympäristössä parhaimpiin suorituksiinsa. Hänen satamatyöläisenä työskentelevä isänsä oli ajoittain työttömänä, mikä vaikeutti perheen toimeentuloa. Hän oli perheen ensimmäinen oppikoululainen: hänen isoveljensä oli opiskellut ammattikoulussa mekaanikoksi ja hänen isosiskonsa kävi kauppakoulua. Viisihenkinen perhe asui kaksiossa. Pojalla itsellään ei ollut varmoja suunnitelmia tulevaisuudelleen, vanhemmat olivat ehdottaneet hänelle teknilliseen kouluun menemistä.⁴⁵

Vanhempien oma kokemuspohja vaikutti heidän tietämykseensä eri ammateista ja niille kouluttautumisesta. Erään oppikoulupojan postittajana toimiva äiti ehdotti pojalleen mekaanikon ammattia. Hänelle oli tärkeää, että poika ”saisi työpaikan sellaisen jossa todella viihtyisi, pitäisi työstään ja olisi hyödyksi koko yhteiskunnalle.” Hy-

vin koulussa menestynyt poika itse suunnitteli teknilliseen kouluun tai opistoon pyrkimistä, jotka edustivat teknillisen alan hierarkkisessa koulutusjärjestelmässä ammattikoulussa suoritettavaan mekaanikon tutkintoon verrattuna korkeampaa koulutusta. Poika ei tuntenut Kotkassa asuvaa isäänsä, ja ammatinvalinnanohjaaja arvelikin pojan kärsivän sosiaalisesta alemmuudentunteesta aviottoman syntyperänsä takia. Perhepiiristään hän ei saanut yllykettä pitkälle kouluttautumiseen.⁴⁶

Vanhempien omalla koulutuksella on voimakas vaikutus siihen, millaisia tavoitteita ja odotuksia he asettavat lapsilleen. Perheen sosioekonominen asema heijastuu lasten koulumenestykseen ja koulutustasoon osaksi perheen odotusten kautta.⁴⁷ Keskiluokkaisten, pitkän koulutuksen saaneiden vanhempien näkökulmasta oli itsestään selvää, että heidän lapsensa saisivat myös vähintään samantasoisien koulutuksen. Vaikka lapset eivät omaksuneet vanhempiensa arvoja ja asenteita suoraan, tässä kysymyksessä perheen vaikutusvalta oli suuri. Vanhempien oli vaikeampi tukea lapsiaan esimerkiksi lukioon pyrkimisessä, jos heillä itsellään eikä heidän lähipiirillään ollut siitä kokemusta. Nuoria varoiteltiin lukion vaativuudesta ja teoreettisuudesta keskikouluun verrattuna, ja heitä neuvottiin pohtimaan erittäin tarkkaan, olivatko he tarpeeksi lahjakkaita menestyäkseen lukiossa. Ammatinvalintaoppikirjoissa korostettiin, että etenkin jos perheen taloudellinen tilanne oli tiukka, nuoren tuli punnita valintojaan hyvin tarkkaan.⁴⁸

Yhteiskuntaluokkien väliset erot kouluttautumiseen suhtautumisessa näkyvät siinä, kuinka suuri osa nuorista aikoi lukioon, jonka kautta opintoja voisi jatkaa kaikista pisimmälle. Ensimmäiseen sosiaaliryhmään lukeutuvista nuorista aikoi lukioon vuonna 1950 tytöistä ja pojista noin kaksi kolmasosaa. Ero työväenluokkisiin nuoriin oli erityisen suuri tyttöjen kohdalla, sillä kolmanteen tai neljänteen sosiaaliryhmään kuuluvista pojista aikoi lukioon alle puolet ja tytöistä vain kuudesosa. Näihin sosiaaliryhmiin kuuluvissa tytöissä oli hyvin paljon sellaisia, jotka olivat epävarmoja suunnitelmistaan. Osa heistä oli koulutodistuksen keskiarvon perusteella menestynyt koulussa keskitasoa heikommin, mutta heidän joukkoon mahtui samassa

suhteessa myös keskitasoa parempia arvosanoja saaneita.⁴⁹ Työväenluokkaisen taustan voi nähdä vaikuttaneen esimerkiksi siihen, että eräs kumituotetyötä tehneen isän koulussa erinomaisesti menestynyt tytär suhtautui lukioon menemiseen hyvin epävarmasti. Opettajat ja ammatinvalinnanohjaaja kannustivat häntä lukioon, mutta tyttö suunnitteli vanhempiansa kanssa suorempaa reittiä ammattiin tähdäten kansakoulunopettajia keskikoulupohjalta valmistaneeseen seminaariin.⁵⁰

Myös vuoden 1960 otoksissa työväenluokkaiset nuoret suunnittelivat lukio-opintoja korkeimpaan sosiaaliryhmiin kuuluneita selvästi harvemmin. Kun korkeinta sosiaaliryhmää edustaneista tytöistä ja pojista noin puolet aikoi lukioon, työväenluokkaisista pojista tätä suunnitteli reilu neljännes ja tytöistä viidennes. Kaikissa muissa ryhmissä, paitsi työväenluokkaisissa oppikoulutyttöissä, keskikoulusta lukioon varmuudella aikoneiden osuus laski 1950-luvun aikana. Moni oli vielä keskikoulukeväänä jatkosuunnitelmistaan epätietoisia, mutta todennäköisesti moni heistä kallistui lukioon menon kannalle.⁵¹ Ylioppilaiden osuus kaikista 20–24-vuotiaista helsinkiläismiehistä pysyi noin viidesosassa 1950-luvun ajan, mutta kasvoi 1960-luvun alkupuoliskolla lähes neljännekseen. Samanikäisten helsinkiläisnaisten kohdalla ylioppilaaksi kirjoittamisen suosio nousi jo 1950-luvun aikana. Kun vuonna 1950 heidän osuutensa oli 16 prosenttia, kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli jo yhtä suuri osuus kuin miehiä, viidennes, ja vuonna 1965 heitä oli lähes neljännes.⁵²

Lukion jälkeen seuraavaksi korkeimpana koulutuksena voitiin pitää opistotasoa. Tällaiseen tutkintoon tähtääviä oli yhtä suuret osuudet ensimmäiseen sosiaaliryhmään sekä kolmanteen ja neljänteen ryhmään kuuluneiden perheiden nuorissa. Opistotasoisen tutkinnon suosio oli kaikkien sosiaaliryhmien nuoria vertailtaessa suurinta toiseen sosiaaliryhmään kuuluneiden nuorten joukossa.⁵³ Työväenluokkaisen nuorten ja heidän perheidensä suhtautumista koulutukseen voidaan luonnehtia työelämälähtöiseksi. Tulevaisuudensuunnitelmissa otettiin ensisijaisesti huomioon työelämän vaatimukset ja valinnoissa pyrittiin välttämään riskinottoa esimerkiksi työllistymisen suhteen. Perheissä arvostettiin koulutusta ja ihannoitiin valkolakkia,

mutta sen tavoittelun ajateltiin olevan varattu vain hyvin lahjakkaille. Moni keskiluokkaisista nuorista suhtautui lukioon itsestään selvänä jatkona keskikoululle, mutta työväenluokkaiset nuoret pohtivat tarkemmin eri vaihtoehtoja ja niiden seurauksia. Kunnianhimoa heillä kyllä saattoi olla, mutta pitkiä opintoja ei nähty ainoana eteenpäin vievänä voimana. Esimerkkinä voidaan mainita eräs oppikoulupoika, joka luonnehti menestynyttä henkilöä siten, että tämä oli käynyt vain vähän koulua, mutta silti päässyt pitkälle.⁵⁴

Läheisten esimerkit aikuisuudesta

Keskikoulun käyneistä valtaosa aikoi jatkaa opintoja jollain tavalla, joten sukulaisten ja tuttavien kautta mahdollisesti hankittavat työpaikat eivät ainakaan tässä vaiheessa olleet heille yhtä ajankohtaisia kuin kahdeksanvuotista kansakoulua päättäneille. Sosiaalisella pääomalla oli kuitenkin myös heille merkitystä, viestihän ammatteihin perustuva sosiaaliryhmäjoittelu siitä, että nuorilla oli lähipiirissään hyvin erilaisia malleja työnteosta ja aikuisuudesta. Työväenluokkaisen ja keskiluokkaisten nuorten vanhemmat työskentelivät erilaisissa tehtävissä, heillä oli erilainen koulutus ja heidän ammattejaan arvostettiin eri tavoin. Työväenluokkaisissa perheissä isät työskentelivät esimerkiksi kirvesmiehinä, vahtimestareina ja postiljooneina ja amatissa toimivat äidit olivat ompelijoita, tehdastyöläisiä ja rahastajia. Keskiluokkaisten nuorten vanhemmat antoivat mallia toimimalla muun muassa mainospäälliköinä, insinööreinä ja työnjohtajina, sairaanhoitajina, opettajina ja kirjanpitäjinä.

Eri yhteiskuntaluokkien nuorilla oli myös monella muulla tavoin erilainen sosiaalinen ympäristö. Vuoden 1960 lomakkeissa kysyttiin nuorelta tämän sisarusten ikää ja koulutusta. Vanhemmat sisarukset voivat auttaa nuorempiaan esimerkiksi uuteen kouluun sopeutumisessa kertomalla koulutyöskentelystä ja opettajien odotuksista, auttamalla läksyissä sekä antamalla emotionaalista tukea.⁵⁵ Vain muutamilla työväenluokkaisista oppikoululaistytöistä ja -pojista oli lukion käynyt tai lukiossa parhaillaan oleva sisarus. Keskiluokkai-

sista oppikoululaisista näin oli yhteensä lähes neljänneksellä. Myös keskikoulun käyneet tai sitä käyvät sisarukset olivat yleisempiä keskiluokkaisten kuin työväenluokkaisten nuorten sisarusparvissa. Niistä työväenluokkaisista nuorista, joilla oli yli 11-vuotiaita sisaruksia, noin kuudella kymmenestä ainakin yksi näistä kävi tai oli käynyt oppikoulua. Keskiluokkaisten nuorten kohdalla näin oli yli neljällä viidestä.⁵⁶ Yleissivistävässä koulutuksessa jatkaminen oli ammatillista kouluttautumista vieraampi vaihtoehto työväenluokkaisille nuorille myös heidän sisartensa kautta.

Ammatinvalinnanohjaajat kysyivät nuorilta myös siitä, oliko näillä sukulaisia tai tuttavvia, joiden ammatteja he pitivät kiinnostavina. Tämä kuvaa yleisemmin heidän sosiaalista ympäristöään. Oma tulevaisuus jonkin tietyn ammatin harjoittajana oli nuorelle helpommin hahmotettavissa ja kuviteltavissa, jos hän tunsi jonkun tässä ammatissa toimivan. Omassa työssään viihtyvä saattoi myös kannustaa nuorta suuntautumaan alalleen ja antaa hänelle tarvittavia tietoja. Nuoret viittasivat perheenjäsenten lisäksi täteihin, enoihin, setiin ja serkkuihin esimerkkeinään. Koulussa annettu ammatinvalinnanohjaus oli kaikille nuorille yhteistä, mutta helpoiten he pystyivät saamaan tietoa lähipiirinsä ammateista ja niihin johtavista koulutusväylistä.⁵⁷

Etenkin työväenluokkaisten nuorten keskuudessa oli harvinaista, että nuori olisi maininnut lähipiiristään ketään, jonka ammatista hän olisi kiinnostunut. Heidän mainitsemansa ammatit eivät myöskään kiinnittyneet keskiluokkaiseen koulutustaustaan, vaan etenkin pojat mainitsivat ammattitaitoisia työntekijöitä kiinnostavaa työtä tekevinä sukulaisina ja tuttavina. Käytännönläheistä ja osin ruumiillista työtä tekevä ammattityöntekijä tuntui itseä lähemmältä ja helpommin tavoitettavissa olevammalta miehen mallilta kuin pitkän teoreettisen koulutuksen saaneet asiantuntijatehtävissä työskentelevät henkilöt. Nuoren tuttavapiiriin ei välttämättä edes kuulunut ketään tällaista.

Perhe- ja tuttavaverkostojen merkitystä aikuiseksi varttuvalla ja identiteettiään etsivälle nuorelle ei voi aliarvioida. Taloudellinen mahdollisuus opiskella, samoin kuin kotoa saatu kannustus opin-toihin ja koulutuksen arvostus olivat tärkeitä, mutta myös lähipiirin suora esimerkki vaikutti. Tätä on selitetty käsitteillä sitovasta ja

verkostoivasta/silloittavasta sosiaalisesta pääomasta (*binding social capital, bridging social capital*). Tiiviit sosiaaliset suhteet jollain tapaa samankaltaisten ihmisten välillä, esimerkiksi samanlaista yhteiskunnallista asemaa edustavien kanssa, sitovat yksilöä tähän piiriin ja vahvistavat hänen identiteetissään näiden henkilöiden kanssa yhteisiä piirteitä. Verkostoivaa sosiaalista pääomaa muodostuu sen sijaan keskenään erilaisista taustoista lähtöisin olevien henkilöiden välillä. Tämä auttaa näkemään vaihtoehtoja oman tulevaisuuden kannalta ja voi avata sellaisia mahdollisuuksia, jotka eivät muuten olisi edes tavoiteltavissa.⁵⁸

Sekä sitova että verkostoiva sosiaalinen pääoma olivat tärkeitä nuorille. Jokapäiväisessä elämässä tiiviit sosiaaliset suhteet samankaltaisessa tilanteessa eläviin oleviin ovat välttämättömiä. Verkostoiva sosiaalinen pääoma saattoi antaa tarvittavan sysäyksen jonkin omasta perhetaustasta ja lähipiiristä poikkeavan koulutuksen ja ammatin tavoittelulle, mikä olisi ehkä muuten edustanut hyppyyä tuntemattomaan. Esimerkin ja kannustusta saattoi tarjota sukulaisten ja tuttavien lisäksi opettaja tai ammatinvalinnanohjaaja. Esimerkiksi eräs varastomiehen ja leipurin poika oli hyvin epävarma siitä, mitä hän tekisi keskikoulun jälkeen. Hänen koulumenestyksensä oli keskitasoa parempi; ammatinvalinnanohjauksen kykytesteissä hän suoriutui erinomaisesti. Ammatinvalinnanohjaaja kannusti poikaa jatkamaan lukiossa ja pyrkimään tämän jälkeen hänen arasti toivomalleen sanomalehtialalle, mahdollisesti jopa yliopistotutkinnon kautta.⁵⁹

Koulutuksella keskiluokkaan tai ainakin varmempaan asemaan työmarkkinoilla

Keskikoulun käyminen tarjosi rinnakkaiskoulujärjestelmän Suomessa nuorelle huomattavasti enemmän vaihtoehtoja kuin oppivelvollisuuskoulun suorittaminen. Keskikoulu avasi paremmat ammatillisen kouluttautumisen mahdollisuudet ja se oli pohjakoulutusvaatimus esimerkiksi joihinkin valtion virkoihin. Vaikka nuori olisi suunnannut keskikoulun jälkeen suoraan työelämään, hän oli

kansakoulun suorittaneita paremmassa asemassa. Koulutus oli työväenluokkaisille nuorille väylä vanhempiaan parempaan sosiaaliseen asemaan. Jako kansa- ja oppikoululaisiin oli tapahtunut jo lasten ollessa 10–11-vuotiaita, mikä korostaa perheen merkitystä. Oppikouluun hakeutumista koskevan päätöksen olivat todennäköisesti tehneet lapsen vanhemmat. Heidän suhtautuminen koulutukseen sekä mahdollisuudet tukea taloudellisesti ja muilla tavoin koulutuksessa jatkamista vaikuttivat suuresti lapsen päätöksentekoon myös seuraavassa valintavaiheessa, keskkoulun päätyessä.

1950-luvulla oppikoulukoulutuksella, samoin kuin ammatillisella koulutuksella, oli suuri kysyntä ja oppikoululaisten osuus ikäluokasta kasvoi. Jo keskkoulun käyminenkin koettiin todennäköisesti pitkälle kouluttautumisenä perheessä, jossa vanhemmalla sukupolvella ei ollut ollut tähän mahdollisuutta. Yleissivistävän koulutuksen laajentuessa kilpailu koveni, mikä huomataan vertailtaessa keskkoulua päättävien nuorten suunnittelemissa ammatteja ja niiden ammattiasemia vuosina 1950 ja 1960.⁶⁰

Keskkoulun käyminen avasi työväenluokkaisille nuorille sosiaalisen nousun mahdollisuuden, mutta ennen kaikkea antoi mahdollisuuden ei-halutun tulevaisuuden torjumiseen erottautumalla kansakoulun käyneistä. Jatkosuunnitelmissaan he pyrkivät turvallisina ja varmoina pidettyihin ratkaisuihin. Työväenluokkaisten nuorten ammatteja koskevat suunnitelmat poikkesivat keskiluokkaisten koulutoverien aikeista ennen kaikkea siinä, että heidän suunnitelmansa kohdistuivat korkeimpaan ammattiasemaan näitä harvemmin. Selvimmin tämä ero huomattiin oppikoulutyttöillä (sekä vuoden 1950 että 1960 otoksessa) ja oppikoulupojilla vuoden 1960 otoksessa, jolloin keskkoulun käymisen yleistyessä sen tarjoama suhteellinen etu alkoi menettää merkitystään. Oppivelvollisuutta keskkoulussa suorittavien osuus kaikista 7–15-vuotiaista lapsista oli alkanut kohota Helsingissä 1950-luvun jälkipuoliskolla.⁶¹ Keskkulokkaisu, ensimmäiseen tai toiseen ammattiasemaan sijoittuvaa ammattia työväenluokkaiset nuoret suunnittelivat lähes yhtä yleisesti kuin keskiluokkaisesta kodista lähtöisin olevat.

Ammattiasemapyrkimyksiä suurempia eroja löytyi työväen- ja keskiluokkaisten nuorten suhtautumisessa yleissivistävässä koulutuksessa jatkamiseen. Keskiluokkaisten perheiden jälkeläisistä suurempi osa oli varmuudella suuntaamassa lukio-opintoihin kuin työväenluokkaisten kotien nuoret. Aiemman koulumenestyksen merkityksen tarkempi analyysi vaatisi suuremman aineiston, mutta ainakaan tässä aineistossa koulumenestys ei selitä yhteiskuntaluokkien välillä havaittua eroa. Kouluttautuminen keskikoulun jälkeen oli työväenluokasta lähtöisin oleville nuorille ensisijaisesti ammatillista ja he ottivat ratkaisuihinsa tarkkaan huomioon työelämän vaatimukset. Tämän voi nähdä olleen sidoksissa perheiden taloudelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan. Ajallinen ja rahallinen panostus lukio-opintoihin ei olisi johtanut ammattitaitoon ja varmaan asemaan työmarkkinoilla, vaan nuoren olisi tämänkin jälkeen pitänyt jatkaa opintoja. Näin pitkä kouluttautumisreitti näyttäytyi taloudellisena riskisijoituksena perheessä, jossa ei ollut kouluttautumisperinnettä.

Valkolakkiin suhtauduttiin arvostaen ja ihannoiden, mutta työväenluokkaisten perheiden nuoret eivät suunnitelleet lukio-opintoja yhtä yleisesti kuin ylempien sosiaaliryhmien nuoret. Kuten artikkelin otsikko kuvaa, työväenluokkainen nuori oli suunnitelmissaan riippuvainen monista itsestään riippumattomista seikoista. Päätöksenteko vaati tarkkaa harkintaa.⁶² Lähipiiriin kuului vain harvoin esimerkkejä siitä, mihin lukion suorittaminen saattaisi johtaa. Lukioon pyrkiminen vaati työläisperheiden nuorilta erityistä kunnianhimoa ja suurta luottamusta omaan lahjakkuuteen, kun taas keskiluokkaisissa perheissä päätös jatkaa yleissivistävää koulutusta ja hakeutua lukioon sai todennäköisemmin tukea perheen taloudellisesta tilanteesta ja sosiaalisista verkostoista sekä koulutukseen ja työntekoon suhtautumiseen liittyvistä arvoista.

Taloudellisen pääoman suhteen kysymys oli sen määrästä; oliko perheellä varaa antaa nuoren jatkaa kokopäiväisesti opintoja, vai odotettiin tämä osallistuvan perheen toimeentulon hankkimiseen. Kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman osalta kyse oli puolestaan pikemmin siitä, että työväenluokkaisissa perheessä nämä olivat sällöllisesti erilaisia kuin keskiluokkaisessa perheessä. Työväenluok-

kaisissa perheissä koulutuksella ei ollut samanlaista itseisarvoa kuin keskiluokkaisissa perheissä, vaan koulutuksen arvo oli välineellistä: se tarjosi mahdollisuuden päästä parempaan ja turvumpaan asemaan työmarkkinoilla. Työväenluokkaisessa kulttuurissa aikuistuminen liittyi työntekoon ja sitä kautta saavutettavaan taloudelliseen riippumattomuuteen. Koulutuksen levittäytyminen kaikkiin kansanterroksiin oli alkanut vasta joitakin sukupolvia aiemmin, ja pitkä, erillinen opiskeluaika oli työväenluokkaisissa perheissä vierasta.

Oppikoulunuorten tulevaisuuteen liittyvissä toiveissa ja suunnitelmissa ei ollut eroja vain yhteiskuntaluokan suhteen, vaan myös tyttöjen ja poikien välillä oli huomattavia eroja. Tyttöjen ammatiasematavoitteet olivat kaikissa yhteiskuntaluokissa sekä vuonna 1950 että 1960 selvästi matalampia kuin pojilla. Tämä heijasteli työmarkkinoiden tilannetta ja sukupuolijärjestelmää. Sukupuolittuneet ihanteet rajasivat mitkä alat ja ammatit katsottiin sopiviksi tytöille ja pojille, ja 1950-luvulla nuorille annettu ammatinvalinnanohjaus tuntui pikemmin vahvistaneen kuin kyseenalaistaneen käsityksiä. Kyse oli paitsi sukupuolten erilaisista ammatti- ja alavalinnoista, myös yleisestä suhtautumisesta etenkin perheellisten naisten kodin ulkopuoliseen työntekoon.

Oppikouluun päässeet työväenluokkaiset nuoret saivat 1950-luvulla vanhempiaan selvästi paremman pohjan työmarkkinoille, ja heillä oli hyvät mahdollisuudet nousta keskiluokkaiseen ammatiasemaan. Ylöspäin suuntautuvaa sosiaalista liikkuvuutta auttoi samanaikainen nopea elinkeino- ja ammattirakenteen muutos. Työväenluokkaisten perheiden oppikoulunuoret eivät perineet vanhemmiltaan koulutustasoa. Sen sijaan he omaksuivat kodistaan myönteisen suhtautumisen koulutukseen, joskin tietyissä rajoissa. Työväenluokkainen tausta hillitsi heidän intoaan jatkaa oppikouluopintoja. Ammatilliset opinnot näyttäytyivät teoreettisten opintojen sijaan varmempana ja helpommin itselle kuviteltavissa olevana tienä edetä. Keskikoulun suorittaminen tarjosi nuorille mahdollisuuksia, mutta heidän yhteiskuntaluokkansa ja sukupuolensa rajasivat ja suuntasivat niihin tarttumista.

Lähdeviitteet

- 1 Myrskylä 2009.
- 2 Taloudellisesta kehityksestä ks. Pihkala 1982.
- 3 Oppivelvollisuuslaki, Asetus 101/15.4.1921, Suomen Asetuskokoelma 1921, 331.
- 4 Muhonen 2013.
- 5 Bourdieu 1986; Bourdieu 1984.
- 6 Ohjausta annettiin Helsingissä kaikissa valtiollisissa oppikouluissa 1950-luvulla. Yksityiset oppikoulut saivat päättää itse, halusivatko tarjota oppilailleen ammatinvalinnanohjausta opetussuunnitelman osana tai sen ulkopuolella. Esimerkiksi vuonna 1950 ohjausta annettiin ainakin kahdessa kolmasosassa yksityisistä suomen- ja ruotsinkielisistä keskikoulutason päiväopetusta tarjoavista oppikouluista. Kymmenen vuotta myöhemmin ohjausta annettiin vähintään noin puolessa kaupungissa sijaitsevista yksityisistä oppikouluista.
- 7 Työnvälitystoimisto, Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1950 osa 2, 218–219.
- 8 Oppikoulutyttöjen peruskortit 1950, FbII:1–8 ja oppikoulupoikien peruskortit 1950, FbV:1–8, työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 9 Kunnallisen toiminnan vuosilta kaikkien nuorten henkilöaktit on säilytetty, mutta valtiolliselta ajalta on otettu pysyvässä säilytyksessä vain syntymäpäiväotanta. Näin ollen käytettävissä oleva aineisto on huomattavasti rajallisempaa vuoden 1960 jälkeiseltä ajalta.
- 10 Bruun 1954; Järvenpää 1964; Kasurinen 1964; Rauhala 1966.
- 11 Otokset aineistoista oppikoulutyttöjen peruskortit 1950, FbII:1–8 ja 1960, FbII:122–138 sekä oppikoulupoikien peruskortit 1950, FbV:1–8 ja 1960, FbV:99–109, Helsingin työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 12 Tämä on suurempi osuus, kuin Helsingin kaupungin tilastollisissa vuosikirjoissa julkaistuissa taulukoissa kuvataan. Niissäkin oppikoulunuorten sosiaalista taustaa kuvataan heidän vanhempiensa ammattien mukaan, mutta jaottelu poikkeaa omastani. Vuosikirjoissa jako on viiteen sisältäen seuraavat ryhmät: 1) virkamiehiä, toimistohenkilöitä, 2) yrittäjiä, toimihenkilöitä, 3) vapaiden ammattien harjoittajia, 4) työntekijöitä, 5) muita. Vuosikirjojen mukaan noin 28 prosenttia keskikouluoppilaiden vanhemmista toimi työntekijäammattissa. Ero johtuu siitä, että omassa luokittelussani alemmat toimihenkilöt ovat samassa ryhmässä työntekijöiden kanssa ja siitä, että en ole voinut aineistostani päätellä, ovatko esimerkiksi käsityöläiset ja autonkuljettajat toimineet pienyrittäjinä vai toisen palveluksessa.
- 13 Vuoden 1960 tilastoinnissa vaimot ja alle 21-vuotiaat lapset on viety perheen päämiehen sosiaaliryhmään omasta ammatista riippumatta. Ammatissa toi-

- miva väestö iän, sukupuolen, siviilisäädyn ja sosiaaliryhmän mukaan (taulukko 17.), Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960, 46–47.
- 14 Ryhmien osuudet ovat yhtä suuret, noin 30 prosenttia, vuoden 1950 oppikoulutyttyjen ja vuoden 1960 oppikoulupoikien otoksissa. Vuoden 1950 oppikoulupoikien kohdalla sen sijaan ykkösryhmään kuuluvia on jopa 40 prosenttia ja kakkosryhmään laskettavia vajaa neljännes. Vuoden 1960 oppikoulutyttyjen kohdalla osuuskien koko on päinvastoin, heistä kuuluu ykkösryhmään neljännes ja kakkosryhmään kolmannes.
  - 15 15-v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, sosiaaliryhmän, koulusivistyksen ja iän mukaan (tilasto 1.7.), Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1970; Kiuru 1958, 12–14, 58–59.
  - 16 Odotusarvoteorian mukaan henkilön suunnitella toimintaansa tai punnitessa eri vaihtoehtoja hänen valintoihinsa vaikuttavat yhtäältä se, kuinka merkityksellisiä eri vaihtoehdot ja niistä aiheutuvat seuraukset hänelle ovat (arvot) ja toisaalta se, kuinka todennäköisesti hän arvioi menestyvänsä tai epäonnistuvansa eri vaihtoehdoissa (menestymisodotukset). Wigfield & Eccles 2000.
  - 17 Neljänteen sosiaaliryhmään kuuluvia tyttöjä tai poikia on kussakin otoksessa viidestä seitsemään henkilöä.
  - 18 Sukupuolijärjestelmän teoriasta ks. Hirdman 1990, 75–79.
  - 19 Kiuru 1958, 48.
  - 20 Lehtovaara 1961, 10–18; Venna 1971, 131–133.
  - 21 Kiuru 1958, 43.
  - 22 Kaarninen 1995, 150–151; Helsingin tilanteesta ks. Alkeisoppilaitokset lukuvuosina 1909–18 (taulukko 147.), Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1920, 196–197.
  - 23 Työttömyydestä ks. Häkkinen & Peltola 2005, etenkin 54–60 ja 64–66.
  - 24 Tilastoinnissa käytetystä ammattijaottelusta ks. loppuviite 12. Oppikoulut lukuvuosina 1953/54–1959/60, Oppilaat vanhempien ammatin mukaan lukuvuonna 1959/60 (taulukko 121. B.), Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1961, 118–120.
  - 25 § 46, Yksityisoppikouluasetus, Asetus 23/19.1.1951, Suomen Asetuskokoelma 1951, 20–30.
  - 26 Oppikoulupoika 1960, numero 94. Tässä ja jatkossa käyttämäni merkintä viittaa työnvälitystoimiston nuoriso-osaston arkiston peruskorteista poimimiini otoksiin. Numero viittaa minun henkilölle antamaan järjestysnumeroon, eli omaan luettelooni tässä tapauksessa vuonna 1960 keskikoulun viimeisellä luokalla olevista pojista.
  - 27 Oppikoulutytty 1950, numero 37.
  - 28 Mattlar 1954, 236–239; Kiuru 1958, 91–94; Komiteanmietintö 1973:19, 2–4.

- 29 Esimerkiksi oppikoulutyttö 1950, numero 62.
- 30 Oppikoulutyttöjen peruskortit 1950, FbII:1–8 ja 1960, FbII:122–138 sekä oppikoulupoikien peruskortit 1950, FbV:1–8 ja 1960, FbV:99–109, työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 31 Esimerkiksi oppikoulutyöt 1960, numerot 39 ja 118; oppikoulupojat 1960, numerot 17 ja 71.
- 32 Oppikoulutyttö 1960, numero 62.
- 33 Julkunen 1994, 182–185; Kiuru 1958, 48.
- 34 Oppikoulutyttöjen peruskortit 1960, FbII:122–138, Helsingin työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 35 Keskimäärin Helsingissä oli 17 m² asuinpinta-alaa henkeä kohden vuonna 1960. Vihavainen & Kuparinen 2006, 7. Neljän tai viiden hengen perheen asuessa yksiosassa asumisväljyys on varmasti ollut tätä heikompi (oppikoulutyöt 1960, numerot 7, 13, 59, 70, 122). Eräs oppikoulutyttö mainitsi kotinsa pinta-alaksi 24 m². Oppikoulutyttö 1960, numero 62.
- 36 Oppikoulupoika 1960, numero 71.
- 37 Oppikoulutyttö 1950, numero 86.
- 38 Oppikoulutyttö 1960, numero 39.
- 39 Oppikoulutyttö 1960, numero 81.
- 40 Oppikoulupojat 1960, numerot 6 ja 85.
- 41 Kaihovaara & Saaritsa 2014.
- 42 Kiuru 1958, 82–83; Kaarninen 1995, 183–186.
- 43 Bourdieu & Passeron 1990.
- 44 Vertaa esimerkiksi Connell, Ashenden, Kessler & Dowsett 1989, 40–41.
- 45 Oppikoulupoika 1960, numero 33.
- 46 Oppikoulupoika 1960, numero 45.
- 47 Spera, Wentzel & Matto 2009; Faas, Benson & Kaestle 2013.
- 48 Kiuru 1958, 52–55.
- 49 Oppikoulutyttöjen peruskortit 1950, FbII:1–8 ja oppikoulupoikien peruskortit 1950, FbV:1–8, työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 50 Oppikoulutyttö 1950, numero 38.
- 51 Oppikoulutyttöjen peruskortit 1960, FbII:122–138 ja oppikoulupoikien peruskortit 1960, FbV:99–109, työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 52 Väestö iän, sukupuolen, kielen, sivistystason ja kielitaidon mukaan 31.12. 1950 (taulukko 40.), Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1956, 58–61; 15 v. täyttäneet iän, sukupuolen, kielen ja koulusivistyksen mukaan (taulukko 11.), Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960, 32; 15 v. täyttäneet henkilöt sukupuolen, kielen ja koulusivistyksen mukaan 1965 (taulukko 31.), Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1967, 58–59.

- 53 Oppikoulutyttyjen peruskortit 1950, FbII:1–8 ja 1960, FbII:122–138 sekä oppikoulupoikien peruskortit 1950, FbV:1–8 ja 1960, FbV:99–109, työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 54 Oppikoulupoika 1960, numero 5.
- 55 Esimerkiksi Holland 2009, 342.
- 56 Oppikoulutyttyjen peruskortit 1960, FbII:122–138 ja oppikoulupoikien peruskortit 1960, FbV:99–109, työnvälitystoimiston nuoriso-osasto, HKA.
- 57 Vertaa esimerkiksi Smyth & Banks 2012.
- 58 Putnam 2000, 22–24; ks. myös Holland 2009.
- 59 Oppikoulupoika 1960, numero 74.
- 60 Erola 2009.
- 61 Oppivelvolliset lapset vuosina 1950–1960 (taulukko 116.), Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1961, 112.
- 62 Oppikoulupoika 1950, numero 107.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Työnvälitystoimiston nuoriso-osasto

Oppikoulutyttyjen peruskortit 1950 ja 1960, FbII:1–8 ja FbII:122–138

Oppikoulupoikien peruskortit 1950 ja 1960, FbV:1–8 ja FbV:99–109

Painetut lähteet

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1920.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1956.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1961.

Helsingin kaupungin tilastollinen vuosikirja 1967.

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1950 osa 2.

Kiuru, Veikko (1958): *Keskikoululaisen ammatinvalinta*. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö, ammatinvalinnanohjaustoimisto, Helsinki.

Komiteanmietintö 1973:19. Valtion opintotukikeskuksen johtokunnan mietintö. Helsinki 1973.

- Lehtovaara, Arvo (1961): *Oppikoulun pääsytkinto. Opas vanhemmille ja oppikouluun pyrkiville*. Suomen Kansakoulunopettajain Liitto, Helsinki.
- Matlar, Wolmar (1954): Ammatillinen koulutus kansakoulun jälkeen. Helsingin kaupungin painatus- ja hankintatoimisto, Helsinki.
- Oppivelvollisuuslaki. Asetuskokoelma 101/1921.
- Venna, Yrjö (1971): *Mihin ammattiin? Ammatinvalintatietoutta keskikoululaisille*. Työvoimaministeriö ammatinvalinnanohjaustoimisto, Helsinki.
- Yksityisoppikouluasetus. Asetuskokoelma 23/1951.
- Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1960. Helsingin kaupungin tilasto VII:1. Erikoistutkimukset. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, Helsinki 1963.
- Yleinen väestölaskenta Helsingissä vuonna 1970. Helsingin kaupungin tilasto VIII:3. Erikoistutkimukset. Helsingin kaupungin tilastotoimisto, 1974.

Kirjallisuus

- Bruun, Kettil (1954): Uusi sosiaaliryhmitys. *Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä* 5 (3), 37–44.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1986): The Forms of Capital. Teoksessa Richardson, John G. (toim.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, 241–258.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1990): *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage, London.
- Connell, R. W., Ashenden, D. J., Kessler, S. & Dowsett, G. W. (1989): *Making the Difference. Schools, Families and Social Division*. Allen & Unwin, Sydney.
- Erola, Jani (2009): Social mobility and education of Finnish cohorts born 1936–75. Succeeding while failing in equality of opportunity? *Acta Sociologica* 52 (4), 307–327.
- Faas, Caitlin, Benson, Mark J. & Kaestle, Christine E. (2013): Parent resources during adolescence: effects on education and careers in young adult. *Journal of Youth Studies* 16 (2), 151–171.
- Hirdman, Yvonne (1990): Genussystemet. Teoksessa *Demokrati och makt i Sverige*. Statens offentliga utredningar 1990:44. Allmänna förlaget, Stockholm, 73–116.
- Holland, Janet (2009): Young people and social capital. Uses and abuses? *Young* 17 (4), 331–350.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo (2005): Suomalaisen ”alaluokan” historiaa. Köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkö-*

- kulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 39–94.
- Julkunen, Raija (1994): Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Närkin (toim.), *Naisten hyvinvointivaltio*. Vastapaino, Tampere, 179–201.
- Järvenpää, Iris (1964): Sosiaaliryhmätutkimus vuonna 1961. Tulosten vertailu vuonna 1954 suoritettuun tutkimukseen. *Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä* 15 (7), 289–296.
- Kaarninen, Mervi (1995): *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Bibliotheca historica 5. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kaihoavaara, Antti & Saaritsa, Sakari (2014): Koulutusinvestoinnit, kotitalouksien resurssienjako ja yhteiskuntaluokka 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Kimmo Rentola & Tauno Saarela (toim.), *Kulkijajapoika on nähnyt sen. Kirjoituksia nykyluokasta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Vantaa, 174–197.
- Kasurinen, Katri (1964): *Ammattien arvostus ja luokkajako Helsingin kaupungissa*. Sosiologian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos.
- Muhonen, Reetta (2013): ”Työläisten lapsista ei herroja kouluteta”. Kokemuksia opinteillä etenemisestä itsenäisyyden alun Suomessa. *Sosiologia* 50 (1), 29–45.
- Myrskylä, Pekka (2009): Koulutus periytyy edelleen. *Hyvinvointikatsaus* 20 (1), 24–28.
- Pihkala, Erkki (1982): Elintason nousu ja kehityksen varjopuolet. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Tammi, Helsinki, 506–527.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. Touchstone, New York.
- Rauhala, Urho (1966): *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus. 1960-luvun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus ammattien arvostuksen valossa*. WSOY ja Sosiaalipoliittinen yhdistys, Helsinki.
- Smyth, Emer & Banks, Joanne (2012): ‘There was never really any question of anything else’: young people’s agency, institutional habitus and the transition to higher education. *British Journal of Sociology of Education* 33 (2), 263–281.
- Spera, Christopher, Wentzel, Kathryn R. & Matto, Holly C. (2009): Parental aspirations for their children’s educational attainment: relations to ethnicity, parental education, children’s academic performance, and parental perceptions of school climate. *Journal of Youth & Adolescence* 38 (8), 1140–1152.
- Vihavainen, Maija & Kuparinen, Virva (2006): *Asuminen Helsingissä 1950–2004*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja 2006, 34. Helsingin

kaupungin tietokeskus, Helsinki. <http://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/06_11_27_vihavainen_vj34.pdf>. 21.12.2014.

Wigfield, Allan & Eccles, Jacquelynne S. (2000): Expectancy-Value Theory of Achievement Motivation. *Contemporary Educational Psychology* 25 (1), 68–81.

Luvalla tai ilman

Firabelityöt 1900-luvun alusta 1960-luvulle

Aluksi tuli tehtyä enemmän firaapelityötä kotiin omiksi tarpeiksi. Esim. saunauunien pönttöjä tehtiin itselle ja muille yhtiön miehille. Niitä tehtiin välistä melkein tilauksesta. Sodan aikana tehtiin sankoja. Itselleen kertoja on tehnyt ainakin veneen pohjarautoja. Tämä tehtiin luvalla. Siitä tehtiin ilmoitus konttorissa, tarvikkeet maksettiin ja tunnit otettiin ylös. Nykyisin on tehtävä salaa. Vanhemmalle miehelle riittää, kun saa urakkansa tehtyä. Ylimääräisiin töihin ei ole voimia eikä aikaa.¹

Edellinen sitaatti on Marja Kopolan vuonna 1970 tekemistä Varkauden konepajan työläisten haastatteluista. Haastateltava on vuonna 1911 syntynyt levyseppä, joka työskenteli Varkauden konepajalla 1929–1969. Muistelmassa ilmenee joitakin firabelitöille tyypillisiä seikkoja, kuten niiden tekeminen omiin sekä tuttavien tarpeisiin ja firabelitöiden tekemisen luvallisuuden aikasidonnaisuus.

Artikkelini käsittelee firabelitöitä, joilla tarkoitan sellaisia töitä, joita työntekijä tekee itselleen työpaikallaan ja/tai työpaikan välineillä ja materiaaleilla. Erotuksena varsinaiseen sivutyöhön on, että työntekijä pitää työn tuloksen itsellään tai välittää itse tuotteen eteenpäin, jolloin työn tulos tai lisäarvo ei siirry työntekijältä työnantajalle. En siis käsittele firabelitöitä sivutöinä, vaikka sanalla on myös sellainen merkitys. Kaikki käsittelemäni firabelityöt on tehty nimenomaisesti päätyön puitteissa niin sanottuina omina sivuprojekteina, työn ohessa. Artikkelini tarkoituksena on valottaa firabelitöiden historiaa

1900-luvun alusta 1950-luvun lopulle. Pysin avaamaan firabelitöiden käsitettä: mitä firabelilla varsinaisesti tarkoitetaan, kuka niitä teki ja minkä takia niitä tehtiin?

Olen tutkinut aihetta aikaisemmin Suomen historian pro graduksi ja jatkan aiheen tutkimista väitöskirjatutkimuksessani. Artikkelini perustuu pro gradu -tutkimukseeni. Graduni aineisto sisältää muistitietoaineistoja vuosilta 1967–2012 ja neljän eri tehtaan arkistoaineistoja vuosilta 1901–1970.² Muistitietoaineistot koostuvat yhtä lukuun ottamatta muihin aiheisiin kuin firabelitöihin liittyvistä haastatteluista ja muistelmista, ainoa poikkeus on tekemäni teemahaastattelu vuodelta 2012. Käyttämäni muistitietolähteet olen hankkinut neljästä eri arkistosta: Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistosta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistosta, Työväen Arkistosta ja Kansallismuseon kansatieteellisestä arkistosta. Tähän mennessä olen kartoittanut 29 eri muistelijaa, jotka ovat käsitelleet tai sivunneet firabelitöitä jollain tasolla. Firabelitöitä käsittelevät muistelmat ovat vaihtelevan pituisia: lyhyestä maininnasta sivulauseeseen aina 2–3 sivuun. Aineistot vaihtelevat myös koonniltaan: Osa on eri muistitietokeruisiin kirjoitettuja muistelmia ja osa puolestaan tutkijoiden tekemiä haastatteluja.

Käyttämäni asiakirjalähteet ovat Työväen Arkistosta löytyviä Keskusosuusliike OTK:n tuotantolaitosten arkistoja ja Elinkeinoelämän keskusarkistossa ELKAssa säilytettäviä Ahlströmin, Fiskarsin ja Tampella-tehtaiden arkistoja. Tehtaiden ja tuotantolaitosten arkistoista käytän pääasiassa työntekijöiden valvontaa ja kontrollia koskevaa aineistoa. Aineistot sisältävät muun muassa (Ahlströmin) Karhulan tehtaiden kuulustelupöytäkirjat vuosilta 1944–1970. Kuulustelupöytäkirjat ovat eheä ja antoisa lähdekokonaisuus jälleenrakennusajan työläisen elämään, sillä kuulustelut paljastavat paljon asioita työläisten elämästä ja arjesta. Lähdeaineisto kuvaa eri teollisuuspaikkakuntia, kuten Helsinkiä, Kotkaa, Tamperetta, Turkuja ja Varkautta.

Firabelitöiden tausta

Firabelitöiden historia juontaa juurensa kartanotalouteen, missä palkka ainakin osittain muodostui erilaisista luontaistuotteista tai -eduista. 1800-luvun teollisuudessa tehtaanomistaja eli patruuna pyrki huolehtimaan työntekijöiden hyvinvoinnista kartanonomistajan tavoin, toisin sanoen tehtaanomistaja takasi työväestölle uusintamisen kannalta vähintään välttämättömät elinolot.³

Firabelityöt ovat oiva näkökulma valottaa murrosta edellä kuvatus- ta paternaalisesta työkuulttuurista sopimusyhteiskunnan kulttuuriin. Paternaalisissa työyhteisöissä tehtaanomistaja oli selkeästi määräävässä asemassa suhteessa työntekijöihin, kun taas sopimusyhteiskunnan kulttuuriin kuuluu työhdoista sopiminen työnantaja ja työntekijää edustavien liittojen kesken. Vanhan järjestelmän muutos uuteen järjestelmään ei tapahdu hetkessä, vaan vanhat toimintamallit jatkuvat murroskauden ajan, ellei pidempäänkin, uuden järjestelmän taustalla. Kolmikantainen sopimusjärjestelmä legitimoitiin talvisodan paineessa ja sopimus tunnetaan yleisesti tammikuun kihlauksena. Työehtosopimustoiminta laajeni ja vakiintui useimpia aloja koske- vaksi vuosina 1946–1947.⁴

Tutkimanani ajanjaksona 1900-luvun alkupuoliskolla työnanta- jan suhtautuminen firabelityöhön vaihteli kieltämisestä sallimiseen ja lopulta taas kieltämiseen. Laajemmin ilmiö on tullut tunnetuksi 1930-luvun pula-aikana jatkuen sotien ajan aina säännöstelyn päät- tymiseen 1956 asti. Pula-aika lisäsi firabelitöiden tekemistä, kuten säännöstelykin, sillä monessa tapauksessa työntekijöillä oli mahdol- lista saada säännöstelyn alaisia raaka-aineita tai tuotteita rajoitusten ohitse suoraan työnantajalta. Sota-aika palautti työläisten yhteiset viljelypalstat tehtaanomistajan mailla käyttöön useissa eri tehdas- yhteisöissä.⁵

Työnantajien kanta firabelitöihin ilmenee työnantajien julkaise- missa työohjeissa. Työnantajien laatimia työohjeita kutsuttiin yleisesti tehtaiden järjestyssäännöiksi tai verstassäännöiksi ja niillä oli työso- pimuksen asema.⁶ Virallisen kannan lisäksi firabelityöt saattoivat olla epävirallisesti sallittuja, jolloin työnjohtaja katsoi firabeleja läpi

sormien ja salli työntekijöiden tehdä niitä selkänsä takana. Työnantajan näkökulmasta firabelitöiden historia jakautuu kahteen haaraan. Ensimmäisessä niiden tekeminen on kiellettyä ja työntekijät rikkovat työnantajan asettamia sääntöjä tehdessään omia firabeleja. Toisessa haarassa omien töiden tekeminen on sallittua työnantajan luvalla.

Useilla aloilla seurattiin Metalliteollisuuden harjoittajain liiton ohjeistusta vuodelta 1904. Sääntöjen mukaan omien töiden tekeminen oli sakon uhalla kielletty ja myös tuote määrättiin menetettäväksi.⁷ Kieloista huolimatta omia töitä tehtiin työnantajan luvalla tai ilman, sillä sisällissodan jälkeen Metalliteollisuuden työnantajaliiton hyväksymät verstassäännöt lieventyivät: ”§30. Työtä omaan laskuunsa ei työntekijä saa tehdä ilman työnantajan lupaa. Jos se tapahtuu, olkoon, paitsi muuta seurausta, työn tulos menetetty.”⁸ Omien töiden tekeminen muuttui luvanvaraiseksi, kun aikaisemmin ne olivat kategorisesti kiellettyjä. Sääntömuutoksen syy ei liene uuden edun tarjoaminen työntekijöille, vaan todennäköisesti sääntöjen lieventymisellä legitimoitiin vallitseva tilanne eli omien töiden tekeminen työnantajan luvalla. Metalliteollisuuden työnantajaliiton lieventynyt kanta tuli käytäntöön viiveellä, sillä esimerkiksi Karhulan tehtailla otettiin vuoden 1918 mallisäännöt käyttöön kyseisen pykälän osalta vasta vuonna 1944.⁹

Karhulan tehtaiden sääntöjen muututtua firabelitöille suopeamiksi, firabelityöt saivat myös oman kohdan Karhulan tehtaiden konepajan ja teräsvalimon työnjohtajien toimintaohjeisiin. Toimintaohjeissa työnjohtajien teknilliset tehtävät otsikon alla viimeinen alaotsikko on ”firaabelityöt”. Ajoitan päiväämättömät ohjeet 1940-luvun loppupuoleen tai 1950-luvun alkuun. Ajoitukseni perustuu lähteen liitteisiin, jotka on päivätty vuoteen 1948 ja vuoden 1949 loppuun.¹⁰ Ohjeissa määriteltiin tiukat säännöt siitä, kuka työnjohtaja voi antaa kenellekin oikeuden tehdä firabelia. Ohjeistus kohdistui työnjohtajiin, ja niillä pyrittiin kontrolloimaan työnjohtajien omavaltaisuutta painottamalla, että vain yli-insinööri sai antaa luvan pieniinkin huoltotöihin. Työnjohtajat eivät saaneet valtuuksia jakaa etuuksia vertaisilleen vaan ainoastaan työläisille.¹¹ Ohjeiden perus-

teella voidaan olettaa työnjohtajien aiemmin ylittäneen oikeutensa firabelitöiden suhteen, sillä niin tiukasti heidän valtaa säännösteltiin.

Firabelityöt eivät siis ole olleet täysin sallittuja, sillä niihin on aina tarvittu työnantajan lupa. Työnantajan selkeästä ohjeistuksesta riippumatta firabelitöiden tekemisen todellisuus on ollut huomattavasti monimutkaisempi. Paikalliset lupakäytännöt ovat vaihdelleet merkittävästi, minkä lisäksi työntekijät ovat tulkinneet sääntöjä omien etujensa näkökulmasta. Johtavassa asemassa olleet työntekijät ovat tulkinneet työnantajan ohjeita omalla tavallaan ja jakaneet sekä virallisia että epävirallisia lupia firabelitöiden tekoon. Firabelitöiden luvallisuuden problemaattisuuden takia rajanveto luontaisedun, firabelityön ja varastamisen välillä on ajoittain hankalaa.

Luontaisedut ja työpaikalta näpistämiset

Luontaisedut kuuluivat olennaisesti 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen työläisten elämään. Pauli Kettusen mukaan ”työväestön eläminen ei ollut turvattavissa rahapalkan ja kulutustavaramarkkinoiden varassa” vielä 1900-luvun alkupuolella.¹² Firabelitöiden tapaan luontaiseduistakaan ei useimmiten sovittu kirjallisesti vaan ne olivat työmaa- tai työpaikkakohtaisia tapoja, joihin mestarien ja muiden lattiatason valvojien asenteet vaikuttivat. Ristiriitoja syntyi erilaisten työkulutturien välillä. Tulkitsen firabelityöt luontaisedujen kaltaiseksi lisäansioksi, ja mielestäni firabelitöiden tekeminen lähti uudelleen kukoistamaan sotien aikana ja varsinkin heti niiden jälkeisenä aikana vuodesta 1945 eteenpäin. Samanaikaisesti jatkosodan aikaan useat tehtaot elvyttivät lähes unohtuneet luontaisedut, kuten työläisten omat perunamaat ja muut vastaavat.¹³ Tehtaiden luontaisedut ja yhteishankinnat ovat olleet arvokas etu työntekijälle aikana, jolloin kaksi kolmasosaa perheistä hankki tuotteita mustasta pörssistä.¹⁴

Sota-aika näkyi myös luvattomien etujen, kuten näpistämisten, määrän kasvuna. Turkulainen metallityöläinen muistelee kyseistä aikaa näin:

Liekö virapelin teko tai naulojen luvaton vieminen vaikuttanut siihen että eräänä iltana oli varastonhoitaja ovella, tarkastamassa töistä poistuvien kasseja. Tarkastus oli tarkoitettu yllätykseksi, kuitenkin kaikki tiesivät tulevasta tarkastuksesta.¹⁵

Kuten edellinen sitaatti kertoo, myös tarkkailu ja valvonta lisääntyivät 1940-luvulla. Säännöstely ja puute johtivat lisääntyneisiin hävikkimääriin, joihin työnantajat reagoivat valvonnan tehostamisella.¹⁶ Luvattomat firabelityöt voidaan useimmiten tulkita varastamiseksi, sillä työntekijä käyttää niissä työnantajan omaisuutta luvatta. Työntekijät eivät silti ole kokeneet varastavansa, sillä heidän mielestään heillä on ollut tietynlainen nautintaoikeus työnantajan tarvikkeisiin ja materiaaleihin.

Kari Teräksen väitöskirja *Arjessa ja liikkeessä* sivuaa tutkimusaihehtani, vaikka se keskittyykin 1880–1920 väliseen aikaan. Teräs tutkii väitöskirjassaan työntekijöiden arjen ja työnantajien välisiä jännitteitä. Hänen mukaansa ”yritykset säästivät siivouskustannuksia sallimalla työntekijäin kuljettaa tarpeettomia esineitä pois työmaalueelta.”¹⁷ Luontaisedun ja työpaikalta varastamisen ero saattoi summentua, kuten ilmenee Inkeri Ahveniston Verlan tehdasyhteisöstä tekemässä väitöskirjassa. Ahveniston tutkimuksessa mainitaan kuinka ”luontaiseduilla on usein ollut lahjan luonne, mutta joskus ne ovat olleet myös työntekijöiden itselleen ’varastamia’.”¹⁸ Luontaisedut liikkui kaltevilla pinnalla ja useimmiten työntekijät osasivat ottaa kaiken mahdollisen hyödyn saavutetuista eduista irti. Sovitusta edusta alkanut käytänte saattoi muuttaa muotoaan kunnes alkuperäinen luontaisetu olikin muuttunut huomattavasti laajemmaksi nautintaoikeudeksi.

Työntekijät tekivät kuitenkin selvän eron firabelin ja varastamisen välillä, mikä ilmenee myös samaisen turkulaisen metallityöläisen muistelmassa:

Virapelin teosta ei työkaverit puhuneet mitään mutta pitivät tärkeänä ettei työkaluja hävinnyt eikä niitä käytetty huolimattomasti ja tuhlailevasti. Jokainen muutaman kotitarvenaulan tarvitsija vei

taskussaan tai kassissaan tarvitsemiaan, usein suoraan koneen alta otettuja myllyttämättömänä. Suurempia eriä sai ostaa alennettuun hintaan sekä romu, sivukantaisia, vääriä tai huonokarkisia, nauvoja romun hinnalla.¹⁹

Naulojen näpistäminen ja muu pikkuvilppi koettiin sallittavaksi työntekijöiden keskuudessa, mutta työnantajan tai muiden työntekijöiden työvälineiden luvaton ottaminen oli työntekijöiden keskuudessa selkeästi kiellettyä. Teräksen tutkimus tukee edellisen muistelijan väitettä, sillä Teräksen mukaan työntekijät tekivät selvän eron varastamisen ja pikkuvilppien kesken. Varastaminen tuomittiin, koska siitä joutuivat kärsimään kaikki työntekijät yhden epärehellisyyden takia. Erityisen tuomittavaa varastaminen oli silloin kun se kohdistui muiden työntekijöiden välineisiin tai omaisuuteen.²⁰

Varastamisen ja firabelitöiden välistä eroa kuvaa hyvin se, etten löytänyt yhtäkään muistelmaa, jossa työntekijä muistelisi työpaikalta varastamista, kun firabelitöitä puolestaan muistellaan hyvinkin ahkerasti. Toisin sanoen firabelitöiden tekeminen koettiin työntekijälle kunnialliseksi ja niillä voitiin rehennelläkin toisin kuin varastamisella, joka oli häpeällistä. Edellä mainittu suhde näkyy käännteisenä asiakirjalähteissä, joista varastamiseen liittyvää aineistoa löytyy huomattavasti enemmän kuin firabelitöihin suoranaisesti viittaavaa aineistoa.

Firabelitöiden tyypillinen tekijä?

Käyttämästäni 29 muistelijan aineistosta 22 muistelijaa työskenteli metalliteollisuuden piirissä. Loput työskentelivät puuteollisuudessa (2 henkilöä), sähkömiehenä, lasinpuhaltamossa, kirvesmiehenä ja tehtaalaisena. Firabelityöt ovat olleet yleisiä juuri käsiteollisesta perinteestä juurtuvien ammattialojen keskuudessa.

Metallityöläisten tekemien firabelitöiden paljous selittynee yksinkertaisesti sillä, että metallista ammatti-ihminen pystyy helpoiten jalostamaan itselleen tarpeellisia asioita. Metallitöiden kärkeipaikkaa firabelitöiden määrässä selittää myös niiden tekemiseen tarvittavien työkalujen ja -tilojen erikoisuus verrattuna vaikka puutöiden tekemi-

seen. Puutöihin tarvittavia työkaluja löytyi vanhastaan useammasta kodista toisin kuin metallin työstämiseen tarvittavia työkaluja.

Firabelitöiden tekeminen on aineistoni perusteella ollut erittäin miesvaltaista, kuten tavaratuotannon ammattikäsiydeksi tehtaissa ylipäätänsä, sillä yhdessäkään muistelmassa tai kirjallisessa lähteessä ei puhuta naisten tekemistä firabelitöistä. Sukupuolten välillä on ero myös luontaiseduissa, joita naiset saivat pienempiä määriä. Pienempien etujen lisäksi on myös tapauksia, joissa naisilta on evätty luontaisetut ”väärinkäytösten” vuoksi, kuten tapahtui Rettigin tupakkatehtaalla.²¹ Sukupuolten välisten erojen lisäksi on havaittavissa selviä eroja eri työntekijäryhmien välillä sekä luontaisetujen että firabelitöiden suhteen. Työntekijät, jotka ovat työskennelleet joko toimiston puolella tai johtavassa asemassa suhteessa lattiatason työntekijöihin, ovat voineet teettää työntekijöillä firabelitöitä itselleen kuten seuraavassa muistelmassa käy ilmi:

Työnjohtajatkkin teettivät firapeliä, pääasiassa pientä korjaamista ja siksi varmaan katselivat muidenkin firapeliä läpi sormien, kun kaikki työt tulivat ajallaan ja kunnolla hoidettua. Tunnetusti nuuka konttorinpäällikkökin toi sorvarille tehtäväksi, messinkisen jalan, rikkimenneen tilalle, lasimaljakkoon, kun uusi maljakko maksaa niin paljon. Sorvari teki kauniin jalan, mutta ei pilannut konttoripäällikön iloa, että olisi sanonut kuinka paljon oli mennyt hukkaan kalliista aiheista leveän jalan sorvaamisessa.²²

Epätasa-arvo luontaisetujen suhteen on helpottanut pienemmille eduille jääneitä työntekijöitä psykologisesti oikeuttamaan itselleen luvattomasti hankkimiaan luontaisetuja ja firabelitöitä.

Työntekijöiden saamien hyötyjen lisäksi firabelitöistä on ollut hyötyä myös työnantajille. Luvallisilla firabelitöillä työntekijöitä on voitu palkita aikoina, jolloin palkankorotukset eivät ole tulleet kyseen kassasäännöstelyn takia. Firabelityöt ovat olleet palkanlisä, sillä työntekijät ovat säästäneet tekemällä firabelitöinä osan tarve-esineistä ja hyödykkeistä, jolloin heidän ei ole tarvinnut ostaa kyseisiä tuotteita, jos niitä ylipäätänsä on ollut silloin markkinoilla. Poikkeusoloissa on rahatalouden lisäksi käyty mustan pörssin kauppaa myös muilla

hyödykkeillä, mikä on mahdollistanut pienimuotoisen keinottelun. Joissain tapauksissa tehdastyöläiset ovat myös saaneet työnantajaltaan yhteishankintoina hankittuja säännöstelyn alaisia tuotteita ohi kiintiöiden.

”Kaupasta ei saanut mitään”

Kaupasta ei saanut mitään keittiökaluja. Niinpä ne tehtiin itse kun pomon silmä vähänkin vältti. Erikokoiset veitset, kauhat lastat, valimosta paistinpannut ja padat.²³

Juha Salmenheimon²⁴ muistelu antaa hyvän kuvan siitä mitä firabelitöinä yleisesti tehtiin. Kaupasta ei saanut sota-ajan päätyttyä kaikkia tarvittavia hyödykkeitä, joten niitä oli tehtävä itse. Säännöstely vaikutti elintarvikkeiden lisäksi myös raaka-aineisiin. Firabelitöillä työntekijät pystyivät tuottamaan itselleen käyttökelpoisia hyödykkeitä, joilla oli myös merkittävää vaihtoarvoa.

Käyttämäni muistitietoaineiston perusteella firabelitöinä tehtiin pääasiassa kotien tarve-esineitä kuten veitsiä, mortteleita, pannuja ja kattiloita.²⁵ Firabeleja tehtiin yleisesti vain omaan käyttöön, mutta joissain tapauksissa niitä on tehty sarjatuotantona kaikille tehtaan työläisille, kuten eräässä tapauksessa joulukuusen jalkoja.²⁶

Pienien ja helposti kotiin kuljetettavien tarve-esineiden lisäksi tehtiin myös suurempia ja enemmän työtä ja raaka-aineita vaativia asioita. Saunan kiukaita on tehty firabelitöinä aineistoni perusteella useilla työmailla.²⁷ Aiheita firabelitöiden tekoon työntekijät saivat työkavereiltaan. Kaikki firabelityöt eivät tähänneet työntekijän taloudelliseen hyötyyn ja puutteen peittoamiseen, sillä joissain tapauksissa firabelityöt antoivat työntekijälle vaihtelua yksitoikkoiseen työhön ja mahdollisuuksia oppia uusia työtapoja: ”Firapeli ei aina ollut niinkään hyödyn saamista kun vaihtelun ja minulle erilaisten työtapojen ja kokemusten oppimista.”²⁸

Työelämän ”vilppikeinoja” tutkineen antropologin Gerald Marsin mukaan työntekijän vilpillisyydessä korostetaan paljon työntekijän

taloudellista hyötyä. Taloudellisen hyödyn lisäksi työntekijä saa vilpillään mahdollisuuden rikkoa yksinkertaista työruutiiniaan ja epäsuorasti haastaa työnantajaansa.²⁹ Marsin tutkimus *Cheats At Work* keskittyy 1970-luvun työelämään. Marsin tutkimus käsittelee työelämän vilppikeinoja harmaasta taloudesta erilaisiin näpistämisiin. Tutkimieni teollisuustyöntekijöiden sijaan Marsin tutkimuskohteet ovat ahtaajia sekä palvelu- ja valkokaulustyöntekijöitä.

Vaihtelun lisäksi firabelitöiden tekeminen vahvisti työntekijöiden keskinäistä yhteisöllisyyttä. Yhteisöllinen puoli korostuu varsinkin niissä muistelmassa joissa firabelitöiden tekemisen kerrotaan olleen kiellettyä. Luvattomuus juontaa juurensa työnantajien pyrkimykseen kontrolloida työntekijöiden käyttäytymistä työpaikalla työtehon maksimoimiseksi. Kari Teräs esittää väitöskirjassaan taulukon 14 turkulaisen tehtaan työsäännöistä vuosilta 1884–1908, joista seitsemässä oli kyseisenä aikana oman työn tekeminen kiellettyä.³⁰ Teräksen tulkinnan mukaan työntekijöille kehittyi oma koodisto työnantajien säätelyä vastaan, ja jo ammatti- ja työkollektiiviin sosiaalistuminen vaati teollisen kurin halveksumista ja väistämistä.³¹

Gerald Marsin mukaan työntekijöiden ”vilpillisyys” oli yksilöllistä tai kollektiivisesti järjestettyä.³² Tutkimassani muistitietoaineistossa kollektiiviset toimintatavat olivat vakiintuneemmat ja vaikuttivat myös työyhteisön sisäisen dynamiikan muodostumiseen. Firabelitöihin liittyvät työntekijöiden kollektiiviset toimintatavat tulevat hyvin esiin työntekijöiden yhteispelinä työnjohtajaa vastaan. Seuraava muistelma kuvaa työntekijöiden kollektiivista toimintaa firabelitöitä tehtäessä.

Virapelihitsauksen ollessa kyseessä varmistettiin ettei yllätystä päässyt tapahtumaan. Toinen tai joku yläkerran mies piti vahtia työnjohtajan yläkertaan tulosta, jolloin kerettii luottamusmieheltä ostamaan hänen myymään limonaadia eikä virapeli joutunut nähtäväksi.³³

Edellinen muistelma turkulaisilta metallityöpajoilta 1940–1950-luvuilta kertoo hitsaajien yhteispelistä työnjohtajien valvonnan vält-

tämiseksi. Toinen työntekijä pitää vahtia sillä aika kun toinen hitsaa firabeliaan. Työnantajien oli pakko reagoida työntekijöiden omapäisyyteen, jolloin reaktio oli tehostaa lattiatason kontrollia. Lattiatason tehokkuudesta ja järjestyksestä vastasi puolestaan työnjohtajat.³⁴ Järjestyksen tehostaminen johti työntekijöiden puolelta vieläkin kekseliäämpiin keinoihin kiertää valvonta tehdäkseen firabelitöitä.

Luontaiseduista harmaaseen talouteen

Firabelitöiden historia alkoi jo ennen teollistumista. Varhaisessa tehdastyössä firabelityöt kuuluivat osana paternalistiseen vaihtojärjestelmään, jossa tehdastyöläinen sai osan palkastaan hyödykkeinä. 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä Suomessa siirryttiin yhä enemmän kohti palkkataloutta ja teollisuus monipuolistui ja koneellistui aikaisempaan käsiteollisuuteen verrattuna. Vuonna 1929 tapahtuneen New Yorkin suuren pörssiromahduksen vaikutukset vetivät Suomen talouden mukanaan lamaan, jonka seurauksena useat ihmiset menettivät työpaikkansa. Lama pakotti ihmiset turvautumaan vaihtoehtoihin selviytymiskeinoihin, joihin kuuluivat vanhat luontaisedut ja firabelityöt. Lamasta nouseva talous ajautui uudelleen poikkeustilaan talvisodan sytyttyä. Talouden poikkeustila säännöstelyineen jatkui sotien päättymisen jälkeen aina vuoteen 1956, jolloin säännöstelystä luovuttiin.

Työnantajan näkökulmasta firabelitöiden historian voi jakaa kahteen osaan: tekeminen oli kiellettyä tai sallittua. Firabelityöt eivät ole missään vaiheessa olleet ehdottomasti sallittuja, sillä niihin on aina tarvittu työnantajan lupa. Selkeästä ohjeistuksesta riippumatta firabelitöiden tekemisen todellisuus on ollut monimutkaisempi. Paikalliset lupakäytännöt ovat vaihdelleet huomattavasti, minkä lisäksi työntekijät ovat tulkinneet sääntöjä omien etujensa näkökulmasta.

Firabelitöillä työntekijät pystyivät tuottamaan itselleen käyttökelpoisia hyödykkeitä, joilla oli myös merkittävää vaihtoarvoa. Firabelitöinä tehtiin yleensä erilaisia kotitaloustavaroita tai koriste-esineitä. Firabeleja tehtiin yleisesti vain omaan käyttöön, mutta joissain ta-

pauksissa niitä on tehty sarjatuotantona kaikille tehtaan työläisille. Firabelityöt ovat edistäneet työntekijöiden kehittymistä töissään, sillä oletettavasti niiden parissa työntekijät ovat päässeet kehittämään osaamistaan. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi firabelityöt ovat parantaneet työyhteisöjen ilmapiiriä vahvistamalla työntekijöiden keskinäistä yhteisöllisyyttä ja me-henkeä.

Käyttämäni muistitietoaineiston perusteella voidaan olettaa, että firabelitöihin ei saanut enää 1960-luvulla yhtä helposti lupaa kuin vuosikymmentä aikaisemmin. Luvallisten firabelitöiden vähentyessä voisi myös olettaa luvattomien vähenevän, sillä valvonta tehostui toisen maailmansodan jälkeen huomattavasti. Valvonnan raporttien perusteella näpistämiset ja varkaudet vähenivät jo 1950-luvun alusta lähtien. Firabelityöt ovat siirtyneet marginaaliin 1900-luvun puolivälissä, mutta saamani palautteen perusteella ne eivät ole kadonneet kokonaan. Nykyään firabelityöt tulkitaan yksiselitteisesti harmaan talouden piiriin, mutta se ei tarkoita sitä, etteikö niitä silti tehtäisi.

Lähdeviitteet

- 1 Muistitietoviitteissä ilmoitan kertojan sukupuolen, syntymävuoden, ammatin (jos se ilmenee muistelmassa) ja muistelman tapahtumapaikkakunnan tai tehtaan. Mies, s. 1911, Varkauden konepajan levyseppä , TYKL/kk/667.
- 2 Pesonen 2014.
- 3 Ahvenisto 2008, 22–24; Koskinen 1989, 102–104.
- 4 Bergholm 2005, 21–28.
- 5 Yhteishankinnoista Keravuori 1948, 123–124. Peruna- ja viljelymaista: Pesonen 1970; TYKL/kk/790; Tiedoitus tulevan kesän perunanviljelyksestä, 3.4.1945, Tiedotteet, kiertokirjeet, luontaisedut, 1893– 1960, Sisällön mu-

- kaan järjestetyt asiakirjat, Henkilökuntaa koskevat asiakirjat, Ahlström A. Osakeyhtiö, Karhulan tehtaas, 2316, Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (tästä lähtien ELKA).
- 6 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 47–49.
  - 7 Tampereen konepajan Järjestyssäännöt, Tammerfors Linne- & Jern-Manufaktur Aktiebolag. 1904, Tampereen konepaja, pellavatehdas, Lapinniemen puuvillatehdas 1899–1964, Työ- ja järjestyssäännöt, Konseptit ja toisteet, Tampella Oy Ab, 10442, ELKA.
  - 8 Verstassäännöt, Suomen Metalliteollisuuden Työnantajaliiton vahvistamat kesäkuun 18. p. 1918, Helsinki 1920, Työ-, järjestys-, työturvallisuussäännöt, toimintaohjeet 1900–1959, Konseptit ja toisteet: väestönsuojelua koskevat asiakirjat, Ahlström A. Osakeyhtiö Karhulan tehtaas, 2129, ELKA.
  - 9 A. Ahlström Osakeyhtiö Karhulan tehtaas, työnsäännöt, 1944, toimintaohjeet, 1900–1959, Työ-, järjestys-, työturvallisuussäännöt, Konseptit ja toisteet, väestönsuojelua koskevat asiakirjat: Ahlström A. Osakeyhtiö Karhulan tehtaas, 2129, ELKA.
  - 10 Karhulan tehtaas, konepaja ja terävalimo; Työnjohtajien toimintaohjeet, toimintaohjeet, 1900–1959, Työ-, järjestys- ja työturvallisuussäännöt, Konseptit ja toisteet: väestönsuojelua koskevat asiakirjat, Ahlström A. Osakeyhtiö Karhulan tehtaas, 2129, ELKA.
  - 11 ”Luvan virkailijakunnan pieniin huoltotöihin antaa yli-insinööri Ö. Työnjohtaja tai muu virkailija ei siis ole oikeutettu ottamaan vastaan viimemainittuja töitä ilman yli-insinöörin Ö:n lupaa. Luvan saanti tai työmääräyksen anto tapahtuu siten, että yli-insinööri Ö lähettää asianomaiselle työnjohtajalle [...] kirjallisen tilausmääräyksen [...]” Sitaatti työnjohtajien toimintaohjeista: Karhulan tehtaas, konepaja ja terävalimo; Työnjohtajien toimintaohjeet, toimintaohjeet, 1900–1959, Työ-, järjestys-, työturvallisuussäännöt, Konseptit ja toisteet: väestönsuojelua koskevat asiakirjat, Ahlström A. Osakeyhtiö Karhulan tehtaas, 2129, ELKA.
  - 12 Kettunen 1994, 248.
  - 13 Pesonen 2014, 17, 22–24.
  - 14 Kontula 1996, 62.
  - 15 Mies, s. 1929, metallityöläinen, TMT 247:11103/10, Työväen Arkisto (tästä lähtien TA).
  - 16 Sisäisen tarkastuksen ja valvonnan aineistoa, Tarkastukset, Keskusosuusliike OTK, HAB 4, TA; Omat kuulustelut ja tutkimukset 1938–1946, Tarkastukset, Keskusosuusliike OTK, HAB 5, TA.
  - 17 Teräs 2001, 80.
  - 18 Ahvenisto 2008, 311.
  - 19 Mies, s. 1929, metallityöläinen, TMT 247:11103/10, TA.
  - 20 Teräs 2001, 79–80.

- 21 Tupakkatehtaalla 1920-luvulta 1960-luvulle työskennellyt nainen muisti, että naiset olivat aiemmin saaneet luontaisetuna tupakkaa kuten miehetkin, mutta naiset olivat menettäneet etunsa väärinkäytöksen vuoksi. Lehto 1974, 5.
- 22 Mies, s. 1929, metallityöläinen, TMT 247:11103/10, TA.
- 23 Salmenheimo 2003.
- 24 Vuonna 1923 syntynyt Salmenheimo on julkaissut internetsivuillaan viisi omakustannekirjaa. Kirja, jonka aineistoa käytän, on nimeltään *Tapahdumia sodan jälkeen 1944–1954*. Kirjassa Salmenheimo kuvaa siirtymistään siviiliin ja työelämään Tampellan tehtaalle. Sivuilla on julkaistu Salmenheimon rippitodistus ja sukuselvitys digitoituna, ja niiden aitoudesta vakuuttuneena käytän aineistoa Salmenheimon nimellä, sillä sivut antavat riittävän varman kuvan tekijänsä henkilöllisyydestä.
- 25 Mies, s. 1929, metallityöläinen, TMT 247:1103/10, TA; Mies, s.1929, viilari/koneenhoitaja/asentaja, Jokioinen, TMT 335:1742, TA; Mies, s. 1902, Varkaus ja mies, s. 1892, valaja, Varkaus TYKL/kk/667; Mies, s. 1923, metallityöntekijä, Helsinki, TMT 302:1274, TA; Mies, 1902, metallisorvaaja, Ahtlström, TYKL/kk/529; Mies, s. 1914, Tampella, KM:K Me/19.
- 26 Mies, Kokkola, Pete Pesosen tekemä haastattelu 2012, TA.
- 27 TMT 335:1742, TA; Mies, s. 1911, Varkauden konepajan levyseppä, TYKL/kk/; PP:n tekemä haastattelu 2012, TA.
- 28 Mies, s. 1929, metallityöläinen, TMT 247:11103/10, TA.
- 29 Mars 1994, 35.
- 30 Teräs 2001, 85.
- 31 Teräs 2001, 52.
- 32 Mars 1994, 17–20, 103–107.
- 33 Mies, s. 1929, metallityöläinen, TMT 247:1103/10, TA.
- 34 Teräs 2001, 108.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet:

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA), Mikkeli.
Ahlström A. Osakeyhtiö, Karhulan tehtaiden arkisto:

Konseptit ja toisteet: väestönsuojelua koskevat asiakirjat: Työ-, järjestys-, työturvallisuussäännöt, toimintaohjeet 1900–1959 (2129).

Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat: Henkilökuntaa koskevat asiakirjat mm. Tiedotteet, työtodistukset, kiertokirjeet, työsuhteasioita, luettelot, tilastot, luontaisedut, luettelot tapaturmista 1893–1960 (2316).

Tampella Oy Ab:n arkisto:

Konseptit ja toisteet: Työ- ja järjestyssäännöt: Tampereen konepaja, pellavatehdas, Lapinniemen puuvillatehdas 1899–1964 (10442).

Työväen Arkisto (TA), Helsinki.

Keskusosuusliike OTK:n arkisto:

Tarkastukset: Sisäisen tarkastuksen ja valvonnan aineistoa: Raportteja, laskelemia ja ohjeita, 1935–1953 (HAB4); Sörnäisten tehdasalueen vartiointi: raportteja 1940–1950 (HAB5).

Kansallismuseon kansatieteellinen arkisto, KMK, Helsinki.

Metallityöläinen -keruu 1995: KMK:K Me/19.

Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, TYKL-kokoelma, Turun yliopisto, Turku.

Opinnäytteen ja seminaarityöt:

Lehto, Anneli: KTL 866, Rettigin tupakkatehtaan työväestön työoloista ja elämästä, Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen cum laude -keruutyö, 1974.

Pesonen, Pete (2014): *Firabelityö ja suomalaisen työelämän murros 1900-luvun alusta 1960-luvulle*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun Yliopisto.

Pesonen, Timo: KTL 786, haastatteluja Barker-Liittoisten puuvillatehtaan työläisten keskuudessa ajalta 1910–1960, cum laude -keruutyö, keväällä 1971.

Käsikirjoitukset:

Ahlström OY:n Varkauden konepajan työläisten haastatteluja, Marja Kopola, 1970 TYKL/kk/667.

Barkerin eläkeläisten haastatteluja Turussa 1900-luvun alussa, haastattelija Aila Jalkanen, 1971, TYKL/kk/790.

Tehtaantöyläisen elämää vuosisadan alun Varkaudessa, Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen keruutyö, Paula Koivisto, 1967, TYKL/kk/529.

Työväen Muistitietotoimikunta, TMT (Työväen Arkisto), Helsinki.

TMT 247:1103/10, Keruu: Kulutuksen muutos/1990–1991.

TMT 302: 1274, Mieselämänkerta.

Muu painamaton muistitietoaineisto:

Salmenheimo, Juha: Tapahtumia vuosina 1944–1954, Juha Salmenheimon nettisivut <http://webbinetti.net/juhasheimo/kirjaruutana_ajoilta.htm>. Sivustoa on muokattu viimeksi 02.12.2012, luettu 4.6.2015.

Muut painetut alkuperäislähteet:

Keravuori, Keijo (toim.): *Teollisuuden sosiaalinen toiminta*. Suomen Työnantajain Keskusliiton julkaisuja, Helsinki 1948.

Tutkimuskirjallisuus:

Ahvenisto, Inkeri (2008): *Tehdas yhdistää ja erottaa, Verlassa 1880-luvulta 1960-luvulle*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Ala-Kapee, Pirjo ja Valkonen, Marjaana (1982): *Yhdessä elämä turvallisiksi. SAK I, SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*. Suomen Ammattiliittojen keskusjärjestö, Helsinki.

Bergholm, Tapio (2005): *Sopimustyhteiskunnan synty I. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1944–1955*. Otava, Helsinki.

Kettunen, Pauli (1994): *Suojelu, suoritus, subjekti: Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelun- ja toimintatavoissa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Kontula, Osmo (1996): *Poikkeusolojen rikollisuus*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Mars, Gerard (1994): *Cheats at Work*. Aldershot, Dartmouth.

Teräs, Kari (2001): *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Arjen järjestyksistä arjen nautintoihin

Lapsiperheen arki

Artikkelissa käsitellään 2010-luvun elämää lapsiperheissä, joissa arki muodostuu monenlaisista toiminnoista, tunteista ja tiloista.¹ Säännölliset arkirutiinit tietyissä tiloissa, kuten lähtemiset, tapaamiset, siirtymiset ja ruokailuhetket koetaan usein samankaltaisina toistoina, jolloin ainutlaatuisuus tuntuu olevan niistä kaukana.² Usein arki tuntuukin sokeuttavan eikä arjen yksityiskohtia tai sävyeroja näe. Tällöin puhutaan myös harmaasta arjesta.³ Rutiineista ja toistontunnusta huolimatta lapsiperheiden arki näyttäytyy useimmiten moninaisena ja muutoksessa olevana - puhumattakaan sen sisältämistä ristiriitaisuuksista.⁴ Vanhemmilta odotetaan sekä hyvää työntekijyyttä että vanhemmuutta, perheyhteisyyttä ja yksilöllisyyttä.⁵ Myös arjen tunnemaailma liikkuu myönteisestä kielteiseen ja päinvastoin. Arjen tunteita voidaan hahmottaa Anna Röngän ym. (2009) mukaan kahdella ulottuvuudella: kokemuksen tunnesävyllä ja intensiteetillä. Perheenjäsenten tunnetyötä, eli kykyä kuulla ja nähdä toisten tarpeita ja ottaa niistä vastuuta, kuvataan arjen sujuvuuden kulmakiviksi. Jokainen perheenjäsen tuokin arkeen omat toiveensa, tarpeensa ja ehtonsa. Arjen kuvauksen monimuotoisuuteen vaikuttaa myös se, kuka sitä määrittelee: vanhempi, lapsi vai joku muu?

Eri-ikäiset sekä eri elämänvaiheessa ja -tilanteissa olevat ihmiset määrittelevät ja elävät arkeaan omalla tavallaan ja omassa rytmissään. Vaikka rutiinit ja toistot suojelevat ja säästävät ihmisiä⁶, sisältyy niihin myös vallankäyttöä. Hannele Forsbergin (2003) mukaan ensimmäistä kertaa perheen historiassa naisilla ja miehillä on periaatteellisesti tasavertainen mahdollisuus läheissuhteisiin, tosin arkisuus uusintaa

ja ylläpitää edelleen omalla logiikallaan sukupuolijakoa vahvistaen heteronormatiivisuutta.⁷ Tämä näkyy esimerkiksi Andrea Doucet'n (2007) haastattelemassa isyystutkimuksessa, jossa kotiin lapsiaan hoitamaan jääneet brittiläiset miehet pelkäsivät olevansa 'väärläisiä' tai ainakin vähemmän miehiä kuin kodin ulkopuolella töissä käyvät miehet. Myös arjen tunnettyötä on pitkään määrittänyt tunte sääntöjen sukupuolittuneisuus, jossa miehet on perinteisesti nähty rationaalisina ja naiset tunneherkkinä – joskin tätä on kritisoitukin.⁸ Joka tapauksessa perhettä ja arkea on tutkittu pääosin aikuisten, vielä tarkemmin naisten, näkökulmasta, jolloin miehet, lapset ja nuoret ovat jääneet altavastajaan asemaan.⁹ Vasta viime aikoina on ollut vähäistä kiinnostusta tutkia tavallista, jokapäiväistä elämää lasten näkökulmasta, esimerkiksi lasten haastatteluiden, piirustusten ja valokuvien kautta.¹⁰

Arjen valokuvat ja tarinat

Arjen tutkimus ei ole helppoa. Arki kuvataan niin tavanomaisena, että arjen eläjä ei näe arjen sumun läpi, mutta ulkopuolinen havaitsee sekä sumun että näkee sen läpi. Arjen tavallisuus sekä ylläpitää elämää että eriarvoistaa ja sulkee ulos.¹¹ Arjen tutkimus on vaativaa myös siinä mielessä, että tutkimuksen tekeminen pitää aina mukanaan valta-asetelmia tutkijan ja tutkittavien välillä. Esimerkiksi haastattelututkimusta voidaan pitää lähtökohtaisesti epätasa-arvoisena syystä, että tutkijalla on viimekädessä valta ohjata haastattelun kulkua.¹² Tutkimuksen tekemisen kompleksisuus korostuu myös silloin, kun tutkimuskohteena ovat lapset. He ovat aikuisia haavoittuvaisempia epätasa-arvoisissa valtasuhteissa tutkijan kanssa.¹³ Monimenetelmällinen lähestymistapa auttaakin hahmottamaan tutkittavien erilaisia kokemuksia ja kompetensseja.¹⁴ Tässä monimenetelmällisyys tarkoittaa erityisesti erilaisia laadullisia aineistoja ja analyysitapoja.

Pyrimme tutkimuksemme tavoittamaan laadullisin menetelmin perheitten arkien moniäänisyyttä ja tarkastelemme perhe-elämää 'toisin silmin': saman perheen eri äänien ja positioiden kautta.

Näin tuomme esille myös arjen monikerroksisuutta. Näkökulma tutkimuksessamme on konstruktionistinen, jonka mukaan kullakin perheenjäsenellä (isällä, äidillä ja lapsilla) on oma yksilöllinen tapansa hahmottaa ja konstruoida perhe-elämää.¹⁵ Tässä artikkelissa keskitymme isien ja äitien ottamiin valokuviin ja niihin pohjautuviin haastatteluihin. Olemme kiinnostuneita siitä, miten äidit ja isät merkityksellistävät arkeaan, mitä ja miten siitä puhutaan – ja tunnetaan.

Pyrimme tarkastelemaan myös sitä, millaista toimijuutta ja kenen näkökulmasta arkea hahmotetaan. Toimijuudella tarkoitamme tässä yksilöä, joka ottaa, ilmaisee tai saa paikkansa kulttuurisessa, sosiaalisessa ja materiaalisessa maailmassa. Esimerkiksi perheenjäsenillä on erilaisia velvoitteita ja vastuita sekä yhteisiä sääntöjä, sopimuksia ja vapautuksia. Kaikki nämä asettavat yksilöt erilaisiin asemiin ja toimijuuksiin, jolloin erilaiset mahdollisuudet ja rajoitukset rakentuvat tilanteen mukaan.¹⁶ Myös erilaiset yksilölliset resurssit, kuten perhe, ystävät, koulutus, talous sekä sukupuoli ja ikä ovat tekijöitä, jotka asettavat toimijan erilaisiin asemiin.¹⁷ Vahvalla toimijuudella tarkoitamme yksilöä, joka näyttää ja kertoo tietävänsä, ajattelevansa, toimivansa, tuntevansa ja osallistuvansa aktiivisesti oman elämänsä rakentamiseen kohti tavoitetta.¹⁸ Esimerkiksi oman arjen ja elämänsä kulun tietoinen pohtiminen ja sen tiettyyn suuntaan vieminen voi olla tällainen tavoite, valinta ja päätös. Vähäisellä toimijuudella puolestaan tarkoitamme tässä yksilön toimintaa, joka on tai ainakin näyttää pieneltä, hiljaiselta, jopa olemattomalta. Tällöin ihminen usein toimii kuten sanotaan oman osaamisen ja halun jäädessä piiloon.

Ketä ja mitä tutkitaan?

Aineisto koostuu isien ja äitien valokuvista (yhteensä 147) ja heidän haastatteluistaan (2 x 12= 24 haastattelua). Äitien ikä vaihteli 28–48 ja isien puolestaan 37–50 vuoden välillä. Tutkittavien perheiden lapset olivat 4–15 vuoden ikäisiä.

Tutkittavat tavoitettiin lumipallo-otannalla¹⁹, joka tässä tarkoittaa sitä, että haastateltavat vinkkaavat tutkijoille uusia mahdollisia

haastateltavia. Tutkittavien ammatillinen tausta ja status vaihtelivat ammatillisesta tutkinnosta korkeakoulututkintoon ja työttömästä vakinaisen viran haltijaan (ks. taulukko 1 alla). Taulukossa olevan nimet ovat pseudonyymejä.

Taulukko 1. Tutkittavat

Perhe	Isän ikä	Äidin ikä	Lapsen/ lasten iät	Aviosääty, asumismuoto	Haastattelut (aik.+lapset)
Oksanen	37v	28v	4v 1v	avoliitto, vuokralla	2+1
Virtanen	43v	41v	11v	avoliitto, omistus	2+1
Puroila	50v	48v	10v 9v	avoliitto omistus	2+2
Jussila	39 v	39v	14v 5 v 9v	avoliitto, eroamassa, erill. vuokra-asunnot	2+0
Mäkinen	39 v,	33v	7 v	avoliitto, omistus	2+1
Helminen	46v	46v	14v 15v, 10v	avoliitto, omistus	2+3
Perheet 6 kpl	37-50v	28-48v	4-15v	avoliitto 4 avoliitto 2 omistusasunto 4 vuokralla 2	12 aikuista 8 lasta

Koulutus

- Korkeakoulututkinto tai opiskelee sitä 7
- Toisen asteen koulutus 4
- Ei koulutusta 1

Asuminen

- Maaseutu / Kaupunki 1/ 5
- Vuokra / Omistusasunto 2/4

Ammatti/status

- Osa vanhemmista vuorotöissä
- Lähihoitaja, posteljooni, taiteilija, kirjailija, toimittaja, sairaanhoitaja, palvelupäällikkö, opiskelija, työtön

Niin tässä tutkimuksessa kuin Suomessa ja Pohjoismaissa laajemminkin sekä isät että äidit käyvät pääsääntöisesti ansiotyössä (tai opiskelevat) ja lapset viettävät suuren osan päivästä päivähoidossa tai koulussa.²⁰ Näin ollen, vaikka tämän tutkimuksen perheet jakoivat saman kulttuurisen kontekstin ja asuinkunnan, olivat he erilaisia niin asumismuodoltaan, siviilisäädyltään kuin koulutustaustaltaan. Suurin osa perheistä eli keskisuudessa kaupungissa, vain yksi maaseudulla. Kaksi perhettä asui vuokra-asunnossa ja neljä perhettä eli omistusasunnossa. Vaihtelua löytyi myös vanhempien siviilisäädystä: kolmen perheen vanhemmat olivat avioliitossa, kahden avoliitossa ja yksi pariskunta oli (avio)eroamassa.

Kolmessa perheessä toinen vanhemmista teki epätyypillistä työaikaa, mikä onkin varsin tavallista suomalaisessa yhteiskunnassa.²¹ Eläminen ”24/7 yhteiskunnassa” vaatiikin yhä useamman työntekijän tekemään työaikaa, joka ei mahdu kello 8–16 väliin. Suurin osa tämän tutkimuksen vanhemmista kävi ansiotyössä, joskin joukossa oli myös työtön, opiskelija ja apurahalla työskentelevä. Jokaisessa perheessä oli kaksi eri sukupuolta olevaa vanhempaa ja muutamaa vanhempaa lukuun ottamatta kaikki ansiotyössä olevat olivat vaki-tuisessa työsuhteessa. Kaikkiaan ammattien kirjo oli näinkin pienessä aineistossa varsin suuri. Joukossa oli niin taiteen ja kulttuurin tekijöitä kuin käytännön ammatin harjoittajia, kuten posteljooni, lähi- ja sairaanhoitaja.

Pyysimme vanhempia valokuvaamaan perheen arkea noin yhden viikon verran haluamistaan asioista, tilanteista, tunteista ja henkilöistä. Kuvaamiseen liittyvä ohjeistus oli varsin väljä, sillä halusimme jättää tutkittaville vapauden itse valita ja rajata kuvattavat kohteet. Tutkittavat kuvasivat arkeaan tutkijoiden antamalla kertakäyttökameroilla. Vanhanaikaiset kamerat osoittautuivat yllättävän mielekkäiksi huolimatta digikameroiden aikakaudesta – tai ehkäpä juuri siitä

syystä. Kertakäyttökameroiden kuvia ei voinut poistaa, eikä näin ollen niiden onnistumista tarkastaa. Tämän kerrottiin ennen kaikkea vähentävän kuvaamiseen liittyvää painetta. Valokuvien ottamisen kerrottiin olevan myös hauskaa ja pistävän miettimään minkälaista oma arki onkaan.²²

Ensimmäisellä haastattelukerralla kerrottiin tutkimuksen perus-ideasta, tutustuttiin tutkittaviin ja kerättiin taustatietoja (ikä, harrastukset, ajankäyttö, ”arki aamusta iltaan”). Toinen haastattelukerta keskittyi otettuihin valokuviin ja niiden pohjalta tuotettuihin kertomuksiin. Tilannetta voidaan luonnehtia myös narratiiviseksi haastatteluksi.²³ Haastattelutilanteessa vanhempi valitsi itselleen tärkeät ja merkitykselliset kuvat, joista halusi kertoa. Aineistonkeruukokemuksemme tuki ajatusta siitä, että valokuvaaminen voi olla osallistava menetelmä, joka minimoi tutkijan valta-asemaa ja toisaalta inspiroi tutkittavia kertomaan valokuvien avulla niin kuvista kuin kuvien ’yli’. Valokuvakerronta antoi mahdollisuuden tarkastella myös sitä, mitä kuvien muodostamasta arjesta puuttui. Tämä toteutui esimerkiksi kysymällä, miksi tietyistä asioista on otettu kuvia, mitä tyyppilistä arkea kuvissa on tai mitä on jäänyt kuvien ulkopuolelle ja miksi.

Kun vastuu valokuvien ottamisesta annetaan tutkittaville, auttaa se luomaan luottamuksellisempaa suhdetta tutkijaan.²⁴ Parhaimmillaan valokuvatutkimuksessa tutkijan ja tutkittavien väliset valtasuhteet ohenevat ja luottamus vahvistuu kanssatutkijuudeksi, jolloin tutkittavien äänet ja näkökulmat pääsevät mahdollisimman autenttisenä esille.²⁵ Vaikka kanssatutkijuudesta oli piirteitä tämän tutkimuksen aineistonkeruussa, ei se lävistä tutkimusta kauttaaltaan.

Käytimme vanhempien ottamia valokuvia arjen tilanteiden reflektoinnin välineenä, sillä kuvat inspiroivat ajattelemaan ja kertomaan arjesta ja elämästä syvemmin ja yksityiskohtaisemmin.²⁶ Valokuvia voidaan pitää myös eräänlaisina kuvanarratiiveina ja omaelämänteräksinä kulttuurituotteina, joita katsottaessa ja joista kerrottaessa tiedostamattomien tunteiden esiintuominen on mahdollista.²⁷ Arjen valokuvat eivät kuitenkaan ole absoluuttisia kuvauksia olemassa olevista tilanteista eivätkä sellaisenaan yleistettävissä, vaan tavoitelimme niiden kautta perhearkien erilaisia todellisuuksia. Tutki-

muksen eettisyys on pyritty huomioimaan alusta loppuun saakka. Esimerkiksi valokuvien käyttö-oikeudet on tehty kirjallisesti kuva kualta. Tutkittavilla oli myös mahdollisuus vetäytyä tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa.

Tutkittavalle valokuvaus voi parhaimmillaan näyttäytyä kutsuvana ja houkuttavana käytäntönä, jossa yksilö saa olla oman elämänsä sankari ja pääosan esittäjä. Tutkittavilla on mahdollisuus tehdä näkyväksi toisaalta arjen itsestäänselvyyttä, toisaalta ainutkertaisuutta ja tehdä näkyväksi myös piilossa olevia asioita, niin tutkittavalle itselleen kuin tutkijalle. Valokuvat ovat kuin arjen dokumentteja, joiden avulla voidaan tunnistaa ja ilmaista tunteita ja kertoa tarinoita, ”kuvanarratiiveja” (*photonarrative*) elämästä²⁸.

Mitä arki on ja ei ole?

Tää on sarjassamme ”tympii”. Piti oikein tuijottaa, että eikö [...] vastahan se tehtiin ja siinä sitä taas on. Varovainen kurkkaus sinne [astianpesukone], että (naurua). Se on yllätysluukku aina [...] semmonen toiveikas ilme, että olisko se jo tyhjennetty. Huvitti jo tuo asentoki, oisin ees kyykistynyt. Viimeistely on aina mun. Rouva ylitarkastaja katsoo. (Äiti 41v.)

Yllä oleva sitaatti on peräisin eräästä haastattelutilanteesta, jossa perheen äiti katsoo valokuvaa itsestään avaamassa tiskikonetta. Äiti valitsi tämän kuvan yhdeksi merkitykselliseksi arjen kuvakseen, josta halusi kertoa tarkemmin. Hän tarkasteli kuvaa ensin huokaisten ja sitten huvittuneen oloisesti, ikään kuin havaiten itsekin asianlaidan: äiti tekee tai ainakin delegoi suurimman osan kotitöistä ja vielä ”tarkastaa” ne lopuksi.

Kaikista vanhempien ottamista kuvista (n=147) yli puolet kuvasi ihmisiä. Kuvissa esiintyivät äidit, isät, lapset ja joitakin lasten ystäviä. Tämän voi tulkita kertovan arjen sosiaalisten suhteiden tärkeydestä. Kuvattavat näyttäytyivät pääasiassa aktiivisina ja touhukkaina; sekä isät, äidit että lapset laittoivat ruokaa, katsoivat tv:tä, olivat

tietokoneella, mutta myös leikkivät ja lepäsivät.²⁹ Päivittäisyyteen ja perhemääritelmiin liitetään tänä päivänä kiinteästi myös lemmikit.³⁰ Tämä näkyi myös vanhempien valokuvissa, joissa seikkailivat niin koirat, kissat kuin kani.

Arjen keskeisinä ja arkea helpottavina esineinä näyttäytyivät kodin siisteyteen liittyvät apuvälineet, kuten tiskikone ja pölynimuri, joita olikin kuvattu monessa perheessä. Yhtäältä kodin siisteyteen ja hygieniaan, mutta myös kodin kaaokseen ja hektisyyteen liittyivät pyykkivuoret ja eteisen kenkäkasojen kuvaaminen oli yleistä. Jos kotitöitä joku näytti kuvissa tekevän, oli se äiti. Aineistomme mukaan näyttää siltä, että vaikka isien osuus kotitöistä ja lastenhoidosta on pikkuhiljaa kasvanut³¹, on päävastuu edelleen äidillä. Mielenkiintoista oli kuitenkin hienoinen ristiriita siinä, että kun kuvat kertoivat varsin perinteisestä roolijaosta kotitöiden ja lastenhoidon suhteen, painottui haastatteluissa jaetun vanhemmuuden ideaali. Onko niin, että tasa-arvoihanteet löytyvät kyllä ajatuksista ja ihanteista, mutta niiden konkretisoituminen on vasta alullaan?

Jokaisen perheen arkeen sisältyi myös tietotekniikka, joka näyttäytyi lähinnä television, tietokoneen ja puhelimen muodossa. Tietotekniikan avulla hoidettiin asioita, viihdyttiin ja leikittiin (esimerkiksi pelaamalla), oltiin sosiaalisia (puhelimen ja internetin välityksellä) tai esimerkiksi laadittiin ja jaettiin perheenjäsenille arkipäivien aikataulutusta (perhekalenteri netissä). Arjen valokuvissa saatettiin hakea myös esteettisyyttä. Osassa kuvista oli kuvattu niin sanottua sisustusta, kuten kukkia tai ikkunaa, joka avautui omalle takapihalle.

Missä kuvia sitten otettiin? Useimmat kuvat oli otettu kotona ja sisätiloissa, mikä osittain saattaa johtua tutkimuksen syksyn ja talven ajankohdasta. Arjen aktiviteetit näyttivät tapahtuvan useimmiten keittiössä tai olohuoneessa. Se, mitä ei kuvattu, oli sauna ja makuuhuone. Kamera ei ollut myöskään juuri mukana kaupassa tai työpaikalla. Läheisyyttä kuvaavat hetket puolisoiden välillä tai riidat perheenjäsenten välillä jäivät kuvaamatta. Eräs äiti kertoikin, että ”pusukuvat” puuttuivat täysin.

”Se on maanantaista perjantaihin” oli tyypillinen vastaus kysymykseen, mitä on arki. Eräs äiti totesi arjen puolestaan olevan ”synonyymi

elämälle”. Tämä pitää sisällään niin tunnelmia ja tunteita, tekemistä ja toistoa kuin vastuita ja velvoitteita. Lapsiperheen elämän näyttääkin täyttävän pitkälti arjen toisteisuus; samat perustoiminnot heittämisineen, syömisineen, siirtymisineen ja nukkumisineen kuuluvat jokaiseen perheeseen. Ennen kaikkea arki kuvattiin yhtenä elämän sujumisen peruselementtinä. Haastateltavien mukaan arki voi olla myös ”tappavan tylsää” sisältäen myös ”huonoja päiviä ja hetkiä”. Arki erotettiin useimmiten viikonlopuista, pyhäpäivistä ja lomista, jolloin aikatauluttomuus ja vapaus rutiineista loivat vastakohtan arjelle. Arjen määritelmän voisikin tiivistää erästä äitiä (48 v.) lainaten: ”Jokapäiväinen elämä on kuin ruisleipä... ja vapaapäivät kuin ranskalaisia pastilleja.”

Arkea luonnehdittiin myös tavallisena, normaalina elämänä, jossa on sekä hyviä että huonoja päiviä. Erään äidin sanoin arki ”maadoittaa” ihmisen elämänsä. Arki nähtiinkin alati pyörivänä kehänä, jossa samanlaiset rutiinit toivat turvallisuutta. Säröjen esiintyminen tutussa ja turvallisessa arjessa voi kuitenkin Pilvi Hämeenahon (2014, 189–194) mukaan muuttaa kaiken. Jos esimerkiksi lapsiperheiden keskeisimmässä aikarakenteissa tapahtuu muutoksia (työn, koulun, päivähoidon, vapaa-ajan tai kuluttamisen suhteen), voi perheen arki kriisiytyä.

Arjen elementit

[...] viimeksi taisin sanoa sillä lailla, että arki on niin ku, mä korostin jotenkin sitä että se on yhdessä tekemistä, mutta mä nyt jotenkin viikon aikana huomasin, että ei se niin kauheesti oo yhdessä tekemistä koko ajan, että se on myös itekseen tekemistä paljo ja sitä että...että tota...kaikilla on omia menoja, menoja myös ja... se yhdessä oleminen on tietyissä hetkissä aika paljo. Aamutki on vähän kiireisiä ja... se on just tommosissa hetkissä ku sauna ja syömiset ja iltapalat ja... että kyllä se arki on se on niin ku toistuvia juttuja, mutta kyllä se on niin ku myös paljo... niin ku sellasta ei

välttämättä niin paljon yhdessä olemista ku mitä mää oisin kuvitella ja yhdessä tekemistä. (Isä 39 v.)

Yllä olevaa perheenisää itseäänkin näytti yllättävän havainto siitä, että ”että ei se niin kauheesti oo yhdessä tekemistä koko ajan”. Tämä pysäytti myös tutkijat tarkastelemaan ja kuuntelemaan aineistoa uudelleen. Arki on toki yhteistä ja yhdessä tekemistä, mutta myös paljon muuta. Arki näyttääkin jakautuvan aineistomme vanhempien kuvissa ja puheessa a) perheenjäsenten omaan arkeen, b) parisuhdearkeen sekä c) perhearkeen, jossa ollaan enemmän tai vähemmän tiiviisti yhdessä (kaikki tai jotkut perheenjäsenistä). Alla olevassa kuviossa (Kuvio 1) perheenjäsenten omat arjet ja yhteinen arki voidaan nähdä dynaamisina ja joustavina, mutta myös toisiaan määrittävinä ja toisiinsa suhteessa olevina. Arkikokonaisuudet (ympyrät) vaikuttavat toinen toisiinsa; esimerkiksi isän oman arjen väheneminen voi lisätä äidin oman arjen määrää ja päinvastoin. Yksilön päivittäisessä arjessa arkikokonaisuudet vaihtelevat ja muuttavat kokoaan niin henkilöittäin kuin päivän ajankohdan mukaan. Arjet saattavat olla hyvinkin erillään toisistaan, toisinaan puolestaan liukuen päällekkäin ja vierekkäin..

Kuvio 1. Perheenjäsenten erilliset ja yhteiset arjet

Viime vuosikymmeninä individualismin on nähty merkitsevän ihmisille normaaliin kasvuun liittyvää hyvinvointia, mihin liittyy ennen kaikkea yksilön vapaus omaan toimijuuteensa.³² Tässä tutkimuksessa omaehtoinen toimijuus toteutui erityisesti omassa arjessa. Oma arki piti sisällään niin koulunkäyntiä ja kodin ulkopuolista työtä, harrastuksia ja muunlaista vapaa-aikaa, mitä vietetään ilman muita perheenjäseniä (esimerkiksi ystävän kanssa kahville menoa). Omaan arkeen liitettiin ennen kaikkea vapaus: "...saa tehdä mitä huvittaa."

[...] ja sitten se mun oma arki ja se niin ku virallinen työ mikä nyt on tätä kirjottamista niin se on myös niin ku... se on myös... se on mulle myös niin ku sitte taas semmosta leikin aikaa ja semmosta hassuttelu-aikaa missä tavallaan ei oo sillä tavalla rajoja, et siinä mua ei rajota puoliso eikä lapsi vaan korkeintaan kustannustoimittaja että siinä, siinä voi niin ku sitte elää ihan minkälaisissa maailmoissa vaan... Et se yhteys näitten [perhe vs. oma arki] välillä tietysti on elimellinen, mutta että tässä [perhe] arjessa mun pitää olla silmät auki ulospäin ja niin ku jotenki kuulostella muittenki olemista mutta tässä [oma arki] ennen kaikkea tässä niin mä saan olla aivan villi ja vapaa ja kirjottaa ja tehdä just mitä mä haluan ja rikkoon rajoja. (Äiti 33v.)

Parisuhdearki voidaan nähdä kuuluvaksi perhearkeen, mutta tarkastelemme sitä tässä kuitenkin erillisenä kokonaisuutena. Se on kahden aikuisen välinen suhde-aika, johon lapset eivät välttämättä kuulu. Parisuhteessa sekä riidellään että rakastetaan, tehdään yhteisiä asioita tai ollaan tekemättä mitään. Arkiseen yhdessäoloon ei välttämättä kaivata sen suurempaa glamouria. Monessa perheessä kerrottiin, että yhdessäolo on usein esimerkiksi elokuvien katselua, yhdessä kävelylenkillä käymistä tai tilaisuus käydä kahdestaan kaupassa.

Perhearjella tarkoitetaan tässä perheenjäsenten yhdessäoloa, yhdessä tekemistä tavalla tai toisella, saatavilla olemista ja vanhempien vastuun ottamista konkreettisista lapsen- tai kodinhoidollisista töistä. Perhearke on täynnä toimintaa ja tunnetta. Päivien kerrottiin rakentuvan rutiineista, toistoista, vastuista ja aikatauluista. Siellä jaetaan

myös tunteita, niin myönteisiä kuin kielteisiä. Esimerkiksi eräs isä (43v) kertoo, että “riidoista 95 prosenttia on semmosia, etten mä oo tehny jotain asiaa”. Erään perheen äiti (41v) puolestaan totesi, miten arjessa “Pitää niin moneen paikkaan revetä”. Vanhemmat olivat kuvanneet paljon lapsiaan; lapset leikkivät, juoksivat, pelasivat, tekivät ruokaa, ilveilivät ja poseerasivat. Yksi äideistä (28v) kertoi ylpeänä lapsistaan: ”Ne (lapset) huutaa ja mekastaa. Se on vaan hauskaa.”

Miten arki järjestyy ja miten arjessa nautitaan?

Äitien ja isien puheesta oli tulkittavissa arjen kerronnan kaksi vahvaa juonetta: arjen järjestykset ja arjen nautinnot. *Arjen järjestyksissä* korostuvat tarinat kotitöiden vastuista ja neuvotteluista sekä pyrkimisestä yhteiseen hyvään. Vanhemmuus kuvastui jaettuna, mutta suhde kotitöihin toi esiin myös perinteisiä roolijakoja vanhempien välille.

Mä teen arkena ku vaan vapaalla oon niin mää teen aika useesti ruuan silläläilla, että laitan [...] Sillon ku ollaan töissä molemmat niin Minna (puoliso) sen aika useesti tekee. [...] Pyykki on kyllä Elsan [tytär] ja ton Minnan juttu ihan kokonaan. Ne... mää, mää osaan just ja just tohon... pyykkikoppaan laittaa kalsarini, en aina osaa sinnekään, mutta taitaa olla mejän miesten vika aina ja sitten tota likaset vaatteeni osaan heittää tohon pyykkikopan eteen, tai pyykkikoneen eteen. Mää en kyllä tiä minkä takia ku se kori on siinä vieressä, mutta päällyshousut ja semmoset likaset pajat pitää heittää siihen, ne olevinaan menee nopeemmin siitä sitte pyykkiin ku ne heittää siihen. Tota... ne on kyllä ihan selkeesti Minnan juttu se. [...] Kyl se perheen arjesta pyörittämisen, iso-ison pyörittämisen juttu on kyllä Minnan, ihan se on, ihan se oikeesti alfa narttu tässä näin, että jos [naurahtaan] ihan käytetään koiratermejä, et kyllä se tota... auktoriteetti ehkä on mulla, mutta kyllä se Minna niin ku hoitaa tän arjen isot asiat ja niin ku tämmösen, tämmösen näin. (Isä 46v.)

Isien puheessa esiintyi niin osaamis-, pakko- kuin yrittämisspuhetta, minkä voi tulkita olevan varsin pientä toimijuutta, jossa mies ei ole varma, ei koe osaavansa tai olevansa tarpeellinen. Yllä olevassa sitaatissa tämä näkyy esimerkiksi lauseessa, jossa mies toteaa ”... mää osaan just ja just tohon... pyykkikoppaan laittaa kalsarini, en aina osaa sinnekään”. Äitien puhetta voi puolestaan luokitella ”opettamis- ja delegoimispuheeksi” (”Heikin oon siihen opettanu ja patistanu ja kyllä seki on nyt siihen oppinu että joo pakko”), joka voidaan nähdä vahvaa toimijuutta edustavana puhetapana. Toisaalta äidit saattoivat asettua aktiivisuudessaan ja vastuunotossaan myös uhrin asemaan; ”Joskus toki tuntuu että kaikki kaatuu päälle ja yksin mun harteille; kukaan ei auttanu mua”. Vanhempien puheessa tehtiin myös kompromisseja itsen ja puolison välillä, josta kertoo alla olevan äidin sitaatti:

Mutta siivoaminen on semmonen mulle aika niin ku tärkeä arjen teko. Että en mä nyt tarkota että meillä olis mitenkään erikoisen siistiä kyllä aina... mää niin ku tykkäisin että meillä ois siistimpää kun on, mutta kyllä yritän niin ku, yritän sen perussiivouksen ainaki parin viikon välein tehdä ja ja Heikin oon siihen opettanu ja patistanu ja kyllä seki on nyt siihen oppinu että joo pakko... Siivoaminen on enemmän kyllä mun. Nykyään me tehään sitä kyllä yhessäki, mutta tuota kyllä se on mun...eniten. Vähän laiskasti tää muu perhe siihen osallistuu. Se on mulle tärkeetä...mulle sillei tärkeetä että asiat ois jotenki järjestyksessä ja paikoillaan. (Äiti 33v.)

Arkea järjestettiin toimintojen ja tunteiden, ihmissuhteiden ja yhteen hiileen puhaltamisen kautta.³³ Puheessa kuvastui työnjako, vastuualueet ja neuvottelut erityisesti puolisoitten, mutta myös vanhempien ja lasten välillä. Arjen järjestykset -juonne korostui erityisesti perhe- ja parisuhdearjessa. Arjen töistä nimenomaan kotityöt näyttivät nostavan tunteet esille:

[...] tulee kinasteltua, että kumman vuoro on siivota ja kumpi on siivonnu vähemmän ja... Varmaan tossaki on se, että mattojen

tamppaaminen ois voinu olla mun hommaa mut... mä en ollu varmaan sillon kotona ku... niitä ois pitäny tampata. (Isä 39v.)

Perheen arki näyttäytyi 'yhteisenä yrityksenä', jossa vanhemmilla ja lapsilla on omat tehtävä- ja vastuualueensa. Vanhemmat puhuivat *meistä* ja *meidän käytännöistä*, johon kukin perheenjäsen toi oman panoksensa. Me-puheella voitiin tehdä näkyväksi ja osoittaa kuulijalle perheen ja perheyhteisyyden merkitystä.

Subjektiiivisista *arjen nautinnoista* oli luettavissa *minä-puhetta*, jonka voidaan ajatella edustavan vahvaa toimijuutta, jossa yksilö tietää osaavansa ja pystyvänsä sekä tiedostavan mitä haluaa. Esimerkiksi alla oleva 48-vuotias äiti kertoo:

Mä tykkään kodin laittamisesta ja se, että mä nään kauneutta ympärillä niin antaa mulle hirveesti sisältöä elämään. Siks tämä kuva. Se on, se on hirveän tärkeä ja iso osa ja se on olennainen osa minua ja mä en vois kuvitella arkea ilman sitä, semmosta kauneutta ympärillä tai mikä minun silmissä on kaunista. Mä, mä sisustan, mä... no, no mun arkeen kuuluu se, et mä remontoin, mä teen hirveän paljon käsin töitä... meillä on aina joku huone korjattavana ja mä oon tosi aktiivinen siinä. Teen semmosta raskastaki fyysistä, käytän kirvestä ja sorkkarautaa ja revin ja puran ja tapetoin... (Äiti 48v.)

Sekä isien että äitien arjen nautinnoissa kuvastui toimijuus, joka näkyi sekä fyysisenä että henkisenä aktiivisuutena. Nautinnoissa korostui luonnollisesti positiiviset tunteet, joita monien tutkimusten mukaan yleensä esiintyy enemmän viikonloppuisin.³⁴ Myönteisyyttä kerrottiin tuottavan niin ystävät, sukulaiset kuin muu sosiaalinen verkosto, joita ehtii tapaamaan juuri viikonloppuisin.

Sen sijaan syyllisyys- tai uhripuhetta ei ollut juurikaan tunnistettavissa arjen nautinnoissa, vaan esimerkiksi harrastuksista puhuttiin innostuneesti. Arjen nautinnot tulivatkin keskeisesti esille ”omassa arjessa”, jossa koettiin, että oma aika ansaittiin. Näytti siltä, että yksilö voi ja saa satsata omaan tekemiseensä ja olemiseensa, joka ei sellaisenaan ole keneltäkään pois – päinvastoin. Arjen nautinnoilla haettiin voimavaroja erityisesti itselle ja omalle jaksamiselle. Yhtäältä

arjen nautinnot saattoivat juontaa nuoruudesta ja näyttäytyivät näin pitkäaikaisina voimavaroina:

Mun opiskeluaikojen intohimo ja ilo oli toi sähly... Tässäki iässä tuota, tässäki iässä voi pelata sählyä vielä... Ton tyypinen liikunta niin sehän on niinku sitä omaa. Siitä on tullu niin ku hemmottelua vaikka se on hikistä ja ponnistelua niin se on samalla hemmotteluhetki itelle. Se on todella nautinto. (Isä 39v.)

Toisaalta perheellistyminen on voinut tuoda mukanaan uusia elämänalueita, joissa kokee iloa ja onnea:

Lapset haluaa halata, niin sit oikeesti niin ku ajattelee, että nyt mää tunnen sen lapsen posken mun poskea vasten, et se on nyt on tää, että tää hetki on kaikkein tärkeintä, eikä sitte joku tentti mikä pitää korjata. (Äiti 48v.)

Kun aiemmin esittelemässämme arjen järjestyksissä kukin perheenjäsen satsasi ja teki yhteisen arjen eteen oman osuutensa, arjen nautinnoissa arki antaa minulle: iloa, kauneuden kokemusta, voimavaroja, sisältöä ja rauhaa.

Sitten mun rakas harrastukseni. Ilman tämän antamaa voimaa, mä en jaksaisi hoitaa näitä. Tämä on siellä ylimpänä kruununa, se on... alhaalla polttoaineena. (Isä 50v.)

Mä luulen että nää on semmosia... hyvin tyypillistä ja yksinkertasia iloja. Mä tykkään lukea pitkään viikonloppuna sanomalehteä ja juua pitkään aamukahvia ja... sit tässä oli vielä uus kirja mitä luin ja rauhassa tein ruokaa siinä... odottelin perhettä tänne kotia päin... Kyllä sitä nauttii niistäki hetkistä ku on itekseen... semmosiaki tarttee. (Isä 39v.)

Arjessa yhdessä ja yksilönä

Arkisten rutiinien avulla perheenjäsenet kiinnittyvät toisiinsa ja kykenevät elämään yhteisönä, perheenä. Arjen elementit, kuten vastuunkanto, rytmit ja rutiinit luovat turvallisuutta, kiinteyttä ja tunneyhteyttä, jotka syntyvät ja vakiintuvat useiden toistojen kautta. Ellei arjen toiminnoille löydy mieltä tai merkitystä, voi arki alkaa tuntua merkityksettömältä ja tylsältä, jopa kaaosmaisuuudessaan pelottavalta.

Samassa perheessä ja kodissa (lapsen, äidin ja isän) päivä voi näyttää ja kuulostaa erilaiselta – ja samanlaiselta. Arki rakentuu omanlaisekseen riippuen siitä, kuka sitä määrittelee. Näin ollen jokaisella yksilöllä on oma kokemuksensa arjesta. Eiväthän kaikki arkiset toimet ole edes läsnä jokaisen arjessa, samankaan perheen jäsenillä.³⁵ Myös erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet (esim. vanhempien työ ja työaika), elämäntilanteet ja -kulut sekä prosessit, mutta myös henkilökohtaiset tarpeet ja kiinnostuksen kohteet muovaavat eri perheiden moninaisia arkia.

Perinteinen roolijako miesten ja naisten välillä ei kuitenkaan näytä täysin hävinneen, vaikka juopa onkin pienentynyt vuosikymmenten aikana.³⁶ Tämä aineisto tuki niin suomalaisissa kuin kansainvälisissä tutkimuksissa³⁷ toistuvaa ilmiötä, jossa naiset kuvataan yhä edelleen päävastuullisina lapsen- ja kodinhoidosta. Toisaalta tutkija Andrea Doucet (2015) haastaa meidät pohtimaan esimerkiksi vanhemmuuden vastuun käsitettä kokonaan uudelleen, sillä käsitteet itsessään pitävät sisällään oletuksia, jotka voivat rajoittaa arjen ja käytäntöjen näkemistä 'puhtaalta pöydältä'. Myös vastuun käsite pitää sisällään kontekstuaalisia ja kulttuurisia piirteitä, jotka eivät ole yleismaailmallisia.

Valokuvaaminen ja tutkittavalähtöinen valokuvakerronta antoivat mahdollisuuden tarkastella sitä, mitä vanhemmat itse pitivät merkityksellisinä arjessaan. Valokuvakerrontaa toteuttavassa arjen tutkimuksessa on myös olennaista kysyä, mitä kuvien muodostamasta arjesta puuttuu tai miksi joitakin asioita ei kuvata tai niistä ei puhuta. Tässä tutkimuksessa yksi tällainen valokuvaamaton ja vähän kerrottu aihe oli palkkatyö. Voidaankin pohtia, selittyykö palkka-

työn vähäpuheisuus tutkimusmenetelmällä (ts. työpaikalle ei viety kameraa) vai onko työelämästä vaikeneminen tulkittavissa niin, että työ- tai kotielämäpaineet (sisältäen itsesuojelun) pakottavat pitämään työ- ja perhe-elämän selkeästi erillisinä alueina: kun ollaan kotona, ei puhuta töistä, ja kun ollaan töissä, ei puhuta perheestä. Palkkatyöhön kietoutuu usein myös puhe rahankäytöstä, joka ei myöskään korostunut tässä aineistossa. Sitä ei mahdollisesti nähty ongelmana puoleen tai toiseen. Voisi myös tulkita, että rahaa ei ehkä ollut yltäkylläisesti, mutta ei niukkuuteenkaan asti.

Tutkimuksen toteutus, aineisto ja menetelmät eivät tavoittele yleistettäviä tuloksia eivätkä kausaaliselityksiä: tutkimuksemme aineisto on näytteenomainen (6 äitiä ja 6 isää), ja tavoitteenamme oli sekä kuvailla vanhempien moninaisia arkia että ymmärtää, miten ja mitä vanhemmat kokevat ja tuntevat arjissaan. Laadullisella tekstiaineistollamme pyrimme tunnistamaan ja tulkitsemaan arjen merkityksellisiä asioita äidin ja isän näkökulmista sekä tuomaan esille arjen kertomusten kirjoja. Vaikka tutkittavat erosivat toisistaan ammatilliselta ja koulutukselliselta taustaltaan, oli kerronnassa tulkittavissa kuitenkin toistuvia piirteitä ja painotuksia. Esimerkiksi vanhempien puheessa ja kuvissa, erityisesti arjen nautintoihin kuuluvat harrastukset jäsensivät vanhempien omaa arkea. Harrastusten kautta voidaan ylläpitää ja kartuttaa vanhempien omia kulttuurisia ja sosiaalisia resursseja, toisaalta lapsia harrastuksiin viemällä halutaan kasvattaa vastaavia resursseja lapsilla.³⁸

Carol Vincentin ja Stephen Ballin (2007) mukaan lapselle tarjottavien erilaisten harrastusmahdollisuuksien kautta kehitetään erityisesti keskiluokkaiseen kulttuuriin ja tyylijatuun tähtääviä valmiuksia ja taitoja. Kulttuuriset, sosiaaliset ja/tai materiaaliset resurssit voivat kuitenkin vaihdella eri perheissä paljonkin. Tässä tutkittavien puhe arjen nautinnoista loi kuvaa arjesta, jossa oli mahdollista ylläpitää sekä vanhemman että lapsen hyvinvointia eri tavoin. Toisaalta haastattelupuhe voidaan nähdä myös (ideaali)puheena, haastattelijalle halutaan kertoa asioita niin kuin haluaisi niiden olevan tai niin kuin asioiden tulisi vastaajan mielestä olla. Haastateltava voi pyrkiä siihen, että olisi esimerkiksi hyvä äiti, isä, puoliso, työntekijä, kasvattaja tai

haastateltava. Käsillä olevasta aineistosta oli myös nähtävissä, miten vanhemmat rajasivat kerronnastaan ja kuvistaan pois tunnemaailman ääritilanteita. Tällaisia olivat muun muassa suurimmat riidat ja rakastamisen hetket.

Arjen nautintojen ja oman arjen korostaminen voivat olla myös niin sanotusti ajan hengessä puhumista. Tämän päivän ”wellness-ideologian” ihanteena on nähtävissä vanhempi, joka onnistuu pitämään huolta myös omasta hyvinvoinnistaan jaksan näin antaa panoksensa perheelleen. Ulrich Beckin ja Elisabeth Beck-Gernsheimin (2001) mukaan jälkimoderni ajattelutapa kutsuu vanhempia rakastamaan itseään ja elämään omilla ehdoilla muiden ehtojen ja muita varten elämisen sijaan.³⁹ Tutkittavien puhe voikin kuvastaa vanhemmuuden kulttuurisen ideaalin muutosta, jolloin on lupa (ainakin ajoittain) kääntää katse myös itseen ja puhua ääneen omista yksilöllisistä toiveista. Nyky-yhteiskunnassa yksilön kaikinpuolista hyvinvointia korostava kulttuuri⁴⁰ tuottaneekin muuttunutta ideaalia naisena, miehenä, äitinä ja isänä olemisessa, minkä eri perheet erilaisine resursseineen joutuvat kohtaamaan.

Niin vanhempien arkea kuin isyyttä ja äitiyttä kehystävät kulttuuriset idealit, puhutavat ja päivittäiset käytännöt. Tutkimuksesamme on esimerkiksi nähtävissä ideaali tasa-arvoisesta jaetusta vanhemmuudesta, jossa perheen sisäinen työnjako ja sukupuoliroolit eivät ole tiukasti ennalta määritelty. Nämä idealit eivät kuitenkaan sellaisenaan välttämättä konkretisoidu käytännössä⁴¹, mikä näkyi esimerkiksi valokuvien ja kerronnan eriparisuutena. Oman lisänsä tähän antaa vastinpari yksilöllisyys ja familismi, joiden ei kuitenkaan tarvitse olla ristiriidassa keskenään. Tutkimuksesamme perheen arki näyttäytyi yhteisenä yrityksenä, jota hoidettiin yhdessä ja erikseen, perheen yhteisyyttä korostaen. Tällöin jokaisen perheenjäsenen yksilöllinen, oma arki nivoutui yhteiseen perhearkeen, jolloin toimiva kokonaisuus tuotti hyvinvointia sekä koko perheelle että sen yksittäisille jäsenille.⁴² Vanhemmat hakevatkin perhearjelle polttoainetta ’omasta arjestaan’, jolloin harrastetaan tai tehdään jotain sellaista, mikä voimaannuttaa ja vie eteenpäin. Yksilön minän (subjektiivinen)

hyvinvointi voidaankin nähdä perustana koko perheen hyvinvoinnille.

Lähdeviitteet

- 1 Rönkä & Korvela 2009.
- 2 Felski 2000; Rönkä, Malinen, Sévon, Kinnunen, Poikonen, & Lämsä 2009.
- 3 Miller & Woodward 2012, 84, 155.
- 4 Rönkä & Korvela 2009; Rönkä, Sevón, Malinen & Salonen 2014.
- 5 Repo 2009.
- 6 ks. Felski 2000.
- 7 Ks. myös Jokinen 2005; Vonk & Ashmore 2003.
- 8 Mykkänen & Huttunen 2008; Mykkänen 2010; Shields 2002.
- 9 Kyrönlampi-Kylmänen 2007; Viden & Ollila 2004; Böök & Mykkänen 2014.
- 10 Mykkänen & Böök 2013; Kyrönlampi-Kylmänen 2007; Lämsä 2009.
- 11 Jokinen 2005.
- 12 Helavirta 2007.
- 13 Einarsdóttir 2007.
- 14 Barker & Weller 2003.
- 15 Daly 2003.
- 16 Gordon 2005, 114–118; Jokinen, Kaskisaari & Husso 2004, 97.
- 17 Aapola 2003, 108–109; Gordon 2005, 116, 120.
- 18 Giele & Elder 1998, 10, 17.
- 19 Patton 2002, 237.
- 20 Züchner 2012.
- 21 Kekkonen ym. 2014.

- 22 ks. Mykkänen & Bök 2013.
- 23 Chase 2006, 662.
- 24 Barker & Weller 2003.
- 25 ks. esim. Einarsdottir 2005; Punch 2002.
- 26 Autonen-Vaaraniemi 2009; Mykkänen & Bök 2013.
- 27 Ulkuniemi 2005.
- 28 Kaplan ym. 2007; Rose 2012.
- 29 ks. Mykkänen & Bök 2013, 179.
- 30 ks. Paajanen 2007, 27.
- 31 Miettinen & Rotkirch 2012.
- 32 Kagitcibasi 2005.
- 33 Kousholt 2011.
- 34 Helliwell & Wang 2014.
- 35 ks. myös Hämeenaho 2014, 189.
- 36 Miettinen & Rotkirch 2012.
- 37 esim. Hoser 2012.
- 38 Vincent & Ball 2007.
- 39 Berg 2008.
- 40 Yap & Baharudin 2015.
- 41 Ks. myös Silberchmidt 2011.
- 42 Ks. myös Kousholt 2011.

Kirjallisuus

- Aapola, Sinikka (2003): Peruskoulun ikäjärjestyksistä: esimerkkinä murrosikä. Teoksessa Elina Lahelma & Tuula Gordon (toim.), *Koulun arkea tutkimassa*. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1, 108–114. Helsingin kaupungin opetusvirasto, Helsinki.
- Autonen-Vaaraniemi, Leena (2009): *Eronneiden miesten kodit ja kotikäytännöt*. Acta Universitatis Tamperensis 1445. Tampereen yliopisto, Tampere.

- Barker, John & Weller, Susie (2003): "Is it fun?" Developing Children Centred Research Methods. *International Journal of Sociology and Social Policy* 23(1/2), 33–58.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim Elizabeth (2002): *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. Sage, London.
- Berg, Kristiina (2008): Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestöliitto, Väestöliiton julkaisusarja D48/2008. Väestöliitto, Helsinki.
- Böök, Marja Leena & Mykkänen, Johanna (2014): Photo-narrative Processes with Children and Young People. *International Journal of Child, Youth and Family Studies* 5 (4.1) 611–628.
- Chase, Susan. E. (2005): Narrative Inquiry. Multiple lenses, approaches, voices. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.), *The Sage Handbook of Qualitative Research*. 3. painos. Sage, Thousand Oaks, 651–679.
- Daly, Kerry (2003): Family Theory versus the Theories Families Live by. *Journal of Marriage and the Family* 65 (4), 771–784.
- Doucet, Andrea (2007): *Do Men Mother? Fathering, care and domestic responsibility*. University of Toronto Press, Toronto.
- Doucet, Andrea (2015): Parental Responsibilities: Dilemmas of Measurement and Gender Equality. *Journal of Marriage and Family* 77, 224–242.
- Einarsdóttir, Johanna (2005): Playschool in Pictures: Children's Photographs as a Research Method. *Early Child Development and Care* 175 (6), 523–541.
- Einarsdóttir, Johanna (2007): Research with Children: Methodological and Ethical Issues. *European Early Childhood Education Research Journal* 15 (21), 197–211.
- Felski, Rita (2000): The Invention of Everyday life. *New Formations* 39, 13–31.
- Forsberg, Hannele (2003): Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.), *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus, Helsinki, 86–102.
- Giele, Janet & Elder, Glen. H. (1998): Life Course Research: Development of a Field. Teoksessa Janet Giele & Glen. H. Elder (toim.), *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage, 5–27.
- Gordon, Tuula (2005): Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.), *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–129.
- Hoser, Nadine. 2012. Making it as a Dual-career Family in Germany: Exploring what Couples Think and do in Everyday Life. *Marriage & Family Review* 48, 643–666.
- Helavirta, Susanna (2007): Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistymistä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 72(6), 629–640.

- Helliwell, John F. & Wang, Shun (2014): Weekends and Subjective Well-Being. *Social Indicators Research* 16 (2), 389–407.
- Hämeenaho, Pilvi (2014): *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen rakentumisesta.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, tutkimus 129. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Jokinen, Eeva (2005): *Aikuisten arki.* Gaudeamus, Helsinki.
- Jokinen, Eeva; Kaskisaari, Merja & Husso, Marita (2004): Ruumiin taju. Rakenteet, kokemukset ja subjekti. Teoksessa Eeva Jokinen, Marja Kaskisaari & Marita Husso (toim.), *Ruumis töihin. Käsite ja käytäntö.* Vastapaino, Tampere, 7–14.
- Kagitcibasi, Cigdem (2005): Autonomy and Relatedness in Cultural Context. Implications For Self and Family. *Journal of Cross-cultural Psychology* 36 (4), 403–422.
- Kaplan, Ian; Lewis, Ingrid & Mumba, Paul (2007): Picturing Global Educational Inclusion? Looking and thinking across students' photographs from the UK, Zambia and Indonesia. *Journal of Research in Special Education* 7 (1), 23–35.
- Kekkonen, Marjatta; Rönkä, Anna; Laakso, Marja-Leena; Tammelin, Miia & Malinen, Kaisa (2014): Lapsiperheet 24/7-taloudessa. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.), *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki, 52–70.
- Kousholt, Dorte (2011): Researching Family through the Everyday Lives of Children Across Home and Day Care in Denmark. *Ethos* 39 (1), 98–114.
- Kyrönlampi-Kylmänen, Taina (2007): *Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalifenomenologinen haastattelututkimus.* Acta Universitatis Lapponiensis 111. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Lämsä, Tiina (2009): Monta ikkunaa lapsen maailmaan: lapsitietämys aikuisten havaintoina ja lasten kertomuksina. Teoksessa Anna Rönkä, Kaisa Malinen & Tiina Lämsä (toim.), *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa.* PS-kustannus, Jyväskylä, 89–124.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna. (2012): *Yhteistä aikaa etsimässä – Lapsiperheiden ajankäyttö.* Väestöliiton perhebarometri. Väestöliitto, Helsinki.
- Miller, Daniel & Woodward, Sophie (2012): *Blue Jeans: The Art of the Ordinary.* University of California Press.
- Mykkänen, Johanna & Huttunen, Jouko (2008): Isäksi tulon tunteet. Teoksessa Eija Sévon & Marianne Notko (toim.), *Perhesuhteet puntarissa.* Palmenia, Helsinki.
- Mykkänen, Johanna (2010): *Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus.* Jyväskylä studies in education, psychology and social research 382. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Mykkänen, Johanna & Bök, Marja Leena (2013): Photographing as a Research Method – Finnish Children's Views of Everyday Life. Teoksessa Eriikka Oi-

- nonen & Katja Repo (toim.), *Women, Men and children in families. Private troubles and public issues*. Tampere University Press, Tampere.
- Paajanen, Pirjo (2007): *Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Perhebarometri 2007*. Väestöntutkimuslaitos, Katsauksia E 30. Väestöliitto, Helsinki.
- Patton, Michael Quinn (2002): *Qualitative Research & Evaluation Methods*. 3rd edition. Sage, Thousand Oaks.
- Punch, Samantha (2002): Research with Children: The Same or Different from Research with Adults? *Childhood* 9 (3), 321–341.
- Repo, Katja (2009): *Lapsiperheiden arki. Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Rose, Gillian (2012): *Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials*. Sage, Los Angeles.
- Rönkä, Anna & Korvela, Pirjo (2009): Everyday Family Life: Dimensions, Approaches and Current challenges. *Journal of family Theory & Review* 1(2), 87–102.
- Rönkä, Anna; Malinen, Kaisa; Sévon, Eija; Kinnunen, Ulla; Poikonen, Pirjo-Liisa & Lämsä, Tiina (2009): Arki elämänalueiden leikkauspisteessä: johtopäätökset ja ehdotuksia perheiden arjen tukemiseksi. Teoksessa Anna Rönkä, Kaisa Malinen & Tiina Lämsä (toim.), *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä, PS-kustannus, 251–272.
- Rönkä, Anna; Sévon, Eija; Malinen, Kaisa & Salonen, Eija (2014): An Examination of Nonresponse in a Study on Daily Family Life: I do not have time to participate, but I can tell you something about our life. *International Journal of Social Research Methodology* 17 (3), 197–214.
- Shields, Stephanie A. (2002): *Speaking from the Heart. Gender and the Social Meaning of Emotion*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Silberschmidt Viala, Eva (2011): Contemporary Family Life: A Joint Venture with Contradictions. *Nordic Psychology* 63 (2), 68–87.
- Ulkuniemi, Seija (2005): *Valotetut elämät. Perhevalokuvan lajityyppiä pohjivat tilateokset dialogissa katsojan kanssa*. Acta Universitatis Lapponiensis 80. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Vidén, Sari & Ollila, Anne K. (2004): Hyvä, parempi, ydinperhe? Perhemuodot nuorten pohdintoissa. *Nuorisotutkimus* 3, 3–18.
- Vincent, Carol & Ball, Stephen (2007): 'Making up' the Middle-class Child: Families, Activities and Class Dispositions. *Sociology* 41 (6), 1061–1077.
- Vonk, Roos & Ashmore, Richard D. (2003): Thinking About Gender Types: Cognitive Organization of Female and Male Types. *British Journal of Social Psychology* 42, 257–280.
- Yap, Siew, Ting & Baharudin, Rozumah. 2015. The Relationship Between Adolescent's Perceived Parental Involvement, Self-efficacy Beliefs, and Subjective Well-being: A Multiple Mediator Model. *Social Indicators Research*, 1–22.

Züchner, Ivo (2012): Daily School Time, Workforce Participation, and Family Life: Time Spent in School as a Condition of Family Life. Teoksessa Martina Richter & Sabine Andresen (toim.), *The Politicization of Parenthood. Children's Well-Being*. Springer: Indicators and Research 5.

Kirjoittajat

Tapio Bergholm on SAK:n erikoistutkija ja Helsingin ja Itä-Suomen yliopistojen dosentti.

KT Marja Leena Böök työskentelee kasvatustieteen yliopistonlehtorina Jyväskylän yliopistossa. Tutkimusintresseinä ovat vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit, vanhemmuuden vastuu, lapsuus, perheen arki ja visuaaliset aineistonkeruumenetelmät.

FM Pirita Frigren työskentelee tohtorikoulutettavana Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa. Hän viimeistelee Suomen historian väitöskirjaansa merimiesten vaimojen ja leskien asemasta autonomian ajan suomalaisissa satamakaupungeissa, erityisesti Porissa.

Kaija Heikkinen on Itä-Suomen yliopiston professori emerita naistutkimuksen ja perinteentutkimuksen aloilta.

Etnologi, **FT Kirsi-Maria Hytönen** työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa. Hän on ollut erityisen kiinnostunut tutkimuksissaan työn kokemuksista, työn muistelemisen tavoista, työstä kertomisesta, sukupuolihistoriasta sekä suomalaisen lastensuojelun historiasta.

FM Matias Kaihovirta on tohtorikoulutettava Pohjoismaiden historia oppiaineessa Åbo Akademiassa. Hän väittelee syyskuussa 2015 otsikolla ”Oroliga inför framtiden. En studie av politiskt agerande bland brukarbetarna i Billnäs ca 1900–1920” (suom. Tutkimus ruukintyöläisistä ja kansanomaisesta politiikasta Billnäsissä n. 1900–1920).

FM Mikko Kempainen on tohtorikoulutettava Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä. Tekeillä olevassa historian väitöskirjassa tutkimuksen kohteena ovat 1900-luvun alun sosialismi ja suomalaiset työväenliikkeen naiskirjailijat.

FM Tuomas Laine-Frigren työskentelee Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella yleisen historian oppiaineessa. Hänen väitöskirjansa käsittelee psykologiatieteiden roolia sosialismin ajan Unkarin yhteiskuntasuunnittelussa. Laine-Frigren on tutkinut myös Unkarin kansannousun työläisneuvostoja ja suomalaisia sotainvalideja.

FT Antti Malinen työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa ja Yhteiskunnan historian huippuyksikössä. Väitöksen jälkeisessä post doc -projektissa hän tutkii, miten sodasta palaavien miesten psykososiaaliset ongelmat (päihdeongelmat, psyykkinen oireilu, käyttäytymisen muutokset) vaikuttivat perheiden elämään jatkosodan päättymisen jälkeisinä välittöminä vuosina.

Pirjo Markkola on Suomen historian professori Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Hänen tutkimusintressinsä liittyvät yhteiskuntahistoriaan ja sukupuolihistoriaan.

Jyväskylän yliopistossa toimiva varhaiskasvatustieteen yliopistonlehtori **KT Johanna Mykkänen** on tutkinut väitöskirjassaan (2010) isäksi tuloa ja sittemmin isyyttä eri näkökulmista. Tutkimusintresseinä ovat myös perheen arki, vanhemmuus ja lapsuus sekä narratiivisuus ja visuaaliset aineistonkeruumenetelmät.

FM Pete Pesonen on Suomen historian jatko-opiskelija Turun yliopistossa. Hän valmistee väitöskirjaa frabelitöistä.

FM Sinikka Selin on tohtorikoulutettava Helsingin yliopistossa. Hänen väitöskirjatutkimuksensa käsittelee nuorten työhön ja koulutukseen liittyviä tulevaisuuskuvia 1950- ja 1960-lukujen Helsingissä.

FM Jaana Torninoja-Latola (Turun yliopisto) on kirjoittanut useita Elvi Sinervoa tai hänen sisariaan koskevia artikkeleita.

Väki Voimakas -sarjassa aiemmin ilmestyneet

Väki Voimakas 27: *Työväestö ja hyvinvointi*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2014, 272 s

Väki Voimakas 26: *Työväki ja liikunta*. Toim. Erkki Vasara. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2013, 205 s.

Väki Voimakas 25: *Työväki maahanmuuttajana*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kirsi Hänninen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2012. 252 s

Väki Voimakas 24: *Työtä tekee mies, nainen*. Toim. Eerika Koskinen-Koivisto ja Kirsi-Maria Hytönen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2011. 229 s.

Väki Voimakas 23: *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Kirsti Salmi-Niklander, Sami Suodenjoki ja Taina Uusitalo. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2010. 298 s.

Väki Voimakas 22: *Työväki ja kokemus*. Toim. Kati Launis ja Marko Tikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2009. 198 s.

Väki Voimakas 21: *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Toim. Matti Hannikainen ja Pia Lohikoski. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2008. 228 s.

Väki Voimakas 20: *Pärjäämisen ajat – horjuvat työt*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2007. 245 s.

Väki Voimakas 19: *Kansalaisvaikuttaminen ajassa*. Toim. Inkeri Ahvenisto ja Kirsi Mäki. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2006. 300 s.

Väki Voimakas 18: *Työväestön rajat*. Toim. Matti Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2005. 216 s.

Väki Voimakas 17: *Ruumiita ja mustelmia - Näkökulmia väkivallan historiaan*. Toim. Ulla Aatsinki ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2004. 218 s.

Väki Voimakas 16: *Työväen verkostot*. Toim. Sakari Saaritsa ja Kari Teräs. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2003. 266 s.

Väki Voimakas 15: *Työväki ja tunteet*. Toim. Elina Katainen ja Pirkko Kotila. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2002. 295 s.

Väki Voimakas 14: *Ammattia oppimassa*. Toim. Anu-Hanna Anttila ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2001. 289 s.

Väki Voimakas 13: *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia työväen huumoriin*. Toim. Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2000.

Väki Voimakas 12: *Koti kaupungin laidalla - työväestön asumisen pitkä linja*. Toim. Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1999. 204 s.

Väki Voimakas 11: *Aave vai haave?* Toim. Tauno Saarela, Joni Krekola, Raimo Parikka ja Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1998. 364 s.

Väki Voimakas 10: *Työväestö ja kansakunta*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 281 s.

Väki Voimakas 9: *Talonpoikainen sosialisti - Santeri Mäkelä poliittisena toimijana ja kirjailijana*. Toim. Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1997. 139 s.

Väki Voimakas 8: *Äänekäs kansa*. Toim. Pauli Kettunen, Raimo Parikka & Anu Suoranta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1996. 152 s.

Väki Voimakas 7: *Työ ja työttömyys*. Toim. Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1994. 368 s.

Väki Voimakas 6: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut.* Toim. Pertti Haapala. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1993. 154 s.

Väki Voimakas 5: *Myytit ja symbolit.* Toim. Ulla-Maija Peltonen & Kirsti Stenvall. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1991. 144 s.

Väki Voimakas 4: *Suomi 1917-1918.* Toim. Juha Hannikainen, Markku Hyrkkänen & Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1990. 388 s.

Väki Voimakas 3: *Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan.* Toim. Markku Hyrkkänen, Olli Vehviläinen & Juha Hannikainen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1987. 213 s.

Väki Voimakas 2: *Tutkimus ja työväenkulttuuri.* Toim. Kirsti Stenvall - Timo Holmalahhti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1986. 141 s.

Väki Voimakas 1: *Työväen historiaa ja perinnettä.* Toim. Jouko Jaakkola & Olli Vehviläinen. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1985. 159 s.

Taina Uusitalo